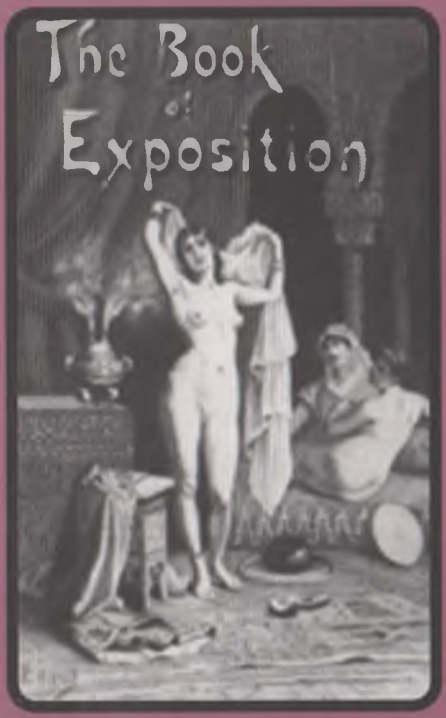
Batının cinsel kıyısı

başkalıkçı söylemde cinsellik ve mekânsallık

İrvin Cemil Schick

Tarih Vakfı Yurt Yayınları

BATI'NIN CİNSEL KIYISI

BAŞKALIKÇI SÖYLEMDE CİNSELLİK VE MEKÂNSALLIK

Türkiye
Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
yayınıdır.

Valikonağı Cad. Samsun Apt.
No. 57 Kat. 2 80220 Nişantaşı-İstanbul
Tel: 0 212 233 21 61
Faks: 0 212 234 32 90
www.tarihvakfi.org.tr
yayin@tarihvakfi.org.tr

Özgün Adı
The Erotic Margin
Sexuality and Spatiality in Alteritist Discourse

Kapak Resmi
Celaleddîn Suyûtî'nin *Kitâbü'l-izâh fi ilmi'n-nikâh* başlıklı eseri üzerine temellendirilmiş olan *The Book of Exposition in the Science of Complete and Perfect Coition*'ın (Paris, 1900) iç kapağı.

© İrvin Cemil Schick 1999
© Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000

Yayıma Hazırlayan
Ayşe Düzkan

Kitap Tasarımı
Haluk Tunçay

Kapak Tasarımı
Yonca Ören

Baskı
Numune Matbaacılık
(0212) 629 02 02

İstanbul, Haziran 2001

ISBN 975-333-163-0

İRVİN CEMİL SCHICK

BATI'NIN CİNSEL KIYISI

BAŞKALIKÇI SÖYLEMDE CİNSELLİK VE MEKÂNSALLIK

Çevirenler
Savaş Kılıç ve Gamze Sarı

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI 129

İstanbul'da, 1955'te doğdu. Lise öğrenimini Robert Kolej'de tamamladıktan sonra Massachusetts Institute of Technology'de lisans, lisansüstü ve doktora yaptı. 1995'ten beri Harvard Üniversitesi'nde öğretim görevlisi, aynı zamanda bir internet şirketinde çalışıyor. Yayınlanmış öteki çalışmaları arasında *Geçiş Sürecinde Türkiye* (İngilizcesi Oxford 1987, Türkçesi Belge 1990) ile *M. Uğur Derman 65 Yıl Armağanı* (Sabancı Üniversitesi, 2000) başlıklı derlemeler var. Halen biri Türkiye modernleşmesinin kültür boyutu hakkında, öteki de Satranc-ı urefa oyununa dair iki kitap üzerinde çalışıyor; bir yandan da İslam'da kadın ve Müslüman kadınının temsili konusuna eğiliyor.

TÜRKÇE ÇEVİRİYE ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın siyasi ve kültürel söyleminde "öteki" addedilen insanların ve ülkelerin temsil edilişinde kullanılan cinselleşmiş ve cinsiyetlileşmiş imgeleri anlamak kaygısından doğdu. Elbette sınıf, ırk, din, milliyet gibi kıstaslarla oluşturulan "kenar" temsilinin tarih boyunca hiç değişmediğini iddia edecek değilim; öte yandan bütün değişkenliğine rağmen Batı'nın ötekilik söyleminde belli bir düzen, bir yöntem, bir tutarlılık ve devamlılık olmadığını söylemek de mümkün değildir. İşte bu düzen veyahut devamlılığın bir boyutu, öteki'nin ötekiliği'nin cinsellik ve/veya cinsiyet üzerine temellendirilmiş bazı muhayyel farklılıklarla pekiştirilmesi olmuştur. Bu çalışmanın odak noktası budur.

Projeye ilk başladığımda niyetim, Orta Doğu kadınlarının Batı söylemindeki erotikleşmiş imgelerini araştırmaktı. Konuya ilk el attığım 1980'li yıllarda Suriyeli yazar ve araştırmacı Rana Kabbani gibi bir iki öncü dışında pek el değmemiş bir alandı bu. Oysa çalışmam ilerledikçe söz konusu söylemin ve imge dizgesinin sandığımdan çok daha karmaşık olduğunu fark ettim. Bir yandan benzer söylemlerin Orta Doğu kadınlarından başkaları hakkında da üretildiğini ve öte yandan kullanılan imgelerin yalnız değişken olmakla kalmayıp yer yer tutarsız, hatta çelişkili olabildiğini gördüm. Giderek bu değişik söylemleri ve çelişik imgeleri bir bütün olarak ele almak, ortak yanlarını saptayarak genel bir kuramsal çerçeve içine oturtmak ihtiyacını duymağa başladım. Kitapta sık sık geçen "mekân teknolojisi" kavramı bu ihtiyaca bulduğum cevabın ifadesidir.

İlerki sayfalarda okuyacağınız gibi "mekân teknolojisi," insan varlığından ve deneyiminden bağımsız bir fiziksel nesne olarak varolan "yer"in anlamlandırılması, insanileştirilmesi, toplumsallaştırılması, kısaca "mekân"laştırılmasının söylemsel araçlarına verdiğim, Michel Foucault'dan esinlenmiş bir addır. Yerle mekânın farklı şeyler olduğu düşüncesi Batı'da nispeten yenidir ve başta Fransız düşünürü Henri Lefebvre olmak üzere çağdaş bazı yazarların eserlerine dayanmaktadır. Oysa biraz düşündüğümüz (ve az buçuk Osmanlıca hatırladığımız) takdirde görürüz ki bu fark, Türkçe'de çok eskiden beri mevcuttur. Zira "yer" sözcüğünün insanların hayat deneyimiyle herhangi bir ilişkisi yoktur ama, Arapça "olmak" kökünden türetilmiş olan "mekân" sözcüğü temelde "varolunmuş olan" demektir, yani

bir varoluşun nesnesi söz konusudur. Örneklemek gerekirse, Merih gezegeninin yüzeyi için "yer" deriz de "mekân" demek aklımıza gelmez, çünkü orada yaşayan, orayı mekân edinmiş canlılar yoktur; öte yandan bir işyeri veyahut bir ev için mekân kelimesini kullanmakta sakınca görmeyiz, çünkü bunlar yaşamla özdeşleşmiş, insanileşmiş yerlerdir. Bu gerçeği Abdülbâki Gölpınarlı farklı bir bağlamda şöyle dile getirmişti yıllar önce: "Sûfilerce mekân, kavne, yâni var oluşa, var olana tâbidir. Zaman, nasıl olayların kıyaslanmasından doğan mücerret bir mefhumsa, mekân da var olan şeyden doğan bir mücerret mefhumdur. Var olan bir şey olmasa, onun mekânı da olmaz."*

Elinizdeki kitap, yerlerin nasıl mekânlaştığını, nasıl eylem ve boylamla, iklim ve bitki örtüsüyle sınırlı tariflere sığmayacak anlamlar kazandığını kurcalıyor. Örneğin Paris, Mekke, İstanbul, Moskova gibi adlar, hiçbir zaman harita üzerinde yalın birer noktadan ibaret sayılamazlar; zihinlerimizde tarihle, inançla, siyasetle, kültürle, değer yargılarıyla öylesine yoğrulmuşlar, öylesine iç içedirler ki, bir insanın oralara hiç gitmemiş olması veyahut fiziksel niteliklerini bilmemesi, bu şehirler hakkında çok canlı imgelere, kesin fikirlere sahip olmaması anlamına gelmez. Öte yandan bu imgeler ve düşünceler sabit değildir, insandan insana, devirden devire değişirler-bakın Nedim'in "bî-misl ü behâ" dediği, Yahya Kemal'in "görmediği, gezmediği, sevmediği hiçbir yer"ini bilmediği İstanbul, nasıl Tevfik Fikret'te sislerin altında uyuklayan, istibdata kayıtsız bir "fâcire-i dehr"e, Yakup Kadri'de işbirlikçilerin ahlaki çöküntüsü içinde, tanrı'nın gazabına müstahak sapıklar ve günahkârlar beldesi "Sodom ve Gomore"ye dönüşüvermiş. Şehir aynı, ama şehre atfedilen anlamlar bambaşka; işte böyle farklı anlamların nasıl oluştuğunu araştırdım bu çalışmada. Daha doğrusu, bu örneklerde de görüldüğü gibi, cinsiyet ile cinselliğin nasıl böyle anlamları inşa etmek için araçsallaştırıldığını irdeledim. Tek tek imgeler değişik, hatta çelişkili olsalar dahi, bir bütün olarak ele alındığında Batı'nın ötekicilik söyleminin nasıl bu araçların izlerini taşıdığını tesbit etmeğe çalıştım.

Peki, yerin mekânlaşması niçin bu kadar önemlidir? Çünkü "ben" ile "öteki" arasındaki farkın inşası, büyük ölçüde "bura" ile "ora" arasındaki farkın inşasıyla başa baş gider. Türkiye'deki birçok toplumsal farklılığın nasıl siyasal söylemde birer mekân farklılığı olarak temsil edildiğini hatırlarsak-örneğin "Doğu sorunu," "gecekondu mahalleleri," "kırsal kesim" gibi-bu yakın ilişkiyi kolaylıkla kavrayabiliriz. Batı, cinsiyet ve cinsellik dahil çeşitli "mekân teknolojileri"ni kullanarak "Batı olmayan" toprakları yeniden inşa ettiğinde, "Batılı olmayan" insanları da sömürgeci/yeni-sömürgeci tahakküm siyasetine uygun bir biçimde yeniden tanımlamış, yapılandırmıştır. Mekânsallık söyleminin hayati önemi buradadır.

Bu kitapta alıntılanan birçok metin eğer unutulmağa terk edilseydi daha hayırlı olurdu diyenler, bir araya getirilip tekrar yayınlanmalarına itiraz edenler çıkabilir. Kendilerine hatırlatırım, "nakl-i küfr, küfr değildir". Bu metinlerin varlığı inkâr edilmez bir tarihi gerçektir; üstelik içerdikleri imgeler yalnız geçmişte değil,

* Abdülbâki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969), s. 65.

bugün bile türlü siyasi gündemlere araç olmuştur ve olmağa devam etmektedir. Yoksa Bosna'da binlerce kadına-hem de orada burada kontrolden çıkmış bir iki sarhoş asker tarafından değil, düzenli bir şekilde ve sistematik olarak-tecavüz edilmesini başka nasıl açıklayabiliriz? Bizi ne kadar rahatsız ederse etsin, bu söylemi yok saymak, devekuşu misâli kafamızı kuma gömmekten ibaret olabilir ancak. O halde burada toplanmış olan malzemeye biraz mesafeyle bakmağa çağırıyorum siz okuyucuları. Bosna'daki vahşetin gelecekte tekerrürünü eğer önlemek istiyorsak, bu geçmişle hesaplaşmamız şarttır.

Son olarak çevirmenlerim Savaş Kılıç ve Gamze Sarı'ya teşekkür etmek isterim. Hazırladıkları tercümeye yer yer müdahale ettiğim için, kitabın İngilizce aslıyla elinizdeki Türkçesi arasında mevcut olan ufak tefek farklardan sorumlu olmadıklarını belirtirim.

İ.C.S

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, benlik ve mekân hakkında düşünmeme yardımcı olan Carter Umbarger'a ve beni teşvik eden Amila Buturovic'e çok şey borçludur.

Müsvettenin çeşitli bölümlerini ve biçimlerini okudukları, yorum ve eleştirilerinden yararlanmamı sağladıkları için Şavkar Altınel, Zeynep Çelik, Carter V. Findley, Cemal Kafadar, E. Ann Kaplan, Nilüfer İsvan, Margaret Sevcenko ve Zeynep Yonsel Ergün'e minnettarım.

Kaynaklara ulaşmama izin verdikleri veya malzemeleri sağladıkları için Harvard Üniversitesi'ndeki Houghton, Schlesinger, Widener, Gray Herbarium ve Arnold Arboretum kütüphanelerine; Massachusetts Institute of Technology'deki Hayden ve Rotch kütüphanelerine; Wellesley College'daki Clapp Kütüphanesi Özel Koleksiyonları'na; New York Umumi Kütüphanesi'ne; British Library'ye ve Bibliothéque Nationale de France'a; ve onların yanı sıra Mohammad B. Alwan, András Riedlmayer ve Clifford J. Scheiner'a teşekkür ederim. Resim yayınlanmasına izin verdikleri için Victoria and Albert Müzesi'ne; Pennsylvania Üniversitesi Van Pelt-Dietrich Kütüphanesi'ndeki Henry Charles Lea Kütüphanesi Özel Koleksiyonları'na ve yine Mohammad B. Alwan'a müteşekkirim.

Ayrıca bana bilgi veren, kaynak öneren, kaynaklara ulaşmama veyahut onları yorumlamama yardımcı olan K. Pelin Başçı, Benjamin Braude, Stefano Casadei, Fatma Müge Göçek, Judith Feher Gurewich, Nimet Pamir Gündoğan, Güven Güzeldere, Barak Kalfuss, Hasan Kayalı, Roni Margulies, Hatice Örün Öztürk, Ginan Raouf, Geoffrey J. Roper ve Sara Yontan'a teşekkür etmek isterim. Son olarak, ama en az bundan öncekiler kadar da Verso'dan Michael Sprinker, Gillian Beaumont ve Colin Robinson'a bu kitabın yayınlanmasını pürüzsüz ve hatta zevkli kıldıkları için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Resimler
Teşekkür
Türkçe Çeviriye Önsöz
Giriş: Mekânsallık ve Cinsellik 1

I. Kısım: Kimlik, Başkalık ve Mekân
1. Benliğin ve Dünyanın İnşa Edilmesi 17
2. Ötekilik Mekânları 37

II. Kısım: Toplumsal Cinsiyetin ve Cinselliğin Nakşedilmesi
3. Etnopornografi 67
4. Cinsiyetlilendirilmiş Coğrafya, Cinselleştirilmiş İmparatorluk 93

III. Kısım: Batı Erotik Yazınında Harem Kadınları
5. Kalıpların Hasadı 159
6. İnce Peçeli Gönderimler 177

Sonuç: Mekânın Değişkenliği 205
Kaynakça 212
Sözlük 257
Dizin 260

Resimler

Thomas Rowlandson'a (1756-1827) ait bir erotik baskı. Victoria and Albert Museum'ın izniyle. Başkalıkçı söylemde cinsellikle mekânsallığın üst üste binmesine bilhassa çarpıcı bir örnek. xii

Pétrus Durel'in *La Femme dans les colonies françaises* [Fransız sömürgelerinde kadın] (Paris, 1898) başlıklı eserinin iç kapağı. Yazarın koleksiyonundan. Bedenlerle nesnelere imparatorluğun bakışı. 16

Michel Baudier'nin *Histoire générale de la religion des Turcs* [Türklerin Dininin Genel Tarihçesi] (Paris, 1625) başlıklı eserinin ünvan sayfası. Henry Charles Lea Kütüphanesi, Özel Koleksiyonlar, Van Pelt-Dietrich Kütüphanesi, Pennsylvania Üniversitesi'nin izniyle. İslam ve Hıristiyanlığın karşılaştırılmasında bir farklılık teknolojisi olarak cinsellik. 36

Carl Heinrich Stratz'ın *Die Rassenschönheit des Weibes* [Kadının Irk Güzelliği] (Stuttgart, 1911) başlıklı eserinden bir resim. Yazarın koleksiyonundan. Değişik ırklardan kadınların orantılarını çizmek iddiasında olan bu tür çizelgeler, kitaba çok yüzeysel bir bilimsel yetkinlik havası katmaktadır. 66

Gustave Le Rouge'un *Encyclopédie de l'amour: Turquie* [Aşk Ansiklopedisi: Türkiye] (Paris, 1912) başlıklı eserinin iç kapağı. Yazarın koleksiyonundan. Fobi ile fantezi arasında bir yerde: beyaz kadının köleliği. 92

L'Odalisque [Odalık] başlıklı anonim eserin Almanca baskısının ("Konstantinopel", 1797) iç kapağı. Yazarın koleksiyonundan. Yabancı bölge'liğin göstergesi işlevi gören sarığa rağmen tamamen Batılı bir iç mekân. 176

1870'li yıllardan itibaren faal olan C. & G. Zangaki kardeşlerin çektiği "Sedir üzerinde Türk hanımı" başlıklı bir fotoğraf. Mohammad B. Alwan'ın koleksiyonundan. Cam negatifin kırıklığı, yeni ve özgürleştirici mekân kavrayışlarına yer açmak için üstünlükçü mekân kavrayışlarını paramparça etmek gereğini akla getiren çekici bir mecaz sunmaktadır. 204

Doğuyla Batı arasındaki ayrım, Europa'nın boğa tarafından kaçırılışı kadar eskidir.

George Allgrove
Love in the East [Doğu'da Aşk]

Kimlik, tatmin edici katılığını, sürekli cinselleştirilen sınırın köpürmesinden, sınırın içeride tutmaktan ziyade etrafına yaydığı çalkantılı cinsel ve cinsel güçlerden alır.

Michael Taussig
Mimesis and Alterity [Taklit ve Başkalık]

Dışarısı ve içerisi bir bölünme diyalektiği oluştururlar ki, apaçık geometrisi, onu mecaz alanında devreye soktuğumuz anda gözlerimizi kör eder ... Dikkatli olunmazsa, tüm olumluluk ve olumsuzluk düşüncelerine hâkim olan imgelerin temeli haline gelir.

Gaston Bachelard
La Poétique de l'espace [Mekânın Poetikası]

İnsanın şekillendirdiği dünya, bizatihi *şekillendirme*'nin neyi içerdiğini kısmen bilmek yoluyla anlaşılmalı, toplumsal dünyanın bilinçsiz şekillendirilişi, kültürel ve kuramsal gerçeklerin bilinçli şekillendirilişiyle karşılaştırılmalıdır.

Donald Kunze
Thought and Place [Düşünce ve Yer]

GİRİŞ
MEKÂNSALLIK VE CİNSELLİK

> Büyük jeopolitika stratejilerinden yaşama alanının küçük taktiklerine *mekânların* bütün bir tarihi yazılmayı beklemektedir; ki bu, aynı zamanda *iktidarların* da tarihi olacaktır (bu terimlerin ikisi de çoğuldur). (Foucault, 1980b: 149)

> Cinsellik, iktidar ilişkilerinde en izi sürülemeyecek olan unsur değil, kendisine en büyük araçsallık bağışlanmış olanıdır: En çok sayıda manevra için kullanışlıdır ve en çeşitli stratejiler için bir destek noktası, yahut mihver işlevi görmeye yatkındır. (Foucault, 1978-85, I: 103)

Voltaire'den bir mecaz çalarak konuşacak olunsa, "Asya ve Afrika'nın bazı bölümlerinde haremler ve çokkarılılık var olmasaydı, onları Avrupalıların icat etmesi gerekecekti" denilebilir herhalde. Ama Asya ve Afrika'da var oldular ve gerek Türkiye'ye, gerekse genel olarak İslama karşı Batı'nın tutumu yüzyıllar boyunca "Şark cinselliği" değişmecesi [*trope*] üzerine odaklanmış, ahlaki infial ile bastırılamaz şehvet düşkünlüğünden oluşan bir birleşim tarafından şekillendirilmiştir.

Harem, hamam, köle pazarı, cariyeler, harem ağaları, çokeşlilik ve eşcinsellik gibi kurgusallaştırılmış aygıtlardan oluşan bütün bir cephaneliği kullanarak bu izlek, 18. yüzyıldan başlayarak Avrupa'nın görsel ve sözlü sanatsal üretiminde önemli bir yer kazanmıştır.[1] Her ne kadar bu olgu günümüz eleştirmenleri tarafından sık sık kaydedilmişse de, hemen her zaman oldukça tek boyutlu terimlerle, öncelikle de Batı'nın dünyaya sahip

---

1 Bu motifler, kuşkusuz, iddiamın belgelendirilmesini gerektirmeyecek ölçüde "her yerde hazır ve nazır"dır. Yayımlanan incelemeler, Huart ve Tazi, 1980 ve Croutier, 1989'dan -ki bu ikincisi akla hayale gelebilecek her türlü yıpranmış klişenin insanı utandıracak ölçüde eleştirisiz bir yeniden sunumundan ibarettir- Judy Mabro'nun *Veiled Half-Truths: Western Travellers' Perceptions of Middle Eastern Women* [Peçeli Aldatmacalar: Batılı Gezginlerin Gözünden Ortadoğu Kadınları] (1991) başlıklı çok yararlı antolojisine kadar uzanır.

olma dürtüsünün erilci, düzdeğişmecesel bir anlatımı olarak açıklanmıştır. Aslında, hiç kuşkusuz bu amaca da hizmet etmiş olmakla birlikte, "öteki"nin cinselliği Batı düşüncesinde genel olarak kabul edildiğinden çok daha merkezi ve çok daha çokdeğerli rol oynayan bir değişmecedir. Bu değişkenliği göz önünde tutmayınca, farklılığın hem sömürgecilik hem de toplumsal cinsiyet inşalarını yeniden üretme tehlikesiyle karşı karşıya kalınır. Bir başka deyişle, erkek/kadın ve sömüren/sömürülen arasında katı bir bağlılaşım kurmak, etkin/edilgen veya saldırgan/kurban gibi cinsiyet kalıplarını sürdürmekle kalmaz; dahası, Sara Suleri'nin savunduğu üzere, "kenarsallığı tanıma girişiminin kenarla merkez arasındaki kat edilemeyen mesafenin uygun bir yeniden üretimine yol açması suretiyle, başka türden bir yorumsal uyuşmazlık"a neden olur. (Suleri, 1992: 15)

Sömürülenin dişileştirilmesi imgesinin feminist kuramda görülen aynadaki aksi, yani sömürgeleştirme paradigması üzerinden ataerkil baskıyı çözümleme eğilimi de bir hayli sorunludur. Bir kez daha, çok fazla şey peşinen doğru kabul edilmekte ve toplumsal cinsiyet ile sömürgeciliğin hem tartışmalı hem de çelişki içinde oldukları göz ardı edilmektedir. Aslında bu iki eğilimin tarihçeleri, cinsiyet kimliği kavramının değişmez ve tutarlı olduğu varsayımını terk ederek, cinsiyet kimliğini "çatışan öznel süreçlerin alanı" (Donaldson, 1992: 6) olarak görmenin hem siyasal, hem de kuramsal gerekliliğini kuvvetle savunmaktadır. Bu nedenle gerek feminist, gerekse sömürgecilik sonrası kuramlar, sömürgeci söylemin değişmeceler bütününde toplumsal cinsiyet ve cinselliğin işlevlerinin daha ince ayrımlı bir okumasını gerektirmektedir.

Son yirmi yıl, sömürgeciliğin hareket yasalarının incelenmesinden sömürgeciliği canlandıran zihinsel ve anlamsal yapılarla yüzleşmeye doğru bir kaymaya tanık oldu. Bu, büyük ölçüde daha geniş bir entelektüel girişimin bir parçasıdır: Modernist projenin gerilemesiyle ve bu gerilemeye koşut olarak modernizmin görünürde kapsayıcı ve içerici, ama aslında çokça sınıfa, cinsiyete ve ırka dayanan evrensellik iddialarının batmasıyla birlikte, dikkatler gitgide artan bir biçimde Aydınlanma sonrası Avrupa'nın büyük izlek ve anlatılarının altında yatan söylenmemiş ve yazılmamış önkabullere odaklanmıştır. Edward W. Said'in *Orientalism*'i [Şarkiyatçılık] (1978), daha önceki eleştirileri sentezleyerek ve güçlü yeni eleştiriler dile getirerek Avrupalıların "öteki" toplumlara bakış açılarının yapı-çözümünde bir kilometre taşı oluşturmuştur.[2] Her ne kadar Said konu-

2 Metindeki yayın tarihlerinden kaynakçadakilerle eşleşmeyenleri, herhangi bir dildeki birinci baskıyı göstermektedir.

suna hak ettiğinden çok fazla tutarlılık atfettiği ve bunun sonucunda önemli bileşenlerinden bazılarını ihmal ettiği ve marjinalleştirdiği için haklı olarak eleştirilmişse de,[3] yapıtı kültürel incelemelerin yönünü değiştirmekle kalmadı, hem Avrupa merkezli sömürgeci ve yeni sömürgeci bilginin kibirli tekbenciliğine meydana okumaya susamışlığın, hem de bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiye, bilgi üretim biçimlerine ve bu üretim biçimlerinde temsilin rolüne ilişkin derin epistemolojik kaygıların şekillendirdiği yeni bir eleştirel yazı alanı açtı.

Said cinsiyete şöyle bir gönderme yapıp geçmiş olmakla birlikte Malek Alloula, Alison Blunt, Julia V. Douthwaite, Sarah Graham-Brown, Rana Kabbani, Billie Melman, Sara Mills, Jeny Sharpe, Margaret Strobel, Trinh T. Minh-ha gibi ondan sonra gelen diğer yorumcular ya şarkiyatçı (veya daha genel bir dille başkalıkçı) söylemde kadınların temsiline odaklandılar ya da "öteki"nin kadınlar *tarafından* temsillerini araştırdılar. Bu suretle de uzun zamandan beri gözden kaçmış olan bir noktayı ele alma sürecini başlatmış oldular. Yine de bu yazarların çalışmaları, tartışılmaz önemlerine karşın, farklı ölçülerde belli bir tikelciliği paylaşmakta, her biri çok daha genel bir sorunun küçük bir alt kümesine odaklanarak, tıpkı meşhur kör adamlar ve fil meselindeki gibi bütünden habersiz genelleme yapmaya yönelmektedir.

Bu bir ölçüde toplumsal cinsiyet üzerine günümüzde yürütülen akademik çalışmaların sınırlamalarını yansıtmaktadır: Çoğu araştırmacı için toplumsal cinsiyet üzerine çalışmak kadınlar üzerine çalışmak demektir, dolayısıyla da sömürgecilik alanı onlara az çok kesişen iki araştırma sahası sunmaktadır; bir tarafta yerli kadınlar ve sömürgelerin dişileştirilmesi, öbür tarafta Avrupalı kadınlar ve sömürgelerdeki ırk ilişkilerinde oynadıkları rol. Bu alanların her birinde pek ilginç ve değerli çok sayıda çalışma yapılmışsa da, bana öyle geliyor ki, bir kategori olarak *toplumsal cinsiyet*'in sömürgeci projede oynadığı rol yeterince ele alınmamıştır. Örneğin, bu iki araştırma sahası arasında ortaklıklar var mıdır? Yerli kadınların arka yüzüyle (Avrupalı erkekler) Avrupalı kadınlarınki (yerli erkekler) nedir ve bu temsili evrende nasıl işlev görürler? Ya yerli erkekler ve kadınlar arasındaki, hatta Avrupalı ve yerli erkekler arasındaki ilişkiler? Kadınlara ayrıcalık tanıyarak toplumsal ve kültürel incelemelerde erilci ihmal yüzyıllarını tersine çevirmeye çalışmak yerine, doğrudan toplumsal cinsiyet üzerine odaklanmanın, Avrupa dünyanın geri kalanını keşfedip sömürgeleştirirken

---

3 Said'in *Şarkiyatçılık*'ının eleştirilerinin yararlı bir incelemesi için, bkz. Mani ve Frankenberg, 1985; Sivan, 1985.

erkek-kadın ekseninin nasıl kullanıldığına biraz ışık tutması daha muhtemeldir. Tamamen eril/erilci bir sömürgecilik anlayışının ötesine geçmek ve toplumsal cinsiyet ile cinselliğin sömürgeci metinlerin hem üretimi hem de alımlanmasını tarihsel olarak yapılandırdığı çokşekilli biçimlere odaklanmak zorunludur. (Mills, 1993: 198; Mills, 1994)

Tayfin bir ucunda harem yaşamı ve Şark kadınlarının baştan çıkartılmasının kışkırtıcı tanımlamalarından öbür ucunda "cinsel korku" denilen şeyi istismar eden tutsaklık anlatıları ve propagandaya uzanan sömürgeci söylemde toplumsal cinsiyet ve cinselliğin aldığı çeşitli biçimler hakkında yorum yapan çok sayıda incelemeye rağmen, bu söylemin *birliği* (ki bu "değişmezliği" demek değildir) yeterince fark edilmemiştir. Örnek olarak Yeni Dünya anlatılarında kadınlıkla Kızılderililiğin bir araya gelmesine ilişkin Helen Carr'ın ilginç incelemesini ele alalım. Carr işe "sömürgeci, ırkçı ve cinsiyetçi söylemler Avrupa sömürgecilik süreci boyunca birbirlerini sürekli pekiştirdi, doğallaştırdı ve meşrulaştırdı" ve "erkekler ile kadınlar arasındaki iktidar ilişkileri modeli" Avrupalılar ile sömürülen halkların "ilişkilerini yapılandırmak ve dile getirmek için kullanıldı", böylece "erkek/kadın farklılığı Avrupalı/Avrupalı olmayan farklılığının siyasal olarak barınabileceği bir imgeler ve mecazi yerler [*topoi*] dağarcığı sağladı" diyerek başlıyor. Ama bu çok yerinde gözlemleri yaptıktan sonra, tutsaklık öykülerini çokyüzeyli bir bütünlüğün belirimleri olarak görmek yerine, "tersine çevirme" olarak niteliyor. (Carr, 1985: 2: 46, 52)[4] Ben aksini iddia edeceğim: Şark/öteki bir kural olarak her zaman dişileştirilmedi (her ne kadar bu gayet sık olduysa da), toplumsal cinsiyet ve cinsellik, sömürgeci söylemde "Batılı olmayan halkların işgal ettiği hayali mekânları ve Batılı zihinlerde varoluşlarını düzenleyen değişmeceler ve hikâyeleri" (Lutz ve Collins, 1993: 2) kurmak için çeşitli biçimlerde kullanıldı. Böylece hem Avrupa'nın kendisini tanımlamasına hem de imparatorluk gündemine hizmet eden bir karşıtlıklar coğrafyası yaratıldı.

Coğrafyadan söz etmek, sömürgecilik sonrası eleştirinin neredeyse bü-

---

4 Dişileştirme ve Yeni Dünya keşif söylemi hakkında, ayrıca bkz. Adorno, 1988; ve Zamora, 1990-91. "Kolomb dönemi keşif metinleri tek tek değil de birleşik bir söylem olarak görüldüğünde, bu farklılık değişmecelerinin son kertede cinsiyet farklılığını 'Kızılderililer ülkesi [*the Indies*]' göstergesinin belirleyici özelliği yapan bir hermenötik dişileştirme ve erotikleştirme stratejisini açığa çıkardığını" kaydeden Zamora, bu cinsiyet kodlamasının, İspanyollarla yerlilerin hiyerarşik olarak konumlandırıldığı bir nitelendirmeyi sağlamakla kalmadığını, onları hem göklere çıkartan, hem de küçülten bir duygusal belirsizliğin eklemlenmesine de izin verdiğini savunur. (130, 143-4, 146)

tününde *örtük* olarak bulunan, ama çok daha az *belirtik* kılınan bir kavramı, mekânsallık sorununu öne çıkarır. Yerin, toplumsal ilişkilerin açığa çıktığı yansız/eylemsiz bir mahal olmayıp hem bu ilişkileri yapılandırdığı, hem de yeri gelince bu ilişkiler tarafından yapılandırıldığı düşüncesi artık karşı yazına girmiştir. Edward Soja'nın özetini alıntılayacak olursak:

> Mekânsallık, gerçek ve algılanabilir bir toplumsal üründür, hem fiziksel hem de psikolojik mekânları toplumsallaştırıp dönüştürdükçe bütünleştiren bir "ikinci doğa"nın bir parçasıdır.
>
> Toplumsal bir ürün olarak mekânsallık, toplumsal eylem ve ilişkinin aynı anda hem ortamı, hem sonucu, hem önvarsayımı, hem cisimleşmesidir.
>
> Toplumsal yaşamın mekânsal-zamansal yapılandırılması, toplumsal eylem ve ilişkinin (sınıf ilişkileri dahil) nasıl maddi olarak oluşturulduğunu, somutlaştırıldığını tanımlar. (Soja, 1989: 129)[5]

Dolayısıyla katışıksız ve yalın fiziksel mekâna karşıt olarak *yerler* "nesnel" gerçeklikler değildir, ancak belli insani mekânsal deneyimler aracılığıyla var olurlar. Toplumsal mekân, toplumsal uygulamalar için yansız bir ortam veyahut onların edilgen sonucu olmanın ötesinde, "toplumsalın bileşiminde etkin, kurucu, indirgenemez, zorunlu bir bileşendir." (Keith ve Pile, 1993: 36)

Fakat sayısız bölünmelerle parçalara ayrılmış olan toplumsalın karmaşıklığı göz önünde tutulduğunda, mekânsallıktan nasıl tekil olarak söz edilebilir? Kuşkusuz mekânların çoğul olarak var olması gerekir; "birbirini çaprazlamasına kat eden, kesişen, birbirine koşutluk ya da paradoks veya karşıtlık ilişkileri içinde var olan" (Massey, 1994: 3) birçok mekân vardır ve dolayısıyla bu çoğul mekânların ayrımlandırılmasının, nitelenmesinin, kavramsallaştırılmasının, birbirinin karşısına konulmasının yolları olması gerekir. Benim bu kitapta ele aldığım sorun işte budur.

Mekânın toplumsalın etkin ve kurucu bir bileşeni olduğu görüşü, toplum bilimi pratiğine henüz tam olarak yedirilebilmiş değildir. Mekânsal birimler genellikle verili kabul edilmekte, seçimleri ve kuruluşları altında yatan toplumsal-siyasal güçler sorgulanmamaktadır. Alexander B. Murphy'nin yazdığı üzere, her ne kadar "bölgesel ortamların kendileri, incelenen şeyce içerimlenen toplumsal kuruluşlar" iseler de, genelde, "bölgenin neden toplumsal olarak anlamlı bir mekânsal birim olduğu, bölgenin sakinlerince [ya da hatta başka yerlerde yaşayan insanlarca] nasıl

---

5 Coğrafyada insanmerkezciliğin, hatta öznelciliğin yeniden savunulmasında izlenen farklı bir doğrultu için bkz. Rodaway, 1994.

anlaşılıp görüldüğü, bu anlayışın zaman içinde nasıl ve neden değiştiği üzerinde pek az durulur, bölgesel çerçeve, esasen bölgesel değişimin sadece bir arka planı olarak sunulur." (Murphy, 1991: 24) Bir başka deyişle, bölgeleştirmenin kendisini sorunlaştırmak zorunludur. Ancak bu, elinizdeki kitabın kapsamı dışındadır: Bu çalışmada ele alınan çeşitli bölgelerin –"Avrupa," "Ortadoğu," "Afrika," "Yeni Dünya"– neden toplumsal olarak anlamlı olduğuna, böyle olmalarına yol açan tarihsel (toplumsal-iktisadi, siyasal) süreçlere girmiyorum; ancak geçmişte ve şimdi *belirli mekânsal birimler olarak kavramsallaştırılma* biçimlerinin bazılarına biraz ışık tutmayı ümit ediyorum.

Bu kısa girişten anlaşılacağı üzere, bu kitap, esasen toplumsal inşacı [*constructionist*] bir bakış açısından yazılmıştır.[6] Dolayısıyla, bir kişinin çevresiyle gündelik ilişkisinin, varoluşlarını toplumsal pratiklere borçlu olan, ortak anlamlayımsal yapılardan oluşan karmaşık bir yapı tarafından dolayımlandığını varsaymakta ve bu yapının kuruluşunda kullanılan araçlardan bir kısmını çözümlemeye koyulmaktadır. Gerek kadim, gerekse modern toplumlar kendilerine hikâyeler anlatarak kendilerini bilir ve anlamlandırırlar. Bu toplumsal anlatıların temel yapıtaşları ya da temel anlamlayımsal birimleri mitlerdir. Özelde, mekânsal mitler, modern çağ Avrupa'sında önemi gitgide artan bir rol oynamışlardır. Mekânsal mitlerin özü farklılıktır ya da, daha sarih olunursa, coğrafi olarak yapılandırılmış farklılık. "Bura" ile "ora" arasında var oldukları hayal edilen karşıtlıklar çevresinde dönüp duran inançları somutlaştırır ve cinsellik işte bu karşıtlıkları kodlamak için önemli bir araç olagelmiştir.

Bir başka deyişle, toplumsal cinsiyet ve özellikle cinsellik, toplumsal olarak kurulan mekânın temel (atfedilmiş) özniteliklerindendir. Kadınların *ve de* erkeklerin cinselleştirilmiş imgeleri, Avrupa'nın ötekine dair söylemlerinde, yerin anahtar belirticileri olarak, dolayısıyla da kimlik ve başkalığın belirleyicileri olarak kullanılmıştır. Bir başka şekilde, bir tür mecazla ifade edecek olursak, bitkilerin üreme organlarına dayalı Linnéci botanik tasnif sistemi, 18. yüzyıldan itibaren, gelişigüzel olarak bir yandan halkların (ulusların, ırkların) cinsel âdetlerini ve öte yandan yerlerin (bölgelerin, kıtaların) cinsel âdetlerini kapsayacak biçimde genişletildi.[7] Bu nedenle cinsel değişmeceler, siyasal bir mekânsallık söyleminin kurulmasında yararlanılan yapıtaşları arasında yer aldı.

---

6 Toplumsal inşacı bakış açısı hakkında bkz. Berger ve Luckmann, 1966.

7 Bkz. Linné, 1175, bölüm 5 ve 6. Linnéci tasnif ile seyahatname türü arasındaki ilişki hakkında bkz. Pratt, 1992, bölüm 2.

Peki, neden "siyasal"? Keith ve Pile'ın yazdığı üzere, "tüm mekânsallıklar siyasaldır, çünkü gayri mütenasip iktidar ilişkilerinin (gizli) ortamı ve (örtülü) anlatımıdırlar." (Keith ve Pile, 1993: 38, 220) Fakat "cinsellik her şeyden önce psikolojinin alanıdır" diye itiraz edenler olabilir. Avrupalıların Avrupalı olmayanlara yönelik tutumları üzerine bir incelemede, Henri Baudet "ayrı ama bölünmez iki ilişki" arasında bir ayrım yapar: siyasal ilişkilerin "somut" dünyası ve yalnızca "insanların zihinlerinde" var olan psikolojik ilişkiler. (Baudet, 1965: 6) Ancak, Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin (Wilhelm Reich'tan söz etmeye bile gerek yok) gösterdiği üzere, ruhsal ve toplumsal/siyasal alanların birbirinden ayrılması gerekmez, hatta ayrılamazlar.[8] Mekânsallık ve cinsellik, insanların psikolojik bünyelerinde açık biçimde önemli rol oynarsa da, psikoloji ancak siyasal olanla üst üste bindiği ölçüde elinizdeki incelemeyi ilgilendirmektedir; beni burada alakadar eden konum bireysel değil, toplumsaldır. İkisinin birbirinden bağımsız olmadığını tamamen teslim etmekle beraber, aralarındaki ilişkinin –tıpkı bireyoluş [*ontogeny*] ile türoluş [*philogeny*] arasındaki ilişki gibi– zaman zaman öne sürüldüğünden daha sorunlu olduğuna inanıyorum.

Mekân insanileştirildikçe ve anlamla doldurudukça, alanlar ve alan grupları simgesel anlamlar kazanır ve belli zihin durumlarının yahut değer sistemlerinin mecazları haline gelir. Bu durumda:

> ...*gerçek mekânlar, hayali mekân ilişkilerinin simgesel alanında cisimlendirilir.* Dünya bilişsel olarak bölgeleştirilir; böylece fiziksel coğrafya bilgisi verisinde dünya, sonsuz yananlamsal özellikler ve duygusal çağrışımlarla renklendirilmiş bir mekânlar ve yerler kümesi olarak yeniden kodlanır... Sonuçta ortaya çıkan yarı topoloji, yarı mecaz oluşum, duygusal düzenleme veya *kodlanmış coğrafya* olarak yazılır. Alışkanlıklarda –hareket olarak– icra edilir ve dünyayla ilişkimizi tanımlayan yol gösterici mecazlarda kodlanır. (Shields, 1991: 29, 264-5)[9]

Bir başka deyişle, mekânların fiziksel/coğrafi özelliklerini aşan anlam-

---

8 Hatta son zamanlarda Robert J.C. Young, Deleuze-Guattari modelini sömürgecilik çözümlemesi için bir çerçeve olarak önermiştir; bkz. Young, 1995, bölüm 7. Sömürgeciliğe öncelikle psikolojik açıdan bir yaklaşım hakkında, Frantz Fanon, Octave Mannoni ve Albert Memmi'nin bilinen yapıtlarının yanı sıra bkz. Nandy, 1983, bölüm 1.

9 Bu tür düşüncelerin ilginç bir uygulaması, coğrafyada peyzaj [*landscape*] kavramı üzerine son zamanlarda vukubulan tartışmalarda, peyzajların yansız fiziksel nesneler değil, toplumsal olarak kurulmuş temsiller olduğu savıdır. Örneğin bkz. Cosgrove, 1985; Cosgrove ve Daniels, 1988; Short, 1991. Estetik ile gündelik mekân kuruluşları arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerine çok ilginç düşünceler için bkz. Harbison, 1977.

ları vardır ve bu anlamlar çevremizle ilişkilerimizi dolayımlar. Fakat bu nasıl olagelir? Yerler bu anlam katmanlarını nasıl kazanırlar?

Foucault, toplumsal gerçeklikler ve kurumlara dair bilginin inşasında kullanılan söylemsel araçları anlatmak için "teknoloji" terimine başvurmuş, iktidar, cinsellik, düzen ve benzerlerinin teknolojileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ölümünden kısa bir süre önce sunduğu bir tebliğde, "kültürümüzde insanların kendi haklarında bilgi geliştirme biçimleri"ne "teknolojiler" adını vererek, bunların dört türe ayrıldığını savunmuştur:

> (1) Şeyleri üretmemizi, dönüştürmemizi veya yönlendirmemizi sağlayan üretim teknolojileri; (2) İmgeleri, anlamları, simgeleri veya anlamlamayı kullanmamızı sağlayan işaret dizgeleri teknolojileri; (3) Bireylerin davranışlarını belirleyen ve onları belli amaçlara veya tahakküme boyun eğdiren, özneyi nesneleştiren iktidar teknolojileri; (4) Belli bir mutluluk, saflık, bilgelik, mükemmellik veya ölümsüzlük duygusuna erişmek üzere kendilerini dönüştürmek için bireylerin kendi güçleriyle yahut başkalarının yardımıyla, kendi bedenleriyle ruhlarını, düşüncelerini, davranışlarını ve var olma biçimlerini etkilemelerini sağlayan benlik teknolojileri. Her ne kadar her biri belli bir tahakküm türüyle ilişkiliyse de, bu dört tür teknoloji pek nadiren birbirinden ayrı işler. (Foucault, 1988; 18)

Bu terminoloji ve (çözümleme yaklaşımı) ilginç yönlerde geliştirilmiştir: Örneğin, "toplumsal cinsiyetin (bir) temsil olduğu" ve "toplumsal cinsiyetin temsilinin bizatihi kendi inşası" olduğu yolundaki öncüllerden hareketle Teresa de Lauretis cinsiyetin toplumsal olarak inşa ve yeniden inşa edilmesi için kullanılan söylemsel araçlar ve stratejileri betimlemek amacıyla "toplumsal cinsiyet teknolojisi" kavramını öne sürdü. (De Lauretis, 1987: 3) Bu cümleden olmak üzere, yerin mekân olarak oluşturulması, yani toplumsal olarak inşa ve yeniden inşa edilmesi için kullanılan söylemsel araçlar ve stratejileri betimlemek için ben de *mekân teknolojisi* terimini öneriyorum. Benzer terimler, alanın yazınında en azından örtük olarak, geçmişte kullanılmıştır: Örneğin, Shields "gündelik mekânsal kavramlarla uygulamaların işletilmesi ve oluşturulmasına özgü teknolojiler"den söz eder. (Shields, 1991: 8) Benim burada yapmayı ümit ettiğim, öncelikle bu kavramı bir ölçüde kesinleştirmek ve ardından, mekânın toplumsal olarak inşa edilmesinde kullanılagelen pek çok teknolojiden ancak birkaçını tahlil etmektir.

Henri Lefebvre'in, öncü kitabı *La Production de l'espace*'ta [Mekânın Üretimi] (1974) yazdığı gibi, "bir toplum için, içinde kendini sunmak ve kendini temsil etmek aracılığıyla bir biçim kazanabildiği sahiplenilmiş bir toplumsal mekân yaratmak (üretmek) anlık bir iş değildir... Bu yaratma

edimi, aslında bir *süreçtir*." (Lefebvre, 1991: 34) O halde, toplumsal mekânın üretilme araçlarını, yani sözü geçen süreci gerçekleştiren araçları "mekân teknolojileri" diye adlandırıyorum ve cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş yabancıbilgisel[10] söylemin her şeyden önce bir yer teknolojisi olduğunu iddia ediyorum; kanımca bu, hem çağdaş tarih boyunca bu söylemin aldığı çok değişken biçimleri açıklamakta, hem de bu değişik biçimleri birbirine bağlayan ortak yanı ortaya koymaktadır.

*

"Sömürgeci söylem nasıl cinsiyetlendirilir?" veya "Kadın gezginlerin Şark betimlemeleri erkeklerinkinden nasıl farklar arz etmektedir?" gibi karmaşık sorulara tam ve tekil cevaplar bulmak güç, hatta olanaksızdır. Sonuç olarak, *Robinson Crusoe* (1719) ile Flaubert'in 19. yüzyıl Mısır zamparalık öykülerini karşılaştırmak mümkün müdür?[11] Sırf cinslerini temel alarak, Lady Mary Wortley Montagu ile Belgiojoso Prensesi Cristina Trivulzio'yu bir araya getirmek anlamlı olur mu?[12] Ben böyle bir işe girişmektense, Avrupa'nın dünyanın kalanına ilişkin bilincinde, toplumsal cinsiyet ve cinselliğin çok-boyutlu rolüne odaklandım ve çok değişken belirimlerin, içinde görece rahat yer alabilecekleri bir çerçeve oluşturmaya çalıştım. Bunu gerçekleştirmek için de tahlilimi (yerli veya Avrupalı) erkeklerle olan ilişkileri içinde (yerli veya Avrupalı) kadınlara değil, birbirleriyle olduğu kadar Avrupalılarla olan ilişkileri içinde yerlilere (erkek ve kadın) münhasır tuttum.

Odak noktam, öncelikle, Batı kültürünün gelip geçici bir öğesi olan, Avrupa'da (ve biraz da Kuzey Amerika'da) üretilmiş, ama Ortadoğu'da, özellikle de Türkiye'de geçen ya da Ortadoğu ve özellikle Türkiye'yle ilişkili erotik yazılardır. Erotik yazın [*erotica*] ve pornografi arasına sıkça konulan ayrımın bana entelektüel olarak savunulabilir gelmediğini, kanımca, bunun açık saçık malzemeleri bastırır yahut kontrol ederken, bir yandan da liberal duyarlılıkları incitmemek kaygısından kaynaklandığını vurgula-

---

10 "Yabancıbilgisi" [xenology] terimini kullanırken, bunu Wilhelm Halbfass'dan almış olan Harbsmeier'i (1985) takip ediyorum. Aynı şekilde yabancı yer'i [xenotopia] yabancı veya "öteki" ülkeler anlamında kullanıyorum.

11 İlki hakkında örneğin bkz. Hulme, 1992; ikincisi hakkında bkz. Flaubert, 1972.

12 Lady Montagu'nun erken-feminist yazıları hayli tanınmaktadır; buna mukabil ırkçı ve kadın-sevmez Principessa Barbiano di Belgiojoso (1808-71) daha az bilinir. Daha fazla bilgi için bkz. Desmet-Grégoire, 1983. Kısmen bir Lady Montagu yorumuna dayanan, kadınlara özgü bir gezi yazınından söz edilip edilemeyeceğine dair ilginç bir araştırma için bkz. Orr, 1994. Bazı Avrupa-merkezli feministlerin Batılı kadın gezginlerin deneyimlerinden süzdükleri siyasal sermayeyi sorunsallaştıran bir deneme için bkz. Kaplan, 1995.

malıyım. Bu kaygıların hiçbirini paylaşmadığım için, terimleri birbirlerinin yerine geçecek biçimde kullanıyorum. Başlangıçta, özgül olarak erotik yazını incelemek üzere yola çıktıysam da çok geçmeden, bu edebi türü cinsel içerikleri konusunda daha az samimi olan kimi diğerlerinden –örneğin, seyahatname veya etnografya gibi– ayırmanın belki de yapay olacağı ortaya çıktı; dolayısıyla malzeme seçimi konusunda kendime bir hayli seçkici [*eclectic*] olma iznini verdim. Ancak, son zamanlarda hakkında çok şey yazılan şarkiyatçı resimler[13] gibi görsel kaynakları kullanmamayı ve "büyük" yazarların tanınmış eserleri üzerinde uzun uzadıya durmak yerine, genellikle "yalnızca aboneleri için" basılan ve "özel olarak" dağıtılan görece daha az tanınmış kitaplara odaklanmayı tercih ettim.[14] Bu tercih, son yıllarda meşruiyetini zaten büyük ölçüde yitirmiş olan, kültürün "üst" ve "alt" diye bölümlenmesi ve birincisinin yüceltilmesi uygulamasını savunmaya yönelik değildir. Daha ziyade, geçmişte kurulmuş haliyle bu bölümlemenin, erken dönem erotik yazını dediğimiz (kitle kültürü değilse bile) popüler kültürün bir hayli ihmal edilmiş olmasının etkisiyle *tanınmasını* yansıtmaktadır.

Örneğin, John M. Mackenzie'nin ilginç derlemesi *Imperialism and Popular Culture*'da [Emperyalizm ve Popüler Kültür] (1986) ele alınan konuların zengin çeşitliliğine rağmen –ki bunlar izcilerle gençlik edebiyatından gazetecilik ve propagandaya, İmparatorluk Pazarlama Kurulu ve BBC'den sinema ve askeri seferberliklerin popüler temsillerine kadar uzanmaktadırlar– kitaba katkıda bulunanlardan bir tanesi bile erotik yazın üzerinde durmamıştır. Hatta, Avrupalı orta sınıf duyarlılıklarının inşasında sömürgeler ve sömürgeciliğin rolünü araştıran nefis kitabında Ann Laura Stoler, –bütün ırkların kadınları konulu sözde-ansiklopedik kitabını 3. kesimde kısaca ele alacağım– Carl Heinrich Stratz'a ait, Javalılarla ilgili bir çalışmayı incelemeye, bilumum özürler ve kendini savunmalarla girerken, "hem bu esere eşlik eden fotoğrafları, hem de en müstehcen betimlemelerini" attığını söylemekte, ancak "bu tür pornografik metinlerin gömülmesi veya görmezden gelinmesini savunmadığı"nı uzun bir dipnotta bildirmektedir. (Stoler, 1995: 184)[15] Ama böyle bir şeyin savunulması zaten

---

13 Şarkiyatçı resimde toplumsal cinsiyet ve cinsellik hakkında örneğin bkz. Luebbers, 1993; Thornton, 1985.

14 "Klasik" kabul edilen metinler yerine "önemsiz" olanlara odaklanmanın yararları hakkında örneğin bkz. Rousseau ve Porter, 1988: 9-11.

15 Bir yandan Foucault'nun yapıtında sömürgeciliğin yerine tekrar sahip çıkıp aynı zamanda bunu bir eleştiriye tabi tutan Stoler, burjuva cinselliği ve ırksallaştırılmış cinselliğin ayrı değil, "birleşik bir alanda bağımlı yapılar" (1995: 97) olduklarını göste-

o kadar imkânsızdır ki, bu görüşü –üstelik de ırk ve cinsellik üstüne bir kitapta!– dile getirmesi üniversitelerin bugünlerde maruz kaldığı siyasal baskılar konusundaki düşünceleri beslemektedir.

Görece sınırlı ölçekli bir dolaşıma girdikleri için, yabancıbilgisel erotik yazın ürünlerinin önemi, etkilerinin kapsamında değil, Şark'ın ve orada yaşayanların cinselleştirilmesinin en katışıksız, en arındırılmış örneklerini sunmalarındadır. Bu açıdan bunlar dünya jeopolitikasının bir temsilini inşa etmek ve sömürgecilik girişimini desteklemek için cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş dil ve imgelemi kullanan bir söylemi temsil etmektedir ve kuşkusuz bir dereceye kadar bu söyleme katkıda bulunmuşlardır.

"Kimlik, Başkalık ve Yer" başlıklı I. Kısımda, yabancı yerler ve halkların cinsiyetlendirildiği ve cinselleştirildiği kapsamlı ve değişken yazına yaklaşmak için bir çözümleme çerçevesi öneriyorum.

"Benliğin ve Dünyanın İnşa Edilmesi" başlıklı 1. Bölümde, benlik algılamalarının bir maddi gerçekliği sorunsuzca yansıtan yalın hakikatler değil, toplumsal görüşlerin, değerlerin ve kabullerin (adeta) ete kemiğe büründürüldüğü söylemsel kuruluşlar olduğunu savunarak işe başlıyorum. Bu algılamaların; toplumsal grupların, varoluşlarına tutarlılık ve anlam veren hikâyeler ve mitleri kendilerine ve birbirlerine anlattıkları ortam olan anlatı tarafından içerildiğini ve istikrara kavuşturulduğunu öne sürüyorum. Kimliğin, "öteki"nin, benliğin onaylamadığı ve böylece paradoksal biçimde benliği yansıtan niteliklerin cisimleştiği bir antitez olarak belirleyici rol oynadığı bir diyalektik içinde inşa edildiğini de kaydediyorum. Son olarak, "ben" ve "öteki" kavramlarının ayrılmaz biçimde "bura" ve "ora" kavramlarına bağlı olduklarını ve dolayısıyla kendini inşa etme eyleminin aynı zamanda mekânı toplumsal olarak anlamlı ve kavranabilir bir şekilde yeniden inşa etme eylemi olduğunu savunuyorum. Bunun modern Avrupa'da gerçekleştirilmesine yarayan mekânsal anlatıları ele alıyor ve bunların kuruluşunda emperyalizmin oynadığı temel rolü vurguluyorum.

"Ötekilik Mekânları" başlıklı 2. Bölümde yere anlam katmaya ve onu mekân haline getirmeye yarayan söylemsel araçlara odaklanıyorum. Mekânın toplumsal inşası ile toplumdaki iktidar eşitsizlikleri arasındaki yakın ilişkiyi vurguluyor ve mekânın iktidar ilişkilerini yansıttığını ve sırasında, yeniden ürettiğini öne sürüyorum. Görünüşte birbirine benzemeyen kalıplar ve ikili karşıtlıkların birbirlerini pekiştirebileceğini, özelde de cinselliğin mekânsal farklılaşmanın inşasında merkezi bir araç olduğunu göste-

rerek burjuva kültürünün cinsel rejimlerinin altında yatan örtük ırksal dilbilgisini araştırmaktadır. Bu kitap ne yazık ki elinizdeki metnin çoğu yazıldıktan sonra çıktığı için ona ancak birkaç dipnotta kısaca değinebildim.

riyorum. Çoğu erotik yazıda görülen, soyutlama ve ilkörnek [*archetype*] kurma dürtüsünün bu işleve fevkalade uygun olduğunu savunuyorum. Son olarak, modern Avrupa söyleminde mekânsal ve zamansal başkalığın üst üste bindiğinin altını çiziyor ve cinselliğin doğu ile batıyı, kuzey ile güneyi, ben ile ötekini, bura ile orayı nitelemek için kullanılabilen tarihsel bir değişmez haline getirildiğini gösteriyorum.

"Toplumsal Cinsiyetin ve Cinselliğin Nakşedilmesi" başlıklı II. Kısımda, coğrafi farklılığın cinsiyetlendirildiği ve cinselleştirildiği somut örneklere dönüyorum.

"Etnopornografi" başlıklı 3. Bölümde, açık saçık yazında antropolojik kipi ele alıyor ve "öteki" halkların cinsel uygulamalarına odaklanmış büyük bir yazı külliyatını gözden geçiriyorum. Bu kipin köklerinin, bir yandan ortaçağda İslama karşı yürütülen polemiklerde, öte yandan da gitgide hem gezginin, hem de gittiği yerin kesinlikle cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş bir biçimde kodlandığı bir anlam ekonomisinin [yani anlamlardan oluşan bir üretim, dolaşım ve tüketim sisteminin] biçimlendiği seyahatname yazınında bulunduğunu gösteriyorum. Bu kodların değişken, çoklukla birbiriyle çelişkili doğasını vurguluyor ve bu tutarsızlığın, itici gücü varlıkbilimselden [*ontological*] ziyade epistemolojik olan başkalıkçı söylemin bir başarısızlığı değil gücü olduğunu öne sürüyorum.

"Cinsiyetlendirilmiş Coğrafya, Cinselleştirilmiş İmparatorluk" başlıklı 4. Bölümde başkalıkçı söylemde cinsel değişmecelerin bir tasnifini yapmaya çalışıyorum. Yeni Dünya'dan Hindistan'a, Ortadoğu'dan kara Afrika'ya, Pasifik Adaları'ndan Mağrib'e çeşitli yörelerden örnekler vererek, yabancı kadınların baştan çıkarıcı veya tehditkâr, yabancı erkeklerin kadınsı acizler veya tehlike saçan tecavüzcüler, yabancı ülkelerin cinsel cennetler veya karanlığın yürekleri [*hearts of darkness*] olarak tasvir edildiği tezahürleri ele alıyorum. Hem bu yazını belirleyen muazzam değişkenliği, hem de tamamına sinmiş olan, altında yatan birleştirici mantığı sunma çabasıyla mastürbasyon, çocuk cinselliği, patoloji ve ırk karışımı gibi yinelenen izleklerin altını çiziyorum.

Son olarak, "Batı Erotik Yazınında Harem Kadınları" başlıklı III. Kısımda, vaka çalışması olarak açık saçık Avrupa yazınında Müslüman kadınların temsili üzerine odaklanıyorum.

"Kalıpların Hasadı" başlıklı 5. Bölümde "Şark" eserlerinin çevirileri ve sözde-çevirilerini ele alarak işe başlıyorum. *Binbir Gece Masalları* gibi eserlerin popülerliğinin, gerçek çevirileri düpedüz sahtelerinden ayırmayı çok güç hale getiren sayısız pastiş ve taklide yol açtığını kaydediyorum; ki bu, 18. yüzyıldan itibaren, sahte yabancı künyeler taşıyan kitapların türe-

mesiyle daha da zorlaşmıştır. Bir yandan bu kargaşa, öte yandan Avrupalı yazarların okurlarının üretken hayal güçlerini imalarla kışkırtma eğilimleri ve nihayet, gerçek çevirilerde bile, asıl üretildikleri ortamda hayli dayanaksız olan harfi harfine gerçekçi yorumların yapılması sonucunda, çevirilerin harem kadınlarıyla ilgili kalıplar için önemli bir kaynak haline geldiğini öne sürüyorum.

"İnce Peçeli Gönderimler" başlıklı 6. Bölümde, bu yazındaki en yaygın cinsel değişmecelerin bir kısmını betimliyorum. Bunlar arasında, harem kadınlarını Avrupalı (ve dolayısıyla, bir anlamda tehlikesiz) gösterme yöntemi; onları bireyselleşememiş çoğulluklar olarak sunma eğilimi; kına yakma ve cinsel uzuvların ağdalanması gibi bakım uygulamalarına gösterilen özenli dikkat; hamam ve köle pazarı gibi imgelerin büyük popülerliği; eşcinsellik, hayvanlarla cinsel ilişki ve mastürbasyon tasvirleri dahil, harem kadınlarının cinsel arzularına dair aşırı abartılı fikirler ve harem kadınlarının fettan ve entrikacı gösterilmeleri yer almaktadır. Bir kez daha amacım, cinselleştirilmiş başkalıkçı söylemi birleştiren değişkenliğin mantığını vurgulamaktır.

Bu giriş bölümünün başındaki ilk alıntıyı almış olduğum, Foucault'nun Jeremy Bentham'ın *Panopticon*'una (1791)[16] ilişkin denemesinde yazar, "'şeffaflık yoluyla iktidar' ve 'aydınlatma' yoluyla boyun eğdirme formülü"nden söz eder. (Foucault, 1980b: 154) Genellikle haremin simgesel ihlaline, harem duvarlarının ve peçenin *şeffaflaştırılmasına* dayanan Müslüman kadınların erotikleştirilmiş betimlemeleri için bu özellikle uygun bir imgedir. Hiç olmazsa bu durumda gerçekten de Batı'nın cinsel "her şeyi görebilirliği" *[panopticism]* Şark üzerinde iktidar kurmak, röntgencilik aracılığıyla sahip olmak, soyarak boyun eğdirmektir.

Son olarak, mekân anlatılarının büyük değişkenliğinin, bizi egemenlikçi [*hegemonic*] olmayan mekânsal söylemler ve uygulamalar inşa etmeye götürebilecek özgürleştirici bir praksisin mümkün olduğunu akla getirdiği gözlemiyle bölümü bitiriyorum.

*

Lefebvre, "üretim ve yeniden üretim ile her toplumsal oluşuma özgü belli mahaller ve yer kümeleri"nden meydana gelen *mekânsal uygulamalar*, "üretim ilişkileriyle ve bu ilişkilerin getirdiği 'düzen'le, dolayısıyla da bilgiyle, imgelerle, kodlarla ve 'ön' ilişkiler"le ilgili *mekân temsilleri* ve

16 Bentham, [Latince "her şeyin görülebildiği yer" anlamına gelen] *Panopticon*'u, çembere yerleştirilmiş olan mahkûmların topluca ve engelsiz görülebilmeleri sayesinde otorite ve denetimin merkezdeki gardiyan tarafından uygulandığı bir dairevi hapishane olarak önermiştir.

"bazen kodlanmış bazen de kodlanmamış, sanata olduğu gibi, toplumsal hayatın gizli ve yeraltı yönüne de bağlı karmaşık simgecilikleri cisimlendiren" *temsili mekânlar*'dan oluşan bir üçlü önermiştir. (Lefebvre, 1191: 33, 38-9) Tahlilim bu üçlüyü baştan başa kat etmektedir: Avrupa'nın, mekânın temsiline (yabancı yer, Şark) adanmış ve belli mekânsal uygulamalara (sömürgecilik, gezi, kaç göç) yakından bağlı olan temsili mekânının (yabancıbilgisel söylem, toplumsal cinsiyet) bazı bölgeleriyle ilgileniyorum. Temsil ile gerçekliğin, yahut mecazi ile gerçekçinin bilişsel ayrımının yapay olduğu ve karşılıklı bütünleyiciliklerini/oluşturuculuklarını karanlıkta bıraktığı kanısıyla yola çıkarak, bu bileşimin özellikle bir öğesine, Avrupa'nın benlik ve ötekilik duygusunun inşasında toplumsal cinsiyet ve cinselliğin oynadığı role yoğunlaşıyorum. Anlam içkin değildir, "içinde dile getirildiği temsil mekânları"nın hem izlerini taşır, hem de "kısmen bu mekânlar tarafından *oluşturulur*. Bu temsil mekânları, mekân temsillerini öylesine yoldan saptırır ki, üzerinde durduğumuz zemin, mekânsallıkların kırma bir melezi haline gelir; hem bir mecaz, hem bir konuşma konumu, bir kesinlik alanı ve tevazunun sırtımıza yüklediği bir yük, bazen aynı anda bunların hepsi, bazen uyumsuz biçimde hepsi." (Keith ve Pile, 1993: 23) O halde mekânın toplumsal inşasını anlamak, kendimizi kurma biçimlerimizi anlamak demektir.

Amacım, "saptırılmış" mekân temsillerinin yerine "doğru"larını geçirmek değil, mekân temsilleriyle temsil mekânlarının anlamın ve jeopolitik iktidarın inşasına katılma biçimlerinden bazılarını araştırmaktır. bell hooks'un yazdığı gibi, "'konum politikası' [*the politics of location*] üstünlükçülüğe karşı kültürel uygulamanın oluşumuna katılacak olan bizleri, zorunlu olarak, yeniden gözden geçirme eylemini başlattığımız mekânları tanımlamaya çağırır." (hooks, 1990: 145) Bir başka deyişle, cinselliğin mekânsallığı çekimlendirme biçimlerini daha net anlama çabası, basit bir entelektüel ilgiden ibaret değildir: Üstünlükçü mekân kuruluşlarının kodunun çözülmesi, özgürleştirici mekân kuruluşları inşa etmenin yalnızca ilk adımıdır.

I. KISIM

KİMLİK, BAŞKALIK VE YER

LA FEMME
dans les
Colonies Françaises
par Pétrus Dubel

BENLİĞİN VE DÜNYANIN İNŞA EDİLMESİ

Kimlik, bireyin sınıf, ırk, cinsiyet, cinsellik, kuşak, bölge, etnisite, din ve ulus gibi topluluklara mensubiyetinden türeyen, toplumsal olarak inşa edilmiş, toplumsal olarak tasvip edilen (veya hiç değilse tanınan) kendine dair anlamlamalar bütünüdür. İnsan davranışında belirleyici bir rol oynar: Kişi belli bir konumsallıktan ve belli bir dünya görüşü veya değer kümesiyle uyum içinde, belli önkavrayışların veya zihinsel modellerin yardımıyla verileri yorumlayarak ve onlara belli parametreler içinde tepki göstererek hareket eder ki, bunların hepsinin kökü kimlikte yatar. Aynı zamanda, kimlik asla "tamamlanmaz"; aksine, sürekli inşa edilir. Daha açık ifade edecek olursak, kimlik bir nesne değil, bir *süreç*'tir. Üstelik bu süreç tekdüze değildir: Bunalım ve geçiş dönemleri, çoğunlukla bilhassa yoğun kimlik inşa devreleridir. Dolayısıyla, de Lauretis'in toplumsal cinsiyete dair sözlerini biraz farklı bir biçimde ifade ederek, *kimliğin (bir) temsil olduğunu ve ister kendine ister başkalarına dönük olsun, kimlik temsilinin aslında bizzat kimliğin inşası olduğunu* söyleyebiliriz.

İnşacı bakış açısıyla benlik konusunda yapılmış olan çalışmalara dair değerlendirmesinde Ian Burkitt (1994), Derrida ve Foucault gibi dile, yani metinsel ve söylemsel olana öncelik verenler ile Bourdieu ve Norbert Elias gibi deneyim ve toplumsal ilişkilerin benliği şekillendirdiğini savunanları kıyaslar. Fakat bu iki seçenek neden birbirini dışlamak zorunda olsun ki? Deneyim ve toplumsal ilişkiler hangi açıdan söylem-dışıdırlar? Bu bölümün ileriki sayfalarında savunduğum üzere, söylemsel ve maddinin ikili karşıtlığının kendisi tarihsel bir yapıntıdır ve hiçbir insan deneyiminin, içinde yaşandığı anlamlamalar sisteminden bağımsız olarak görülemeyeceği kabul edildiğinde ortadan kaybolur. Derrida'nın sözünü ettiği metin ile de gökten zembille inmek zorunda değildir: Metin bizzat şekillendirdi-

ği insan uygulamaları tarafından sürekli yeniden yazılır. Burada bir Kantgil "aşkın özne" söz konusu değildir; benliğin sürekli şekillendiği ve yeniden şekillendirildiği bir diyalektik vardır sadece.

O halde kimlik, temsil etmek, icra etmek suretiyle, yani "kimlik teknolojileri" diyebileceğimiz bir bölük söylemsel aracı kullanarak kimliği inşa eden uygulamalar aracılığıyla oluşur. Burada geçen temsil, icraat gibi tiyatrovari imgeler, akla hemen Erving Goffman'ın *The Presentation Self in Everyday Life*'ını [Gündelik Hayatta Benliğin Temsili] (1956) getirmektedir. Goffman bu eserinde bireylerin kendilerine dair belli bir imge oluşturmak ve böylece içine girdikleri toplumsal ilişkinin sonucunu etkilemek için başkalarının yanında nasıl davrandıklarını ve izleyicinin tepkisinin de sonuçtaki temsili nasıl etkilediğini açıklamak için dramaturji ilkelerine başvurmuştur. Ona göre benlik "belli bir konumu bulunan, esas kaderi doğmak, olgunlaşmak ve ölmek olan organik bir şey değildir; sunulan bir sahneden yayılarak ortaya çıkan dramatik bir etkidir" ve hem oyuncunun, hem izleyicinin, hem de sahnenin izlerini üzerinde taşır. (Goffman, 1959: 252-3)[1] Gofmann gibi ben de kimliğin icra edilişinin kimliğin inşası olduğunu savunuyorum; ancak, sahnelenecek oyunu seçen ve kendine düşen sözleri dile getiren bir bağımsız irade, bir *asıl*-benlik varsaymıyorum. Anladığım kadarıyla Goffman'ın anlatımında icraat, böyle bir *asıl*-benliğin yan belirimi gibidir ve öznenin niyetine bağlı olarak, şeffaf ya da yapmacık bir biçimde sunulan da bu asıl-benliktir. Doğru, nihai sonuç oyuncunun tam olarak denetiminde olmayan etkenlerce belirlenmektedir, ama harekete geçiren güce değil, *sonuca* "benlik" demek bir tanım sorunu gibidir. Ben kişinin çevresiyle ilişkiye girmesinden, yani toplumda "görünmesi"nden doğan maske kişiliklerle [*persona*] değil, çevresindeki topluluklara göre kendini nasıl tanımladığıyla ilgileniyorum.

Her ne kadar kimlik bir sürekli inşa ve yeniden inşa süreciyse de, bu akışkan veya değişebilir temel nitelik, kimliğin hiçbir zaman istikrarlı olmadığı anlamına gelmez. Daha açık ifade etmek gerekirse, bir kişinin kimliğinde günden güne kayda değer bir değişiklik görülmez; dolayısıyla kendini oynamadaki değişiklikleri içeren (ve sınırlayan) ve ancak ağır ağır değişebilen bir zarfın var olması gerekir. Bu zarf anlatıdır: "kimlik aynılık veya öze dayanmazsa da, geçmişimiz hakkında kendimize ve başkalarına anlattığımız hikâyelere bağlı olarak belirli bir dayanıklılık ve kalıcılık kazanır yine de." (Harvey, 1993: 59) Gerçi bu "dayanıklılık ve kalıcılık" görelidir, sürekli bir inşa dönemi (veya yeniden inşa silsilesi) söz konusudur; bu-

1 Bell ve Valentine (1995a) bu fikri genişleterek cinselliği de bir icraat inşası olarak ele almayı önermişlerdir.

nunla birlikte anlatı, kimliğin oluşturulması ve korunmasında merkezi bir rol oynar. Kimlik bir anlam taşıyıcısı, bireyin dünyadaki yerinin öyküsünü kendisine ve başkalarına anlattığı kanaldır. Benliğe belli bir zamansal süreklilik vererek süredurum kazandırır.

İnsanlar toplumsal yaratıklardır ve çocukluklarının ilk dönemlerinden itibaren anlatılar, toplumsal varoluşlarının ayrılmaz bir parçasıdır: "Bireyler; veliler, okul, iletişim araçları ve diğer toplumsal kurumlar yoluyla içselleştirilen ve yasaklar, emirler, roller, değer yargıları, örnekler, peri masalları ve benzerlerinden meydana gelen bir toplu söylemin içine doğarlar." Anlatı yoluyladır ki "bilinçdışı bir kültürel koşullandırma örnekçesi, anadillerinin kuralları üzerinde düşündükleri kadar az üzerinde düşündükleri bir yapılandırma dilbilgisi" edinirler. Bir başka deyişle, (Frederic Jameson'dan esinlenerek) bir "toplumsal bilinçdışı" diyebileceğimiz ve olabilirin sınırlarını belirleyen, bireylere, toplumsal coğrafya için yol haritaları sağlayan bir gayri resmi bilgiler bütünü, anlatı yoluyla edinilir, yeniden üretilir ve iletilir. Üstelik bu tür örnekçeler ve yapılar bireylerin dünyadaki davranışlarını belirlemekle kalmaz, kimliklerini de tanımlar: "Deneyim ve fikirlerimize bir anlatı örnekçesinin damgasını vurduğumuzda, hayatlarımızın ve kendimizin anlamını da yaratmış oluruz. Şekil ve biçim vererek sırayı belirler, kutupsallıklar verir, hiyerarşi kurar ve böylece kültürümüzün önceden belirlenmiş anlambilimsel haritasını yeniden üretiriz... [D]ünya ve 'benlik' bu dilbilgisi ve yapılandırmanın dayattığı biçimsel ve anlambilimsel örnekçelerle dolayımlanır." (Boheemen, 1987: 13-4)

Öyleyse kimlik kendi kendisinin inşasıdır ve anlatı bu inşanın gerçekleştirildiği ortamdır. Fakat kimliğin inşası başkalığın inşasından ayrılamaz; aslında kimliğin kendisi, ancak başkalıkla karşı karşıya konduğu takdirde bir anlam ifade eder. Kendimize ve başkalarına kim olduğumuza dair hikâyeler anlattığımızda, kim olmadığımızı da söylemiş oluruz. Daha açık biçimde ifade etmemiz gerekirse, belli bir birey grubunu tanımlayan niteliklerin sonsuz çeşitliliği içinde ancak bir başka grubunkine *benzemeyenler*, toplumsal olarak anlamlıdır; söz konusu gruplar arasında farklılığın ortaya çıkarılmasının toplumsal bir işlevi olduğu ölçüde şüphesiz. Bu nedenle, "nerede bulunursa bulunsun 'öteki'nin her versiyonu aynı zamanda bir 'benlik'in inşasıdır... Kültürel *poesis* –ve politika– özgül dışlamalar, uzlaşımlar ve söylemsel uygulamalar aracılığıyla benliklerin ve ötekilerin sürekli yeniden inşasıdır." (Clifford, 1986: 23-4)[2] Dolayısıyla kimliğin inşası,

2 Basit bir farklılıklar dökümünden bir "ötekilik retoriği"ne geçiş hakkında bkz. Hartog, 1988: bölüm 6. Ayrıca bkz. Crapanzano, 1992: bölüm 3, 4; Tucker, 1990.

bir karşıtlıklar ambarı olacak bir olumsuz kimlik, bir "öteki"nin varsayılmasına bağlıdır. Kabul edilmiş nitelikler (ister gerçek, ister muhayyel olsunlar) merkeze alınır ve ölçü kabul edilir; aynı zamanda reddedilmiş nitelikler (ister gerçek, ister muhayyel olsunlar) kenara itilir ve yabancılaştırılır. Kısacası "öteki", "anlam ve kimliğin iskeleti" (Boheemen, 1987: 30) olarak gereklidir.

"Benlik" ile "öteki" veya "ben" ile "ben olmayan" arasındaki diyalektiğin Avrupa düşüncesinde hiç olmasa 18. yüzyıla kadar giden uzun bir tarihi vardır.[3] Üstelik, *varlığın* bir süreç olarak algılanışı ve farklılığın kurucu rolü üzerine –özellikle Heidegger ve Derrida'nın ifadeleri çerçevesinde– son yıllarda çok yorum yapılmıştır. Dolayısıyla bu nokta üzerinde uzun uzadıya durmayacağım ve yalnızca "kurucu dışarı"nın –yahut Bakhtin'in terimini kullanacak olursak, benliğin "*transgredient*" öğelerinin–[4] projemin merkezinde yer aldığını vurgulamak istiyorum. Bundan sonraki sayfalarda ele aldığım, işte bu "kurucu dışarı"nın *kendisinin* kurulma biçimlerinden bazılarıdır. Ancak, bunun bütün olarak insanlık üzerine kapsamlı bir yargı olmadığını gecikmeden ekleyeyim. Tüm toplumlar kendilerini ve tek tek mensuplarını benzer şekilde kavramsallaştırmazlar; "ötekileştirme" sürecinin evrenselliği iddialarına ise antropolojik ve diğer türden kanıtlara dayanılarak ikna edici biçimde karşı çıkılmıştır. Irk, sınıf, cinsiyet gibi farklılıkların, toplumu ve mensuplarını kavramsallaştırmanın değişik biçimlerini ürettiğini ve dolayısıyla "ötekileştirme"nin öneminin belli bir toplumda bile değişmez olmadığını keşfetmek hiç şaşırtıcı olmayacaktır. Savım, sadece modern dönemde Batı Avrupa'daki egemen bakış açılarına uygulanmaya dönüktür.

İleride göreceğimiz üzere her ne kadar "ötekileştirme" ve sömürgecilik çoğunlukla birlikte hareket etmişlerse de, modern dönem Batı Avrupa'sında "ötekilik" söylemi sadece emperyalizmin entelektüel uzantısından ibaret olmamıştır; Fanon, Said ve diğerlerinin vurguladığı gibi kendini tanımlama sürecinde de merkezi bir rol oynamıştır. Bu nedenle, başka-

---

3 Örneğin bkz. Buber, 1965: 209-24.

4 Bu terim Jonas Cohen'den alınmış ve kökeni benliğin dışında olan kurucu öğeleri anlatmak üzere "*ingredient*"ın karşıtı olarak kullanılmıştır. [*Ingredient*, bir bütünün içinde bulunan ve onu oluşturan öğelerdir, örneğin bir yemek tarifindeki un, yağ, tuz gibi; *transgredient* ise bir bütünün oluşmasına katıldığı halde onun içinde değil dışında bulunan öğelerdir, örneğin "Türk olmak" tarif edilirken birtakım komşularımıza benzemeyen niteliklerin vurgulanması gibi.] Farklılığın kurucu rolü ve temsile dayanan bilgiyle bağlantıları hakkında bkz. Stratton, 1990; ayrıca Laclau, 1990: bölüm 1; Mouffe, 1994: 105-13.

lıkçı söylemi bir denetim ve egemenlik retoriği olarak görmek bir dereceye kadar doğruysa da, bu retoriğin "çoğunlukla daha karanlık arzuların –cinsel arzu yahut korkuların, sınıfsal, dinsel, ulusal, yahut ırksal kaygıların, şaşkınlığın ya da düpedüz kendinden nefretin– retoriğinin yanında (arkasında) var olduğunu" gözden kaçırmamak önemlidir; dolayısıyla yalnızca "dışadönük" değil, aynı zamanda "içedönük"tür.[5] Başkalıkçı söylemin bu hem içe, hem dışadönüklüğü, elinizdeki çalışmanın büyük bir kısmının temelini oluşturmaktadır.

Kimliğin insani/toplumsal praksiste merkezi bir yere sahip olduğunu; bir yapıntı değil, bir süreç –kendi kendini inşa etme süreci– olduğunu; ancak başkalığın eşi olarak var olduğunu ve hem kimliğin, hem de başkalığın anlatı tarafından içerildiği ve iletildiğini gördük. Bir adım daha atalım: Kimlik ve başkalık, "biz" ve "onlar" kavramları, mekân algısıyla, yani "bura" ve "ora" kavramlarıyla yakından ilgilidir. Kimlik ve mekân arasındaki yakın ilişki son zamanlarda dikkatleri bir hayli üzerine çekmiştir.[6] Örneğin J. Nicholas Entrikin'e göre mekân, "insan deneyiminin [bir] koşuludur", çünkü "oyuncular olarak biz daima zaman ve mekânda yerimizi alırız... eylemlerimizin bağlamı kimlik duygumuza, dolayısıyla da merkezlilik duygumuza katkıda bulunur." Bu da, Entrikin'e göre, "mekân ve kültürle ilişkilerimizin bireysel ve toplu kimliklerimizin inşa edilişinin öğeleri haline geldiği" anlamını taşımaktadır. (Entrikin, 1991: 1, 4) Aynı şekilde Rob Shields mekânsalın "epistemik ve ontolojik önemi"ni vurgular, çünkü o, insan deneyimi ve gerçekliğin, hakikatin ve nedenselliğin kavramsallaştırılması için zorunludur. "Yerlerin ve bölgelerin algılanmalarından, 'mekân' olarak dünyadan ve bu algılamalarla ilişkilerimizden oluşan bir 'mekân söylemi', kendimizi ve gerçekliği gündelik olarak kavrayabilmemiz açısından merkezi önemdedir." (Shields, 1991: 7) Bir başka deyişle, mekân, varoluşun, dolayısıyla da kimliğin temel bir öğesidir; benlik mekânda serpilir ve o nedenle "bura" dediği yerin silinmez izlerini taşır.

Ama kimliği tanımlayan ne tek bir "bura" vardır, ne de basit bir "bura/ora" ikiliği; aksine, söz konusu olan, kişinin içerme ve dışlama, çekme ve itme, kabullenme ve reddetme gibi söylemsel ilişkilere girdiği kocaman bir mekânlar kümesidir. *The Politics and Poetics of Transgression* [İhlalin Siyaseti ve Poetikası] (1986) adlı kitaplarında, Peter Stallybrass ve Allon

---

5 Bkz. Torgovnick, 1990: 192; burada konu özellikle ilkelci söylemdir. "Dış grup"un kalıplarının "iç grup"un birliğini inşa etmedeki rolü hakkında, bkz. Allport, 1954: bölüm 3 ve 4.

6 Örneğin bkz. Carter, Donald ve Squires, 1993; Bammer, 1994; Pile ve Thrift, 1995.

White "panayır alanı, pazar yeri, kahvehane, tiyatro, gecekondu, burjuva evinin içi gibi söylem alanları arasında yer değiştirme sorunu"nu araştırmışlardır. "*Ortak kimliğin biricikliğini elde etme dürtüsünün kendisi[nin] aynı zamanda bilinçdışı ayrışıklığı* [heterogeneity] *ürettiğini*" savunmuş, mekânın bu süreçte çok önemli bir rol oynadığını göstermişlerdir: "Söylem alanlarının bir araya getirilmesi, yasaları, kuralları ve diliyle birlikte mekânın kabulü ve reddi, aynı zamanda toplumsal kimliğin bir kodlamasıdır." (Stallybrass ve White, 1986: 194, a.b.ç.) Öyleyse, *kimliğin inşası* aynı zamanda bir mekânlar ağının inşasıdır ki, bazısı "bura", bazısı da "ora" olarak nitelendirilen bu mekânlar, toplumsal cinsiyet (örneğin ev içiyle kamusal mekân), ırk (örneğin banliyöyle yoksul şehir içi) veya sınıf (örneğin kulüple meyhane) gibi toplumsal bölünmeler ekseninde kurulur ve aynı zamanda bunları yeniden üretirler.

Ancak şurası açıktır ki Avrupalı egemen sınıfların kendilerini tanımlamakta kullandıkları "söylem alanları" yalnız iç toplumsal topografyayı değil, yabancı ülkeleri de kapsamıştır. Ve aslında bu ikisi birbiriyle ilişkilidir: Irk ve etnisite sıklıkla sınıfın bir düzdeğişmecesi işlevini görmekle kalmamış, sınıfın kendisi de çok kez ırksal farklılık aracılığıyla inşa edilmiştir. "Avrupalının zihninde ırk ve sınıf arasındaki bağ çok belirgindir" diye kaydeden V.G. Kiernan, birçok açıdan İngiliz beyefendisinin "kendi 'alt sınıf'larına yönelik tutumunun, Avrupa'nın 'aşağı ırklar'a yönelik tutumuyla özdeş" olduğunu yazar. "Sömürgelerdeki hoşnutsuz yerli ile fabrikalardaki işçi ajitatörü farklı kılıklara bürünmüş aynı yılandı. Dış dünyanın karanlığı ve barbarlığı –ki bunları hezimete uğratmak Avrupa'nın göreviydi– üzerine edilen lafların çoğu, yerli kitlelere karşı duyulan korkunun şekil değiştirmiş haliydi." (Kiernan, 1969: 316)[7] Bu nedenle panayır yeri veya yoksul mahalleleri gibi avam mekânlarının temsili, sömürgelerin temsiliyle birçok ortak nitelik paylaşıyordu. Bu tür "ötekilik mekânları"nın inşasına bir sonraki bölümde geri döneceğim.

Kimlik, başkalık ve mekân arasındaki bağlantılar, "bilinen" dünya genişleyip de Avrupa'nın bilinci küresel hale geldikçe daha da belirginleşti. Gitgide Avrupalılar, "dünya genişleyip karmaşıklaştıkça kendi değerlerini

---

7 George W. Stocking, Jr. da aynı şekilde "gerek denizaşırı seyahat edenler, gerekse onların ürettiği edebiyatı okuyanlar, dışarıdaki 'vahşiler'le karşılaşmak deneyimine... Britanya'nın değişen sınıf toplumu deneyimleri bağlamında tepki göstermişlerdir." (Stocking, 1987: 234; ayrıca bkz. 202: burada çağdaş şehirleşmenin sorunlarına ilişkin Victoria dönemi tahlilleriyle "vahşiler" arasında paralellikler kurulmaktadır.) Irk ve sınıfın karşılıklı kurucu nitelikleri hakkında ayrıca bkz. Lorimer, 1978: bölüm 5; McClintock, 1995; Young, 1995; Stoler, 1995: bölüm 4.

yeniden tanımlamak ve kendi yöreleri konusunda kendilerini temin etmek için egzotiğe başvurdular. Bu türden diyalektik bir yeniden şekillenme, artan ulaşılabilirliğin kaçınılmaz bir sonucuydu." (Rousseau ve Porter, 1990: ix) Avrupa'nın ufkunun genişlemesi ve "farklı" toplumlarla temasın artması, yalnızca türlü yeni bilgi nesneleri değil, yeni kategoriler ve paradigmalar da sağladı. Zamanla bu kategoriler ve paradigmalar kadar kendi kendilerine gönderme yapanlar da evrimci bir hiyerarşi içinde yerlerini aldılar.[8] Gerçekten de sömürgecilik çağında Avrupa'nın dünyayı keşfi hep iktidar çarpıklıkları üretmiştir; bu keşif süreci, "tanım gereği bir içeri, yani tüm yabansılıkların gözlemlendiği, dile getirildiği, işin doğrusu üretildiği coğrafi, ama aynı zamanda kültürel ve retorik bir mekân varsayan örnekçeler"e dayanmıştır. (Pucci, 1990: 148) Bu içerinin kaçınılmaz sonucu, kuşkusuz, bir dışarıydı. Avrupa dünyayı keşfettikçe, "öteki"ni temsil etti; "öteki"ni temsil ettikçe de kendisini tanımladı. Gayatri Chakravorty Spivak'ın sözleriyle söyleyecek olursak, bu "ötekinin dünyasını dünyalaştırmak yoluyla Avrupa'nın benliğini sağlamlaştırmak" süreciydi. (Spivak, 1985: 133)[9]

Fakat kimlik eğer mekânla kol kola gidiyorsa ve üstelik kimlik ancak başkalık bağlamında bir anlam ifade ediyorsa, "bura" ile "ora" arasındaki ilişki hakkında nasıl bir sonuca varılabilir? Her şeyden önce bu iki kavramın birbirini *sınırlayarak* birbirini tanımladığı sonucuna: "Ora", "bura"nın bittiği yerde başlar ve "bura", her yolculuğun başlaması ve son bulması gereken yerdir: "Yolculuk ekonomisi, herhangi bir gezintinin *kavranabilmesi* için bir *oikos* ('ekonomi' sözcüğünün türetildiği 'ev' anlamına gelen Yunanca sözcük) gerektirir... Bir başka deyişle, kişinin yolculuğa çıktığı ve dönmeyi ümit ettiği bir ev (yurt) varsaymak gerekir." (Van Den Abbeele, 1992: xviii) Ama mesele bundan ibaret değil: Gaston Bachelard'ın *La Poétique de l'espace*'ından [Mekânın Poetikası] (1957) hareketle, "bura"nın yalnızca "ora olmayan" değil, "ora"nın tasavvur edildiği yer de olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, hem karşıtı ve tamamlayıcısı, hem de inşa alanı olarak ayrılmaz biçimde "ora"ya bağlıdır. Bunu biraz daha somutlaştırmak için şu örneği ele alalım: Piposu ve yünlü ceketiyle donanmış İngiliz centilmeninin, köpeği çatırdayan şömine ateşi önünde huzur içinde kıvrılmış yatarken gezi kitaplarını okuduğu ve görkemli

---

8 Örneğin bkz. Street, 1975: bölüm 3. Tasnifin bir bilimsel araştırma aracı olarak doğuşu ve içerimlediği evrimcilik hakkında bkz. Foucault 1973; bölüm 5.

9 Spivak'ın "dünyayı dünyalaştırmak" kavramını kullanışı, kuşkusuz Heidegger'den esinlenmiştir.

Şark'ı veya Afrika'nın balta girmemiş ormanlarını hayal ettiği duvarları ahşap kaplamalı çalışma odası, kaçınılmaz olarak bu düşünceler tarafından dönüştürülür, onlarsız asla var olmayacak olan bütün bir anlam öbeğiyle doldurulurdu. "Bura" ile "ora"yı birleştiren, işte bu düşsel diyalektiktir: Yurt, insanın dünyayı düşlediği yerdir.

Anlatı ve Yer

Gezi kitaplarına gönderme yapışım keyfi değildi. Kimlik ve başkalık gibi, "bura" ile "ora" da anlatı yoluyla oluşturulur ve gezi tasvirleri –ister gerçek, ister hayali olsunlar– bu süreçte merkezi bir rol oynamıştır. İster kendi başlarına, ister "Şark ticareti"nin çerçeve öyküleri olarak yazılmış olsunlar, bunlar Avrupa'nın dünyanın geri kalanına ilişkin algılamalarının hem bağlamını hem de özünü oluşturmuşlardır: "Batı'dan çok uzak bir kültürün nesnelerine, özellikle de 'Şark' kültürlerine gitgide artan ilgi gerek kurguda gerekse kurgusal olmayan yazında seyahatnamelere bağlıydı. Yabancı topraklardan toplanmış güzel ve merak celbeden nesneler, gezginler tarafından satılmak, takas edilmek, Batı'nın toplumsal ve ticari dokusuna nüfuz ettirilmek üzere getiriliyor, bu nesnelerin öyküsü ise macera ve yolculuk anıları biçiminde edebiyatın ve belgenin anlatı sözdizimiyle bütünleştiriliyordu." (Pucci, 1990: 148) Böylece gezi anlatıları Batılılara dünya hakkında görüngübilimcilerin [*phenomenologist*] "temalaşma öncesi" [*pre-thematic*] dedikleri cinsten bir bilinç sağlamıştır.

Bunu biraz daha açalım: Edmund Husserl, doğayı ancak olağan, sezgisel deneyimimizi de hesaba katarak gerçek anlamda kavrayabileceğimizi savunmuştur; bir başka deyişle, kendimizi doğayla gündelik temas içinde, bilimsel araştırma konusu yapılışının dışında –hatta öncesinde– doğaya ait yaratıklar oluşumuz üzerine temellendirmek suretiyle.[10] Bu kavram aynı şekilde tarih için de geçerlidir, zira gerek geçmiş, gerekse geçmişe dair bilincimiz deneyimlenmiş dünyamızın öğeleridir; bizler öncelikle tarihsel varlıklarız, ancak ondan sonra tarihçileriz ve her tarih felsefesinin tarihçinin zamansallığını dikkate alması gerekir. Anlatı zaman deneyimimizi düzenlemenin birincil aracıdır, dolayısıyla da bu zamansallığın inşasında anahtar bir rol oynar.[11] Paul Ricoeur'ün sözleriyle: "Zaman bir anlatı kipi aracılığıyla eklemlendiği ölçüde insanileşir ve anlatı zamansal varoluşun bir koşulu olduğu zaman tam anlamını kazanır." (Ricoeur, 1984: 1: 52)

---

10 Bkz. Husserl, 1970: Bölüm III A, özellikle 33-4 ve 53-4. paragraflar.

11 Husserl görüngübilimini zaman ve tarihi kapsayacak biçimde genişleten Carr'dır (1990). "Zamansallık"ın "tarihsellik"le aynı anlama gelmediğine dikkatinizi çekerim.

Fakat aynı durum *yer* bilincimiz için de geçerli olmalıdır:[12] Mekânın epistemik ve ontolojik merkeziliğinden ötürü dolaysız olarak ve zamanın/anlatının serpileceği bir mahale ihtiyacı olduğu için (Bachelard'ın dediği gibi, "Mekân, sayısız çukurcukları içinde sıkıştırılmış zaman içerir. Mekânın amacı budur." [Bachelard, 1964: 8]) dolaylı olarak. Demek ki hem mekân, hem de mekân bilinci, deneyimlenmiş dünyamızın bileşenlerindendir. Yabancı ülkelere giden kâşifler –veyahut coğrafyacılar, haritacılar, antropologlar, şarkiyatçılar, turistler– olmadan önce mekân içinde, mekânsallıkla dolaysız bir ilişki içinde varız. Sömürgecilik gibi büyük ölçekli mekânsal uygulamalar, ancak bu dolaysız ilişkiye gereken önem verildiği takdirde anlaşılabilir. Fakat ilişkinin dolaysız olduğunu söylemek, sonuçta ortaya çıkan bilincin, sözgelimi tamamen içgüdüsel olduğu anlamına gelmez. Zaman özelinde olduğu gibi burada da mekân deneyimimizi düzenlememize yarayan birincil araç anlatıdır; dolayısıyla, insanların temalaşma öncesi bir mekân bilinci edinmeleri yine anlatı yoluyladır. Anlatı aracılığıyla ifade edildiği ölçüde yer insanileşir, yani mekân olur ve anlatı mekânsal varoluşun bir koşulu olduğu zaman tam anlamını kazanır.

L'Invention du quotidien: Arts de faire [Gündelik Hayatın İcadı: Yapma Sanatları] (1980) adlı kitabında Michel de Certeau, yer değiştirmeleri betimleyerek mekânları düzenleyen ve sürekli yeri mekâna dönüştüren "mekân anlatılarını" [*récits d'espace*] ele alır. Bunlar, mekânsallık bilincimizi içeren, içinde yaşadığımız yeri anlamla doldurarak insanileştiren anlatılardır. Ama toplumsal mekânın inşası salt kafa jimnastiği değildir, praksisi de belirler: de Certeau, anlatıların "onlara alan açmak için toplumsal pratiklerin önünde 'tören alayı gibi' yürüdüğünü" yazar. (Certeau, 1984: 116, 118, 125)[13] Hevesli amatör gezginlerden, yazarlarla ressamlardan tutun da, işgal ordularına, müfettişlere, sömürgelerdeki yöneticilerle met-

---

12 Amerikalı Coğrafyacılar Derneği'nin 1946'daki başkanlık konuşmasında, John Kirtland Wright, yaşanmış mekânsallık deneyiminin bir "bilim" olarak coğrafya pratiğinde hesaba katılması gerektiği düşüncesini belki de ilk defa dile getirmiştir. (Wright, 1966: 68-88) Coğrafya ve mekânsallığa görüngübilimsel yaklaşımlar hakkında bkz. Pickles, 1985: bölüm 2 ve 4.

13 Bu konu biraz ayrıntılı olarak bölüm 9'da ele alınmakta, *récits d'espace* terimi "mekânsal öyküler" olarak çevrilmektedir. De Certeau toplumsal uygulamalar için bir alan açan anlatılarla, eski Roma'da insan eylemleri için bir temel sağlayan derin yer duygusu *fas*'la ilgili ayinleri gerçekleştiren uzman rahipler *fetiales* arasında bir benzerlik kurar: Yabancılarla ilgili herhangi bir eyleme girişilmeden önce, "siyasal ve askeri etkinlikler için gerekli *alanın yaratılması*" için bir tören alayı düzenlenirdi. (Certeau, 1984: 124) "Öteki"nin ve yabancı yerin anlatısal inşasının çok ilginç bir tahlili için ayrıca bkz. Certeau, 1986.

ropol devletlerin idarecilerine kadar, Avrupalıların yabancı ülkelerdeki deneyimleri, mekâna değer koyucu anlamı veren ve bu şekilde "bura" ile "ora"yı inşa eden toplu anlatılar tarafından üstbelirlenmiştir. Kısacası, nasıl tarihsel geçmiş tarihsel araştırmada konulaştırılmadan önce ve ondan bağımsız olarak var ise ve öylece ele alınması gerekiyorsa coğrafi konum da Avrupalıların deneyimlenmiş dünyalarının bir parçasıdır; anlatı onlara dünya üzerindeki konumsallıklarının bir temalaşma öncesi, arka plan bilincini –ya da Bourdieu'den bir terim ödünç alacak olursak, bir tür coğrafi *habitus*–[14] sunar ki bu, eskiden olduğu gibi şimdi de mekânsallığın politikasını anlamak için kilit önemdedir.

Coğrafya pratiği daima bir okuma kuramı içerir:[15] (Gerçek yerler anlamında) coğrafyayı ancak yerel mekânsallığımızı anlamlandırma yollarımız aracılığıyla kavrayabildiğimiz için, (yerlere dair bilgi anlamında) coğrafyaya, ancak kaçınılmaz olarak yerel ideolojik eğilimlerimizde temellenen ve bu eğilimlerin izlerini taşıyan okuma biçimlerince üretilmesi aracılığıyla erişilebiliriz. Bu anlamda, ***okuma, toplumsal gerçekliğin inşasına katkıda bulunan maddi bir pratiktir***; her okuma öncelikle öznenin kendi yerelliği içinde sahip olduğu mekânsallığı anlamlandırma biçimlerine ideolojik bir müdahaledir. Söylemsel bir uygulama olarak coğrafya, belli bir yeri "olduğu gibi" kavrayıp aktarmadaki başarısı bakımından değil, toplumsal gerçeklik üzerinde etkide bulunan maddi pratikler olarak coğrafi anlatıların hizmet ettiği çıkarların ışığında, o yerin yerel sosyokültürel ayrıklığını açığa çıkarmak bakımından değerlendirilmelidir.

Daha kesin söyleyecek olursak, "okumasız mekân olmaz." Mekân retorik bir yapıdır ve dolayısıyla coğrafya özü gereği bir okuma pratiğidir; "dünyanın bir yazıbirimi veya yazılışı: Yerleri enlem ve boylamın dakika ve saniyelerinin dakik bir fonksiyonu olarak değil, insan için anlamlı hususların fonksiyonu olarak tanımlayan metinleri veya konuları sağlar... [B]elli bir çıkar *dağarcığının* içine yerleşmedikçe mekân diye bir şey yoktur ke-

---

14 Bourdieu *habitus*'ü şöyle tanımlar: "Dayanıklı, aktarılabilir *yatkınlıklar* sistemleri; yapılandırıcı yapılar olarak –yani hiçbir şekilde kurallara riayetin ürünü olmaksızın nesnel olarak 'düzenlenebilen' ve 'düzenli' olabilen, amaçlara bilinçli bir yönelme veyahut onları elde etmek için gerekli işlemlerin gerektirdiği özgül ustalığı önvarsaymadan hedeflerine nesnel olarak uyarlanabilen uygulama ve temsilleri üretme ve yapılandırma ilkeleri olarak– işlemeye yatkın olan ve bütün bunlarla birlikte bir yöneticinin düzenlemesinin ürünü olmadan topluca düzenlenen yapılandırılmış yapılar." (Bourdieu, 1977: 72) Mekânın söz ettiğim örtük rolünü kavramsallaştırmanın bir başka yolu, yine Frederic Jameson'u takiben, bir "*jeo*politik bilindışı" olarak olabilir.

15 Bu paragraf Hennessy ve Mohan (1989: 326)'daki okuma ve tarih hakkındaki savı yakından izlemektedir.

sinlikle." (Daniel, 1989: 18, 21) Buna şöyle itiraz edilebilir: Zaman içinde yolculuk etmek bizim için hâlâ imkânsız olduğuna göre, geçmişe dair bilgimiz kaçınılmaz olarak (sözcüğün en geniş anlamıyla) metinlerin okunmasına bağlıdır. Lakin bu, mekân için geçerli değildir: Kişi, ilke olarak, yeryüzünün neredeyse herhangi bir yerine gidebilir ve orası hakkında birinci elden bilgi edinebilir. Bu nedenle, mekânsal bilginin zamansal bilgiden çok daha dolayımsız biçimde erişilebilir olduğu savunulabilir. Bu sav ilkin doğru görünebilir ama ampirik gözlem, öznenin zihni tarafından dayatılmış bilişsel yapılardan bağımsız bilgi sağlamaz. En önyargısız gezgin bile algılamalarını kaçınılmaz olarak şekillendiren, önceden edinilmiş hayli büyük bir kültürel yükle yolculuğa çıkar; bir başka deyişle, bilgi edinimi tam anlamıyla bir okuma edimidir. Üstelik, kimse dünyanın her santimetrekaresini gezemez, dolayısıyla her *bölgesel* bilgi kaçınılmaz olarak zihinsel bir "noktaları birleştirme" sürecinin sonucudur. Ve nihayet insanların ezici çoğunluğu coğrafya bilgilerini bir biçimde kitap, dergi, gazete, film, televizyon gibi araçların dolayımıyla edinmektedir. Kısacası, bize mekânları –hem yabancı ülkeleri hem de onların aksi olarak kendi yurdumuzu– anlamlandırma araçlarını sağlayan (sözcüğün en geniş anlamıyla) metindir.

Bu coğrafi bilincin asli niteliğini kabul etmek önemlidir: "[İ]nsanların, dünyayı kavrayışlarını kurdukları kültürel süreç, özü gereği coğrafi bir meseledir. Yeni anlamlar üretme ve var olanları çözme esnasında, insanlar yerler, mekânlar, peyzajlar, bölgeler ve çevreler inşa ederler. Kısacası, coğrafyalar inşa ederler." Bu nedenle tıpkı zaman ve zamansallık gibi mekân ve mekânsallık da insan bilincine ve praksise en temel düzeyde kılavuzluk eder. Dahası, mekânın inşası/temsili sürekli yinelenen bir süreçtir: "[İ]nsan coğrafyaları, temellerindeki bilgi alanlarının kendileri de coğrafi düzenlemelerle yeniden yaratılan eylemler tarafından sürekli icat edilir ve dönüştürülür. İnsanların kültürleri ve coğrafyaları kesişir ve karşılıklı olarak birbirlerini biçimlendirir." (Anderson ve Gale, 1992: 4-5)

Mekân öğesi tabiatıyla en başından itibaren anlatıda var olmuştur, zira hayatın kendisi ona dayanır; ancak, anlamı her zaman tamamen aynı olmamıştır. Örneğin, Yunan romanslarında yer genellikle soyuttur: Yolculuk, kovalama, deniz kazası, savaş, tutsaklık ve benzeri maceraların geçtiği ortam olarak kullanılır ama münferit yerler büyük ölçüde birbirlerinin yerine geçebilecek türdendir çünkü olayların, cereyan ettikleri ülkeler veya bölgelerle hiçbir esaslı bağları yoktur. Bakhtin'in yazdığı gibi her olay, "*yalıtılmış, tek ve biricikmiş gibi*" betimlenir. Hiçbir yerde, ülkenin ayırıcı özellikleriyle, diğer ülkelerden ayırt etmemize yarayacak nitelikleriyle,

bir ilişkiler dizeyi içinde bir bütün olarak betimlenişiyle karşılaşmayız. Yapılar sadece ayrı ayrı, kuşatıcı bir bütünle bağlantı içinde olmaksızın betimlenirler... Halkın âdetleri ve gündelik hayatı hiçbir yerde betimlenmez; bunun yerine karşılaştığımız şey, hiçbir şeyle bağlantılı olmayan tuhaf bir olayın betimlemesidir." (Bakhtin, 1981: 101-2) Bir başka biçimde ifade edecek olursak, Yunan romansında *genius loci* ["mahallin ruhu"] yoktur ve gerçi dünyanın yabancılığı vurgulanır ama, yurdu yabancı ülkeden veya bir yabancı ülkeyi diğerinden ayıran öğeler pek azdır.

Buna mukabil yerin özgüllüğü üzerindeki vurgu 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başında gözle görülür biçimde arttı: Örneğin İngiliz köy romanında yapıtlar bağımsız bir hayali varlık kazanan özgül mahaller içine yerleştirilir, bu suretle öykünün mekânı en az diğer anlatı öğeleri kadar, hatta bazen daha önemli kılınırdı. Gerçekten de, 19. yüzyıl başının kurgusal türleri genel olarak mekâna büyük önem vermişler, anlatılarını belli ahlaki ve kültürel değerleri cisimlendirdikleri (gerek yazarlar, gerekse okurlar tarafından) kabul edilen özgül coğrafi bölgelerde temellendirmişlerdir. (Keith, 198: 3; Perera, 1991: 35)

Kurguda mekânın önemi üzerine verdiği bir dizi konferansta romancı Eudora Welty, "Kişileriyle olay örgüsünü alıp bir başka yerde cereyan edecek olsaydı, her öykü bir başka öyküye dönüşür ve sanat olmaktan çıkardı. *Swann*'lardan *Yana*'nın Londra'da, *Büyülü Dağ*'ın İspanya'da ya da *Yeşil Malikâneler*'in Kara Orman'da geçtiğini bir düşünün." (Welty, 1957: 11-12) Düşünülemez mi? Belki, ama tam olarak neden? Her birimiz Proust'un Combray'sini, Mann'ın Davos'unu veyahut Hudson'ın Yukarı Amazon'unu –bırakın Londra'yı, İspanya'yı, Kara Orman'ı– gezdiğimiz ve yerleri değiştirilirse bu öykülerin telafi edilemez biçimde değişeceğini kişisel deneyimimizden hareketle teyit edebildiğimiz için mi? Sanmıyorum. Yukarıda savunulduğu üzere, mekân bilgisi büyük ölçüde metinden kaynaklanır ve mekânsallık ile edebiyat arasındaki ilişkiyi değerlendirirken bu döngüyü gözden kaçırmamak önemlidir. Bize Proust'un o kadar köküne kadar Fransız gelmesinin nedeni, kısmen de olsa, aklımızdaki Fransızlık imgesinin (dolaylı veya dolaysız olarak) Proust'un yazdıklarından kaynaklanmasıdır; bir başka deyişle Proust ne kadar yüzyıl başı Fransa'sına ait ise, yüzyıl başı Fransa'sı da o kadar Proust'a aittir. Welty mekânın yazar tarafından "keşfedilmesi gerektiği"ni yazar (Welty, 1957: 25), ama aslında *icat edilmesi* gerekir; elbette *hiç yoktan* değil –hiç yoktan ne yaratılmıştır ki– ama kişisel deneyimlerin ve kendisini kuşatan bilgilerin bir alaşımından hareket ederek.

O halde seyahatnameler, sömürgecilik romanları ve benzerleri, yalnız

ca Avrupalıların yabancı halklar ve yerlerle sayıları giderek artan karşılaşmalarının basit yansımaları değildi; aynı zamanda mekânsal bilginin kodlandığı ve dünyanın bilişsel olarak inşa edildiği "mekân anlatıları" idi. Bir başka biçimde ifade edecek olursak, bunlar dünyanın *yazılışları* idi ki *okunmalarıyla* yer mekâna dönüşüyordu.

Mekânsal bilginin kodlanmasının başlıca yollarından biri, bizatihi "okuma olasılığında içkin bulunan yazılış (yazıbirimi, harf)" olan haritadır hiç kuşkusuz. "Haritalamak bir yeri bir okuma bağlamında tanımlar ve bu suretle her okumanın, bir yeri anlamlayıcılığı sayesinde ancak o yerden uzaklaşarak tanımlayan bir değişmece, bir tasvir, bir yazıyı ifade ettiğini açığa çıkarır." Böylelikle "mekân, dikkatleri çıplak, tam olgunlaşmamış mekânsal koordinatlarından alıp, kendisini bir mekân haline getirmiş olan okumaya içkin olan ve bu okuma tarafından yanlış konumlandıran haritalama, işaretleme ve yazmaya çeker." (Daniel, 1989: 20-21) Bu nedenle harita mekânsal gerçekliğin benzetimli bir temsilinden ibaret değildir; insanların o gerçekliği algılayışlarına anlam katmaya yarayan bir araçtır; bir başka deyişle, insanın mekân deneyiminin *konululaştırılması*'dır.[16] Deneyimsel olguların grafik aktarımının ötesinde, haritacılık pratiği kargaşayı tutarlılığa, deneyimi anlamlamaya, tektipliliği hiyerarşiye dönüştürmeye yarayan bir dizi haritalama aygıtını seferber eder. Çok basit bir örneği ele alacak olursak, çöl veya ormana ilişkin haritacılık simgeleri salt çevresel işaretler olmanın çok ötesindedirler; kültürel olarak inşa edilmiş ve tarihsel olarak belirlenmiş anlamlar taşırlar. Aynı şekilde, farklı izdüşüm teknikleriyle yapılan haritalarda kıtaların göreli boyları, çerçevenin kenarına veya merkezine yerleştirilmeleri, haritanın tepesine veya altına belli bir ana yönü koyma geleneği, çoğunlukla örtük, ama yine de çok anlamlı mesajlar içerir. Üstelik, her temsil süreci gibi haritalama da farklı öğeleri içerir veya dışlar, vurgular veya geriye atar, merkeze alır veya kenara iter, bu suretle de mevcut iktidar ilişkilerini hayata geçirtir ve yeri bölgelere ayırır. Haritalar varoluş koşulları tarafından şekillendirildikleri kadar, kendilerini okuyanların zihinlerini de şekillendirirler: Kısacası, haritalar "insani dünyayı kavramanın, eklemlemenin ve yapılandırmanın, belli toplumsal ilişki kümelerine meyilli olan, bu ilişki kümeleri tarafından teşvik edilen ve bu ilişki kümeleri üzerini etkileyen bir yoludur." (Harley, 1988: 278)[17]

Fakat toplumsal ilişkiler tarafından üretilen ve de onları yeniden üre-

16 "Konululaştırma," kavramı hakkında bkz. Ricoeur, 1984.
17 Ayrıca bkz. Wood, 1992a; Monmonnier, 1991.

ten söylemsel yapılar yalnız haritalardan ibaret değildir, haritalama sürecinin kendisi de böyledir. Bir pratik olarak haritacılık, kendisini üreten söylemsel ağların dışında, bağımsız bir varoluşa sahip değildir. (Marcitello, 1994: 35) Dolayısıyla haritalama eylemi kaçınılmaz biçimde mekânın söylemsel üretimine katılır. İster ticari, askeri, bilimsel, isterse turistik olsun, haritalar belli bir amaç için, bu amaçtan çıkar sağlamayı bekleyen bireyler tarafından, bu amaçla uyumlu bir konumsallıktan üretilir: "Haritalama, içerme, temsil etme –yani aşina kılma– arzularını kışkırtan bir ötekilik söz konusudur. Aynı zamanda bizatihi bu farklılığın haritalanması farklılıklarını 'aynı'lık ekonomisine göre üretir... *Temsil olarak haritalama, temsil ettiği şeyin maddi üretimine ayrılmaz biçimde bağlıdır.*" (Diprose ve Ferrell, 1991: ix, a.b.ç.) Bu nedenle hem haritayı, hem de harita yapanı sorunsallaştırmak, "Bundan kim çıkar sağlar?" diye sormak ve haritacılık tekniklerinin belli bir dünya düzenini kurmak veya sürdürmek üzere toplumsal tahakküm ve boyun eğdirme ilişkileriyle nasıl eklemlendiklerini gündeme getirmek zorunludur.

Haritalar, kavranabilirliğini uzlaşılı kurallar ve gösterge kümelerinden –yani toplumsal göreneklerden– alan bir dilde sözcelemlerdir. Dolayısıyla ancak üretildikleri toplumsal/bilişsel bağlam içinde "okunabilir"ler. Üstelik, harita kavramının illa geleneksel anlamında bir grafik imge, coğrafi bir nesnenin soyutlanmış iki boyutlu resmi gibi dar bir biçimde algılanması gerekmiyor. Anlatısal her mekân temsili –gerek görsel, gerekse sözlü– bir harita olarak görülebilir; insan farklılığının mekânsal olarak yapılandırılmış betimlemeleri dahil: Doğu Asyalıların esrarengiz, Afrikalıların tembel, şarklıların şehvet düşkünü veya Amerika yerlilerinin zalim olduğunu söylemek de harita üretmektir. Bu anlamda, elinizdeki çalışma harita yapma edimi ve bu edimin kullandığı kimi haritacılık aygıtlarına dairdir.

Fakat Graham Huggan'ın belirttiği üzere haritacılık, yapısalcı bir işlem örneğidir: "Zihnin, 'doğal nesnesi' olan dış çevrenin soyut planda yeniden düzenlenişine katılımıyla dünyanın (veya bir kısmının) bir benzeşiği üretilir." Seyahatnamelerde olduğu gibi burada da zihnin çalışması hiçbir şekilde "yansız" değildir; mekânsal bilginin edinimi ve kodlanması süreçlerini belirleyen iktidar ilişkileri, bu çalışmanın ayrılmaz parçalarıdır. Bu nedenle, "'taklit edilmiş nesne'nin ([Batılı] harita) inşa ettiği 'doğal nesne'de (dünya) 'gösterdiği' şey, Batı'nın önsel varlığıdır." Egemen temsil pratiklerinin hem öncülü hem de ürünü olarak, Avrupa'nın böyle haritada merkeze alınmasının derin siyasal sonuçları olmuştur (ve olmaya devam etmektedir). Buna mukabil "Batılı haritanın yapısökümcü bir okuması, 'doğal' ile 'taklit' nesneler arasındaki kaçınılmaz uyuşmazlığa odaklana-

rak, iktidar ilişkilerini meşrulaştıran ideolojinin kuyusunu kazacak biçimde Batı'nın 'önceki' varlığını yerinden eder." (Huggan, 1990: 129)

Huggan'la büyük ölçüde hemfikir olmakla birlikte yaklaşımlarımızın farklılık gösterdiği çok önemli bir nokta var. Gösterenle gösterilen veyahut onun deyimiyle, "'doğal' ile 'taklit' nesneler" arasındaki ayrılığa odaklanmak, gösterilenin "olduğu gibi", yani ideolojik çarpıtmaya uğramaksızın gözlemlenebileceği, Arşimetvari bir görüş noktası varsaymaktadır. Çok zor bir iş bu. Onun yerine ben, aynı gösterilene tekabül eden farklı gösterenler arasındaki ayrılıklara odaklanmayı öneriyorum; bence "Batılı haritanın yapısökümcü bir okuması"nı başarmamızı en muhtemel kılan işte bu ayrılıklardır.

İmparatorluğu Yazmak

Avrupa'nın özellikle 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında yer ve coğrafya kavramlarını ele aldığı hâkim çerçeve, imparatorluk çerçevesi olmuştur.

Seyahatnameler, romanlar ve haritalar gibi çeşitli kaynaklara dayanarak, Avrupa imparatorluklarının inşasında anlatının rolü üzerine son zamanlarda çok şey yazıldı. Örneğin, Suvendrini Perera, İngiliz edebiyatının büyük kültürel metinlerini, imparatorluk kurmaya sözvarlığı, imge, kişi, mekân ve olay örgüsü gibi temel düzeylerde katkılarını ölçmek üzere yeniden okumuş, merkezdeki (ve merkez için) imparatorluk deneyimini oluşturduklarını ve imparatorluğun bunlar tarafından işlenip doğallaştırıldığını savunmuştur. (Perera, 1991: x, 7) Martin Green, macera romanlarının "İngiliz emperyalizminin itici gücünü oluşturan mitler" olduğunu, yazarlarının bu romanları politikada imparatorluğun, İngiliz gençlerini sömürgeleri yönetmeye ve kamuoyunu sömürgeci projeye destek vermeye hazırlamalarını sağlayan edebiyattaki karşılıkları olarak kabul ettiklerini ileri sürmüştür. (Green, 1979: 1, 37-8) Mary Louise Pratt, seyahatname türünün, Avrupalı okuyucu kitleleri için "dünyanın geri kalanı"nı nasıl ürettiğini ve Avrupa'nın ötekileriyle ilişkisi bağlamında kendisine dair farklılaşmış kavrayışlarını nasıl beslediğini, gezi kitaplarının Avrupa emperyalizminin dahildeki öznesini nasıl yarattığını ve metropollerdeki okuyucuları nasıl yayılmacı girişimlere kattığını tahlil etmiştir. (Pratt, 1992: 4-5)

Kuşkusuz edebiyat, imparatorluğu söylemsel düzeyde kurmayı sağlayan araçlardan yalnız biridir. Thomas Richards, bölgeyi hem temsil olarak hayal etmeye, hem de toplumsal inşa olarak gerçekleştirmeye yarayan ve bu suretle "bilginin dolayımlı araçsallığı ile sömürgeleştirme"nin aracı olan, imparatorluğa hizmet etmek üzere derlenmiş bir bilgi fantezisi olarak tanımladığı "imparatorluk arşivi"ne odaklanmıştır. (Richards, 1993: 6, 16,

23) Paul Carter sömürgelerin haritacılık ve yer adlandırması düzeylerinde inşasını vurgulamış, bir isimler ağının nasıl bir coğrafi bölgeyi gezmesi mümkün ve yerleşmesi yakın bir yer olarak nitelediğini, bir başka deyişle, kâşiflerin ve mesahacıların nasıl adlandırma edimiyle yeri mekâna dönüştürmek suretiyle okuyucuların kafalarında canlandırabilecekleri ve dolayısıyla içinde yaşayabilecekleri bir ülkeyi varlık sahnesine çıkardıklarını incelemiştir. (Carter, 1987: xxiv, 121-2) Keza David Spurr de "bir kültürün diğerine boyun eğdirmesi sürecinin adlandırma eylemi ve adsız bırakmayla, tanınmayan bir bölge üzerine bölme ve aynılık, sınır ve süreklilik çizgilerinin çekilmesiyle başladığı"nı yazmıştır. (Spurr, 1993: 4) Eviatar Zerubavel ise bu savın kapsamını genişleterek Amerika'nın keşfinin, yalnızca Kristof Kolomb'un 12 Ekim 1492'de karaya ayak basması olarak değil –haritacılık tarihinin gayet açıkca tanıklık ettiği üzere– Kolomb'un "Hindistan" dediği yerlerin giderek Asya'yla bağlantısız ve o zamana kadar Avrupalılarca bilinmeyen apayrı bir kıta olarak tanınageldiği üç yüz yıllık süreci kapsayacak biçimde görülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir başka deyişle, yer adlandırması ve haritacılık, yalnızca bir toprak parçasını sömürgeleştirmenin gizil nesnesi olarak hayal etmek için değil, bizatihi o toprak parçasının kendisini hayal etmek için kilit önemdedir. (Zerubavel, 1992)[18]

Yukarıda sözü geçen örneklerin her birinde Avrupa ileri sömürgeciliğinin kültürel yapıntıları yalnız sömürgeci politikanın yansımaları olmaktan ibaret değildiler, o politikanın doğrudan araçlarıydılar aynı zamanda. Macera romanlarından Avustralya haritalarına bunlar dünyanın belli bir okumasını mümkün kılan dünya yazılışlarıydılar ki imparatorluğu doğallaştırarak ve sömürgeleri hayallerde canlandırarak Avrupa'nın tahakkümünü üretmişlerdir.

Söylemeye bile gerek yok, imparatorluğun anlatısal inşasına dair yukarıda sarf edilen sözler, imparatorluğun ne bir maddi göndergesinin, ne de söylem alanının dışında bir varoluşunun bulunduğu bir idealist varlıkbilim anlamına gelmiyorlar. Doğrusu, "*kurumların işleyişiyle yeniden üretilen her toplumsal cemaatin muhayyel olduğu*, yani bireysel varoluşun ortak bir anlatı örgüsüne izdüşümüne dayandığını" kabul etmektedirler yalnızca. (Balibar, 1991: 93)[19] Bu sav belki de Richards'ın çok kışkırtıcı, ama yine

---

18 Ayrıca bkz. O'Gorman, 1961.

19 Balibar'ın özlü yargısı, Benedict Anderson'ın milliyet ve milliyetçiliğin doğuşuna ilişkin yazdıklarını güzelce genelleştirmektedir; bkz. Anderson, 1983. Bu düşüncenin ilginç uygulamaları ve irdelemeleri için ayrıca bkz. Bhabha, 1990. Hem sömüren, hem de sömürülenin seferber edilmesinde kültürün rolü hakkında bkz. Edward W. Said'in yapıtları, özellikle de *Culture and Imperialism* [Kültür ve Emperyalizm] (1993).

de geçerli iddiası "bir imparatorluk, kısmen bir kurgudur"un (Richards, 1993: 1) sivriliğini törpüleyebilir: Geniş bir araziye yayılmış garnizonlar ve karargâhlar ağı arasındaki engin alanlarda, İngiliz veya Fransız ya da Alman askerlerinin nöbet *tutmadığı* ve sömürgeci subayların imparatorluk mekanizmasının işleyişine nezaret *etmediği* her yerde, imparatorluk yine de vardı; gerek sömürenin, gerekse sömürülenin muhayyilesinde. Vardı, çünkü varoluşunun *kurgusu* anlatıda defalarca yeniden anlatıldı: "[İ]mparatorluk ilişkileri belki başlangıçta silah, hile ve hastalıklar yoluyla kurulmuş olabilir ama kamuoyunu seferber etme aşamalarında gerek kurumsal, gerekse gayri resmi olarak metinsellik tarafından sürdürülmüşlerdir. Öyleyse sömürgecilik (tıpkı eşi ırkçılık gibi) bir söylem işlemidir ve bir söylem işlemi olarak sömürgelerdeki tebaayı bir temsil sistemine dahil ederek seferber eder." (Tiffin ve Lawson, 1994: 3)

Söylemin Maddiliği

Bu çalışmada söylem anlayışım ve söylem kategorisini kullanışım üzerine kısa bir açıklamada bulunmak istiyorum. Hareket eden cisimler gibi entelektüel tartışmalar da Newton fiziğinin yasalarına uyar görünüyorlar ve yapısalcılık sonrası tarzda yayınlar furyası artık kaçınılmaz tepkiyi doğurmuş bulunuyor. Söylemin önceliğini belirtik veya örtük olarak varsayan ve dolayısıyla tarihin "maddi" temellerini göz ardı etme tehlikesiyle karşı karşıya gelen savları eleştirmek (en azından solda) az çok kural olmuş durumdadır.

Bu eleştiri çizgisinin göreli olarak daha ikna edici ifadelerinden biri Aijaz Ahmad tarafından, Said'in şarkiyatçılık ve emperyalizm tahlilini inkâr edilemez biçimde malul eden yumurta-tavuk meselesine dair eleştirisinde dile getirilmiştir:

[G]erek Avrupalı, gerekse Avrupalı olmayan tüm insan toplumlarında ne yazık ki işlemiş olan, sınıf ve cinsiyet, etnisite ve din, yabancı korkusu ve bağnazlıkla ilişkili bilumum süreçler var olmuştur tarihsel olarak. Bu önyargıların -milyonlarca insanın hayatına felaket saçmış ve ideolojik planda ifadesini, tam gelişmiş haliyle Avrupamerkezli ırkçılıkta bulmuş olan –Avrupa'da görülen biçimlerine tarihteki özel güçlerini veren şey, tarih aşırı bir varlıkbilimsel saplantı ve yanlışlık süreci, –söylem alanlarında husule gelen benzersiz güce sahip bir birikim– değil, özgül olarak sömürgeci kapitalizmin iktidarıdır ki sonradan bazı diğer iktidar biçimlerini de doğurmuştur. (Aijaz Ahmad, 1992: 184)

Gerçekten de Avrupamerkezlilik, "Orta Krallık"ın Çinmerkezliliğinde rahatça dengini bulmuştur ama, üzerinde güneşin batmadığı bir impara-

torluk kuran Çin değil, İngiltere olmuştur yine de. Emperyalizm çağı, ileri kapitalizme atıf yapmadan anlaşılamaz.

Buraya kadar hemfikiriz. Fakat siyasal iktisat Aijaz Ahmad'ın iddia ettiği gibi "söylemsel türden olmayan bir toplumsal maddilik" midir? (Aijaz Ahmad, 1992: 182) Kapitalizm söylem alanının dışında mı var olmaktadır? Tabii ki hayır. Mülkiyet bir söylemsel ilişki değilse nedir? Metalar ve değer söylemsel yapıntılar değilse, nedirler? Ve *Das Kapital*'in (1867) birinci bölümüyle meta fetişizmine dair parlak incelemesi söylem tahlili değilse nedir?

Bana kalırsa buradaki sorun, söylemsel ile maddinin karşıt oldukları yönündeki yanlış kabulden ileri gelmektedir; yapısalcılık sonrasının bazı temel yapıtları göz önünde tutulduğunda hoş görülebilse de bu yanlış kabul. Söylemden söz etmek kesinlikle maddi nedenselliği yok saymak demek *değildir*; sadece insanların maddilikle ilişkilerinin, dilin dolayımının dışında kalmadığı ve asla kalamayacağı, dolayısıyla da söylem alanından bağımsız olamayacağı yolundaki basit hakikatin kabul edildiğini göstermektedir. Ne de olsa bir yandan belirgin biçimde insani haliyle emeğin temel özniteliklerinden birinin bilinç olduğunu öne süren (Marx, 1970: 1: 178) ve öte yandan insanların bilince sahip olduğunu, fakat bu "saf" bilinçten söz edilemeyeceğini, zira en başından itibaren dilin yükünü taşıdığını savunan –Aijaz Ahmad'ın takipçisi olduğu– Marx'tan başkası değildir ve şöyle ekler Marx: "Dil en az bilinç kadar eskidir, dil pratik bilinçtir." (Marx ve Engels, 1963: 19) "Düşüncelerin, kavramların, bilincin üretimi her şeyden önce ve dolaysız olarak insanların maddi etkinliği ve maddi ilişkisiyle, gerçek hayatın diliyle, *iç içedir*" diye yazarken, (Marx ve Engels, 1963: 13-14, a.b.ç.) Marx'ın niyeti bilincin maddiliğini savunmaktı belki; ama bu sav aynı zamanda maddi olanın söylemselliğini açığa vurur. Dil olmadan insan hayatının maddi pratikleri (sözcüğün tam anlamıyla) düşünülemezler ve dilin bileşenleri ancak söylemsel bir çerçeve içinde anlam kazandıklarına göre, söylem olmadan da düşünülemezler. Söylem, özdekselliğin üstünde yüzmez; insanın maddiliğin ilişkilerinin ayrılmaz ortamıdır. Söylemin hem insanın maddi gerçekliğe dair algılamaları için, hem de o gerçeklik üzerinde etkide bulunacak olan insan praksisi için zorunlu olması, özdekselliği konusunda kuşkuya yer bırakmaz.

Elbette ki bu, söylemin gökten zembille indiği, her şeyin yaratıcısı olduğu anlamına gelmez: Sömürgecilik gibi dünya tarihsel güçlerini hareketa geçiren şey, hiç tartışmasız maddi ilişkilerdir. Fakat Gramsci ve Raymond Williams'tan sonra kim "taban"ı "üstyapı"dan ayırmaya, üretim ilişkilerini insanların bu ilişkilere girmesini sağlayan anlamlama sistemle-

rinden koparmaya yeltenir ki? Sömürgecilik mekânsal sahiplenme, askeri tahakküm ve ekonomik sömürüden ibaret değildi; aynı zamanda öyküleme, hayal etme ve göreve çağırmaydı. Ne sömürenin ne de sömürülenin deneyimi, imparatorluğun maddi gerçekliğini saran söylemsel dizeyden soyutlanabilir. Sömürgecilik sonrası yazının söylem ve metinsellikle bu kadar ilgilenmesi işte bundan ötürüdür: İmparatorluk kuşkusuz dilden ibaret değildir ama varoluşunu dile borçludur. Demek ki imparatorluğa karşı direniş metinsellik sorununu ele almak zorundadır, "amaçlı okuma edimleri" gibi araçlarla. "Sömürgecilik sonrası mücadele, bir temsil müsabakasıdır." (Tiffin ve Lawson, 1994: 10)

O halde sömürgecilik çağı büyük bir toplumsal-iktisadi gelişmeler ve maddi güçler kümesi tarafından nitelendirilmişse de, aynı zamanda muazzam bir anlam inşası dönemiydi. Avrupalılar dünyayı keşfettikçe ve yeni ülkeler ve halklarla karşı karşıya geldikçe, sahip oldukları anlamsal çerçeve dahilinde karşılaştıkları şeyleri anlamlandırmaya çalıştılar. Bir başka deyişle, karşılaştıkları şeyleri söylemsel olarak yeniden inşa ettiler. 17. yüzyıl itibarıyla, "dünyayı ayrı kimlikler atfedilmiş kıtalara bölme geleneği Avrupa'nın coğrafyaya ilişkin düşününde kökleşmişti. Engin bir alana yayılmış çok farklı halkların önemli ortak özellikler paylaşabilecekleri olasılık dışı görünse de, bu, 'Doğulu', 'Şarklı', Asyalı halkların özel nitelikleri addedilen öğelerin aranmasını engellemedi." (Marshall ve Williams, 1982: 128)

Fakat dünyayı bölgelere ayırmak, kaçınılmaz olarak kimisinin "merkez" ve kimisinin "çevre", kimisinin "bura" ve kimisinin "ora" olarak nitelendirilmesine yol açtı. Bu süreç ve bu sürecin uygulanmasını sağlayan kimi araçlar, bir sonraki bölümün konusunu oluşturmaktadır.

HISTOIRE
GENERALE
DE LA RELIGION
DES TVRCS.
AVEC LA NAISSANCE
la vie, et la mort de leur
Prophete Mahomet, et
les actions des quatre
premiers Caliphes
qui l'ont suiui.
Celles du Prince Mahumas
Et les rauages des Sarra-
sins en Europe aux trois
premiers siecles
de leurs loy.
Ensemble le tableau de toute
la Chrestienté a la venue
de Mahomet.
Par le Sr MICHEL BAVDIER
du Languedoc.
A PARIS.
En la Boutique de L'Angelier
Chez CLAVDE CRAMOISY
au premier Pilier de la grande
Salle du Palais. 1675
VÆ SVNT SPIRITVS SAPIVNT
VÆ CARNIS SVNT SAPIVNT
HAC LAVAT
INQVINAT ILLA
IHS
MVTANDA SEQVNTVR

ÖTEKİLİK MEKÂNLARI

Homi Bhabha tanınmış bir yazısında sömürgeci söylemin "ırksal/kültürel/tarihsel farklılıkların tanınması ve inkâr edilmesine bağlı olan bir aygıt" olduğunu belirtir. "Başlıca stratejik işlevi, gözetim uygulanmasının ve karmaşık bir ödül/ceza sisteminin [*a complex form of pleasure/unpleasure*] uyarılmasını sağlayan bilgilerin üretimi aracılığıyla *'uyruk halklar' için bir mekân yaratmaktır.* Kalıpsal olan, ama karşıtlık ilişkisi içinde değerlendirilen bu sömüren ve sömürülen hakkındaki bilgilerin üretilmesiyle kendi stratejileri için cevaz arar." (Bhabha, 1994: 70, altını ben çizdim.) "'Uyruk halklar' için bir mekân yaratmak" kavramını bire bir sözlük anlamıyla yorumluyor ve iktidar çarpıklıklarının mekân ayrışıklıkları ürettiğini, bu mekân ayrışıklıklarının da kendilerini yaratmış olan toplumsal dengesizlikleri doğruladıklarını ve süreklileştirdiklerini savunuyorum. Mekân teknolojileri, özgül olarak da cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş yabancıbilgisel söylem, bu sürecin gerçekleştirilmesini sağlayan araçlardan bazılarıdır.

Örneğin Kraliçe Victoria dönemi İngiltere'sinde toplumsal cinsiyet söylemi köküne kadar mekânsallaştırılmıştı: Erkeklerle kadınların önceden belirlenmiş, birbirini tamamlayan ve birbirine kapalı ayrı "muhitler"de [*spheres*] yaşadıkları hayal ediliyordu. (Houghton, 1957; bölüm 13; Harrison, 1978: 56-61) Böyle bir mekânsallaştırma kuşkusuz Victoria İngiltere'sine özgü değildir ve çok çeşitli kültürlerde kendini göstermiştir. Batı'da kökleri, –Foucault'nun "büyük kapatılma" dediği– modernlik öncesinde görülen kovma ve tek tük hapsetme (örneğin cüzamlıların durumunda olduğu üzere) uygulamalarının yerini giderek yoksulların, aylakların, sakatların, delilerin ve toplumdaki diğer "istenmeyen"lerin hastanelere, tımarhanelere ve hapishanelere (yani bir başka deyişle *ötekilik mekânlarına*) yaygın ve sistematik olarak kapatılmasının aldığı süreci incelerken gösterdiği üzere, modernliğin doğuşundadır. Paris Meclisi'nin 1532'de dilencileri tevkif edip angaryaya koşma kararıyla başlayan ve çok çeşitli "öteki"lerin hapsedildiği Hôpital Général'in yaratılmasıyla sonuçlanan

1656 tarihli kraliyet fermanıyla doruğa ulaşan bu süreç, toplumun daha bilinçli olarak mekânsallaştırılmış bir kavranışının habercisidir. "Kapatılmanın duvarları", der Foucault, "burjuva vicdanının 17. yüzyılda düşlemeye başladığı o ahlak şehrinin negatifini çevreler aslında." (Foucault, 1965: 61)

Keza her ne kadar Yahudilere yönelik ayrımcılığın örnekleri Avrupa'da yüzyıllar boyunca görülmüşse de, bunun kalıcı bir kurum olarak ilk kez uygulanması 1516'da Venedik'teki dökümhane (*ghetto*) mahallesi duvarlarla çevrilip Yahudiler bunun içinde yaşamaya zorlandığında vukubulmuştur. 1555'te Roma ve onu takiben pek çok başka Avrupa şehri tarafından taklit edildi bu, öyle ki Yahudilerin (örneğin İngiltere, İspanya ve Portekiz'den) kovulması ve az da olsa tecrit edilmelerinin (Frankfurt'taki *Judengasse* örneğinde olduğu üzere) yerini, 16. ve 17. yüzyılda neredeyse evrensel olarak gettolara kapatılmaları aldı. (Wirth, 1969: bölüm 2-4) Bu tür mekânsal ayrımcılığın önemi üzerine ne söylense azdır. Yabancının toplumsal inşasına ve yabancıların sürüldüğü mekânların özelliklerine ilişkin tahlilinde David Sibley, kenarsallaştırmanın "yalnızca grubun niteliklerleriyle değil, belli yerlerin *–dışlanan grubun kenarsal konumunu ifade eden dışlama mekânlarının–* imgeleriyle ilişkili" olduğunu gösterir. (Sibley, 1992: 107, a.b.ç.)[1] Bir başka deyişle, ayrımcılık kendi kendini yeniden üretir: Ötekilik mekânları yalnız "öteki"lerin depolandığı yerler olmakla kalmazlar, başkalığın başlıca göstergeleri/üreticilerinden biri de olurlar.

Yukarıdaki örneklerin hepsi Batı toplumlarının *içerisinde* çeşitliliklerin ve farklılıkların –ki Foucault bunlara "*hetcrotopie*" der (Foucault, 1986)– inşasının belirimleridir, ancak benzer önemde farklılaşmaların bir yanda Batı Avrupalı ve Avrupa kökenli Amerikalı toplumlar ile öte yanda "dünyanın geri kalanı" arasında da kurulduğu açıktır. Sömürgecilik çağında Avrupa'nın dünyaya bakışı –yani Avrupa'nın mekân temsillerine adanmış temsiller mekânı– sömürgecilik dediğimiz mekânsal uygulamanın salt bir yansıması değil, başlıca saiklerinden biriydi de. Yeryüzünün bir mekânlar

1 Bu makalede, Sibley'nin odak noktası çağdaş İngiltere'de Çingenelerdir (*Rom*); yakın zamanlarda çıkan *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West* [Dışlama Coğrafyaları: Batı'da Toplum ve Farklılık] (1995) adlı çalışmasında bu düşünceleri irdelemeye devam eder. Aynı şekilde Peter Jackson fahişelik, eşcinsel kimliği ve ırkçılığın çağdaş İngiltere ve ABD'ndeki mekânsal boyutunu araştırır: bkz. Jackson, 1989: bölüm 5 ve 6. Irkçılığın mekânsal boyutu hakkında ayrıca bkz. Hesse, 1993 ve Goldberg, 1993: bölüm 8. Mekânsallık ve eşcinsellik hakkında, bkz. Bell ve Valentine, 1995b.

toplamına dönüştürülmesi –deyim yerindeyse, haritadaki büyük boşlukların doldurulması–[2] hegemonya ile yakından ilişkiliydi ve bu bağlam içinde tahlil edilmelidir.

İktidarın uygulanması, toplumda hâkim olan içerme ve dışlama mekanizmalarını hem yansıtan, hem de yeniden üreten kimlik ve başkalık mekânları oluşturur, tıpkı girdaplar gibi. "Hegemonya uygulamasının mekânı etkilememesi aklın alacağı bir şey midir? Mekân toplumsal ilişkilerin edilgen mahallinden, birleşimlerinin vücut bulduğu ortamdan yahut yok edilmeleri için başvurulan yordamların toplamından ibaret olabilir mi?" diye sorduktan sonra Henri Lefebvre kendisi yanıtlar sorusunu: "Cevap hayır olmalıdır.... [M]ekân belirli bir mantık çerçevesinde, bilginin ve teknik uzmanlığın yardımıyla, bir 'sistem'in kurulmasına yarar ve hegemonya da bundan yararlanır." (Lefebvre, 1991: 11) Yani hegemonya mekânı şekillendirir ve hegemonyanın mekân kuruluşları da iktidar ilişkilerini yeniden üretir.

Mekânsal pratiklerle iktidar arasındaki yakın ilişkinin altını çizen Foucault da benzer şekilde, "nesnelerin yerleştirilmesi, sınırlandırılması ve sınırlarının çizilmesinin, sınıflandırma biçimleriyle bölgelerin düzenlenmesinin izini sürmek, iktidarın –tabiatıyla tarihsel– süreçlerini ön plana çıkarmak anlamına gelir" demektedir. (Foucault, 1980a: 70) Gerçekten de yalnızca iktidar mekânsal pratikleri etkilemekle kalmaz, mekânsallık söyleminin bizatihi kendisi iktidarın işleyişinden doğar. Yerin bölgeleştirilmesi söylemsel bir uygulamadır, bu bölgelerin bilincinde olmamız da öyle; bunlar onları üreten iktidar şebekelerinden bağımsız olarak tahlil edilemezler. Bu nedenle Gayatri Chakravorty Spivak'a uyarak ben de Foucault'nun "içkinlik kuralı"nı aşağıdaki gibi yeniden yazmayı deniyorum:

> İktidarın ekonomik ya da ideolojik gereksinimlerinin devreye soktuğu *içerme ve dışlama, yahut merkeze alma ve kenara itme* mekanizmaları olmasaydı, özgür ve çıkar gözetmeyen bir bilimsel soruşturmanın nesnesi olabilecek belli bir *mekânsal inşa* alanının var olduğu farz edilmemelidir. Yer eğer bir irdeleme

---

2 Sir Arthur Conan Doyle, *The Lost World*'de [Kayıp Dünya] (1912) şöyle yazar: "Haritadaki büyük boş alanların hepsi doldurulmakta, artık hiçbir yerde romantik maceraya hayat hakkı kalmadı." (13) Joseph Conrad'ın bu imgeyi kullanışı herhalde daha iyi tanınıyordur: "O günlerde yeryüzünde pek çok boş alan vardı ve haritada özellikle davetkâr bir boşluk gördüm mü (gerçi hepsi öyle görünürdü) parmağımı üstüne koyup derdim ki: Büyüyünce oraya gideceğim." Daha sonra şöyle düşünür: "Artık boş bir alan değildi. Çocukluğumdan bu yana ırmaklarla, göllerle, adlarla doldurulmuştu. Hoş bir gizemi olan bir boş alan –bir çocuğun görkemli hayaller kuracağı beyaz bir benek– olmaktan çıkmıştı. Bir karanlık yer olmuştu." (Conrad, 1988: 11-12)

alanı olarak yapılanmışsa, bu, sadece iktidar ilişkileri onu mümkün bir nesne olarak kurmuş olduğu içindir ve buna karşılık, iktidar onu hedef alabilmişse, bu, bilme tekniklerinin ve söylem işlemlerinin onu kuşatabilme gücüne sahip olabilmelerindendir. Bilme teknikleriyle iktidar stratejileri arasında hiçbir dışsallık yoktur, her birinin özgül rolü olsa ve birbirlerine farklılıklarından yola çıkarak eklemlenseler bile. (Foucault, 1978-85: 1: 98)[3]

Eğer cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş yabancıbilgisel söylem, burada savunduğum üzere, bir mekân teknolojisiyse, yabancıbilgisel erotik yazın jeopolitikanın ve Batı hâkimiyetinin mekânsal temelinin üretilmesinin bir aracı olmuştur. Gerçekten de Foucault'nun "*heterotopie*'ler kendilerini hem yalıtan, hem de içine girilebilir kılan bir açma ve kapama sistemini varsayar daima" (Foucault, 1986: 26) biçimindeki iddiası, haremler, baştan çıkartıcı Şark kadınları ve kara tenli tecavüzcülere dair masallar bağlamında yeni bir anlam kazanmaktadır.

Anlam İfade Eden Yerler

Belli bir yabancı yer temsilinin anlamı, büyük ölçüde, onu inşa etmek için kullanılan mecazların yananlamsal gücünden türer. Örneğin "'Jonestown' veya 'Çernobil'e yapılan göndermeler, coğrafi mahalleri çok gerilerde bırakarak, oralarda gerçekleşen korkunç olayları da içeren bir 'anlamsal yoğunluğa' sahiptir." Jonestown ve Çernobil, yahut Auschwitz ve Hiroşima, yahut My Lai ve Babi Yar gibi isimleri duyup, böyle yerlere fiziksel/coğrafi gerçekliklerini aşan anlamlar katan büyük bir toplu hafızayı derhal harekete geçirmemek imkânsızdır. Çünkü yerler, oralarda gerçekleşen olaylara göre anlam kazanırlar, insanların anılarıyla, umutları, değerleri, korkularıyla dolarlar. Daha doğrusu, bir yerin taşıdığı anlamlar toplumsal inşa yoluyla var edilirler –ister kültürel mutabakat, ister hegemonya yoluyla– orada belli bir olay gerçekten vukubulmuş olsun veya olmasın: "Gündelik yer kavramımızın düzdeğişmecesel niteliği ile efsanelerde yerin nitelendirilmesi arasında benzerlikler vardır." (Entrikin, 1991: 11)[4] Bu nedenle, belli bir yeri anlam katmanlarıyla donatan şey, sırf ora-

3 Foucault'nun konusu tabii "cinsellik alanı"dır. Foucault'nun metninde yaptığım değişiklikleri *yatık* yazıyla gösterdim. Ayrıca bkz. Spivak, 1990: 224; onun konusu da "kenarsallık alanı"dır. Coğrafya ilmiyle imparatorluk iktidarı arasındaki ilişki hakkında bkz. Godlewska ve Smith, 1994.

4 Entrikin "bölge veya ulus, grubun yere ve yerin diğer yerlere bağlaşıklığının artmış yoğunluğuyla kimlik kazanır" diye devam ediyor (Entrikin, 1991: 129) Bunu herhalde pek az kimse, bu satırları yazdığım sırada –daha önce Dalmaçya'da yaptıkları üzere– Bosna-Hersek'in tüm kültür varlığını toptan yok etme işini tamamlamakta olan Sırp milliyetçilerinden daha iyi anlayabilir. Hiçbir kütüphane, arşiv, tarihsel ve-

da gerçekten meydana gelmiş olaylar değildir; birçok kez o yere özgü niteliklerin öyle bir "bilgi"sidir ki, bunun kesinlikle hiçbir somut temeli yoktur. Barthes'ın *Mythologies*'de ["Çağdaş Söylenler" başlığıyla çevrilmiştir] (1957) yazdığı gibi, "*...söylen bir tür sözdür...* bir iletişim dizgesi, bir bildiri... Bir anlamlama kipidir, bir biçim... Söylen, bildirisinin konusuyla değil, bu bildiriyi söyleme biçimiyle tanımlanır: Söylenin biçimsel sınırları vardır, 'tözsel' sınırları değil." (Barthes, 1994: 109)

Yi-Fu Tuan iki tür temel söylensel mekânı birbirinden ayırt eder. Birincisi, "deneyimsel olarak bilineni saran, pragmatik mekânı çerçeveleyen bulanık bir kusurlu bilgi alanı"dır; ikincisi ise, "bir dünya görüşünün mekânsal bileşeni, bir yerelleştirilmiş değerler kavramı[dır] ki insanlar içinde pratik etkinliklerini gerçekleştirirler." (Tuan, 1977: 86) Bir başka deyişle ya bilinenin kıyısındadır ya da içinde toplumsal pratiklerin serpildiği, toplumsal olarak yeniden inşa edilmiş –yani konululaştırılmış, efsaneleştirilmiş– ortamdan oluşur ona göre. Oysa bu iki söylensel mekân türü zorunlu olarak birbirini dışlamaz. Ve bunun iyi bir örneği, merkezde tasavvur edilen söylensel niteliklerin kenarlara atfedilmesi yoluyla meşrulaştırılan ve desteklenen sömürgecilik uygulamasıdır; bir başka deyişle efsaneleştirilmiş kenar, metropol dünya görüşünün ayrılmaz bir parçasıydı.

Keşif Çağı ve sonrasında iki katmanlı bir bilişsel süreç, önce bir *bilgi eksikliği*'nin, sonra da siyasal gereksinimlerle uyum içinde olan bilgilerin inşa edilmesine yol açmıştır. "Bilgi eksikliğinin inşa edilmesi" ne demektir peki? Bilginin yokluğuyla bu yokluğun bilinci kuşkusuz ayrı şeylerdir. Haklarında bilgi sahibi olmadığımız sonsuz şeyin büyük çoğunluğuna hiç kafa yormayız; ancak belli bir konudaki bilgisizliğimizin farkına vardığımız zaman, o konu bizim için gerçeklik kazanır ve muhtemelen (zorunlu olarak değil) bir arzu nesnesi, bir bilme iradesinin hedefi olur. Bunu bilgisizlikten ayırmak, toplumsal olarak kurulmuş bir bilgi yokluğunu, yani toplumsal olarak ilgili addedilen bir bilginin bilinçli eksikliğini anlatmak için, *bilmezlik* [*unknowledge*] demeyi öneriyorum.

Eski haritalarda bilinmeyenin bir boşlukla temsil edildiği haritacılık uygulaması bunun iyi bir örneğidir, çünkü "öylesine yahut masumane bir şekilde Avrupa bilgisindeki boşlukları yansıtmaz, aksine yeni bir düzenin hayal edilmesi ve ardından yerleştirilmesine hazırlık olarak var olan toplum-

---

ya mimari öneme haiz alan sağ çıkmadı bu barbarca uygulamalarından. İşgal ettikleri her şehrin Sırp olmayan sakinlerini kovarak ve her cami, mezarlık, köprü veya kamu binasını yıkarak açıkça ulus ve ülkenin birbirine bağlılığını koparmayı, böylece bir ulusu bir kerede hepten yok etmeyi amaçladılar ve dünyadaki tüm güçlü devletler, katı kayıtsızlıklarıyla bu soykırıma suç ortağı oldular.

sal ve jeokültürel oluşumları etkin olarak siler (ve bunları silmeyi meşrulaştırır)." Dolayısıyla, sözgelimi "Avusturalya'nın yeryüzünün öbür tarafında yer alışı, bir *tabula rasa* [boş levha] olarak inşa edilmesiyle birleşir, böylece kıtayı, doğrultulmaya ve işgal edilmeye ölesiye muhtaç olan başşağı ve boş bir yer olarak üretir." (Ryan, 1994: 153)[5] Toplumsal ve siyasal uygulamayı şekillendirmekte temsilin gücünü göstermektedir bu. En nihayet, *terra incognita* [bilinmeyen topraklar] diye adlandırılmış kocaman alanlar kapsayan haritalar yapmak için görünürde hiçbir neden yoktur: Hatta birtakım temsiller ürettikten sonra aslında bilinmeyeni temsil ettiklerini itiraf ederek onları anında inkâr etmenin biraz sapkın bir tarafı olduğu bile savunulabilir. Haritacıların bilinen özgül bölgelerle sınırlı, daha dar odaklı haritalar (örneğin *portolan*'larda olduğu gibi) çizmelerinin, henüz keşfedilmemiş yöreleri çerçevenin dışında bırakmalarının ("gözden ırak olan gönülden de ıraktır" derler ya hani) çok daha mantıklı olduğu iddia edilebilir. Oysa böyle yapacaklarına zorunlu olarak büyük boşluklar içeren ve dolayısıyla oraları *bilinmeyen topraklar olarak*, keşfedilmeyi ve sırası geldiğinde sahiplenilmeyi bekleyen yerler olarak inşa eden kıta ve dünya haritaları (*mappae mundi*) çizdiler. Dünyanın bazı bölümlerinin henüz haritası çıkarılmamış bölgeler olarak yeniden inşa edilmesi, bu anlamda işte *bilmezliğin üretilmesi*'dir; bu yörelerin Batı'nın siyasal ve iktisadi dikkatlerinin olası nesnelerine dönüştürülmesidir. Sömürgeciliğin mümkün kılınmasıdır.

Bununla ilişkili bir diğer gelişme de haritaların belli alanlarının canavarlar ve diğer efsanevi yaratıklarla doldurulmasıdır. Gerhard Mercator'un *Atlas*'ına (1585-95) ilişkin çözümlemesinde José Rabasa, bu uygulamanın basit bir bilgi yokluğuna denk düşmediğini, "topografik bölgelerin, fantastik ve şeytansıyla olan katmanlı simgesel bağlatılarına işaret ettiğini" savunur. (Rabasa, 1985: 2: 10) Bir başka deyişle, haritalardaki efsanevi yaratıklar bilgi eksikliğini değil, aksine belli türden bir bilgiyi temsil etmekteydi: Bu alanların sakinleri *bilinmiyor* değildi, onların *canavar oldukları biliniyordu*. Deneyimsel tanıklık bu bilginin inşasıyla alakalı değildi ve dolayısıyla eskilerin betimlediği memesizleri [*amazon*], ağızsızları [*astomi*], köpekbaşlıları [*cynocephali*], yüzügöğsündeleri [*blemmyae*] veya gölgeayakları [*sciopodi*] birbirini takip eden kâşiflerin bulamaması onlara duyu-

---

5 Haritalarda boş alanın zaman içinde ortaya çıkan rolünün ilginç bir araştırılması için ayrıca bkz. Stratton, 1990: 68-9. Avrupa haritalarında Amerika'nın gitgide nasıl şekillendiği hakkında bkz. Zerubavel, 1992. Haritacılık ve Yeni Dünya'nın ve sömürgeleştirilmesi üstüne bkz. Mignolo, 1995: bölüm 6.

lan inancı sarsmadı. Sadece onlar "*terra incognita*'nın gitgide gerileyen coğrafi sınırının ötesine, Avrupa'nın yabancılara ayrılmış olan kalıcı zihinsel mekânına iskân edildiler." (Montrose, 1992: 171)[6] Bu mekân bir bakıma Avrupa'nın tavanarası işlevini görmüştür; korkuncun ve iticinin, müstehcenin ve groteskin sürgün edilebileceği bir yer, Avrupa'nın muhayyel düzenini mümkün kılan kargaşa. Mary B. Campbell bu olguyu aşağıda çarpıcı bir biçimde betimlemektedir:

> Ortaçağ elyazması ve ortaçağ katedrali gibi, dünyanın kendisinin de bir kenarı vardı ve bu kenarda grotesk dilediğince gönül eğlendirebilirdi, zira herhangi bir bütünleştirici gücün etki alanının ötesinde sayılırdı yahut da ilgisine layık addedilmezdi... Bir kez kenara sımsıkı yerleştirildi mi, grotesk artık merkezi düzen için pek bir tehdit oluşturmaz. Bütünleştirilmesine *gerek* yoktur. (Campbell, 1988: 82)

Yabancı ülkeleri dolduran canavarsı ırklar –tıpkı Gotik katedralleri çevreleyen ve hemen dışarısına tünedikleri kutsal mekândan ebediyen dışlanmış olan ucube heykelleri [*gargoyle*] gibi– "bura"nın ötesinde yatan kaosun işaretiydiler.

Libido Loci [Mahallin Şehveti]

Ötekilik mekânlarının söylensel kuruluşu, Şark temsillerine kadar uzanırdı. Ortaçağ elyazmalarının haşiyelerindeki sevişen ve dışkılayan figürler gibi, grotesk cinsellik de Avrupa'nın kenarlarının tanımlayıcı bir niteliğiydi.[7] Haremler, hamamlar ve benzerleri çevresinde gelişmiş olan akıl almaz efsanelere meydan okuyacak yahut onları gözden geçirtip değiştirtecek deneyimsel kanıtlar yok değildi; asıl sorun, bunların Avrupa sömürgeci söyleminde coğrafi bölgelerle cinsellik arasındaki "katmanlı simgesel bağlantılar"ın öğeleri (hatta belki de iletkenleri) olmalarıydı. Ne kadar uğraştılarsa, Lady Montagu ve diğer görgü tanıkları, Şark cinselliğiyle ilgili birikmiş "bilgi" yığınını yerinden edemediler; en fazla yanı başında varlığını sürdüren, fakat onu alt edemeyen alternatif bilgiler yaratabildiler.

Bunun güzel bir örneği, 20. yüzyılın başlarına ait bir kitapta bulunan ve tipik bir Batılı görünüşlü, burjuva evinin içerisini gösteren fotoğrafın altındaki şu yazıdır: "Bu fotoğraf bir Londra gazetesi için özel olarak çekil-

---

6 Ktesias ve Megasthenes'ten, Plinus ve Solinus'a ve onlardan sonra gelenlere kadar, Avrupalıların yabancı ülkelerde yaşadıklarına inandığı canavarlar hakkında bkz. Wittkower, 1942; Friedman, 1981; Kappler, 1980:, Hodgen, 1964; Campbell, 1988: 47-86.

7 Ortaçağ sanatı ve mimarisinde kenarların, icazetli ihlal mekânları olarak incelendiği çok ilginç bir çalışma için bkz. Camille, 1992.

miştir. Resim şu yorumla iade edilmiştir: 'İngiliz kamuoyu bunu bir Türk hareminin resmi olarak kabul etmez.' Oysa aslında en seçkin Türk evlerinde Avrupa mobilyaları çok görülür." (Zeyneb, 1913: 192. sayfanın karşısında.) Söz konusu resim muhtemelen Grace Ellison tarafından çekilmiş ve yüzyıl başlarında Türkiye'deki harem yaşamı üzerine bir yazı dizisi hazırladığı *Daily Telegraph*'a gönderilmiştir. (Ellison, 1915) Belli ki, çevresinde yastıklara yaslanmış, nargile içen bir sürü çıplak kadın bulunan bir havuz resmi, "İngiliz kamuoyu"nun beklentilerine birtakım ağır Avrupa mobilyalarından daha uygun olurdu. Burada ilk bakışta insanı çarpan, bir gazete yayımcısının okurları bilgilendirmekten çok, onların önyargılarına yaltaklanma kaygısını taşıdığını ifşa ederkenki açıkyürekliliğidir. Fakat bu olay farklı bir biçimde de görülebilir: Yayımcının anlam dünyası Ellison'ınkinden temel biçimde farklıydı. O bir bakıma farklı bir anlamlayımsal katmandan konuşmaktaydı ve farklı bir "hakikate" adamıştı kendini.

Haremler, daha genel bir kalıbın sadece belirgin bir örneğidir: Ötekilik mekânlarının inşa edilmesi süreci sık sık kasten cinselleştirilirdi; örneğin dünya fuarları ve sergileri sırf Avrupa metropolünün göbeğinde "otantik" dışarılılık kabarcıkları yaratmak için ellerinden geleni esirgememekle kalmamışlar, başlıca ilgi çekme numaraları olarak, göbek dansı gibi egzotik/erotik gösterileri de mutlaka sahneye koymuşlardır: "Harem yaşamı hakkındaki fantezilere hitap eden göbek dansözleri büyük kalabalıkları cezbetmiş ve büyük ticari başarılar sağlamıştır; 1889'da Paris'te, *danse du ventre* [göbek dansı] tüm Paris'i [yörüngesine] topladı ve dansözleri seyretmek için her gün ortalama iki bin izleyici akın etti." (Çelik, 1992: 24)[8]

Cinsel özgürlüğün alıp başını gittiği, cinsel eğlencelerin pek çok çeşidinin mevcut olduğu 18. yüzyıl Londra'sında, kırbaçlama gibi kimi özel zevklere hitap eden genelevler *bagnio* ve *serail* olarak bilinirdi; bunların yanı sıra "çıplak dans ve sevişmenin sahnelendiği gösteriler" de vardı, "örneğin, şu ilanı veren Bayan Hayes'inki gibi: 'Saat 7'de tam on iki su perisi el değmemiş bakire, Kraliçe Oberea'nın talimat ve önderliğinde (ki bu rol Bayan Hayes'in kendisi tarafından üstlenilecektir) meşhur Venüs Şöleni'ni Tahiti'de kutlandığı biçimiyle icra edecektir.'" (Porter, 1982: 9) [*Bagnio* İtalyanca "zindan" demek olup, özellikle İslam topraklarındaki Hıristiyan mahpuslarının hapsedildiği yerler için kullanılırdı; *serail* ise ta-

8 Çelik ve Kinney, 1990'da bu konu çok güzel irdelenmektedir. Ayrıca bkz. Buonaventura, 1989: bölüm 5. 1889 Dünya Fuarı'nın Paul Gauguin üzerindeki derin etkisi ve "ilkel"i arayışı hakkında bkz. Brooks, 1993: 163. Dünya fuarları ve sergilerinde ötekilik mekânlarının inşası hakkında bkz. Mitchell, 1988: bölüm 1 ve Armstrong, 1992-93.

bii "saray" demek olup Batı edebiyatında genellikle "harem" niyetine kullanılırdı.]

Steven Marcus her ne kadar ünlü kitabı *The Other Victorians: a Study of Sexuality and Pornograghy in Mid-Nineteenth Century England*'da [Öteki Victoria'lılar: 19. Yüzyıl Ortası İngiltere'sinde Cinsellikle Müstehcen Yazına Dair Bir Araştırma] (1966) Victoria öncesi dönemin yazarı belli olmayan romanı *The Lustful Turk*'e [Şehvetli Türk][9] yirmi sayfa ayırmışsa da, romanın mekânı Mağrib sahilinde Cezayir dayısı ve Tunus beyinin haremleri hakkında neredeyse hiçbir şey söylemez. Gerçi bu ihmal, önerdiği "*pornotopia*" –müstehcen yapıtların betimlediği cinsel edimlerin geçtiği lamekân-mekân– kavramıyla tutarlıdır:

> Erişilmez bir dağ doruğundaki yalıtılmış şato, büyük bir bahçenin içinde, tırmanılamayacak kadar yüksek duvarla çevrili münzevi sayfiye malikânesi, Londra veya Paris'teki gizemli kent evi, her şehirde bulunabilecek cinsten özenle döşenmiş ve dikkatle donatılmış daireler, deniz kıyısındaki metruk barınak ya da sarp kayalığın tepesindeki ıssız kulübe, bir günlüğüne, bir haftalığına ya da bir aylığına kiralanmış genelev veyahut da bir geceliğine tutulmuş otel odası– bunların hepsi aynı yerdir ve özdeş biçimde konumlandırılır. (Marcus, 1966: 271)

İlk okuyuşta bu doğru gibi gelebilir –en azından köhne otellerde birkaç saatte çekilmiş seri üretim müstehcen videolar söz konusu olduğunda– sonuç olarak tek amacı cinsel edimi görüntülemek olduktan sonra, pornografide fonun ne önemi olabilir ki? Ancak biraz daha dikkatle düşünülürse, Marcus'un savı konusunda bazı şüpheler uyanabilir zihinlerde, çünkü belli yerlerin –dışarının, umumi bir mekânın, hareket halindeki bir trenin, küflü bir tavanarasının, mutfak zemininin– fetiş değerini görmezden geliyor gibidir. Bir başka deyişle, mekân, pornografide muhakkak ki belli bir "katma-değer" taşır. Eğer tavanaralarıyla mutfaklar cinsel anlatılara "anlamsal yoğunluk" katabiliyorsa, harem gibi cinselleştirilmiş ötekilik mekânları nasıl olur da bunu yapmaz? "Haremin havası, Batılı dışavurumda benzeri bulunmayan bir *locus sexualis* [cinsel mekân] telkin ederek fallik düzeni 'kabartır'" diye yazar Emily Apter. "İç mekâna görsel teca-

---

9 *The Lustful Turk* ve ilk baskıları hakkında bkz. Ashbee, 1885: 134-6. Ashbee muhtemelen aynı yazara ait olan *Scenes in the Seraglio* [Sarayda Sahneler] (Londra: W. Dugdale [1855-60 civarı]) başlıklı bir kitaptan daha söz etmektedir ama onu ben göremedim. Ashbee'nin verdiği özete bakılırsa olay örgüsü *The Lustful Turk*'ünkine yakındır: Adelaide adında Sicilyalı bir genç kadın, korsanlar tarafından kaçırılır ve "Türkiye Sultanı Ahmet"e satılır. Öykünün içindeki bir öykü, haremin bir başka sakini olan "Euphrosyne'nin Aşkları"nı anlatmaktadır. (Ashbee, 1885: 136-7)

vüz, 'haremleştirildiği' vakit, kadınların hapsedilmesindeki iktidar dinamikleriyle kültürel röntgenciliğin içerdiği heyecanlandırıcı ihlali birleştiren bir 'öteki' erotizm üretir." (Apter, 1992: 210, 212) Böylece, erotik bir öykünün hareme yerleştirmesi cinsellikle Şark arasındaki önceden kurulmuş bağlantıları harekete geçirerek, itaatkâr ve şehvetli çıplak kadınlarla dolu münhasıran dişi bir mekânı, okuyucu veyahut izleyicinin bir vekil yoluyla da olsa içine girişiyle, yasaklanmış olanın tüm heyecanının uyandırıldığı bir tabu yer akla getirir.

Mekânlara atfedilen insani değere dair çözümlemesinde Bachelard "*topophilia*" [yer sevgisi] sözcüğünü icat etmiştir (Bachelard, 1964: xxxi); Tuan da, anlaşılan ondan bağımsız olarak, duygu ve mekânı eşleştiren, bir insanın maddi ortama olan duygusal bağlarını anlatmak için aynı terimi kullanmayı önermiştir. (Tuan, 1974; 93, 113) Benzer şekilde ben de haremlerin, hamamların, köle pazarlarının ve benzeri imgelerin Batı bilincinde uyandırdığı fetişist etkilerin *topolagnia* [yer kösnüsü] –bir yere şehvetle bağlılık– sözcüğüyle özetlenebileceğini düşünüyorum. Edebiyatta görülen sayısız yer kösnüsü örneğinden birkaçını şimdi tarif edeceğim.

Marquis de Sade, *Les 120 journées de Sodome, ou l'école du libertinage* [Sodom'un 120 Günü yahut Sefahat Mektebi] (1785'te yazılmış, ilk olarak 1904'te yayımlanmıştır) adlı kitabında betimlediği cinsel aşırılıkları "dört nefis daireye açılan harikulade bir sofa"da sahneler; bu dairelerin "her birinde bir yatak odası ve banyo vardı; üç renkli atlas kumaş sayvanlı harikulade Türk usulü yataklarla ve onlara uygun mobilya takımlarıyla süslenmiş olan bu dairelerin yatak odaları, şehvetin arzulayabileceği en duyumsal nesnelerin hepsini ve hatta dahasını sağlıyordu." (Sade, 1966: 238)[10] Neden "Türk usulü" yataklar? Türkiye'deki yatakların hiçbir özel nitelikleri bulunmadığı, özellikle de sayvanlı olmadıkları göz önüne alındığında bu Şark bağlantısının romanın cinsellikle yüklü havasına katkısı daha da belirginleşmektedir. Keza, *The Pleasures of Cruelty* [Zalimliğin Zevkleri] (1880 civarı) başlıklı sadomazoşist roman Türkiye'de geçmektedir, oysa kişilerden hiçbiri Türk olmadığı gibi, Konstantinopol'e yapılan bir iki kısacık göndermeyle öykü içinde öykü niteliğindeki uyduruk bir "harem" hikâyesinden başka, bu romanı benzer müstehcen yapıtlardan ayıran hiçbir şey yoktur. Coğrafi mekânla işaret edilen, sadece, "konuşu-

---

10 *Sodom'un 120 Günü*'nün anlatı yapısı ve Sade'ın *Bin Bir Gece Masalları*'nın bir nüshasına sahip olduğu gerçeği hakkında bkz. Sade, 1990: 1: 1124'te yayıma hazırlayanın notu.

lan dilin tuhaf ve barbarca olduğu" (Anon./*Pleasures*, t.y.: 6)[11] ve duvarlarla peçelerin nüfuz edilemez bir cinsel *topos*'un [yer] sınırlarını çizdiği bir Şark gizeminden ibarettir.

Gustave Flaubert, *L'Education sentimantale*'da [Duygusal Eğitim] (1869) "*La Turque*" [Türk kadını] adıyla tanınan bir genelev sahibesinden söz eder ve bu takma ismin "müessesesinin şiirsel niteliğini pekiştirdiğini" belirtir. (Flaubert, 1904: 2: 237) *L'Education sentimantale*'in yayımlanışından sadece birkaç yıl sonra, 1875'te, Guy de Maupassant'ın –muhtemelen akıl hocası ve hamisi Flaubert'in ilhamıyla– yazdığı bir oyun Paris'te özel bir gösteriyle sahneye kondu; adı *Á la Feuille de Rose, Maison turque* [Gül Yaprağında, Türk Evi] idi ve "harem" izleğini taşıyan, bütün fahişelerin Türk giysileri giydiği bir genelevde geçmekteydi. İlk sahnede, bu yeni temayı öğrenen çırak, parlak fikri için pezevengi tebrik edip şöyle der: "Bir Türk genelevi; insan her gün böyle bir şeyle karşılaşmaz. Üstüne üstlük, burjuvalar Türk kadınlarına özellikle meyillidir." (Maupassant 1984: 36)[12] Oysa Türk usulü giyinmiş fahişeler ve döşenmiş genelevler izleği müstehcen edebiyatta, başka yerde de karşımıza çıkar, örneğin *La Rose d'Amour; or the Adventure of a Gentleman in Search of Pleasure*[13] [Aşk Gülü yahut Bir Centilmenin Zevk Peşindeki Serüvenleri] (1849) adlı eserde olduğu gibi.

Bu durumda yabancının ve özellikle "Şarklı"nın, Fransızca ve İngilizce konuşma dillerinde cinselliği çağrıştıragelmesine şaşmamalıdır: "İngiliz erkek yazarlarının cinsellik konusundaki söyleminde ve dişiliğe verilen eril karşılıklarda '[S]aray endamı', 'Türk güzelleri' (yani kadın kalçası) ve 'Asyalı fikirler' (yani cinsel arzu) gibi terimlerin popülerliği, Şark izleğini Avrupa'ya geri getirmiş ve oradaki cinsellik söylemlerine önemli bir yeni bo-

---

11 Pascal Pia'ya göre bu kitap, "*Nouvelle Justine* [Yeni Justine] ve *Story of Juliette*'ten [Juliette'in Öyküsü] parçaların" İngilizce çevirisinden oluşmaktadır. (Pia, 1978: sütun 1057.) Bulabildiğim en eski baskı 1898'e aittir ancak, metnin bir kısmı 1880'de *The Pearl: a Journal of Facetiae and Voluptuous Reading*'de [İnci: Nükteli Sözler ve Şehvetli Okumalar Dergisi] yayımlanmıştır, bu nedenle daha eski baskıların bulunması gerektiğini sanıyorum.

12 "*Maison*" kelimesinin sözlük anlamı "ev" ise de aynı zamanda genelev (*maison close*) yananlamını da taşır. Genelevin adı olan "*feuille de rose*" (gül yaprağı), *anilingus*'un argosudur. Bkz. Guiraud, 1978: 333; Richard, 1993: 98-9.

13 Bu çalışma *The Pearl: a Journal of Facetae and Voluptuous Reading*'de tefrika edilmiştir. Her ne kadar alt başlığı "Fransızca'dan çevrilmiştir" diyorsa da, Rolf S. Reade [Alfred Rose] aynı alt başlığı taşıyan 1864'e ait bir başka yayından söz etmekte ve 1849'da yayımlanmış olan "bir özgün Amerikan yapıtının" yeniden basımı olduğunu belirtmektedir. (Reade, 1936: no. 4026) Gerçekten de anlatının üslubu, Fransız olduğu iddiasını çürütecek kadar İngilizdir.

yut kazandırmıştır." (De Groot, 1989: 106)[14] Böylece belli bir yere yapılan gönderme, geniş bir dizi anlamlamanın kısayolu olabiliyor ve Lisa Lowe'un savunduğu üzere, sömürgeci bir metin, Şarklı ile erotik arasında önceden var olan bir çağrışımı uyandırmak suretiyle erotik arzuyu amaçlayarak şarkiyatçılığı dile getirebiliyordu. (Lowe, 1991: 94) Ama aynı şekilde, böyle bir metin akıllarda *Şark*'ın belli bir görünümünü –Batı'nın o anki (ama sürekli değişen) jeopolitik gündemiyle uyumlu bir görünümünü– uyarmak için *şehvet*'i dile getirebiliyordu. Jonestown ve Çernobil gibi, Bağdat, Konstantinopolis/İstanbul, Kahire gibi yerler de belli anlamlama katmanları içerirlerdi. İki düzeyde vardılar, gerçekte ve efsanede; "anlamsal yoğunlukları", cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş yabancıbilgisel söylemin değişmeceleriyle pekiştirilmişti.

Bir Yer Teknolojisi Olarak Erotik Yazın

Ötekilik mekânları –yani hem "ötekiler"in yaşadığı mekânlar, hem de "ötekiler"e ötekiliklerini veren mekânlar– böylece kısmen cinsellik söyleminin araçsallığıyla inşa edilmiştir. Bir yandan yabancı mekânlar cinselleştirilirken, diğer yandan cinsel ilişki egzotikleştirildi, yani yabancılaştırıldı. Cinsellik, etrafında kimliğin ve ötekiliğin kurulabildiği eksenlerden biri oldu; ki bu uygulama bugün hâlâ çağdaş Amerika'nın siyasal kültüründe, zenci mahallelerinde cinsel serbestlik, çocuk yaşta hamilelik ve nikâhsız annelik çevresinde dokunmuş olan söylem biçiminde varlığını sürdürmektedir.

18. yüzyıl pornografisine ilişkin incelemesinde Jean Marie Goulemot, "müstehcen romanın okunması yoluyla cinsel arzunun uyarılması için zorunlu olan öğelerden birinin" tablo olduğunu yazar ve şöyle der: "Öyle görünüyor ki tablo vardır çünkü mizansen vardır; yani bedenlerin doldurup doyurdukları bir mekâna yazılmaları. Tablo yalnızca bu anlatı mekânının işgal edilmesi sayesinde vardır." Ona göre dil, mekâna derinlik ve hareketlilik kazandırır ve sonuç olarak "edimin kendisini betimlemeden, *betimleyici bir mekân yaratır.*" (Goulemot, 1991: 142-3, a.b.ç.) Mekân yansız bir ortam değildir, bu sürece kendinden de katkıda bulunan katılımcı bir faildir. Üstelik, bu etki iki yönlüdür: Örneğin, Pauline Réage'ın *Histoire d'O*'sunu [O'nun Öyküsü] (1954) okuyan bir kimsenin bir Fransız şatosuna eskiden baktığı gibi bakması mümkün müdür? Burada işleyen bir diyalektik, bir üretim-yeniden üretim döngüsü vardır: Bir erotik öykü-

---

14 Kuşkusuz bu tür hayaller çok daha önce de kullanılmıştır; örneğin, bkz. Rubinstein, 1984: 284-5'teki "Türk" maddesi; ayrıca Chew, 1937: 144.

nün geçtiği *topos* öykü tarafından dönüştürülür; erotik, mekânı kendi suretinde yeniden inşa eder. Şato, kadınların zindanlara hapsedildiği, kırbaçlandığı ve cinsel köleler olmak üzere eğitildiği bir yer haline gelir; aynı şekilde, Şark (ya da genel olarak yabancı yerler) bir yer teknolojisi işlevini gören erotik yazının eylemleriyle belli bir surette yeniden kurulur. Suzanne Rodin Pucci'nin keskin deyişiyle, Şark'ın "gizem"i, "*siyasal ve özellikle erotik açılardan görünüşte köktenci bir ötekilik diyarı*" olan haremin temsilinde somutlaşır. (Pucci, 1989: 115, a.b.ç.)

Asıl soru şu: "Niçin erotik yazın?" Ötekilik mekânlarının anlatısal inşası için neden cinselliğe başvurulmuş olsun? Cinselliğin büyük bir araçsallığa sahip olduğunu, çeşitli gerçeklikleri inşa etmeye ve değişik stratejileri desteklemeye yarayabileceğini yazarken Foucault bu soruyu hiç olmazsa kısmen cevaplandırmıştır. (Foucault, 1978-85: 1: 103) Örneğin George L. Mosse, görgü, ahlak kuralları ve cinsel tutumların –kısacası "saygınlığın"– şekillenişinde milliyetçiliğin çok önemli bir rol oynadığını savunur: Cinsel "anormallik" gitgide yabancı bir şey olarak görüldükçe, milliyetçiler ulusun ayakta kalmasının normal ile anormalin özenle ayırt edilmesine bağlı olduğunu düşünmeye başlamışlardır. Bu tutum, anormale karşı milliyetçilerin yürüttüğü seferberliği Darwinciliğin alevlendirmesiyle, 19. yüzyılın ikinci yarısında daha amansızlaşmıştır: "Darwin'in hayvanlarda işlediğini gözlemlediği doğal ayıklanma, ırsi hastalıklardan ve ahlaki zaaflardan uzak, sağlıklı bir milli bünyeyi ödüllendirecekti." Bir başka deyişle, cinsel bakımdan "anormal" olan, ulus refahının kalıcılığına yönelik bir tehdit olarak görülüyor ve kesilip atılması gerektiği düşünülüyordu. Milliyetçilere göre "cinsel tutkular üzerinde denetim olmaması, düzenli toplumun düşmanlarına özgü olduğu düşünülen kendini denetleme yeteneği eksikliğinin bir parçasıydı. Irkçı düşüncede, toplum düşmanlarıyla aşağılık ırk özdeştiler, üstün ırk ise var olan toplumun tutumlarına, görgü ve ahlak kurallarına sahipti." O halde Mosse'a göre "ırkçılık ve cinsellik arasındaki ilişki, bu geniş bağlama oturtulmalıdır. Cinsellik ırkçı kalıplardan herhangi birisi değildi yalnızca, saygınlığa dönük saldırısıyla burjuva toplumunun bizatihi temellerini de tehdit ediyordu." (Mosse, 1985: 33, 151)[15]

Ben bu savı büyük ölçüde inandırıcı buluyorum, bir ayrıntı dışında: Cinselliği *verili* sayıyor. Gerçekte, cinsellik –daha doğrusu *cinsellikler*– tam da "biz" ve "onlar" arasına sınırlar çekebilmek için *üretiliyordu*. Ni-

15 İnsanlığın soyaçekim yoluyla ıslahı [*eugenics*] ile toplumsal çöküşün dişileştirilmesi hakkında ayrıca bkz. Low, 1993a.

hayet, milliyetçilik, beraberliğe olduğu kadar *dışlama*'ya da dayanan bir ideolojidir; cinsel "anormallik", sınır çizgilerini çekmek için bir dizi ölçüt sağlamıştır.[16] Eşcinsellerin ve diğer sözde "sapıklar"ın ulus için gerçek bir tehdit oluşturmamasının önemi yoktu; Weimar Almanya'sında Yahudiler de bir tehlike arz etmiyorlardı ona bakılırsa. (Çoğu Yahudi düşmanı söylemde Yahudilerin önemli ölçüde cinselleştirilmesi elbette tesadüf değildir; Mosse'un ve Sander Gilman'ın gösterdiği gibi, ensest, sünnet ve Hıristiyan kadınlarının baştan çıkarılması yaygın polemik araçlarıydı bu bağlamda.) Önemli olan, duvar örmekti: Eleme yoluyla, insanların bazılarını saklayıp bazılarını reddetmek suretiyle ulusu *üretmek*'ti. Cinsel adap, ulus ile "öteki" arasında farklılık tahayyül etmeye yarayan bir araçtı.

Dolayısıyla cinsel "normallik" milliyetçiliğin ortaya çıkışının zorunlu bir koşulu veya doğal bir sonucu değildi; milliyetçiler onu üretmiş ve içermek yahut dışlamak için bir kıstas –bir kimlik ve ötekilik teknolojisi– olarak kullanmışlardır daha ziyade. Örneğin, İngiliz ulusal kimliğinin gelişimi, "deri rengi ve fizyonominin İngilizleri çeşitli Avrupa dışı 'öteki'lerden ayırmaya yarayan bir dizi cinsel ve kültürel farklılığın üstbelirlenmiş işaretleri olarak yer aldığı gitgide gelişen bir ırksal farklılık diliyle" ilintili olmuştur. (Howard, 1994: 102) Aynı zamanda, "İngiliz kadınlarının temsili, İngilizliğin, özellikle de erkek İngilizliğin sömürgeci bağlamda inşasında asli bir bileşen olarak görülüyordu." (Mills, 1993: 58-9) Bu süreçler, dişi cinselliğinin algılanmasında, kadın imgesinin 18. yüzyılda direngen bir şehevilikten idealleştirilmiş evcimenliğe dönüştüğü bir değişimle başa baş gelişmiştir. (Poovey, 1988: 9-10) Toplumsal cinsiyet böylece yeniden tanımlanırken (çünkü kadının tanımındaki her türlü değişiklik, ister istemez erkeğin tanımında da bir değişikliği getirir) toplumsal farklılıklar –ırk, sınıf ve cinsiyet saflarında tahayyül edilen farklılıklar gibi– cinsel farklılık kalıplarına dökülerek yeniden yapılandırılmıştır: Örneğin cinsel arzunun bazı kadınlarda var olduğu kabul ediliyordu ama bunlar sınıfsal, etnik ya da ırksal kökenleri dolayısıyla edep veya ahlak açılarından eksik görülmeye başlandılar. (Mabro, 1991: 11) Avrupalı işçi sınıflarıyla Avrupalı olmayan yerliler dahil olmak üzere "öteki" kadınların cinselliği böylece Avrupa burjuvazisinin kendini inşasının önemli bir bileşeni oldu. Bu bileşen, Batı Avrupalıların kendilerinde arzu edilmeyecek türden addettikleri nitelikleri "öteki"ne yansıtarak inkâr etmelerini sağlıyordu. Bu şekilde, "Şarklıyı

16 Cinsellikle ulusluğun inşa edilişi hakkında iki ilginç yazı derlemesi için bkz. Parker, Russo, Sommer ve Yaeger, 1992; Moon ve Davidson 1995. Ayrıca Grewal ve Kaplan, 1994'teki katkılardan bazılarına bkz.

'öteki' olarak inşa eden metinsel kalıplar, onları üreten kültür için birleştirici bir işlev üstlenmiştir; bir kültür ki tutarlı ve idealleştirilmiş bir kendini tanımlama uğrunda öz görünümünü tehdit eden veya tehlikeye koyan nitelikleri yadsımış ve bunları kültür dışı gruplara (ya da kültür içinde kadınlar gibi kenarsal gruplara) yansıtmıştır." (Hurley, 1993: 196) Avrupa burjuva kadınının cinsel farklılığı yalnızca erkeklerle karşıtlık içinde değil, bir o kadar da, sınıfsal yahut ırksal kökenleri ya da toplumsal davranışları kadınsı olmayan şeklinde damgalanan kadınlarla karşıtlık içinde inşa edilmiştir (Kaplan, 1985: 166-7; Levy, 1991: 69)

Bu bağlamda müstehcen yazı, Goulemot'nun "betimleyici mekânlarını" kurmak için ve bu yoldan kendini ve ötekini ve de mekânı inşa etmek için kullanılmıştır. Hector France'ın *L'Amour au pays bleu*'sünde [Mavi Ülkede Aşk; İngilizce'ye önce *The Chastisement of Mansour*, sonra da *The Amatory Adventures of Sheik Mansour* başlıklarıyla çevrilmiştir] (1880) Avrupalı okurlar, romandaki kişilerin aşk ve tutkularının, kavrayabileceklerinin çok ötesinde olacağı konusunda uyarılırlar: "Siz kuzeyliler, siz bu ateşli tutku kasırgalarını anlayamazsınız. Sizin soğuk diyarınızda aşk, aciz bir cücedir; sizden boynu bükük, gözleri yerde hakir köleler yapar aşk... Kızgın güneşin ateşten nefesiyle kavurduğu ve insanın kanını tutuşturduğu Arabistan'ın oğullarında ise çok farklıdır durum." (France, 1932: 48, 50) Öykü derlemesi *Sous le burnous*'un [Bornozun Altında; İngilizce'ye *Musk, Hashish and Blood* başlığıyla çevrilmiştir] (1886) önsözünde France bu izleği yeniden ele alır ve der ki: "Koca dünya, genelde insanlık; ömürleri mahalle kilisesinin çan kulesinin dibinde geçmiş olan her günkü bildik insanların ölçüsüyle değerlendirilemez." (France, 1900: xiii) Kısacası, egzotik Doğu'ya gitme cesaretini gösteren Batılılar, anlaşılmaz, ateşli tutkular, vahşi duygular ve tuhaf cinsel uygulamalarla karşılaşmaya kendilerini hazırlamalıdır. *Xenotopia*, Avrupa *olmayan*'dır, burjuva zahitliğinin, saygınlığının ve ölçülülüğünün karşıtı. Avrupa dışında geçen, görünüşte uçarı pek çok macera ve aşk romanının altında yatan işte bu didaktik, öğütleyici tebliğdir.

Cinselliğin araçsallaştırılması, insan bedenine toplumsal bakımdan önemli manaların verilmesiyle, yani bedenin "metinleştirilmesiyle" yakından ilgilidir. Modern çağda insan bedeni bütün bir anlamlar dizisinin alanı ve taşıyıcısı haline gelmiştir ve bu, "öykünün bedenselleştirilmesinin eşlik ettiği... bir bedenin göstergeleştirilmesi" sürecine yol açmıştır. (Brooks, 1993: xii) Elizabeth Grosz, "iktidar, bir dizi *maddi* süreç olarak bedenleri etkin biçimde toplumsal olarak işaretler veya dağlar, öznelliğin niteliklerini kazır bedenlere" der. "Böyle uygulamalarla üretilen 'mesajlar'

'metinler', bedenleri toplumsal anlamlama ağları olarak, başka öznelerle birlikte oluşturulmuş topluluklar içinde anlamlı ve işlevsel 'özneler' olarak inşa eder." Bir başka deyişle, bu bedensel metinlerarası [*intertext*], okunabilen ve yorumlanabilen, toplumsal ilişkinin ve kendini temsil etmenin temellerini oluşturan anlatı dokusu ve mitoloji içinde dile getirilen toplumsal metinler olan beden-özneler üretir. (Grosz, 1990: 62-3, 65-6)[17] Cinsellik alanı tam anlamıyla bedenin bir belirimi olduğu için, cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin anlamlamanın temel taşıyıcılarına dönüşmeleri kimseyi şaşırtmamalıdır: Örneğin kadın bedeni, cinselliği ve hastalıkları 18. ve 19. yüzyıl Fransız politikasında[18] düzenleyici değişmeceler olmuşlardır ve aristokrasi karşıtı ideoloji gibi ruhbanlık karşıtlığı da sık sık kendini erotik biçimde göstermiştir.[19]

Bu dönemde ve sonrasında Batı kültüründe görülen pek çok kalıp, cinsiyetlendirilmiş kutuplar biçiminde inşa edilmiştir; örneğin, kültür/doğa, zihin/beden, akıl/duygu, logos/kaos, biçim/madde, gerçek/yalan gibi ikili karşıtlıklarda birinci öğe eril/merkezi ve ikincisi dişil/kenarsal olarak kodlanmıştır.[20] İki kalıp sisteminin böyle karşılıklı olarak birbirini pekiştirmesi –veya *eklemlenmesi*– hayli yaygındır; Cora Kaplan'ın kaydettiği üzere:

> Zihinsel hayatta olduğu gibi kültürel söylemde de erillik ve dişillik, etkileşim içinde katışıksız ikili biçimler olarak tezahür etmezler. Her zaman başka toplumsal ve kültürel terimler, başka farklılık sınıflamaları aracılığıyla peşinen düzenlenmiş ve parçalara ayrılmışlardır. Cinsel düzenlemeye itaatimiz kadar cinsel ihlal fantezilerimiz de bu yapılandırıcı hiyerarşiler yoluyla ifade edilir. Buna karşın sınıf ve ırk ideolojileri de, cinsel farklılaştırma dilinin derinden izlerini taşır ve bu dille ifade edilirler. Sınıf ve ırkla cinsel, birbirleri için birer mecaz değildirler. Onları bir tür anlatısal çağrım, bir anlam zincirindeki bir dizi

17 Grosz ayrıca "bilinç, tenin yazılması ve (toplumsal) bedene dönüştürülmesinin nedeni olmaktan çok, bir etkisi veya sonucudur" diye yazar ki bu noktada biraz fazla ileri gittiğini düşünüyorum: Bilinç ile bedenin "metinselleştirilmesi" arasında tek yönlü bir etkiden çok, bir diyalektik olmalıdır; öteki türlü metinselleşmeyi kim (veya ne) gerçekleştirmektedir?

18 Bkz. Hunt, 1991: Baecque, 1991 ve hem Fransız, hem de İngiliz erotik yazınını irdeleyen Wagner, 1988: 87-112.

19 Ruhbanlık karşıtı erotik yazının geniş bir incelemesi Ashbee, 1879'da yer almaktadır. Ayrıca bkz. Wagner, 1988: 47-86. 19. yüzyıl Amerika'sındaki Mormon mezhebine karşı sürdürülen polemiklerin de önemli ölçüde cinselleştirildiği, "Brigham Young ve haremi", "çokeşliliğin kahredeci laneti" ve benzeri pek çok kitap ve broşürün yayınlandığı kaydedilmeye değer.

20 Bkz. Boheemen, 1987: 29; Cixous, 1986: 63-4. Daha genel bir düzeyde, ikiliciliğin feminist bir eleştirisi için bkz. Jay, 1981.

çağrışımlı terim aracılığıyla birbirini karşılıklı kuran öğeler olarak görmek, kusursuz olmamakla birlikte, daha doğrudur. (Kaplan; 1985: 148)

Hatta denilebilir ki, anlamlayımsal işlevlerini başarıyla yerine getirmesi için, bir kalıbın epistemik destek aldığı öteki kalıp sistemlerine sürekli göndermede bulunması gerekir. (Bhabha, 1994: 77) Robert Young bunu şöyle açıklıyor: "Sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk, ayrım yapmaksızın ve gelişigüzel bir şekilde dolaşımdadır ve birbirleriyle kesişirler, üstü kapalı kültürel değerlerin oluşturduğu girift ağların içinde değişen, karşılıklı olarak birbirlerini tanımlayan mecazlara dönüşürler." (Young, 1995: xii)

Fakat karşılıklı olarak birbirini pekiştiren kalıp sistemleri *her iki* sistemden güç alırlar ve *her ikisini* de yeniden üretirler: Böylelikle, döngüsel bir mantıkla, cinsiyetlendirilmiş kutuplar yalnız toplumsal cinsiyeti değil, diğer tahakküm biçimlerini de doğallaştırmaya ve yeniden üretmeye yararlar. İşte güzel bir örnek: Ana akım feministlerin pornografiye yönelttikleri saldırıların sağlam bir eleştirisinde Mariana Valverde, salt cinsel tahakküme odaklanmanın, orta sınıflı beyaz kadınların başka tahakküm biçimlerine maruz kalmadıkları için takip ettikleri dar bir eylem yolu olduğunu vurgular. Buna karşılık, "daha geniş biçimde temellendirilmiş ve beyaz olmayan kadınlarla Üçüncü Dünya kadınlarının da tecrübelerini göz önünde tutan bir feminizm, yalnız cinsel tahakkümün değil, kapitalizm ve ırkçılığın cazipleştirilmesini de ciddi şekilde ele alacaktır. *Pornografi, çok defa birçok tahakküm biçimini aynı anda erotikleştirir.* Örnek olarak kadınlarının, beyaz Protestan hanımefendilerin çekingenliklerinden azade, 'doğal' cinsel nesneler olarak gösterildiği 'ilkel' bir toplumla karşılaşan, beyaz erkek kâşiflere ilişkin kalıplaşmış sahneleri düşünün." (Valverde, 1987: 131-2, a.b.ç.) Bu ve buna benzer birçok örnekte, ırk ve toplumsal cinsiyete dayalı kalıplar birlikte dile getirilmekte, birbirlerini etkilemekte ve pekiştirmektedir. Demek ki uluslar arasındaki iktidar ilişkileriyle cinsiyetler arasındaki iktidar ilişkilerinde, feminist bir gündemi ima etmesi gereken bir tür diyalektik yatmaktadır: Sömürgeciliğin erotikleştirilmesinin eleştirisi, bu ideolojilerin kaynaklandığı toplumlardaki toplumsal cinsiyet baskısına karşı yürütülen mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır.

Cinselliğin araçsallığının ötesinde, toplumsal cinsiyet ve ırksal ya da etnik kalıpların ikiye katlanmasının ötesinde, erotik yazının yabancıbilgisel söylem için özellikle uygun olmasının bir nedeni daha vardır: Angela Carter'ın (başka açılardan çok sıkıcı olan bir kitaptaki) yerinde gözlemiyle, "pornografi, benliğin biçimsel öğelerine indirgendiği bir insan ilişkisi soyutlamasını içerir." Bir başka deyişle, pornografi Eflatungil ideaların yansıtıldığı bir duvardır; "tüm pornografi doğrudan doğruya mitten türediği

için, erkek ve kadın kahramanları, en kaba sabasından en inceliklisine, mitik soyutlamalar, boyut ve yeterlilik kahramanlarıdır. Bu ilkörneksel eril ve dişil temsillerinde en ufak bir gerçek erkek ve gerçek kadın izine rastlanmaz." Bu ilkörnekleştirme süreci, diye devam ediyor Carter, "biricik olan 'ben'i, eşyanın tabiatı icabı var olması mümkün olmayan bir toplu, cinsiyetli varlığın lehine zayıflatmaya" yaramaktadır. (Carter, 1988: 4, 6)

Pornografinin mitten türemesini, Barthes'ın, söylen "insan edimlerinin karmaşıklığını ortadan kaldırır, onlara özlerin yalınlığını verir, tüm diyalektikleri ve dolaysız olarak görünenin ötesine geri gitmeyi yok eder, derinliği olmadığı için çelişkileri olmayan bir dünya, kapıları ardına kadar açık ve sarihliğin içinde yüzen bir dünya düzenler, mutlu bir açıklık kurar: Şeyler kendiliğinden bir anlam taşır gibi görünürler." (Bathes, 1994: 143) kesinlemesinin bağlamına yerleştirmek gerekmektedir. Böylece tüm derinlik ve bireysellik, temel bir düzen/düzülen tipolojisine tabi kılınarak Nabokov'un deyimiyle "kalıpların çiftleşmesine" yol açılır. (Nabokov, 1970: 315) Kişiler en fazla fiziksel nitelikleriyle ayırt edilirler; 30 santimlik penis, 95D göğüs, tıraşlı uzuv ve benzeri.

Pornografiye bu yolla sinen temel özcülük göz önünde bulundurulduğunda, ateşli Afrikalı yahut şehvet düşkünü harem kızı gibi kültürel açıdan tanınabilir kalıplarının çok cazip gelmesi makuldür: Pornografide bir erkek penisten ibarettir, ama siyah bir erkek gerçek bir seks makinesi olabilir; bir kadın vajinadan ibarettir ama şarklı bir cariye, hayal bile edilemeyecek hazlar vaat eder. Bu şekilde, *etnopornografi*[21] diyebileceğimiz yazın türünün yazarları, soyutlanmış, neredeyse ayinleştirilmiş cinsel ilişki sahnelerini kurmalarına yarayacak yepyeni bir ilkörnekler paletinden yararlanmışlardır. Bu anlamda, yabancıbilgisel erotik yazın, "karikatürleştiren basitleştirmeleriyle kalıplar ve önyargılara, ilkörneklere yönelik bir araç, bir ideoloji taşıyıcısı, bazen çizim yoluyla propaganda" (Servantie, 1989: 49) olan çizgi romana benzer.

Ulusal "tip"lerin, ulusal niteliklerin –cinsel olsunlar yahut olmasınlar– somutlaşmaları olarak algılanmasının Avrupa kültüründeki kökleri derinlerdedir: "Tıpkı ortaçağda çiçekler ve kuşların kendileri için değil, ahlaki ve metafizik ilkelerin simgeleri olarak incelenmesi gibi, insanların farklı soyları da simgesel bir nitelik kazanmıştır." (Hodgen 1964: 179-80) Etnik kalıplara nasıl kuvvetle inanıldığı konusunda bir fikir edinmek için, seçkin eleştirmen Hippolyte Jules Pilet de la Mesnardière'in *La Poëtique*

21 Bu terimi icat ettiğimi sandığım için kendimden gayet memnunken, Walter Edmund Roth'un uzun yıllar önce bunu Pasifik Adaları'nda cinsellik üstüne incelemesinin başlığı olarak kullandığını keşfettim; bkz. Burton, 1935.

(1640) adlı kitabında, bir edebi çalışmanın inanılır ve münasip olması için kişileriyle ilişkilendirilmesi gereken ulusal özellikleri listelediğini kaydetmek yerinde olacaktır: "Asyalı sıkılgandır, Afrikalı sadakatsiz, Avrupalı bilgedir, Amerikalı ise aptal." Bu bağlamda müstakbel yazarları "bir Asyalıyı savaşçı, bir Afrikalıyı sadık, İranlıyı imansız, Yunanlıyı doğru sözlü, Trakyalıyı cömert, Almanı nazik, İspanyolu alçakgönüllü, yahut Fransızı nezaketsiz yaparak" bu kuralları ihlal etmemeleri yolunda uyararak sözlerine devam eder. (la Mesnardière, 1640: 38, 125)[22] Mesnardière'in tipolojisini irdeleyen Julia V. Douthwaite, "klasik çağ tiyatroculari, nasıl insan toplumunu, sahnede aristokratların deneyiminden çıkarılmış Fransız 'tiplerinin' (örneğin efendi, hizmetkâr, musahip, âşık) bir çeşitlemesi olarak sunmuşlarsa, 17. yüzyıl yazarları da öteki kültürlerin üyelerini standart bir diziden alınma egzotik 'tipler' olarak temsil etmişlerdir", der. (Douthwaite, 1992: 27) Bu tür tipolojiler, özü gereği indirgemeci olan müstehcen yazında bitek bir toprak bulmuşlardır.

Konudan biraz uzaklaşmak pahasına, bu örnekçenin 17. ve 18. yüzyıllarla sınırlı olmadığını, bugün bile sürdüğünü kaydetmeliyim: Örneğin *Penthouse* dergisinde resimlere eşlik eden yazılarda, fotoğraflardaki kadınların (cinsel) kişiliklerini hayallerde canlandırmak için ırksal/etnik kalıplandırmaya başvurulur sık sık. Örneğin, "Teneil hareketli eğlence hayatını sıradışı Ukraynalı-İngiliz kökenine bağlıyor. 'Ukraynalı tarafim beni dışa dönük ve şehvetli yapıyor' diye itiraf ediyor, 'Ama neyse ki İngiliz tarafim, beni *kiminle* dışa dönük ve şehvetli olacağım konusunda titiz kılıyor.'" (Temmuz 1991); veya "Kısmen Apaçi savaşçılarının soyundan olduğu için, 'Rüzgâr kadar vahşiyimdir ve inandığım her şey için savaş yolunu tutmaya hazırımdır' der kara gözlü güzel." (Nisan 1990) Bir de "Kısmen Çeroki Kızılderilisi, Fransız ve Yeni Zelanda Maorisi olan 21 yaşındaki Jisél'in okulunu bitirmeye sabrı yok" gibi harika herzeler de var. (Mayıs 1990) Söylemeye bile gerek yok, bu yarı Apaçi yarı Çeroki, yarı Maori kadınlar, dazlakları gururlandıracak kadar sarışın ve açık tenlidir! Ama bu bir başka kitabın konusu olacak artık.

Kuşkusuz ideolojinin temel işlevi, siyasal olanı doğallaştırarak gizemlileştirmektir; peki, cinsellikten daha doğal ne olabilir? Yeniden Barthes'tan alıntılayacak olursak, "söylen, herhangi bir şeyi yadsımaz, aksine, işlevi onlar hakkında konuşmaktır; kısacası nesneleri arındırır, onları masumlaş-

22 Ayrıca bkz. la Mesnardière, 1640: 122-3; yazar burada Fransız, İspanyol, İngiliz, İtalyan, Alman, Fars, Yunanlı, Mısırlı, Mağribi, Trakyalı ve İskit uluslarının "doğru" niteliklerini özenle sayar.

tırır, onlara doğal ve ebedi bir meşruiyet verir, bir açıklamanın değil, tebliğin açıklığını bahşeder." (Barthes, 1994: 143) Siyasal ve insan ürünü olanların doğallaştırılması böylece hem failleri aklar, hem de inşalarını kaçınılmaz ve önceden belirlenmiş gibi gösterir. Jeopolitikada, bu işlevi sömürgeci söylem üstlenir, "fethedilen dünyayı toplumsallığından ve tarihinden arındırır, metafizik bir 'hayat gerçeği' olarak sunar ki bu gerçeğin önünde, sömürgeci dünyayı şekillendirenlerin kendileri bile, kendi yaratmadıkları bir gizemdeki edilgen izleyiciler rolüne indirgenirler." (JanMohamed, 1986: 87) Cinselleştirilmiş beden, yani tam anlamıyla "doğa"nın tecessümü, bu tür gizemlileştirme için etkili bir kanaldır ve Pratt'ın "karşıt-fetih" [*anti-conquest*] –yani "Avrupalı burjuva öznelerin, tam da Avrupa'nın tahakkümünü kesinledikleri anda, kendi masumiyetlerini kurtarmaya çabaladıkları temsil stratejileri– dediği şeyin temelini oluşturur. Sevgi, sömürgeci tahakkümün doğallaştırıcı ve aklayıcı bir mecazı haline geldikçe, sömürgeci edebiyatın iki merkezi izleği olan cinsellik ve kölelik birbirleriyle harmanlanır. (Pratt, 1992: 7, 86, 97) Sonuçta, bir yandan cinsel etnik kalıplar tanınabilir ilkörnekler biçiminde müstehcen edebiyata yararlı malzeme sağlarken, diğer yandan küresel eşitsizlikleri ve Batı hegemonyasını gizemlileştirmeye ve doğallaştırmaya yarıyorlardı.

19. yüzyılın büyük "aile romanları"nda toplumsal ilişkilere düzen, tüm toplumsal farklılıklar cinsiyete dayalı farklılıklara tabi kılınarak getiriliyordu. (Armstrong, 1987: 4) Aynı şekilde, etnopornografi, tüm küresel farklılıkları cinselliğe dayalı farklılıklara indirger ve böylece egemen güçlerin dayattığı jeopolitik dengeye düzen getirmeye yarar. Bunu cinselleştirilmiş ötekilik mekânları inşa ederek yapar; öyle mekânlar ki, cinsellikleri, uygun ideolojik "dönüş"le yorumlandığında sömürgeci yönetimi meşrulaştırır: "Ötekiliğin tanımlanması ve ötekilerin varsayılan normla uyumsuz olduklarının ikna edici biçimde gösterilebilmesinin derecesi, fetih için bir gerekçe sağlar." (Deane, 1990: 12) Farklılığın betimlenmesi –daha doğrusu, toplumsal bakımdan anlamlı farklılığın inşa edilmesi– normu inşa etmeye yarar, bu da yabancıbilgisel erotik yazının önemli bir işlevidir.

Bu cinselleştirilmiş ötekilik mekânları nasıl inşa edilmiştir? Michel de Certeau, bu bağlamda *sınırların* önemini vurgulayarak şöyle der:

> Mekânı kuran, onun bölümlendirilmesidir. Aslında her şey, ayrı mekânların yalıtımını ve etkileşimini olanaklı kılan bu farklılaştırmaya gönderme yapar. Bir özneyi dışından ayıran ayrımdan nesneleri yerelleştiren ayrımlara; (duvar temelinde inşa edilen) evden (coğrafi bir "başka yer" veya kozmolojik bir "öte" temelinde kurulan) yolculuğa, şehir ağının işlemesinden kırlara, sınırların belirlenmesiyle düzenlenmeyen hiçbir mekânsallık yoktur. (Certeau, 1984: 123)

Fakat bana öyle geliyor ki bir mekânı tam olarak tanımlayan *sınır* değil, "iç" ile "dış" arasındaki muhayyel *karşıtlık*'tır. Antartika'nın rasgele bir dönümünü çitle çevirmek, çoğu gözlemciye anlamlı gelmeyecektir, çünkü çitin içindekiyle dışındaki arasında hiç fark olmayacaktır. Keza bir evi ev yapan, sınırlarını belirleyen duvarlar değil, sevdiklerimizle birlikte olabildiğimiz, gece uyuduğumuz, kişisel eşyalarımızı kullanabildiğimiz, bizi kışın sıcak, yağmurda kuru tutan yegâne yer olmasıdır. Doreen Massey bu savı daha da berraklaştırır ve "bir yere özgüllüğünü kazandıran şey, uzun zaman içinde içselleştirilmiş bir tarih değil, belli bir yerde bir araya gelen ve örgülenen belli bir toplumsal ilişkiler ağından inşa edilmiş olmasıdır" öncülüne dayanarak mekânın alternatif bir yorumunu önerir. O halde "mekânları sınırlarla çevrili alanlar olarak düşünmek" yerine, onları "toplumsal ilişkiler ve anlayışlardan oluşan ağlarda eklemlenmiş anlar olarak tasavvur etmek" daha doğru olacaktır ona göre. (Massey, 1994: 154)

Öyleyse, mekânı var eden *farklılık*'tır; bir mekânı tasavvur etmek için sınırının tam yerini açıkça bilmek gerekmez bile. "Şark"ı ele alalım örnek olarak: 19. yüzyılda, Tuna'nın Viyana yakınlarından geçen küçük bir kolu olan Leitha ırmağında başladığı savunulurdu bazen. (Armstrong, 1929: xii) Fakat bu kesinleme ne kadar bire bir alınmalıdır? Kuşkusuz Doğu ile Batı'yı ayıran, Avusturya'nın başkentinin güney varoşlarından geçen gerçek veya hayali bir çizgi değildi, bu bölgelerin her birine atfedilen nitelikler arasındaki farklardı. Bir başka deyişle, sınırları dereceler ve dakikalarla ifade edilebilen fiziksel yerlere karşıt olarak, *toplumsal olarak inşa edilmiş* mekânlar arasındaki ayrımlar öncelikle *niteliksel*'dir. Ve bir kez daha söyleyelim, bu niteliksel farklar "ora" kadar "bura"yı da tanımlar: "Haritadaki çizgiler, ötelerinde kalan nesnelerin farklı farz edildiği sınırlar üretir. Oysa 'dışarı'nın farklılığı, sınırın 'içinde' kalanı da tanımlar." (Diprose ve Ferrell, 1991: ix)

De Certeau "o halde anlatısal bir etkinlik, artık tek değil çok-biçimli olsa da, sınırlar ve dışarıdaki mekânla ilişkiler bağlamında devam eder. Parçalanmış ve dağılmış olarak, sürekli sınırlar çizmek peşindedir" (Certeau, 1984: 125) derken, ben aksine, mekân anlatılarının "bura" ile "ora" arasında *farklılığın haritasını çıkarmak*'la meşgul olduğunu öne sürüyorum; "metropolün kenarlarını ve ötekilerini sürekli kendi kendine temsil etmek ve yeniden temsil etmeye yönelik saplantılı ihtiyacının" (Pratt, 1992: 6) kökünde yatan da aslında budur.

Cinsellik –Foucault'ya göre iktidar ilişkilerinin o en büyük araçsallık bağışlanmış olan öğesi– farklılığın haritasının çıkarılmasında anahtar bir rol oynamış, "bura" ile "ora", en fazla olmasa bile önemli ölçüde, "biz"

ile "onlar"ın cinsellik uygulamaları arasındaki muhayyel farklılıklarla ayırt edilmiştir. Haremler, harem ağaları, hamamlar, rakseden kızlar, cariyeler, köle pazarları; bunların hepsi, durup dinlenmeden Şark'ın başkalığına kanıt sunmadaydılar. Bu farklılık inşası gerek yurtiçi, gerekse küresel ölçeklerdeki siyasal gereksinimlere hizmet etmiş, hep "ben"i tanımlamış, hem de "öteki"ni fethedilecek bir bölge olarak temsil etmiştir: "Batılıların Şark kavramının merkezi ni oluşturan 'ötekilik' –kendileri ne değilse Şark oydu– hem ırksal/kültürel, hem de temelden cinsel terimlerle ifade edilmiş, bu iki öğe de belli bir toprağı –Şark'ı– denetim, iktidar ve tahakküme yönelik bir biçimde tanımlamıştır." (De Groot, 1989: 104)

Yabancı Ülke Bir Geçmiştir

Ötekilik mekânlarının inşa edildiği eksenlerden biri de zamandır. L.P. Hartley'nin *The Go-Between* [Arabulucu] (1953) adlı yapıtının artık ünlenmiş açılış cümlesinde "Geçmiş bir yabancı ülkedir: Orada her şey başka türlü yapılır" denmektedir. (Hartley, 1954: 3) Başlığını bu cümleden alan klasik incelemesinde David Lowenthal, tarihin büyük bir kısmı boyunca geçmiş ile şimdiki zamanın farklı addedilmediğine, geçmiş olaylar söz konusu edildiklerinde de sanki çağdaşmışlar gibi betimlendiklerine değinir: "Ancak 18. yüzyılın sonlarında Avrupalılar geçmişi farklı bir diyar olarak -sadece başka bir ülke değil, kendilerine mahsus tarihler ve kişiliklerle donatılmış bir yabancı ülkeler topluluğu olarak- kavramaya başladılar." (Lowenthal, 1985: xvi)

İlginç bir çelişki, Avrupa'daki bu yeni tarihsel bilincin bir sonucunun da, Avrupalı olmayan toplumlara yöneltilen *tarih-dışı* bakış açısı olmasıdır. Uzaklık, artan bir biçimde bir zaman-mekân devamlılığı içinde tecrübe edildikçe, hem kilometrelerle, hem de yüzyıllarla ölçülür oldu. Gerçekten de, yüzyıl dönümündeki egzotizm hareketinin en önemli adlarından biri olan Victor Segalen, 1904 Ekim'inde Pasifik Adaları'nda geçirdiği iki yılın ardından yurduna dönerken, güncesine, egzotizm üzerine bir kitap yazmayı öneren bir not düşmüştü: "Sav: Geçmişe (tarihselcilik) ve mekânsal anlamda uzağa (egzotizm) geri gitmek arasındaki benzerlik." Yarım kalan *Essai sur l'exotisme* [Egzotizm Üstüne Deneme] (1904-1918'de yazılmış, 1978'de basılmıştır) adlı eserine ilk atıfta bulunması galiba budur; söz konusu kitapta "egzotizm kavramını gitgide... tarihi –geçmiş yahut gelecek– kapsayacak biçimde genişletmeye" koyulur. "Egzotizmin yalnızca mekânda verili olmadığını, aynı ölçüde zamanın da bir fonksiyonu" olduğunu öne süren Segalen, André Gide'in çağ ile anayurt arasında bulduğu benzerliği anımsatır ve zamansal egzotizmi "zavallı ve bayağı olan şim-

diki zamandan, başka diyarlara ve evvel-zaman-içindelere bir kaçış" olarak niteler. (Segalen, 1978: 13, 19-20, 23, 28, 57)

Kuşkusuz, zamansal ve mekânsal uzaklık arasındaki bu denklik kendi başına yeni bir olgu değildir: Racine'in, kardeşi Sultan IV. Murat'ın emriyle idam edilen Osmanlı şehzadesi Bayezid hakkında kaleme aldığı bir trajedi olan *Bajazet*'nin 1676 baskısına yazdığı önsözde, böyle "yakın" zamanda geçmiş olan bir konuyu seçmesini, zamansal yakınlığı burada fiziksel uzaklığın telafi ettiğini belirterek meşrulaştırmaktadır:

> Çünkü kanımca insanlar, kendilerinden binlerce yıl uzaklıkta olan şeylerle binlerce fersah uzaklıkta olan şeyler arasında pek ayrım yapmazlar. İşte bu nedenledir ki, örneğin Türkler, ne kadar çağdaş olurlarsa olsunlar, sahnemizde belirli bir itibar sahibidirler. Kişi onları olduklarından daha eskiymişler gibi algılar. Onların gelenek ve görenekleri tamamen farklıdır. Osmanlı sarayında yaşayan şehzadeler ve diğer insanlarla o kadar az ilişkimiz vardır ki, onları, deyim yerindeyse, bizimkinden farklı bir yüzyılda yaşayan insanlar olarak telakki ederiz. (Racine, 1991: xiv)[23]

Ama zamanla kalkınma arasında bir koşutluk varsayılması, yani zamansallıkla ilintili bir değer hiyerarşisinin kurulması, *gerçekten de* daha sonra gerçekleşen bir olgudur. Yabancı ülkeler artık yalnızca coğrafi anlamda uzak değillerdi, bir düz çizgi olarak algılanan zaman içinde de belirli noktalara denk düşüyorlardı; Avrupa insan evriminin en son aşamasını temsil ettiğine göre, diğer ülkeler ister istemez geçmişle özdeşleştiriliyordu. Demek ki Asyalılar ve Afrikalılar salt farklı değillerdi, onlar Avrupalıların bir zamanlar, yarı efsanevi, çok eski bir geçmişte oldukları gibiydiler. Bu aslında, Keşifler Çağı'nın Avrupa'yı karşı karşıya bıraktığı şaşırtıcı insan çoğulluğuna bulunmuş bir çözümdü: Bilginler "çalışma masalarının üzerine yağan betimleyici malzeme yığınından Yeni Dünya insanlarının bir tür sentezini oluşturmaya çalıştıkça", bunların "gelişmenin erken bir aşamasında bulunan insanlar, bir anlamda ilkel Avrupalılar" oldukları savını ilerlettiler. Peter Heylyn'in 1636 tarihli *Microcosmos*'unda ["Evrenin küçük ebatta temsili" demektir], bu iddiaya büyük bir kesinlik kazandırılmıştır: "Amerika'nın Avrupalılarca yerleşilmemiş bir bölgesini gezenler, Hz. İbrahim zamanında veya o zamana yakın, tufandan aşağı yukarı üç yüz yıl sonra bizim yaşadığımıza benzer bir dünya bulacaklardır." (Aktaran Marshall ve Williams, 1982: 191)

---

23 1885-88 tarihli Fransızca baskıya da bakınız: 2: 491-2. İlginç bir örnek olarak zaman ve mekân arasında ayrım yapmayan Perulu bir topluluk hakkında bkz. Skar, 1981: 35-49.

Avrupalılara, kendi değişimlerini algılayabilme kabiliyetini ve bunu gelişme veya ilerleme olarak yorumlamalarına yarayan kavramsal aracı sağlayan işbu tarihselcilik, böylece aynı anda onların Avrupalı olmayan toplumlardaki benzer süreçleri yadsımalarına ve onları zamanın dışında, tarihe saplanıp kalmış olarak görmelerine yol açmıştır. Kronoloji ve haritacılığın [*chorography*] bu şekilde bağdaştırılmasıyla, yanlışmekânlılığı [*anachorism*] yanlışzamanlılık [*anachronism*] olarak görme eğilimiyle, Batı dünyanın kalanını ebedi bir durağanlığa mahkûm etmiştir. Bu bağlamda öğretici bir örnek, Bernhard Stern'in ansiklopedik görünümlü, oylumlu bir çalışma olan *Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei* [Türkiye'de Tıp, Batıl İnançlar ve Cinsel/Ahlaki Hayat] adlı kitabıdır (1903) ki, ikinci cildi (konusu cinsellik olanı, tabii ki!) 1934'te İngilizce'ye çevrilmiş[24] ve "yalnız aboneler için" basılmıştır. Kitabın, 25 sayfalık bir yorumlu kaynakçayla başlayıp 41 sayfalık bir dizinle nihayetlenen Almanca aslı, ilk bakışta ciddi bir akademik çalışmanın ürünü olduğu intibasını veriyor. Ancak okumaya başlanınca, belki de en çok göze çarpan yanı, yüzyıl dönümündeki Osmanlı tebasının toplumsal ve cinsel âdetlerini açıklamak için Ovid, Plinus ve Kitab-ı Mukaddes gibi zaman bakımından konuyla hiç uyuşmayan kaynakların, çağdaş folklor ve kişisel gözlemle harmanlanmasıdır. Örneğin, (rasgele birini seçecek olursak) ikinci cildin 14. bölümü aynen bu sırayla şu kaynak ve başlıkları kapsamaktadır: Kitab-ı Mukaddes, eski İran, Kur'an, Dürziler, çağdaş İran, Arnavutluk, Bosna, Bulgaristan, Türkiye, Sırbistan, Afrika, Estonya, eski Yunanistan, eski Roma, Hindistan ve Avustralya. Keza, 16. bölüm benzer konuları bu defa Herodot (Babil ve Asur üstüne), Kitab-ı Mukaddes, Kur'an, Ovid, Martial, Hesiod, Propertius ve Lucian'a başvurarak ele almaktadır.

Bugün bu konu toplamı bize bütünüyle tutarsız görünmektedir; ancak geçmiş yüzyıllarda bu bir istisna değil, kaideydi: "Kitab-ı Mukaddes veya Herodotus'un yazdıkları, Plinus, Strabo ve Ptoleme, çoğu kimse için, 19. yüzyıla kadar pek az gözden geçirme veya aşılmaya muhtaç otoriteler olarak kalmıştır." Bu, Avrupa dışındaki dünyanın değişmezliğine

---

24 Bu baskısında metne, çoğu Carl Heinrich Stratz'ın *Die Rassenchönheit des Weibes* [Kadınların Irksal Güzelliği] (1901) adlı eserinden alınmış ve olsa olsa ancak "Batı Avrupalı olmayan" şeklinde nitelendirilebilecek birçok kadının çıplak fotoğrafı eklenmiştir ki bunlar Yunanlı ve Cezayirliden Hintli ve Japona kadar uzanırlar ama, kitabın ana konusunu, yani Türkleri dışarıda bırakırlar. Buna karşılık hem kaynakça, hem dizin kitap dışında bırakılmış, dolayısıyla kulağa akademikmiş gibi gelen yayıncı adına ve yazarın ismine eklenen "tıp doktoru" unvanına rağmen, bu çevirinin tek amacının iç gıcıklamak olduğu açıkça ortaya konmuştur.

olan katı bir inanıştan ileri geliyordu: "Yakındoğu halkının âdetleri ilgiye değer sayılıyordu, çünkü Kitab-ı Mukaddes çağında bu bölgede yaşayan halkla aynı idi ve Asya halklarının yaşama biçimlerini değiştirmedikleri kabul edilmişti... Neredeyse tüm Avrupalı yorumcular, en önemli ortak ayırt edici özelliklerinin değişmeden etkilenmezlikleri olduğunda hemfikirdiler. Asyalılar aşırı derecede tutucu idiler. Asla yeni düşünceler ve uygulamalar benimsemezlerdi. Bu nedenle Asyalı halkların Kitab-ı Mukaddes yahut Yunanlılar tarafından yapılan betimlemeleri, çağdaş gezginlerinkilerle neredeyse özdeştir." (Marshall ve Williams, 1982: 7, 10, 128) Dolayısıyla, Walter B. Harris, "Şu Bedevilerin sürdüğü harika bir hayattır; bir yerden öbürüne göç ediyor,... günlerini Rebeka'nın kuyu başında bulunduğu zamanlarda atalarının geçirdiği gibi geçiriyorlar" diye yazabilmiş (Harris, 1889: 56); Edward S.D. Tompkins yol arkadaşıyla birlikte tesadüf ettiği bir çeşmenin "belki de Meryem'in su çektiği çeşmenin ta kendisi" olduğunu düşünmüş (Tompkins, 1889: 248); bu bakış açısı "ilkel köyler, İsa'nın zamanının köyünden muhtemelen pek az farklıdır" diye yazan Sir Frederick Treves'te yankılanmıştır. Başlığı tek başına bütün olayı özetleyen bir kitapta Papaz Edward John Hardy bu tür benzerlikleri belirginleştirmeye çalışmıştır: *The Unvarying East: Modern Scenes and Ancient Scriptures* [Değişmeyen Doğu: Çağdaş Sahneler ve Kadim Kutsal Kitaplar] (1912). Bu eserde "Kitab-ı Mukaddes'in en iyi tefsiri, Kitab-ı Mukaddes'in kendisidir, bunun ardından gelen ise Doğu'da yaşamaktır... Doğu'ya özgü âdetler hakkında bilgi edinmek, bize bir Beşinci İncil olmasa bile, elimizdeki dördünün daha yeni ve berrak dökülmüş hurufatla basılmış bir nüshasını verir muhakkak" diye yazıyordu (Hardy, 1912: 15)[25] Peki, eğer evler, kuyular ve çeşmeler Kitab-ı Mukaddes devrinden bu yana değişmediyse, cinsel uygulamalar nasıl değişmiş olabilirdi ki? O halde Stern'in günümüz Ortadoğulularının cinsel hayatlarını açıklamak için Kitab-ı Mukaddes'i kullanmasına şaşmamak gerek.

Çok daha yakın zamanda çıkmış olan bir kitapta da aynı anlayış işbaşındadır: Gabriele Mandel'in *Oriental Erotica*'sında [Şark Erotik Sanatı]

---

25 Deniz aşırı ülkelerde İngiliz askeri güçlerine papaz olarak hizmet eden Hardy'nin kutsal kitaplarla çağdaş yaşam arasında yalnızca Filistin'de değil, hatta Çin'de bile benzerlikler araması (ve bulması) şaşırtıcıdır! Başkası olsa bu tür benzerlikleri "insanlığın hayat şartlarının" değişmezleriyle açıklamaya girişirdi ama Hardy asla; ona göre, Kitab-ı Mukaddes'le Çin birbirine benzerlerdi, çünkü her ikisi de Şarklıydı. (Bu arada Hardy'nin kitabının tek örnek olmaktan uzak olduğunu da kaydedeyim: Başka kitaplar da aynı şekilde çağdaş Ortadoğu'yla paralellikler göstererek Kitab-ı Mukaddes'te sunulan toplumsal yaşam ve maddi kültüre ışık tutmaya çalışmışlardır.)

(1983) 19. ve 20. yüzyıl İran, Kürt ve Türk halk resimlerinde görülen cinsel pozisyonlar, tamamen anlamsız bir biçimde, Sanskritçe adlarıyla tanımlanmaktadır. (Mandel, 1983: 16-17, 52-5, 62-3, 79-80)[26] Kuşkusuz bazı Hint klasikleri (çeviri yoluyla) Ortadoğu'da biliniyordu ve kimi ortaçağ Arap erotik yapıtlarının da esin kaynağı olmuş olabilirler; ama cinsel pozisyonların Sanskritçe adlarının İran veya Türkiye'deki bir 19. yüzyıl sonu halk ressamı için bir anlam taşıdığını düşünmek güçtür! Bu bir anlamsız bilgiçlik gösterisidir ki, herhalde ancak binlerce kilometre ve neredeyse onbeş yüzyılın birbirinden ayırdığı toplumları tek ve farklılaşmamış bir "Şark" içinde eriten bir türdeşleştirici görüşle açıklanabilir. Gerçekten de *The Turkish Art of Love*'ın [Türk Aşk Sanatı] (1933) takma adlı yazarı Pinhas ben Nahum, cinselliğin Doğu'yu belirleyen tarihsel bir değişmez olduğunu söylemeye kadar götürür işi:

> Herhangi bir halkın aşk hayatı... o halk hakkında siyasal, toplumsal veya iktisadi hayattan çok daha fazla öğretir. Çünkü bu etkenler her kuşakla, geçen her yüzyılla birlikte değişirken, bir halkın aşk hayatı toprağı ve iklimi kadar değişmez ve durağandır. Dolayısıyla Türk aşk sanatını bilmek, Türkiye'nin kendisini bilmektir. Ve Türkiye'yi bilmek, büyük ölçüde, Şark'ı bilmek, şu garip dünyanın öteki yarısını tanımaktır. (Pinhas, 1933: 258)

Her toplumu insan gelişiminin belli bir aşamasının temsilcisi şeklinde gören tarihselci bakış açısı, ilk antropologlar için bir gündem tanımlamıştır: Örneğin Joseph-François Lafitau, anlamlı biçimde *Moeurs des sauvages ameriquains, comparées aux moeurs des preimers temps* [En Eski Çağlarla Karşılaştırmalı Olarak Amerikan Vahşilerinin Âdetleri] (1724) adını koyduğu bir kitapta şöyle yazar: "Vahşilerin karakterini öğrenmek ve âdet ve uygulamaları konusunda kendimi bilgilendirmekle yetinmedim, bu uygulamalar ve âdetlerde en eski geçmişin izlerini aradım." (Lafitau, 1724: 1: 3) Yani Peder Lafitau, Amerika'nın yerlilerinin Avrupa'nın kendi geçmişi konusunda bilgiler sağlayacağını umut ediyordu. Avrupalı seyahatnamelerinin yabancı toplumları kendilerininkinden farklı bir zamansal düzene yerleştirme eğilimlerinin derin siyasal sonuçları olmuştur: "Yabancı halkların bir simgesel 'onlar' olarak betimlenmesi, 'onların' eylemlerinin tarihsel açıdan özgül, yerel olaylar tarafından belirlenmeyip, ortak âdet ve ayinlerin tipik örnekleri olduğunu ima eder." "Ötekileri" bu şekilde bütün derinlik ve karmaşıklıklarından arındıran "Avrupalı gözlemci, yerli nü-

---

26 Bununla karşılaştırılabilecek bir kitap da Robert Surieu'nün *Sarv é Naz*'ıdır ["Serv-i naz"] (1967); her ne kadar Hindistan ve Türkiye'ye giriyorsa da, bu kitap, konusuna bağlı kalmayı daha iyi becermektedir.

fusu, etkinlikleri belli bir tarihsel anda değil, zamandışı bir şimdiki zamanda gerçekleşen bir toplu 'onlar' olarak betimlemek, 'onların' bütün eylemlerinin de önceden verili ve değişmez âdetlerin salt yinelemelerinden ibaret olduğunu ima etmek suretiyle, yabancı toplum içindeki çatışmaları yadsır." (Douthwaite, 1992: 16, 76) "İlerleme" fikri Batı düşüncesinde merkezi bir yer kazandığı oranda, Avrupalıların Avrupalı olmayan halklara dönük tutumlarına dönük böyle bir inancın sonuçlarını tahmin etmek güç değildir.

Son zamanlarda, modern düşüncenin mekân pahasına zamana (tarihsellikle aşırı bir ilgilenme biçiminde) ayrıcalık tanıdığı savunulmuştur. (Soja, 1989) Gerçekten de Frederic Jameson, postmodernizme geçişin "zaman ve zamansallığa ilişkin büyük yüksek modernist izleklerin, *durée* [uzun dönem] ve belleğin ağıtlı gizemlerinin gerilemesine eşlik ettiğini" yazmış ve "şu anda artsüremliden çok eşsüremlide yaşadığımızı" ve de "gündelik yaşamımızın, ruhsal deneyimimizin, kültürel dillerimizin, bundan önceki yüksek modernizm döneminde olduğu gibi zaman kategorilerinden çok mekân kategorilerinin egemenliğinde olduğunun en azından deneyimsel olarak savunulabileceğini" belirtmiştir. (Jameson, 1991: 16) Fakat yüksek modernist düşüncede zamansalın önceliği, mekânsalın yok sayılmasıyla değil, zamansalın altına kaydırılmasıyla sağlanmıştır. Ne de olsa modern çağ, beraberinde çok artmış bir küresel erişilebilirliği ve mekânsal uygulamaların fiziksel ölçeğinde bir patlamayı getirmiştir. Avrupalılar bu dönemde daha önce görülmemiş ölçüde öteki yerlerin bilincine varmışlardır; eğer toplumsal bilimler buna rağmen mekânsalı görmezden gelebilmiş ve zamansalda odaklanmayı becermişse, bu büyük ölçüde zamansal ve mekânsalı birbirlerinin yerini alabilir olarak gördükleri içindir. Sözgelimi Asya veya Afrika, Avrupa'nın değişik evrim aşamalarındaki versiyonlarından ibaret olarak algılandığı için, insan deneyiminin tek (ve kaçınılmaz olarak Avrupamerkezli) bir açıklamasını oluşturmak, toplumsal oluşumların geniş farklılığını kuşatmak için yeterliydi. (Şunu da bu vesileyle belirteyim ki, Marx'ın tutarlı bir antiemperyalist tavır almayı hiçbir zaman beceremememesinin de, bugün sömürgecilik sonrası kuramın mekân kategorisiyle bu kadar çok uğraşmasının da nedeni budur.)[27]

27 Örneğin 25 Haziran 1853 tarihli *New York Daily Tribune*'da yayımlanmış olan "The British Rule in India" [Hindistan'da İngiliz Yönetimi] başlıklı makalesinde Marx şunları yazar: "Doğrudur, İngiltere Hindistan'da toplumsal bir devrime neden olurken yalnızca en çirkin çıkarları için harekete geçmiştir ve onları hayata geçirmekte çok aptalca davranmıştır. Ama mesele bu değildir. Mesele şudur: İnsanlık, Asya'nın toplumsal durumunda kökten bir devrim olmadan yazgısını gerçekleştirebilir mi? Eğer gerçekleş-

Çok ilginç kitabı *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object*'te [Zaman ve Öteki: Antropoloji Nesnesini Nasıl Kurar] (1983), Johannes Fabian "çağdaşlığın bu inkârını", yani "antropolojinin göndergesini/göndergelerini, antropolojik söylemin üreticisinin şimdiki zamanından başka bir zamana yerleştirmesini" anlatmak için "*allochronism*" [başkaçağlılık] terimini üretmiştir. Bu eğilim sayesinde "dünyanın (hem doğal, hem de toplumsal-kültürel varlıklarının en geniş anlamıyla) bölgelerinin arasındaki ilişkiler, zamansal ilişkiler olarak anlaşılabilir. Mekânda bir dağılma, doğrudan doğruya... [bir] zaman silsilesini yansıtır." Bu uygulama, zamanın dünyevileştirilmesinin bir boyutudur ve "antropolojinin nesnesinin zamansal kavramlar ve aygıtlar aracılığıyla inşa edilmesi siyasal bir edimdir; bir 'zaman siyaseti' vardır."

Fabian bu zaman siyasetinin köklerini sömürgeciliğin bir gereksinimiyle açıklar:

> İki cismin aynı anda aynı mekânı paylaşmasının olanaksız olduğunu söyleyen çok eski kuralı fizikten politikaya aktarmak güç değildir. Sömürgeci yayılma döneminde Batılı bir siyasal yapı, otokton bir yapıya ait bir mekânı tam sözlük anlamıyla işgal ettiğinde, kuralın bu ihlaliyle hesaplaşmak için birkaç alternatif düşünülmüştür... Çoğu durumda tercih edilen strateji, öteki değişken olan zamanı oynatmaktan ibaret olmuştur. Çeşitli silsilelendirme ve mesafelendirme aygıtlarının yardımıyla ele geçirilen halklara *farklı* bir zaman tahsis edilir.

Böylece antropoloji, siyasete ve iktisata evrimci bir zaman kavramı bağışlayarak ve "yalnız geçmiş kültürlerin değil, yaşayan tüm toplumların geri dönülmez biçimde bir zaman yamacına, bir zaman akışına yerleştirildiği –bazıları yukarıya, diğerleri aşağıya– bir şemayı" teşvik ederek sömürgeciliği meşrulaştırmıştır. (Fabian, 1983: x, 11-12, 17, 29-30, 31, 32)[28] Sanırım bu, tüm yabancıbilgisel söyleme ve özgül olarak da yabancıbilgisel erotik yazına nüfuz etmiş olan saplantılı, saldırgan tarih-dışıcılığı açıklamakta bir hayli yardımcı olur bize.

Yabancıbilgisel erotik yazının incelenmesi için, cinselleştirilmiş ötekilik mekânlarının inşasına dayalı bir çerçevenin anahatlarını çizdim; artık yazınsal türün kendisine dönüyorum.

---

tiremezse, o halde İngiltere, suçları ne olursa olsun, devrimi getirmede tarihin bilinçsiz aracı olmuştur." (Marx, 1968: 89) Sömürgecilik-sonrası kuram, mekân ve yer değiştirme imgesi hakkında örneğin bkz. Ashcroft, Griffiths ve Tiffin, 1989: 8-11.

28 Antropolojide zaman boyutunun bertaraf edilmesi hakkında ayrıca bkz. Thomas, 1989.

II. KISIM

TOPLUMSAL CİNSİYETİN VE CİNSELLİĞİN NAKŞEDİLMESİ

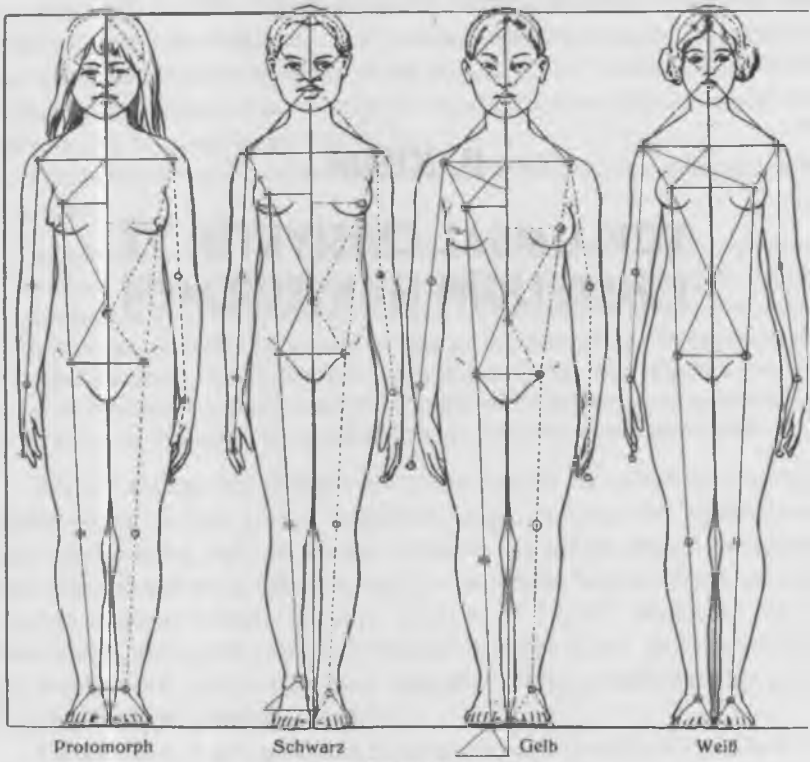

Fig. 28. Proportionsskala

ETNOPORNOGRAFİ

Michel Foucault'ya göre "18. yüzyılın başlarına doğru cinsellik üstüne konuşmaya dönük siyasal, iktisadi ve teknik bir kışkırtma ortaya çıkmıştır." Bunun sonucu olan cinsel söylemler düzeni, öncelikle kipliklerinin fazlalığı bakımından kendinden önceki belirimlerden farklılık göstermiştir: "Ortaçağ, beden izleği ve kefaret uygulaması çevresinde belirgin biçimde tekil olan bir söylem düzenlemişti. Son yüzyıllarda ise bu göreli tekdüzelik parçalanmış, dağılmış ve nüfusbilim, biyoloji, tıp, psikiyatri, psikoloji, ahlak, pedagoji ve siyasal eleştiride biçimlenen bir ayrı ayrı söylemsellikler patlamasıyla çoğaltılmıştır." (Foucault, 1978-85: 1: 23, 33) Foucault'nun bu söylemselliklerin şekillendiği alanlar sıralamasında dikkat çeken atlamalardan biri, antropolojidir.[1] Gerçekten de eğer Foucault'nun yazdığı gibi "cinsellik üstüne söylemler iktidardan bağımsız olarak veya iktidara karşı değil, aksine bizatihi iktidarın uygulanımının mekânı ve aracı olarak çoğaldılarsa" (Foucault, 1978-85: 1: 32), o zaman cinsellik üstüne antropolojik/etnografik söylem, kesin olarak jeopolitik iktidarın icra edilişinin bir aracı olmuştur.

Etnografiyle pornografinin, iktidarın temsil uygulamaları ve söylemleri olarak bazı ortak öğeleri paylaştıkları savunulmuştur. (Hansen, Needham ve Nichols, 1989)[2] Bunun yanı sıra etnografiyle pornografinin çok

---

1 "Antropoloji" ve "etnografi" terimlerini burada biraz serbestçe, Avrupalı kökenli olmayan halkları temsil etmede kullanılan söylemsel uygulamaları anlatmak üzere kullanıyorum. Bunu yapmakla, eski zaman seyyahlarının izlenimci anlatılarıyla bugün kullanılan daha titiz, "bilimsel" yöntemlerin farksız bir türdeş bütün kurduğunu ima etmiyorum; ancak, benim vurgulamak istediğim, birtakım süreklilik öğeleridir. Ayrıca bkz. Douthwaite, 1992: 8-9.

2 Her ne kadar bu makalede dile getirilen görüşlerin bir kısmını biraz yapmacık bulduysam da, etnografik ve pornografik filmlere hâkim olan (hem biçimsel hem de anlamlayımsal) kodlar ve yapılara ilişkin ilginç noktalara dikkat çekiyor. Ayrıca bkz. Stewart, 1991: 241-8; burada etnolojinin, "pornografinin üstsöylemi" için uygun bir

daha doğrudan ve çok daha açıktan örtüştüğü noktalar da vardır; erotiğin dünyasına uzanan etnografik çalışmalardan tutun da, Batılı erkek fantezilerinin uzak ve öyle olduğu için toplum tarafından kabul gören ortamlarda dile getirilmesine izin veren "antropolojik belgelerin oluşturduğu bir yüzey anlatısıyla" donanmış erotik yapıtlara kadar. (Dijkstra, 1986: 114) Peter Gay'in yazdığı gibi:

> 19. yüzyıl burjuvazisi ... erotik ihtiyaçlarını –sözcüğün gerçek anlamıyla– yurtlarından olabildiğince uzağa yerleştirmekte rahatlık bulmuştur ... Uzaklık öğretisi, normal koşullarda izin verilmeyeni icazetlendirmeye dönük bir mekanizmaydı. Diğer yüzyıllarda olduğu gibi burjuva yüzyılında da 'Yahudi kadınlarının', Çingenelerin ya da diğer 'egzotiklerin' 'sıcakkanlı' olduğu, yahut kızıl saçlıların –esasen nadir yaratıklar oldukları için– ateşli oldukları yolunda kesinlemeler pek çoktu. Mekân, zaman veya görünüş bakımından uzak kişiler, cinsel arzuları özgürleştirebiliyor ve erotik fanteziler üzerindeki yasaklamaların üstesinden gelebiliyor, hiç değilse onları azaltabiliyordu ... Cezayir'de bir kapı aralığında duran kışkırtıcı, yarı çıplak bir kız egzotikti; aynı kız aynı tutumla Paris'te bir kapı aralığında dursaydı müstehcen olurdu. (Gay, 1984-93: 1: 392)

Öyleyse müstehcen sanat ve edebiyatta "antropolojik kip" diye adlandırılabilecek olan tavır hem ticari açıdan başarılı erotik yapıtlar için yasak delici bir yol sağlıyor, hem de modern Avrupa'da tomurcuklanan cinsel söylemselliklerin çoğul örgüsünde bir ipliği oluşturuyordu.

Cinsel Antropoloji

Burada haklı olarak cinsel etnografiyle yabancıbilgisel erotik yazının birlikte ele alınmasının, sözgelimi Bronislaw Malinowski gibi önde gelen bir antropologla *The Lustful Turk* gibi müstehcen bir romanın aynı kefeye konmasının doğru olup olmadığı sorulabilir. Belli bir düzeyde yanıt, sanırım, evet olacaktır. Şunu bir düşünün: Ünlü *The Sexual Life of the Savages*'ının [Vahşilerin Cinsel Hayatı] (1929) girişinde Malinowski, "Antropolojide hayatın asli olguları yalın ve eksiksiz olarak, ama bilimsel dille ifade edilir ve böylesine yalın bir anlatım en zarif zihinleri olduğu kadar en önyargılı okuru da gerçekten rahatsız edemez; *ne de pornografi peşinde koşanlara bir yararı olabilir*" diye yazar büyük bir ciddiyetle. (Malinowski, 1929: xxiii, a.b.ç.) Ancak böyle dindarane sözler ettikten sonra kitabını "Dostum E. Powys Mathers'a" ithaf eder; ömrünü yabancıbilgisel erotik yapıtlar yayımlayarak geçiren bir adama! Tabii burada Mali-

"bilimsel paradigma" olduğu öne sürülüyor ve üç kurucu öğesi irdeleniyor: "mekânın eklemlenmesi; oyuncuların mekân içinde konumlandırılmaları; [ve] toplumsalın icatı."

nowski'nin Mathers'la olan kişisel yakınlığı nedeniyle pornografiden suçlu olduğunu söylemek istemiyorum, ama kitabı bu şekilde ithaf etmeyi seçtiğinde, aradaki bağlantı mutlaka aklına gelmiş olmalıdır. Bunun yanı sıra, günlüklerinin de gösterdiği gibi, Trobriand Adaları'nda geçirdiği uzun ve görünüşte bekâr süre boyunca, cinselliğin kafasını meşgul ettiği tek biçim "bilimsel dil" değildi.[3]

Aslında etnografik yayınlar, erotik yazın ve özellikle çıplak kadın resimleri için iyi bir kaynaktı. Catherine A. Lutz ve Jane L. Collins'e göre çıplak göğüslü kadınlar *National Geographic* dergisinin sayfalarında ilk kez 1896'da görülmüştür ve "çoğu yaşlı Amerikalı okuyucu için *National Geographic*'i hiçbir şey 'çıplak' kadınlardan daha iyi tanımlayamaz ... Dergideki çıplaklık, takdim ettiği Batı dışı dünya imgesinin merkezi bir öğesini oluşturmaktadır." İşin aslına bakılacak olursa, "toplu dağıtım pornografisinin 1960'lardaki büyük patlamasına kadar bu dergi, Amerikalıların kadın göğüslerini görebildiği tek kitle kültürü organıydı." (Lutz ve Collins, 1993: 115, 172)[4]

Tahmin edilebileceği üzere, bu tür resimlerin derlemeleri de çok geçmeden sökün etti. Örneğin Hermann Heinrich Ploss'un anıtsal yapıtı *Das Weib, in der Natur- und Völkerkunde: Anthropologiche Studien* [Doğal Bilimlerde ve Etnolojide Kadın: Antropolojik Araştırmalar; İngilizce'ye *Woman: An Historical, Gynaecological and Anthropological Compendium* adıyla çevrilmiştir] (1885), sayısı gitgide artan ve büyük çoğunluğu çıplaklık içeren resimlerle defalarca yeniden yayımlanmıştır. Kadın hakkında geniş kapsamlı –ve açıkça eril bir bakış açısından yazılmış– bir inceleme olan *Das Weib* kadın cinsel organları, göğüsler, ergenlik, âdet dönemi, hamilelik ve doğum gibi konulara ayrılmış bölümler içermektedir. Ticari açıdan başarılı olmuş ve her ne kadar Ploss kitabın ilk yayımlanmasından sadece iki ay sonra öldüyse de, Max ve Paul Bartels tarafından hazırlanan genişletilmiş baskılarıyla Eric John Dingwall'ın yaptığı oldukça değiştirilmiş bir çevirisi sonradan basılmış, hepsine çoğu açık saçık, çok sayıda resim eklenmiştir.[5] Belki de türün en belirgin örneği, Carl Heinrich

---

3 Örneğin bkz. Torgovnick, 1990: bölüm 1 ve 12. Torgovnick, amacını "'etnografik yetki' ... ile ilkele yönelik çoğunlukla bilimsel veya akademik bilgiyle uyuşmazlık içinde olan daha belirsiz, duygusal veya 'sezgisel' tepki arasındaki bağı çözmek" (23) olarak tanımlıyor. Hiç kuşkusuz bu "duygusal veya 'sezgisel' tepki"nin büyük bir bölümü cinsel nitelikliydi ve olmağa devam etmektedir.

4 Ayrıca bkz. Rothenberg, 1994.

5 Açık saçık bölümlerin ve resimlerin bir kısmı *Femina Libido Sexualis: Compendium of the Psychology, Anthropology and Anatomy of the Sexual Characteristics of the*

Stratz'ın ilk defa 1901'de çıkan ve otuz yılda yirmi kadar baskı yapan son derece sistematik kitabı *Die Rassenschönheit des Weibes* [Kadınların Irksal Güzelliği] başlıklı eseridir.[6] Çok ırklı çıplaklığın gerçek bir kataloğu niteliğindeki bu eser, tüm dünyadan çoğu çıplak kadın ve kızın dört yüzün üzerinde fotoğrafının yanı sıra, farklı ırklardan kadınların fiziksel "orantılarını" gösteren çizimler de içermektedir. Metnin sözde bilimsel dili fotoğrafların açıktan açığa pornografik niteliğiyle karışmakta, okuyucu/izleyici/dikizci için akla hayale gelebilecek her zevke hitap etmek üzere tasarlanmış sanal bir harem sunmaktadır. Ferdinand Freiherr von Reitzenstein'ın *Das Weib bei den Naturvölkern: Eine Kulturgeschichte der primitiven Frau* [İlkel Halklarda Kadın: İlkel Adının Kültürel Tarihi] (1923 civarı), erotikle antropolojinin çok hassas bir dengede buluştuğu bir başka resimli kitaptır.

Bu türün görece geç bir örneği de John Everard'ın *Oriental Model*'ıdır [Şarklı Fotomodel] (1953); bu kitap, Everard'ın kendi çektiği modern Asyalı ve Afrikalı çıplak kadın fotoğraflarıyla Lehnert ve Landrock gibilerinin yüzyıl dönümü şarkiyatçı resimlerinin tutarsız bir derlemesidir. Resimlerdeki sansürlemeyi telafi etmek için olacak, fotoğrafçının karısı Jane Everard okuyucuyu "en basit anatomi kurallarını yok sayan aksi yöndeki söylentilere rağmen, Doğulu kadın ile Batılı kadının beden yapısı arasında temel bir fark yoktur" diye uyarmaktadır. (Everard, 1955: 14) Buna karşın, ithal ürünler ve "uluslararası" izleklerde uzmanlaşmış Güney Kaliforniyalı bir pornografik video dağıtımcısının son zamanlarda çıkan kataloğunda kırktan fazla kadının rol aldığı *United Nations Nude* (Çıplak Birleşmiş Milletler) adlı bir film yer almaktadır; ilana göre film, "insan ırklarının güzelliğini yüceltmektedir. Çıplak Asyalılar, Afrikalılar, Araplar, Hintliler, adalılar, Akdenizliler ve daha niceleri ... Her türden açık vajinalar ve kıçlar. Tam bir göğüs cenneti ... Akla gelebilecek her türden bızır." Bu ürünün yanında *Lips: The Movie* [Dudaklar Filmi] adlı bir başkası da var ki, "30 değişik milletten 100 değişik vajinanın yakından çekilmiş görüntülerini" vaat ediyor. Neredeyse yüz yılda tek değişenin açık saçıklık derecesi olduğunu görmek etkileyici gerçekten.

Bu tür yapıtlar arasında her ikisi de Kraliyet Antropoloji Enstitüsü üye-

Woman'da [Kadın Cinsel Arzusu: Kadının Cinsel Niteliklerinin Psikoloji, Antropoloji ve Anatomisinin Derlemesi] (1965) toplanmıştır. Bir diğer ilginç ve hayli savlı derleme ise Paula Weideger'ın *History's Mistress: a New Interpretation of a Nineteenth-Century Ethnographic Classic*'idir [Tarihin Metresi: Bir Ondokuzuncu Yüzyıl Etnografi Klasiğinin Yeni Bir Yorumu] (1985).

6 Bu kitabın Java kadınlarıyla ilgilenen kısmı ayrıca basılmıştır; bu kısmın ilginç bir incelemesi için bkz. Stoler, 1995: 184-90.

si olan T. Athol Joyce ve N.W. Thomas'ın *Women of All Nations: A Record of their Characteristics, Habits, Manners, Customs, and Influence* [Bütün Ulusların Kadınları: Niteliklerinin, Alışkanlıklarının, Örflerinin, Âdetlerinin ve Etkilerinin Sicili] (1908) ile Albert Friedenthal'ın *Das Weib im Leben der Völker*'i [Ulusların Hayatında Kadın] (1910 civarı) yer almaktadır. İlki daha çok metin ve daha büyük oranda giyinik kadınlar sunmasıyla biraz daha ehliyken, ikincisi, şık giyimli Avrupalılara ek olarak bir dizi egzotik yerden sonu gelmeyen bir çıplak göğüslü kadınlar silsilesi içermektedir. Jules Gourdault'nun *La Femme dans tous les pays* [Bütün Ülkelerde Kadınlar] (1882) başlıklı eseri, "bu kitapta romantizm yoktur; salt gerçekten yola çıkmak için öykücüler ve şairlerin fantezilerini bir yana bırakmaktadır" vaadiyle başlıyor gerçi, ama çok geçmeden "*Binbir Gece Masalları*'nın ünlü öykülerinin eskiden beri aramızda popülerleştirdiği gizemleriyle harem"e ve "Müslümanın düşleminin kuşlarını hapsettiği ve geçmişte olduğu gibi şimdi de sımsıkı kapalı kalan güzel altın kafeslere" dönüyor. (Gordault, 1882: vi, 34-5) Amand Freiherr von Schweiger-Lerchenfeld'in *Die Frauen des Orients, in der Geschichte, in der Dichtung und im Leben*'i [Tarihte, Şiirde ve Hayatta Şark Kadınları] (1904) adından da belli olduğu üzere daha alçakgönüllü bir kapsama sahip, ama en az onlar kadar hacimli ve zengin resimli. Kuzey Afrika'dan Türkiye ve İran üzerinden Hindistan'a kadar "Şark'ı" kat ederken, sanat tarihiyle harem fantezilerini birbirine karıştırmaktadır; gerçi sunduğu çıplaklık derecesi, tıpkı Gourdault'nun yapıtında olduğu gibi, çok daha sınırlıdır. Bu arada "Şarklı" kadın resimlerinin kitaplarla sınırlı kalmadığını da belirtmeli: Örneğin kartpostallar verimli ve kazançlı bir ticaret alanı oluşturmaktaydı.[7]

Sırada bir başka fotoğraf albümü var ki, *A Private Anthropological Cabinet of 500 Authentic Racial-Esoteric Photographs and Illustrations* [Beşyüz Otantik Irksal-Batını Fotoğraf ve Resimden Oluşturulmuş Özel Antropoloji Vitrini] adını taşıyor. Bu eseri "toplayan, notlandıran, düzenleyen antropolog Robert Meadows"tur ve 1934'te "yalnızca yetişkin aboneler için özel olarak yayımlanmıştır"; çıplak kadınlar, cinsel organlar, doğum ve emzirme, hastalıklar ve biçim bozuklukları, ayinler, bekâret kemerleri, dövme ve delme gibi vücut tadilatı ve benzeri üstüne gerçekten tuhaf ve rahatsız edici bir derleme; o kadar ki, bu garip topluluğa nelerin

---

7 Fransa'nın sömürgecilik dönemi Cezayir'e ilişkin kartpostallarının (sorunlu ise de) yaratıcı bir yorumu için bkz. Alloula, 1986; fakat ayrıca değerlendirme yazıma da bkz.: Schick, 1990.

dahil edileceğini kararlaştırmak için derlemecinin hangi ölçütleri kullandığını anlamak gerçekten olanaksız. Tüm bu derlemelerde *ortak olan* boyut, kadın cinselliğine ansiklopedik bir yaklaşımdır: Değişik milletlerden tek tek kadınlar, kendi ulus veya ırk gruplarının dizisel [*paradigmatic*] örneği olarak sunulmakta ve bizzat çeşitlilikleri, (genellikle erkek olan) okuyucu kitlesine olası her tür cinsel deneyimi sunmayı gizliden gizliye içerimlemektedir.[8]

Malinowski ve diğer antropologların daha çok tanınan yapıtlarının yanı sıra, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında "öteki"nin cinselliğine dair pek çok kitap yayımlanmıştır. *Les Fastes de l'amour et de la volupté dans les cinq parties du monde* [Dünyanın Beş Bölgesinde Aşk ve Şehvet Şenlikleri] (1839), Alfred de Theille[9] tarafından takma adla yayımlanmış, güya Afrika, Türkiye, Karayipler, Japonya, Tahiti ve Hindistan gibi çok farklı yerlerin cinsel âdetlerine ilişkin eskice bir derleme. Pétrus Durel'in *La Femme dans les colonies françaises: Étude sur les mours au point de vue myologique et social* [Fransız Sömürgelerinde Kadınlar: Kasbilimsel ve Toplumsal Bakış Açılarından Âdetlerin Bir İncelemesi] (1898) adlı çalışması aynı şekilde Afrika, Asya, Amerika ve Okyanusya'yı kapsamaktadır ve çok hoş naif erotik gravürlerle süslenmiştir. Başlığının sezdirdiği gibi, değişik ırklardan kadınların "kas yapısı" (yani vücut yapıları!) yazarın özel dikkatine konu olmuştur.

"E. Ilex" takma adıyla yayımlanmış olan ve Albay Emile Duhousset adlı birine atfedilen (Pia 1978: sütun 607-8) *Mours orientales: Les Huis-clos de l'éthnographie* [Şark Âdetleri: Etnografyanın Kapalı Kapıları] (1878), Mısır ve Ortadoğu'da, erkek ve kadın sünneti türünden cinsel uygulamaları ele almaktadır. *L'Amour aux colonies: singularités physiologiques et passionelles* [Sömürgelerde Aşk: Fizyolojik ve Tutkusal Özellikleri; İngilizce'ye *Untrodden Fields of Anthropology: Observations on the Esoteric Manners and Customs of Semi-Civilized Peoples* diye çevrilmiştir] (1893), Hindiçini ve diğer Fransız sömürgelerindeki anılarını yazan bir Fransız askeri cerrahı olduğu sanılan "Jacobus X" takma adlı yazarın birkaç kitabından biridir. Fuhuş, eşcinsellik, Asyalı ve Afrikalı insanların cinsel organlarının sözde özellikleri gibi konuları içermekte ve boyut, koku ve şehvani-

---

8 Antropolojik fotoğraflarda kadınlar çok önemli yer tutmuşlardır ama tek konularının onlar olmadığını belirtmek gerekir; Örneğin bkz. Edwards, 1992; Corbey, 1989.

9 Bu atıf, kitabı "'Souvenirs de voyages' gibi hain bir başlık altında yeniden çıkarılan kirli bir ürün" olarak nitelendiren Joseph-Marie Querard'a aittir. Querard'ın yazarın takma adını yanlışlıkla "Saint-Elme" olarak andığını belirteyim. (Querard, 1964: 3: sütun 525-6.)

liğe ilişkin alışılmış kalıpları, görgü tanıklığına dayanan hayali bir yetkeyle sıralamaktadır. Anarşist çevrelerde iyi tanınan Elie Reclus'un *Curious Byways of Anthropology: Sexual, Savage and Esoteric Customs of Primitive Peoples*'ı [Antropolojinin Garip Gizli Yanları: İlkel Halkların Cinsel, Vahşi ve Batını Âdetleri] (1932), Kuzey Kutbu bölgesinin yanı sıra Hindistan'dan vaka incelemeleri sunmaktadır.

Paolo Mantegazza'nın *Gli amori degli uomini: Saggio di una etnologia dell' amore* [İnsanların Aşkları: Bir Aşk Etnolojisi Denemesi; İngilizce'ye *Anthropological Studies of Sexual Relations of Mankind* başlığıyla çevrilmiştir] (1900) "insanoğlunun cinsel hayatı ve âdetlerindeki tüm meraka değer şeyleri" sunmak üzere yola çıkmakta, özellikle "vahşi ve uygarlaşmamış kabileler" üzerinde durmaktadır, "çünkü insanlığın cinsel hayatının kökleri ve sonsuz farklılıklarının en kolay izinin sürülebileceği kesim budur." (Mantegazza, 1932: 5) Ele aldığı konular ergenlik ayinleri, kızlığın bozulması ve cinsel birleşme biçimlerinden kur yapma, evlilik ve çokeşlilikten geçerek cinsel "sapıklıklara", erkek ve kadın sünneti ve fuhuşa kadar uzanır ve hiçbir ırk ya da millet, yazarın tümü-kapsayıcı [*panoptical*] dikkatinden payına düşeni almaktan geri kalmaz. Bununla karşılaştırılabilecek bir diğer çalışma da Iwan Bloch'un *Beitrage zur Aetiologie der Psychopathia Sexualis [Psychopathia Sexualis*'in (cinsel sapıklıklar bilimi) Nedenbilimine Katkı; İngilizce'ye birinci cildi *Anthropological Studies in the Strange Sexual Practises in All Races of the World* (1933) ve ikinci cildi *Anthropological and Ethnological Studies in the Strangest Sex Acts in Modes of Love of All Races* (1935) başlıklarıyla çevrilmiştir] adlı eseridir. 1902-3. Cinsellik üzerine birçok kitabın yazarı olan ve "cinsel bilimin kurucusu" olarak pazarlanan Bloch, bu kitabında Krafft-Ebing'in cinsel "sapıklıkların" modern uygarlıktan kaynaklanan nevrozlardan ileri geldiği yolundaki kuramına karşı çıkmayı amaçlamıştır. Mantegazza ile aşağı yukarı aynı coğrafi alanı kapsamış, ancak evrimin "alt" aşamalarındaki toplumların da cinsel çeşitliliğe yatkın olduğunu gösterme çabasıyla "ahlaksızlık" ve "sapıklık" üzerinde çok daha fazla durmuştur. Muhtemelen satışları artırmak için ikinci cildin İngilizce çevirisine "50 fetişist fotoğraf ve sahneden oluşan nadir bir bölüm dahil ... 181 erotik tuhaflığı içeren özel bir antropolojik vitrin" eklenmiştir; silahlarıyla poz veren kabile savaşçılarının sadist kan kösnüsü, saçlarını özel şekilde biçimlendiren "ilkellerin" saç fetişizmi örneği olarak verildiği tutarsız bir fotoğraf topluluğu.

Neger-Eros: etnologische Studien über das Sexualleben bei Negern [Zenci-Eros: Zencilerin Cinsel Hayatı Üzerine Etnolojik Araştırmalar; İngilizce'ye önce *Voodoo-Eros: Ethnological Studies in the Sex-Life of the African*

Aborigines, sonra da *Dark Rapture: The Sex-Life of the African Negro* başlıklarıyla çevrilmiştir] (1928) adlı eserin yazarı Felix Bryk, erkek ve kadın sünneti hakkında bir kitaba ek olarak, doğabilimci Carl von Linné, bitki türleri, kelebekler, gibi konularda da kitaplar yazmıştır. *Neger-Eros* etkisiz kalmamış, Marie Bonaparte kitap ilk çıktığında Freud'un onu kendisine verdiğini ve Bryk'in kadın sünnetini ele alışına dikkatini çektiğini kaydetmiştir. Freud, erotojenik duyarlılığın ergenlikte bızırdan vajinaya geçtiği yolundaki kuramıyla, Bryk'in aşina olması icap ettiğini ve "Bryk'in varsayımının incelenmeye ve olguların ışığında doğrulanmaya değer olduğunu düşünüyordu. Her halükârda, bu işlemin kadındaki cinsel arzuyu veya orgastik gizilgücü bastırmaması gerekiyordu; yoksa Nandi erkekleri, bütün erkeklerin tüm ülkelerde büyük değer verdiği, cinsel hazza karşılıklı katılımdan onları yoksun bırakacak bir âdete izin vermezlerdi." (Bonaparte, 1953: 191-2) Freud'un meseleyi tamamen yanlış algılaması bir yana –çünkü kadın sünnetinin en muhtemel nedeni, tam da kadınların cinselliğinin kontrol edilmesidir– "öteki" kadınların cinselliğinin incelenmesinin nasıl Avrupalılarınkinin incelenmesine etkide bulunduğunu görmek ilginçtir. Diğer bir meslekten "cinselbilimci" olan Magnus Hirschfeld, *Die Weltreise eines Sexualforschers* [Bir Cinselbilimcinin Dünya Seyahati; İngilizce'ye *Men and Women: The World Journey of a Sexologist* diye çevrilmiştir] (1933) başlıklı bir yarı seyahatname, yarı cinsel etnografi yayımlamıştır ki, burada dünyanın çeşitli bölgelerindeki cinsel âdetler üzerine gözlemlerinin yanı sıra, onlara ilişkin yorumlarını da kaydetmiştir.

Bob Slavy'nin tuhaf bir öngörü sergileyen *Le Harem océanien* [Okyanusya'daki Harem] (1935) adlı romanını bir bakıma bu türün nesli bozuk bir ürünü olarak düşünmek mümkündür. Soyaçekim yoluyla insanlığın ıslahını amaçlayan bir soykırımın ertesinde geçen roman, toplumdan nefret eden bir "çılgın bilimadamının" cehennemi "harem"inde süren yaşamı anlatmakta, yukarıda sözü edilen türden kitaplarda derlenmiş olan etnografik olgu ve kurgu yığınından malzeme kullanmaktadır. Eserde hiçbir klişe esgeçilmemekte, hiçbir etnik ya da ırksal kalıp ihmal edilmemekte, Çinli hadımlarla Rus "*Skoptzi*"ler, amazonlarla cariyeler, Polinezyalı rakkaselerle Türk harem kalfaları, hepsi fantazmagorik bir sadomazoşizm, sübyancılık, eşcinsellik ve transseksüellik öyküsünde bir araya gelmektedir. Kurgubilimle etnografi harmanlanırken cinsel organ nakilleri, ayak bağlama ve ağdalama motifleri birbirini takip etmekte, cinsel antropolojiyle pornografi arasındaki çizgiyi kesinlikle belirsizleştirmektedir.

Bugün bu eserlerde akademik olanın bittiği ve şehvet düşkünlüğünün başladığı noktayı kestirmek zorsa, yüzyıl dönümünde de ayrımın bir o ka-

dar belirsiz olmasında biraz teselli bulabiliriz belki: Falstaff Press, Panurge Press ve Charles Carrington gibi tanınmış erotik yazın yayımcılarıyla Anthropological Press, Eugenics Publication Company ve American Ethnological Press gibi ne idüğü belirsiz yayımcılar sürekli birbirlerinin yapıtlarını yeniden yayımlamışlar, zaman zaman kitaplara eklenen savunmacı önsözler, bilimsel meşruiyetlerini ortaya koymaktan çok, kuşkulu tutumlarını ele vermiştir.

Bu arada şunu da belirteyim ki bu tür kitaplar, sömürgeciliğin bitiminden çok sonralara kadar yayımlanmayı sürdürmüştür. Örneğin Boris de Rachewiltz'in *Eros Nero* [Kara Eros] (1963) adlı eseri, sanat ve dini, dövme ve delme gibi uygulamaları, erkek ve kadın sünnetiyle çeşitli cinsel âdetleri kapsayan ve bu arada çoğu tabii ki çıplak kadınları gösteren yüzlerce siyah-beyaz ve renkli fotoğraf sunan, Afrika'da cinsellik üstüne cömertçe resimlendirilmiş bir incelemedir. Armand Denis'in *Taboo: Sex and Morality Around The World* [Tabu: Dünyanın Dört Bucağında Cinsel İlişki ve Ahlak] (1967) başlıklı kitabı, tıpkı Hirschfeld'inki gibi, bir tür seyahatnamedir. Yazarın çeşitli kıtalardaki gözlemlerini aktarmakta, Ortadoğu haremleriyle ve cinsel bakımdan serbest Pasifik Adalılarla ilgili, türün en eski örneklerini hatırlatan kaçınılmaz öyküleri tekrarlamaktadır. Çok daha yakın zamanda, 1994'te Richard Zacks'ın *History Laid Bare*'i [Çırılçıplak Soyulmuş Tarih] yayımlanmıştır ki, antikçağdan bugüne kadar geçen süreye ait kıyıda köşede kalmış ne kadar açık saçık ayrıntı varsa hepsini toplamakta ve tahmin edilebileceği üzere harem, hamam vb. betimlemelerini içermektedir. Ne hazindir ki Zacks şöyle yazmaktadır kitabında: "Türk haremi bir Victoria çağı pornografi yazarının aşırı kızışmış hayalgücünün uydurması değildi. Harem, 1453'ten itibaren neredeyse beş yüzyıl boyunca gerçekten var olmuştur. İşin özü şuydu: Emrine amade üç yüzü aşkın güzel, yarı çıplak bakireyle bir Osmanlı sultanı." (Zacks, 1994: 177) Ne yapalım, efsaneler zor ölür. Şimdi etnopornografinin daha eski tarihine dönelim biraz.

Yabancı Dillerde Konuşan Mücevherler

Etnopornografi yüzyıl dönümünde doruğa ulaşmışsa da, kökenleri çok daha öncelere, Doğu'yu gezmiş pek çok gezginin sunduğu az çok iç gıcıklayan Osmanlı sarayı betimlemelerine kadar gider. Gerçekten de, Foucault'dan bir söz ödünç alacak olursak, harem imgesi "daima bir tür genelleşmiş söylemsel uyarıcılığı kışkırtmıştır." (Foucault, 1978-85: 1: 32) Michel Baudier'nin *Histoire généralle du serrail, et de la Cour du Grand Seigneur Empereur des Turcs*'ü [Sarayın ve Türklerin İmparatoru Büyük

Senyörün Divanının Genel Tarihi; İngilizce'ye *The History of the Imperial estate of the Grand Seigneurs* başlığıyla çevrilmiştir] (1624), Ottaviano Bon'un *A Description of the Grand Signor's Seraglio or Turkish Emperours Court*'u [Büyük Senyörün Sarayı yahut Türk İmparatorlarının Divanının Tarifi] (1608'de yazılmış, ilk kez 1650'de yayımlanmıştır) ve Jean-Baptiste Tavernier'nin *Nouvelle relation de l'intérieur du Serrail du Grand Seigneur, contenant plusieurs singularitez qui jusqu'icy n'ont point esté mises en lumière* [Büyük Senyörün Sarayının İçinin Betimlemesi ki Bugüne Kadar Aydınlığa Çıkartılmamış Birçok Özelliği İçermektedir; İngilizce'ye *The six voyages of John Baptista Tavernier (...) to which is added A new description of the Seraglio* başlığıyla çevrilmiştir] (1675) gibi kitaplar sultan haremlerinin hayali ve erotikleştirilmiş betimlemeleri için temel oluşturmuş, bunlar sayesinde 18. yüzyıldan itibaren yazarların seçip kullanabilecekleri bir motifler dağarcığı hazır olagelmiştir.[10]

Nitekim birçoğu da öyle yapmıştır; gerçekten de Foucault'ya, çağdaş Batı'nın cinsellik hakkında konuşma saplantısını anlatmak için kullandığı mecazı sağlayan yapıtın kendisi, herhalde tesadüfen değil, bir "Şark" hareminde (daha özgül olarak Kongo'da) geçen bir uzun öyküydü; Denis Diderot'nun *Les Bijoux indiscrets*'si [Boşboğaz Mücevherler] (1748): Büyülü bir yüzüğün kadınların "mücevherlerinin" (yani cinsel organlarının) dile gelip cinsel kaçamaklarını itiraf etmelerine yol açtığı gibi şaşırtıcı bir varsayıma dayalı bir hikâye.[11] Anlaşılan Diderot'ya ilham kaynağı olan yapıtlardan biri, Crébillon'un *Le Sopha, conte moral*'i [Divan: Ahlaki Masal] (1745 civarı) de keza Şark'ta (bu defa Hindistan'da) geçer ve evvelki hayatlarından birinde birtakım divanlar olarak dünyaya gelen bir adamın bir o kadar olasılık dışı öyküsünü anlatır; kitabın havası, anlatıcının şu yoru-

10 Mitchell Greenberg, bu suretle, onyedinci yüzyıldan itibaren cinsellikle siyasetin Avrupa'nın Türklere bakışında birbirine karıştığını savunur; bkz. Greenberg, 1992. Erken dönem şarkiyatçı Alman yazınında egzotizm ve erotizmin iç içe geçmesinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Kleinlogel, 1989. İngiliz yazını hakkında bkz. Chew, 1937; Fransız yazını hakkında bkz. Rouillard, t.y.

11 Bkz. Foucault, 1978-85: 1: 77, 79. Diderot'nun öyküsü ilk defa yazar adı gösterilmeksizin 1748'de muhtemelen Paris'te, fakat "Au Monomotapa" şeklinde uydurma bir yer adıyla basılmıştır. Reade, 1749'da *The Indiscreet Toys* [Boşboğaz oyuncaklar] başlığı altında İngilizce bir baskının yapıldığını bildiriyor (Reade, 1936: no. 515), ama ben görmedim. Diğer İngilizce çeviriler arasında *The Talking Pussy* [Konuşan vajina] (1968) ve en son olarak *The Indiscreet Jewels* [Boşboğaz mücevherler] (1993) yer almaktadır. "Şark"ın onsekizinci yüzyıla ait erotik betimlemeleri hakkında bkz. Martino, 1906; 66-73, 265-72; ve Dufrenoy, 1946-7: kısım 2. Bu son eser, bölüm 7'de *Les Bijoux indiscrets*'yi ele almaktadır.

mundan çıkarılabilir: "Tıpkı, ancak çok az insanın, kendilerini yakından tanıyanlara kahraman görünmesi gibi, divanlarına da pek az kadının iffetlili göründüğünü çekinmeden söyleyebilirim." (Crébillon, 1745: 1: 31)[12]

Norman Daniel, ortaçağ Hıristiyan polemikçilerinin nasıl ısrarla İslami çokeşlilik ve boşanma kurumlarıyla cennet gibi bazı dini motifleri İslamiyetin inananlarına sınırsız cinsel ruhsat tanıyan bir duyumsal din, peygamberinin de zevk düşkünü olduğunun, dolayısıyla da bunun batıl bir iman olduğunun tartışmasız kanıtları olarak yorumladıklarını göstermiştir.[13] Bu bakımdan aslında Baudier, Bon, Tavernier ve daha pek çoğunun anlatıları yalnızca daha önceki İslam aleyhtarı polemiklerin izinden gitmekle yetinmiştir ve görünürde ciddi ve ilmi olan çalışmalar dahi, utanmadan erotizmle oynaşmışlardır. Örneğin, Aaron Hill'in *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in All its Branches*'ı [Bütün Yönleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Şimdiki Durumunun Kapsamlı ve Gerçek Tarifi] (1709) –ki saray mensuplarına adanmıştı ve pek çok ileri gelen abonesi vardı– bir İngiliz ticaret gemisinin kaptanının, bir İngiliz denizcisinin ve de bir Fransız elçisinin kâtibinin İstanbullu kadınlarla maceralarını ballandıra ballandıra anlatan uzun bölümler içermektedir. (Hill, 1709: 105-7, 112-15) Keza Elias Habesci'nin *The Present State of the Ottoman Empire* [Osmanlı İmparatorluğu'nun Şimdiki Durumu] (1784) "Genç bir Fransızla bir Türkün karısına dair eğlenceli bir öykü" anlatmaktadır.

Saray bürokrasisinin, askeri örgütlenmenin ve dini hiyerarşinin ayrıntılı (ve de yorucu) betimlemelerinin hemen ardından böyle saçma sapan Türk kadınlarıyla buluşma öykülerinin gelmesi ilk bakışta tutarsızdır. Belki 18. yüzyıl seyyahları dahi "seks sattığından" haberdardılar ama, bence burada saf ticaretin ötesinde bir şeyler söz konusudur. Bridget Orr, bu tür anlatıların "oldukça katı ve sıradan bir örnekçeyi takiben Türk devlet yönetiminden önce dine ve ancak en sonunda 'örf ve âdetler'e döndüklerini" belirtmekte ve "*yetkinlik iddialarının, incelemelerinin eksiksizliğinden ve deneyimsel gözlem birikimlerinden ileri geldiğini*" kaydetmektedir. (Orr, 1994: 157, a.b.ç.) Bu sav, başlığı yine *The Present State of the Ottoman Empire* (1666) olan bir üçüncü kitabın yazarı Sir Paul Rycaut tarafından doğrulanır görünmektedir:

> Okuyucumu *Saray*'ın tecrit edilmiş hanımlarının siyah muhafizları olan bu hadımların meskenine getirdiğime göre, onu şimdi kapıda bıraksam ve Büyük

---

12 *The Sofa: a Moral Tale*'deki (1927) metindense birebir bir çeviriyi yeğledim. Crébillon ve pek çok taklitçisi hakkında bkz. Dufrenoy, 1946-47: bölüm 5, 7 ve 8.

13 Bkz. Daniel, 1960: bölüm 5, özellikle 135-46 ve 148-52; ayrıca Setton, 1992: bölüm 1.

> Senyör'ün sevgililerinin kaldığı bu odalara sokmasam, bana kızabilir: Orayla tanışıklığımın (*Türkiye*'deki kadınlarla diğer tüm konuşmalarım gibi) çok tuhaf ve yabancı olduğunu samimiyetle itiraf etmeme karşın, bu saygısızlıktan suçlu olmamak için, bilebildiğim kadarıyla bu tutsak hanımların kısa bir betimlemesini yazacağım. (Rycaut, 1668: 38)

O halde harem kadınları hakkındaki iç gıcıklayıcı öyküler ve özellikle Batılı erkeklerin yerli kadınlarla maceralarını konu edinenler, yazarların ilmi mükemmellik uğruna verdikleri ödün olma iddiası taşıyabilir, bir bakıma erotikle ansiklopediğin buluşma yeri olarak yorumlanabilirdi. İslam aleyhtarı polemiklerden "mükemmel" bilimadamlığına, "Şarklılar"ın cinselliğinin betimlemeleri, Batı düşüncesinde bir hayli gerilere gitmektedir demek ki. Fakat Batı Avrupa düşüncesinde 18. ve 19. yüzyıllarda böylesine merkezi bir motif haline gelmesi nedendir acaba?

Avrupa'da modernliğin başlangıç dönemi, dünya coğrafyasının cinsiyetlendirilmesi ve cinselleştirilmesine birlikte zemin hazırlayan bazı olgulara tanıklık etmiştir. Georges Van Den Abbeele'ye göre Fransa'da "bir yandan egzotizm ve hayali yolculuklar modasıyla, öte yandan kuşkuculuk, görecilik ve serbestiyetçilik [*libertinage*] felsefi eğilimleri arasında dikkate değer bir karşılaşma vukubulmuştur." Dahası, "ulus-devletlerin doğuşuna tanık olan ve yeryüzünün dört bir köşesini kolaçan etmeye adamlar gönderen çağ, aynı zamanda kadınları eve kapatmıştır; bu belki tarihsel bir rastlantıdır ama bizatihi gündelik hayatın düzenlenişinde erkek imgeleminin cinsiyetlendirilmiş topografyasını meşrulaştıran bir rastlantı." (Van Den Abbeele, 1992: xxiii, xxviii)[14] Üstelik bu gelişme Fransa'yla sınırlı da değildi. İngiltere'de, sömürgeci projenin altında yatan, değişmekte olan sınıf yapısı, aynı zamanda toplumsal cinsiyetin iktisadi ve siyasi gelişme için önemli bir mecaz kaynağı olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Laura Brown'ın yazdığı gibi, 17. yüzyıl sonuyla 18. yüzyıl başı, "İngiliz emperyalizminin ilk büyük çağı, iktisadi genişlemenin evrensel yararları üstüne bir mutabakatın şekillenmesinin ve enerjik, geniş kapsamlı, ama tamamlanmamış bir ideolojik hâkimiyetin devriydi. Bir yandan metalaştırma ve ticaretle, öte yandan da şiddet ve farklılıkla bağlantıları dolayısıyla kadın figürü, bu ticaret kapitalizmi ideolojisinin kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır." (Brown, 1993: 3) Söylemeye bile gerek yoktur ki kadın figürü bu söylemde –genelde erkekmerkezli düşüncede olduğu gibi– derin bir biçimde cinselleştirilmişti. Böylelikle Keşifler Çağı'nı, kadınların eve kapatılmasını, burjuvazinin yükselişini ve kilisenin ahlaki ve ideolojik egemenliği-

14 Ayrıca bkz. Jacob, 1993.

nin çöküşünü kuşatan bir eşzamanlılık, "ötekinin" cinsel uygulamalarının büyük ilgi çeken bir konu haline geldiği bir bağlam yaratmıştır. Bu ilginin belirimlerinden biri, bütün dünyada evlilikle ilgili uygulamalara ilişkin kitapların artmasıydı. Louis de Gaya'nın hayli erken döneme ait ve biraz açık saçık kitabı *Marriage Ceremonies, as Now Used in All Parts of the World*'ünden [Günümüzde Dünyanın Her Bir Yanında Uygulanma Biçimleriyle Nikâh Törenleri] –ki İtalyanca yazılmış, fakat ilk kez 1680'de Fransızca yayımlanmıştır– Theophil Löbel'in son derece geniş kapsamlı ve sadece Türkleri değil, batıda Sırplardan doğuda Kürtlere kadar imparatorluğun neredeyse her etnik ve dini grubunu kapsayan *Hochzeitsbäuche in der Türkei* [Türkiye'de Evlenme Âdetleri] (1897) başlıklı eserine kadar uzanmaktadır bu kitaplar. (Bu arada, Löbel'in bir süre Sultan II. Abdülhamit'in sansürcülüğünü yapmış olduğunu belirteyim.)

Seyahat sadece erkeklere özgü bir alan olarak kendini gösterdikçe, seyahat söylemi de ataerkil değerler ve kavramlarla doldu gitgide ve bir cinsiyet teknolojisi işlevi görür oldu. Yani seyahat, toplumsal cinsiyeti kuran ve yeniden kuran söylemsel uygulamalar içermeye başladı. (Van den Abeele, 1992: xxvi)[15] Üstelik, cinsiyetlendirilmiş doğasının bir sonucu olarak seyahat, Eric J. Leed'in deyimiyle bir "cinsellik ekonomisiyle" haşır neşir olageldi: "*Varışın erotiği*, seyahat tarihinin belli gerçekliklerine dayanmaktadır: Kadınların durağanlığı ve erkeklerin devingenliği... Tarihsel olarak, erkekler seyahat etmiş, kadınlar ise etmemiş ya da ancak erkeklerin himayesinde etmişlerdir; bu da varışlardaki cinsel ilişkileri, yerleştirici bir dişi zemine –çoğunlukla genç ve erkek olan– yabancının özümsenmesi olarak tanımlayan bir düzenlemedir." (Leed, 1991: 113-14, a.b.ç.) Bu, kadınların hiç seyahat etmediği anlamına gelmez elbette; sözgelimi, son zamanlarda birkaç çalışmada vurgulandığı üzere, Victoria çağında hatırı sayılır oranda kadın hem seyahat etmiş, hem de deneyimlerini kâğıda geçirmiştir. Yine de bunların birçoğu garipsenmiş, seyahat, çok yakın zamanlara kadar büyük ölçüde erkek işi olarak kalmıştır.[16] Bu nedenle seyahat söylemi temelden cinselleştirilmiş, Leeds'in sözünü ettiği "varışın erotiği" gezginin hem yurduna hem de gezisinin kendisini götürdüğü ülkelere uygulanmıştır.

Ronald Hyam imparatorluğun yozlaştırıcı bir etkisi olduğunu ve in-

15 Seyahatın cinsiyetlendirilmesi ve seyahat söylemi hakkında bkz. Wolff, 1993 ve orada anılan kaynaklar.

16 Seyahatin cinsel ekonomisi hakkında tarihsel bir bakış açısı için bkz. McNelly, 1975; bu geleneksel ekonomiyi altüst etmeye dönük bir girişim için bkz. Pollock, 1994. Cinsel ilişki ve seyahatin iç gıcıklayıcı bir betimlemesi için bkz. Schidrowitz, 1927.

sanların kendilerine hâkim olma eğilimlerini hafiflettiğini öne sürmüştür, çünkü ona göre "İngiliz erotik yazınının tüm klasiklerinin Avrupa içinde ve özellikle dışında çok yolculuk etmiş erkeklerce yazılmış olması bir rastlantı olamaz." Verdiği örnekler arasında İzmir'de bir süre konsolos olarak bulunmuş ve birçok yılını Hindistan'da geçirmiş olan, İngilizce'deki belki de en ünlü pornografi yapıtı *Memoirs of a Woman of Pleasure*'ın [Bir Haz Kadınının Anıları; daha çok *Fanny Hill* adıyla bilinir] (1794) yazarı John Cleland; Asya, Afrika ve Amerika'da seyahat etmiş olan, erotik yazın üstüne bazı önemli kaynakçaları derleyen Henry Spencer Ashbee (takma adı Pisanus Fraxi idi); *My Secret Life* [Gizli Hayatım] (1890 civarı) başlıklı anıtsal eserin Avrupa, Amerika ve Mısır'da seyahat etmiş olan, adı bilinmeyen yazarı[17] ve daha pek çok isim vardır. (Hyam, 1990: 90-91) Gerçi bu olgular pek *nedensellik* oluşturmazlar, çünkü gezinin ve sömürgelerin serbest düşünen, maceracı ve hayalgücü geniş insanları cezbetmesi ve bunların kimisinin erotik yazında şansını denemiş olmaları da bir o kadar olası görünüyor; yine de, cinsel konulara duydukları ilgi ister yurtdışındaki deneyimlerinden önce belirmiş olsun, ister onlardan türemiş, denizaşırı ülkelerde seyahat etmiş veya yaşamış olup müstehcen metinler yazmaya her zaman yetenekleri değilse de yatkınlıkları olan azımsanamayacak sayıda insanın var olduğu kesinlikle doğrudur.

Gözüpek kâşiflerle seyahatlerini kitap sayfalarında yapanlar, hep beraber kendilerini bu işe verip Şarklı kadınlar hakkında ağız sulandırıcı fantezilerle ve sıkı korunmuş haremlerde geçen gizli maceraların betimlemeleriyle Batılı okuyucuların içlerini gıcıklayan sayısız aşk romanı ve erotik yazın ürünü yarattılar.[18] Kuşkusuz bu yapıtların meziyeti veya doğrulukları hakkında düşünce birliği yoktu. Örneğin, 1817 yılında *British Review*'da [Britanya Mecmuası] çıkan bir makale, "Şark usulü" popüler aşk ve macera romanı *Lalla Rookh*'un [Lale-ruh, yani "lale yanaklı"] (1817) yazarı Thomas Moore'u, "ağdalı bir dil, âşıkane betimlemeler ve başıboş bir ateşlilik dokusu içinde... bir ana fikri, amacı veya planı olmaksızın ilerleyen, Şarklı taşkınlıklarına ilişkin kurgulara" dayalı bir yapıt yazmaktan ötürü eleştirir. Makalenin yazarı, bu tür yapıtların Şark'ın istibdat ve sefa-

---

17 11 ciltlik "özyaşamöyküsü" *My Secret Life*, ilk defa Amsterdam'da yalnızca altı nüshalık özel bir baskıyla yazar adı belirtilmeden yayımlanmıştır ve bazıları tarafından Henry Spencer Ashbee'ye atfedilmektedir. Sonradan gerek bütün olarak, gerekse kısaltılmış biçimlerde defalarca basılmıştır.

18 Sonraki bölümlerde tartışılan kitaplara ek olarak, bu tür pek çok eserin başlıkları Ashbee, Hayn, Gay ve diğerlerinin derlediği erotik yapıtlar kaynakçalarında bulunabilir; bkz. Deakin, 1964.

letini örtbas ettiğini öne sürer, çünkü "bedensel zevklerin ve çeşitli hazların tatmin edilmesinin bu kadar göklere çıkartıldığı; koruluklar, hamamlar ve çeşmelerden, meyve ve çiçeklerden, cinsel cazibeden başka bir şeyin sözünü duymadığımız bir yeri, kolaylıkla bir tatlılıklar cenneti sanabiliriz." (Alıntılayan Sharafuddin, 1994; 136-7) Yine de, bu tür eleştirilere rağmen, Batılı kamuoyu için bu yapıtların çekiciliği bastırılamayacak türden görünüyordu ve yayımlanan eserlerin sayısı da o nispette pek yüksekti. *Lalla Rookh* gibi daha ortayolcu yaratıların yanında, Maturin Murray Ballou'nun "On Sentlik Romancıklar" dizisinden çıkan *The Turkish Slave or the Dumb Dwarf of Constatinople*'ı [Türk Kölesi yahut Konstantinopolis'in Dilsiz Cücesi] (1863 civarı) ile George W.M. Reynolds'ın "haftalık bir penilik, aylık altı penilik fasiküller" halinde tefrika edilen, hafifçe açık saçık tarihsel romanı *The Loves of the Harem: A Tale of Constatinople* [Haremin Aşkları: Bir Konstantinopolis Öyküsü] (1855) gibi popüler yayınlar da çoğaldı. Böylece bu yazın türü, sınıf sınırlarını aştı ve azımsanamayacak oranlarda okuyucuya ulaştı.

Bu süreç, cinsel alanın, "farklılığı hastalığa bağlayan sistemlerin merkezi bir yapılandırma öğesi" olageldiği 19. yüzyılda çok yoğunlaşmıştır. (Gilman, 1985: 37-8) Hiç kuşkusuz cinsellik 19. yüzyılda icat edilmemiştir; ama kullanımı o güne kadar görülmemiş bir boyuta ulaştırılmış, egemen Avrupa temsil sistemlerinde her zamankinden daha belirtik hale gelmiştir; özellikle de farklılığın inşa edilmesi bağlamında. Dolayısıyla, beklenebileceği üzere, 19. yüzyıl sonunda ve özellikle 20. yüzyıl başında Şark'ta cinsellik üstüne çok sayıda sözde bilimsel kitap yayımlandı. Bernhard Stern'in *Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei* adlı çalışması, daha önce söz edildiği üzere, iddialı bir kitaptır; birinci ciltte tıp konusunu –gerek formel, gerekse halk arasında uygulandığı haliyle– ele aldıktan sonra, ikinci ciltte dikkatini cinselliğe çevirir. Tamı tamına otuz üç bölümde çokeşlilik, boşanma, zina, hadımlar, padişahın haremi, cinsel âdetler ve terimler (Bulgarca ve Sırpça-Hırvatça'dan tutun da Türkçe, Arapça, Farsça ve Hintçe'ye kadar birçok dildeki ilgili sözvarlığını ballandıra ballandıra sunarak), eşcinsellik, mastürbasyon, fuhuş, zührevi hastalıklar, iktidarsızlık, kısırlık, çocuk düşürme, hamilelik ve loğusalık gibi bir dizi konuyu işler. Yazma biçimi karmakarışıktır, hiçbir sisteme uymaksızın klasik kaynaklara, folklor derlemelerine, tarihlere ve Fâzıl Bey ile Ömer Halebî gibi "Şarklılar"ın yazdıklarına (ki bunlara 5. bölümde döneceğim) başvurur; kulaktan dolma bilgiler ve kişisel deneyimleri de cabası. Stern, sözgelimi Balkanları Küçük Asya'dan ayırt etmeye özen gösterir ama, koskoca bir bölge bu kitapta bilinirliği, belli olgu-

ların toplamına indirgenebilirliği ile birleştirilir. Bu anlamda, yalnız içeriği bakımından değil, belki daha da fazla biçimi bakımından ilginç bir kitaptır.

Kısmen benzer, ama daha sınırlı bir kitap da *The Turkish Art of Love*'dır ki, görünüşte Pinhas ben Nahum diye biri tarafından yazılmış, fakat aslında neredeyse tamamen Stern'in kitabından aşırılmıştır, bir Fransızca antolojideki birkaç açık saçık öykü ile yığınla ırkçı saçmalık eklenerek. Erotik yazının hacimli bir tarihçesi dahil birkaç kitabın yazarı olan Paul Englisch, *Sittengeschichte des Orients*'te [Şark'ın Cinsel/Ahlaki Tarihi] (1932) zaman ve mekân bakımından yaygın bir konuyu ele almak üzere yola çıkar: Eski Yakındoğu'dan (Mısır, Asur ve Babil dahil) başlayarak, Türkiye, Arabistan ve İran'a, oradan da Hindistan, Çin ve Japonya'ya geçer. Bir kez daha, bu birbiriyle ilgisiz zamanlarla mekânları bir arada tutan tek şey, Şark'ın tekbiçimliliği ve değişmezliğidir. İçeriği büyük ölçüde bu türün diğer kitaplarıyla aynıdır, haremler, cinsel edimler ve "sapıklıkların" yanı sıra, beyaz kölelik ve cinsel şiddet gibi konuları kapsar.

Yirmi küsur sene sonra basılmış olmakla beraber Carl von Bolen'in *Erotik des Orients*'i [Şark'ın Erotizmi] (1955) aşağı yukarı aynı nitelikte bir kitaptır; "ilkel" erotizmin yanı sıra Arabistan, İran, Hindistan, Çin ve Japonya'yı kapsar. Gerçekten de 1950'lerin sonunda ve 1960'larda birkaç benzer yeni kitap çıktı ortaya. Örneğin, James Cleugh'nun *Ladies of the Harem*'i [Haremin Hanımları] (1955) Türkiye, Mısır, Arabistan, İran, Hindistan ve Afrika'da cinselliğin kulaktan dolma (ve çoğunlukla seyahatnamelere dayanan) betimlemelerini sunar, bu toplumların "doğal" çokeşliliğini "Avrupa'nın tekeşlilik sapkınlığıyla" karşıtlaştırır. George Allgrove'un "Sir Richard Burton'ın anısına" ithaf edilmiş olan *Love in the East*'i [Doğu'da Aşk] (1962) Victoria çağı kâşifinin etkisini çok açık bir şekilde göstermektedir. Allgrove'un ırk ve cinsiyetle ilgili görüşleri ustasınınkine kıyasla biraz daha aydın olmakla birlikte genel yaklaşımı çok benzerdir: Lucian'ın diyalogları, İbraniler, ilk dönem Hıristiyanları ve de İslam öncesi Arap şiiriyle başlayıp sömürgecilik sonrası Ortadoğu'yla bitirmesine karşın, temel kaynağı yine de "geçmiş için olduğu kadar bugün için de bir kılavuz; ... Arapların toplu bilinçdışına indirilmiş bir kuyu" olarak nitelediği *Binbir Gece Masalları*'dır. (Allgrove, 1962: 52, 149)

Allen Edwardes, *The Jewel in the Lotus: A Historical Survey of the Sexual Culture of the East*'te [Lotus Çiçeğindeki Mücevher: Doğu'nun Cinsel Kültürünün Bir Tarihsel Dökümü] (1959), Burton'a ve ondan bile daha az güvenilir bazı diğer 19. yüzyıl gezginlerine dayanarak Kuzey Afri-

ka'dan Hindistan'a kadar uzanan çok geniş bir alanda cinselliği araştırmaya kalkışmaktadır. Muhbirlerinin iddialarını aynen, oldukları gibi doğru kabul ederek etkileyici bir efsane, kulaktan dolma bilgi, kalıp ve düzmece koleksiyonu sunan Edwardes, "kadın", hadımlar, cinsel organlar, sünnet, mastürbasyon, fuhuş, "sapıklıklar" ve temizlik uygulamaları gibi bir dizi konuyu ele alır kitabında. Şayet yazar kaynaklarını gösterme konusunda biraz daha titiz davranmış olsaydı, bu kitap "Şark" cinselliği üstüne İngiliz yazınının yararlı bir derlemesi olurdu; bu haliyle birtakım alıntıların peş peşe sıralanmasından ibaret ise de, tüm söylemin altında yatan zihniyeti iyi aktarmaktadır. Allen Edwardes ve Robert E.L. Masters'ın *The Cradle of Erotica: A Study of Afro-Asian Sexual Expression and an Analysis of Erotic Freedom in Social Relationships* [Erotiğin Beşiği: Afrika ve Asya'da Cinsel İfadeye Dair Bir Araştırma ve Toplumsal İlişkilerde Cinsel Serbestliğin Bir Çözümlemesi] (1963) adlı eseri, Afrika ve Asya'daki daha yakın zamanlara ait cinsel âdetlerin incelemesi gibi sunulmuştur, ama kaynaklar gibi konular da Edwardes'ın daha önceki kitabına çok benzemektedir. *Sex Crimes in History* [Tarihte Cinsel Suçlar] (1963) başlıklı bir kitaba zeyl olarak basılan "A Historical Survey of Sex Savages and Sexual Savagery in the East"te [Doğu'da Cinsel Vahşilerin ve Cinsel Vahşetin Tarihsel Dökümü] Edwardes, sistematik cinsel şiddetin –bölgenin dini ve kültürel özellikleri dolayısıyla– "Şark"ta yaygın ve müzmin olduğunu savunmaktadır.

Peter Tompkins'in yazdığı *The Eunuch and the Virgin: A Study of Curious Customs* [Hadım ve Bakire: Garip Âdetler Üzerine Bir Araştırma] (1962), aynen başlığında sözü edilen iki konunun, yine büyük ölçüde gezi yazınına dayalı, sohbet havasında, gazeteci üslubunda bir anlatımıdır. Lo Duca'nın *Die Erotik im fernen Osten*'i [Uzakdoğu'da Erotizm] (1969) ise, bu kez başlığına rağmen, Japonya'ya ek olarak İran ve Hindistan'ı da kapsamaktadır. Joseph R. Rosenberger'ın *Sex in the Near East*'ine [Yakındoğu'da Seks] (1970) gelince, neredeyse çırılçıplak bir "harem kadını"nın kasıkları üzerine odaklanmış bir kamera merceği gibi tasarlanmış olan kapağı, tamamen değersiz bir kitabın habercisi olmaktadır. Yazar, 18. yüzyıl serbestiyetçilik geleneğine çok uygun bir biçimde, ama birkaç yüzyıl geriden gelerek, sofu Amerikalılara ahlaki ve kültürel göreliliğin değerini göstermek üzere bu kitabı yazdığını iddia ediyor. Son cümleleri olan "Cinsellik rüzgâr gibi olmalıdır. Özgür olmalıdır. Nitekim Yakındoğu'da *öyledir*..." (Rosenberger, 1970: 156), dünyanın bu bölgesine aşina olanlara hiç kuşkusuz pek şaşırtıcı gelecektir!

Farklı özen düzeyleriyle yazılmış ve değişik bilgilenme düzeylerini

yansıtıyor olmalarına karşın, yukarıda sözü edilen kitapların pek çok ortak yanı vardır. Hepsi kabaca aynı coğrafi alanları kapsamakta, aynı kaynakları kullanmakta, cinselliğin aynı yönleri üzerine az çok aynı görüşleri ifade etmektedir. Ancak bu kitapların, bu edebiyatın ancak küçük ve de çok türdeş bir alt kümesini oluşturduklarını göz önünde tutmak gerekmektedir. Bir bütün olarak ele alındığında, cinselleştirilmiş yabancıbilgisel yazın, bundan sonraki bölümde gösterileceği üzere, bu kadar tek biçimli değildir. Ancak oraya geçmeden önce, bu yapıtların nasıl olup da bir söylem oluşturduğunu açıklığa kavuşturmak istiyorum.

Değişmeceler ve Değişkenlik

Şarkiyatçı seyahatnameler, aşk romanları, erotik romanlar ve sözde bilimsel incelemelerin meydana getirdiği büyük külliyatı okurken, ilk bakışta çelişkili görünen, ama yine de nasıl olduysa birlikte var olan iki nitelik dikkat çekiyor. Bir yandan, aynı motiflerin, öykü ve kalıpların, bir kitaptan diğerine devşirilerek alabildiğine yinelendiği –kısacası, alıntılama ve yinelemenin araçsallığıyla, bir gerçeklik inşası süreci– görülüyor. Diğer yandan, hep birbirleriyle çelişen baş döndürücü bir kesinlemeler hazinesiyle karşılaşılıyor ve bunlar, tuhaf bir zihinsel yadsıma mekanizması sonucunda, nasıl oluyorsa bu yazın türünün güvenilirliğini kökünden sarsmıyorlar. Sözgelimi, "Şarklı kadın" hem melek hem şeytan, hem çekici hem itici, hem kaba hem ince, hem tiksindirecek derecede pis hem hamam sefalarına tutkun, hem anlatılamayacak kadar çirkin hem masallardaki kadar güzel, hem zarif hem paspal, hem şekilsiz hem kusursuz derecede orantılı, hem bir ceylan kadar nazik hem bir ördek kadar şapşal, hem miskin hem bir yük hayvanı, hem çaresiz bir mahkûm hem fettan olarak tanımlanıyor.

Kuşkusuz bu gerilim şarkiyatçı yazınla sınırlı değildir ve daha genel olarak ataerkil söylemde kadınlara böyle birbiriyle çatışan nitelikler atfedilmesi olağandır. Toril Moi, bunun kadınların marjinalleştirilmesiyle ilişkili olduğunu ikna edici biçimde savunmaktadır ki, o da kadınların "*tüm* sınırların rahatsız edici özelliklerini paylaşmaları"na neden olur:

Ne içeride olacaklardır ne de dışarıda, ne malum olacaklardır ne de meçhul. İşte eril kültürün bazen kadınları karanlık ve kargaşayı temsil eder gösterip kötülemesine, Lilith veya Babil fahişesi olarak görmesine, bazen de üstün ve daha saf bir doğanın temsilcileri olarak yüceltmesine, Bakireler ve*

* Lilith, Kitab-ı Mukaddes'te bulunan bir tutarsızlığı halletmek için ortaya çıkmış olan bir Yahudi efsanesinin kahramanıdır. Tekvin'in Birinci Bab'ında Allah'ın insanı ilk defa "erkek ve dişi olarak" (27) yarattığı bildirilirken, İkinci Bab'da Havva'nın Âdem'in kaburgasından yaratıldığı anlatılır (21-23). Peki, o zaman ilk yaradılıştaki

Tanrı Anaları olarak kutsamasına yol açan bu konumdur. İlk örnekte sınır çizgisi dışardaki kargaşa dolu sahranın bir parçası olarak, ikincisinde ise içerinin ayrılmaz bir parçası olarak görülür. (Moi, 1985: 167)

Bu büyük değişkenliğe rağmen, yine de sık sık bunu açıkça yadsıyan genelleyici hükümlerle de karşılaşılıyor, tıpkı Suzanne Voilquin'in 1866'da ortaya attığı "Arap kadınlarının özelliklerinden biri, tek bir tip üreten fiziksel ve ahlaki tekbiçimliliktir" iddiası gibi. (Voilquin, 1978: 241)[19] Eğer Arap kadınları bir Avrupalı gezginin kafasında yukarıdakilerin hepsi olabilip yine de "tek bir tip"e ait addedilebiliyorsa, şarkiyatçılığın işleyişinin genel olarak kabul edildiğinden çok daha karmaşık olması gerekmektedir.

Son yıllarda sayıları gitgide artan birçok eleştirmen, sömürgeci söylemin Said'in *Orientalism*'de ilk önerdiği kadar türdeş veya tutarlı olmadığını savunmuşlardır. "Kültürel farklılıklara hükmeden, onları üreten ve yöneten tutarlı, tek sesli bir söylem" kavramına karşı çıkmışlar, "Şarklı öteki imgeleri birleşik ya da zorunlu olarak anlamdaş değildirler; bir göndergeler çoğulluğuna işaret ederler, Şarkları hakkındaki hükümlerinin üretiminde ortak bir tarza illa ki sahip değiller ve belli anlarda toplumsal ve yazınsal şartlar tarafından farklı biçimlerde oluşturulurlar" görüşünü öne sürmüşlerdir. (Lowe, 1991: ix-x) Üstelik bu, yalnız sömürgeci projenin değişik evreleri için değil, tek tek evreler için de geçerlidir. Örneğin, Yeni Dünya'nın Avrupa tarafından keşfini ele alalım: Avrupalının Karayip yerlisine ilk tepkisinde iki çelişkili söylem birlikte mevcuttu, bir Şark uygarlığı söylemiyle bir vahşilik söylemi ve bunların her ikisinin de izleri klasik döneme kadar sürülebilir. (Hulme, 1992: 21)[20] Hem özgül sömürgeci durumlar arasındaki, hem bu durumların içlerindeki bu değişkenliğe gereken dikkat verilmezse, sömürgeci söylemin, tabiatıyla durağan olmayan bir gerçeklikle baş etmesini sağlayan önemli mekanizmalardan bazılarını gözden kaçırmak tehlikesiyle karşı karşıya kalınır. Gerçekten de Ali Behdad'ın vurguladığı üzere, Said'in ve bazı izleyicilerinin şarkiyatçı söy-

"dişi" kimdi? Efsaneye göre Lilith bu dişi varlık olup, kendini Âdem'le eşit saydığı ve altına yatmayı reddettiği için yerini Havva'ya terk etmek zorunda kalmış, ondan sonra da sürekli erkeklere musallat olan bir cin olarak hayatını sürdürmüştür. Lilith'in Âdem'e tabi olmayı reddetmesiyle, Kur'an-ı Kerim'de İblis'in Âdem'e secde etmeyi reddetmesi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir; nitekim Talmud'da Lilith bazen Şeytan'la özdeştirilmiştir.

19 Bu arada belirteyim, bu düşünce en az MÖ beşinci yüzyıla, Hippokrates'in, mevsimler Asya'da daha yeknesak olduğu için "Avrupalıların fiziği Asyalılarınkinden daha çok çeşitlilik gösterir" deyişine kadar gider. (Hippocrates, 1923-28:1: 131) Hippokrates için "Asya", Küçük Asya yani Anadolu demekti.

20 Yeni Dünya'nın keşfini çevreleyen söylem hakkında, ayrıca bkz. Todorov, 1984.

leme atfettiği türdeşlik ve tutarlılık, "şarkiyatçılığın mikro uygulamalarının karmaşıklıklarını açıklayamaz; yani dağılmış temsiller ağının, stratejik düzensizlikler, tarihsel süreksizlikler ve söylemsel ayrışıklık içeren özgül, ama can alıcı noktalarını." (Behdad, 1994: 12)

Sömürgeci söylemin değişken niteliğinin önemini irdelemeden önce, daha temel bir sorun olan *söylemselliğine* değineyim. Ne de olsa, sömürgeci yazını boydan boya kat eden, birbirinden farklı ve hatta zaman zaman birbiriyle çelişkili kesinlemeler göz önünde tutulursa, tek bir söylemden söz etmenin mümkün olup olmadığı bile haklı olarak sorgulanabilir. *L'Archéologie du savoir*'da [Bilginin Arkeolojisi] (1969) Foucault, bir "söylemsel oluşumu" teşkil eden büyük bir sav grubunu nesne, sav biçimi, kavramlaştırma, yahut izlek birliğinin değil, bu savların yayılması için düzenli bir sistemin varlığının nitelendirdiğini savunur. (Foucault, 1972: 31-9) Bir başka deyişle, Foucault'nun kullandığı anlamda bir söylem teşkil etmesi için bir temsil yığınının türdeş olması gerekmez; gereken şey, *sistematik bir biçimde yaygınlaştırılmasıdır.*

Bu bakımdan, sözgelimi sadece kadın gezginlerin yazdıklarına odaklanmak, esas noktayı gözden kaçırmaktır. Örneğin Billie Melman, her ne kadar Avrupa'nın Şark'a dönük tutumunu, birleşik ve yekpare olan, çizgisel olarak ilerleyen, "dünyayı keskin biçimde erkek-dişi, Batı-Doğu, beyaz-beyaz olmayan, Hıristiyan-Müslüman gibi bakışımsız karşıtlıklara bölen ikilikçi bir bakıştan, ya da 'çiftler halinde düşünme'ye dönük evrensel eğilimden" türeyen bir tutum olarak görme tavrına karşı çıkmışsa da, kendi de bir miktar ikilikçiliğe düşmüştür, zira "18. yüzyılda ortaya çıkan, 19. yüzyıl boyunca egemen görüşün yanı başında gelişen" ve ifadesini şimdiye dek faydalanılmamış olan "Ortadoğu'da yaşayan veya oraya seyahat eden kadınların devasa yazı külliyatında" bulan "alternatif bir bakış açısından" bahsetmektedir. (Melman, 1992: 7) Oysa bu "devasa külliyatın" kendisi hiç de türdeş değildi. *Ana* görüşün yanı başında var olan bir *ikinci görüş* öne sürmektense (çünkü bir artı bir hâlâ iki etmektedir), ben, sömürgeci söylemde toplumsal cinsiyetin ve cinselliğin kullanılmasında, tek bir söylem dokusunu, birbiriyle çatışan birçok ipliğin oluşturduğunu savunuyorum. Bu, Foucault'nun "söylemlerin taktik çokdeğerliliği kuralı" diye adlandırdığı kaidenin güzel bir örneğini sunmaktadır: "Söylemler, güç ilişkileri alanında işleyen taktiksel öğeler veya kümelerdir; aynı strateji içinde farklı, hatta çelişkili söylemler var olabilir ve tersine, bir stratejiden karşıt bir diğerine biçimlerini değiştirmeden geçebilirler." (Foucault, 1978-85: 1: 101-2)

Cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş yabancı yer ve "öteki" temsille-

rinin, yukarıda özetlenen anlamda bir söylemsel oluşum meydana getirmiş oldukları kesindir. Bu söylemin çokdeğerliliği –varoluşunu sorgulamak şöyle dursun– onun ayrılmaz bir parçasıdır ve dolayısıyla şarkiyatçılığın içindeki çelişkiler ve kırılmalar birlik ve egemenliğine halel getirmez. Meyda Yeğenoğlu'nun kaydettiği üzere, "Şarkiyatçı *topos*'un yeniden savlanmasını daha önce dile getirilmiş olan fikirlerin ve imgelerin salt basitçe yinelenmesinde değil, bunun yanı sıra yer değiştirmelerde, ayrılmalarda ve hatta karşı düşüncelerin yayılışında da" aramak gerekir. (Yeğenoğlu, 1992: 46-7)[21] Aynı şekilde Behdad, şarkiyatçılık "ekonomisinin, bütün bir söylemsel uygulamalar dizisinin çeşitli epistemolojik alanlarda üretilmesini sağlayan bir 'süreksizlik ilkesi'ne dayandığını" savunmuştur. Ona göre farklılık, tercihsizlik ve türdeşlik, şarkiyatçı temsillerin temel niteliklerididirler, zira savların çoğaltılmasına ve dağıtılmasına olanak verirler. Bu nedenle, "iktidar söylemi, yeni yetke alanları üretmek için süreksizlik ve özgülleştirmeye bel bağlar. Bu anlamda, sömürgeci iktidarın üretiminde ve dönüştürülmesinde *türdeşlik etkinlik kazandıran bir güçtür* ve onun yeni tarihsel koşullarda geçerli kalmasını sağlar." (Behdad, 1994; 13, 140, a.b.ç.) Daha da güçlü bir ifadeyle, "Şarkiyatçılık hegemonyası, çeşitli biçimler ve değişik tarihsel dönemlerde özgül eklemlenme ve yeniden eklemlenme biçimleri olmadan kendisini asla ayakta tutamazdı." (Yeğenoğlu; 1992: 47) Bu nedenle, sömürgeci söylemin kullandığı cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş imgelerin çoğulluğu, uyarlanabilirliğinin kanıtıdır ve sömürgeci projenin çeşitli yerler ve zamanlarda karşılaştığı sorunlara ilişkin önemli ipuçları verir. Her sömürgeci ilişki, mekânına ve tarihine özgü olan kendi anlatılarını, bütün bir söylemsel uygulamalar dizisini kullanarak ve özgül durumun niteliklerini, süresini ve aşamasını yansıtacak biçimde doğurur. (Mills, 1993: 87-8)

Şarkiyatçılığın (ya da daha genel olarak ötekilikçiliğin) gücü, apaçık içeriğinden (özgül imgeler, tek tek kalıplar) değil, epistemolojisinden ileri gelir. Abdul R. JanMohamed bu epistemolojinin, sömürgeci temsil sis-

21 Her ne kadar bunun çok derin bir gerçek olduğunu düşünüyorsam da, Yeğenoğlu'nun "şarkiyatçılık kendisini oluşturan metinlerin çokşekilli doğasına rağmen *birliğini* kurar" (Yeğenoğlu, 1992: 58) yollu metafizik ısrarını inandırıcı bulmuyorum. Özelde de, Lady Montagu'nun yazılarının her türlü özgüllüğünü (sözgelimi Lowe, 1991: bölüm 2; veya Lew, 1991'de savunulduğu üzre) reddetme çabaları en azından sorgulanmaya açıktır: 18. yüzyılın başlarında yaşayan bir İngiliz elçisinin karısı olduğu düşünülürse, Montagu'nun *Letters*'ının (Mektuplar) cinsiyetçi ve sömürgeci tutumlardan uzak olmaması pek de şaşırtıcı olmasa gerek; ama iki şeyin birbirini karşılıklı olarak dışlamadığını kanıtlamak, özdeş olduklarını kanıtlamakla bir değildir.

temlerinin merkezi özelliği olduğunu savladığı "Zerdüşt [Manichean] alegorisine" dayandığını iler sürmüştür. Sömürgeci söylemi niteleyen, öne sürdüğü herhangi bir tekil iddia değil, ikicil yapısıdır: "[E]mperyalist, ötekinin belli imgeleri yahut kalıpları üzerine değil, *Zerdüşt alegorisinin sunduğu duygusal yararlar üzerine* odaklanır ki bu alegori, çeşitli kalıpları üretir [ve] ... çok tesirli değiş tokuş mekanizması sayesinde çeşitli türlerde hızlı dönüşümleri mümkün kılar." (JanMohamed, 1986: 82, 87, a.b.ç.)[22] Göreceğimiz üzere, ikilikçilik biçimi, içeriğinden bağımsız olarak çok güçlü bir araçtır ve sömürgeci dönemde Avrupa'nın kendisini keşif ve inşasında sistematik olarak kullanılmıştır.

Sömürgecilik gerçeğinin beyaz/siyah ya da sömüren/sömürülen gibi basit ikiliklerin akla getirdiğinden çok daha ince ayrımlı olduğunu inkâr etmenin mümkün olmaması gerçeğine dayanarak, kuşkusuz, son zamanlarda herhangi türden bir ikilikçiliği açıkça veya örtülü olarak koyutlayan çözümlemeleri eleştirmek yeni bir ortodoksi haline gelmiştir. Bu nedenle, "bu tür kaçınılmaz bölümlemeler nezdinde sömürgeciliğin yapılanışlarını yorumlamanın, anlatının ikili bölünmelerin üretken düzensizleştiriciliği üzerindeki etkisini yadsımak olduğu" savunulmuştur. (Suleri, 1992: 4)[23] Oysa günümüze kadar ulaşan kültürel yapıntılar, sömürgecilik gerçeğini yaşayanların zihinlerinde bu ikili bölünmelerin büyük yer tuttuğunu düşündürmektedir; onları geçerli bilişsel veya çözümsel araçlar olarak görmek, yani bu gerçekliği yaşayanların kendi varoluşlarını anlamlandırmaya çalışırken kullandıkları vasıtalar olarak algılamak, o varoluşun çoğulluklarını yadsımak demek değildir. Kutuplar sık sık yer değiştirmişlerdir ama, ***kutupluluk*** bu söylemin merkezi bir özelliği olarak kalmıştır; sömürgeci söylemin belli anlarını ikilikçi olarak betimlemek, bu nedenle kaçınılmazlıklar öngörmekle aynı anlama gelmez. İkicil olan gerçeklik değil, insanların gerçekliğin çeşitli yanlarını algılayışlarıydı.

Tıpkı JanMohamed gibi, Bhabha da "kalıplı anlamlama zincirinin tuhaf biçimde karışık ve bölünmüş, çokbiçimli ve sapkın, birden çok inancın dile getirilişi olduğu"nu savunmuştur. Örneğin, "zenci hem vahşidir (yamyam), hem de uşakların en itaatkâr ve onurlusu (yiyecek taşıyıcısı); bir yandan azgın cinselliğin somutlaşmış halidir, bir yandan da çocuk kadar masumdur; gizemcidir; ilkel, yalınkat, ama yine de en pişkin ve başa-

---

22 *"Manichean"* terimini kullanırken JanMohamed, Frantz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri*'ni izlemektedir. (Fanon, 1968: 41) [Zerdüşt dininde "iyilik" ve "kötülük" güçlerinin ebedi mücadelesi fikri merkezi bir rol oynadığı için, Zerdüşt imgesi burada "ikililik" anlamında kullanılmaktadır.]

23 Ayrıca bkz. Lowe, 1991: bölüm 1.

rılı yalancıdır; toplumsal güçleri evirip çevirendir. Her bir örnekte vurgulanan bir ayrımdır –ırklar, kültürler, tarihler *arasında,* tarihler *içinde*– efsanevi kopuş anını saplantılı biçimde habire yineleyen, *önce* ile *sonra* arasındaki bir ayrım." Bir başka deyişle, yürürlükte olan belli farklar değil, bizatihi farklılığın varlığıdır. Birbirini yalanlayan kalıplar, biri diğerinin etkisini azaltmadan birlikte var olabilirler; hatta birbirlerini yalanlarken veya olumsuzlarken pekiştirebilirler de. Yabancıbilgisel söyleme etkililiğini kazandıran şey, "kalıplı söylem sayesinde mümkün (ve makul) kılınan *öznelleştirme sürecidir.*" (Bhabha, 1994; 67, 82) Kısacası, yabancıbilgisel söylemin ayrılmaz bir parçası olan temsili şiddetin temelinde yatan, Voilquin'inki gibi bir iddiayı hiç çekinmeden dile getirebilmektir. Barthes'ı hatırlayalım: "Söylen, bildirisinin nesnesiyle değil, bu bildiriyi söyleme biçimiyle tanımlanır: söylenin biçimsel sınırlamaları vardır, 'tözsel' sınırlamaları yoktur." "Hakikate" denk düşmenin ve hatta iç tutarlılığın, işleyişiyle ilgisi yoktur; tam tersine, yoklukları, söylenin zaferine tanıklık eder; neredeyse Descartes'çı bir "Temsil ediyorum, o halde varım."

Dolayısıyla çokdeğerlilik yabancıbilgisel söylemin başarısızlığı anlamına gelmez, aksine söylemin temel bir öğesidir. Bu söylemin büyük başarısı, tutarlı bir temsil –ister verili bir toplumun "gerçekçi" benzetimi olsun, ister onun kasıtlı veya kasıtsız "yanlış" temsili– dokusu yaratması değil, keyfi ve zaman zaman birbirleriyle çelişen hükümleri gerçek olarak kabul ettirmesiydi. Bir başka deyişle, yabancıbilgisel söylemin en temel ürünü, kendi inanılırlığıydı ve bu inanılırlığı sayesinde, iktidar yapılarına hizmet edebilecek, neredeyse tükenmez bir kalıp kaynağı temin ediyordu.

Yazına nüfuz etmiş olan iç çelişkilerin, söylemin inanılırlığını azaltmadığı tarihsel bir gerçektir; ancak bunu söylemek, neden azaltmadığı sorusunu akla getirmektedir. Örneğin nasıl oldu da bir yerde Şarklı kadının mide bulandıracak kadar pis olduğunu, bir yerde de tuvaleti konusunda takıntılı olduğunu okuyan okuyucu, durup her iki metnin de doğruluk değerini sorgulamadı? Sanırım bu sorunun cevabı, yabancıbilgisel söylemin aslında bir değişmeceler yığınından ibaret olmasıdır ki, bu değişmeceler birbirleriyle tutarlı olmak zorunda değillerdi ama, her biri, Avrupa'nın ötekileştirme yoluyla kendini tanımlama sürecinde ve/veya sömürgeci projede belli bir işlevi yerine getiriyordu. Örneğin, pis Şarklı kadın değişmecesi, hem yükselen Avrupa burjuvazisinin kendini (kir pas içindeki işçi sınıfından, "yıkanmayan kalabalık"tan farklı olarak) temiz ve düzenli olarak tarif edişinde, hem de kendini kısmen "ilkel" sömürgelere temizlik ve sağlık hizmetleri götürdüğü iddiasıyla meşrulaştıran sömürgecilik

atılımında merkezi bir yer tutmuştur; diğer yandan, şarkiyatçı söylemin hamam saplantısı, Şarklı kadının bedeniyle fazla ilgili, dolayısıyla aşırı duyusal, şehvetli ve bu nedenle bir kez daha çalışkan, özverili, neredeyse cinsellikten mahrum Avrupa burjuva kadınından farklı olarak gösterilmesi işlevine hizmet etmiştir; üstelik, bu aşırı cinsellik, "öteki"ni kendi kendini yönetme yeteneğinden yoksun bırakmaktaydı ve dolayısıyla sömürgeciliğin gerekliliğini vurguluyordu. Şarkiyatçı söylemin her ürünü, her gezi kitabı, roman veya etnografi, en temel düzeyde, etkililiklerini daha büyük bir varlığa üye olmalarından alan bu tür değişmecelerin bir harmanıydı. Yani her metin, ötekilikçi söylemin bir bütün olarak sahip olduğu toplu yetkeden yararlanmıştır ve tek tek yapıtlar sık sık birbirine karşı çıkmış, yahut daha önce yazılmış olanları eleştirmişse de, söylemin kendisinin doğruluk değeri ve bilme yöntemi asla sorgulanmamıştır. Antropolojiyi niteleyen tutarsızlıkları yorumlarken, Anita Levy şöyle demektedir: "Bu tartışmaya katılmak, antropolojinin çelişkilerinin, aslında savın bütün cephelerini temsil ettiğini kabul etmek demektir; ben daha ziyade bunların, entelektüellerin belli bir çerçeve içinde tek tek konularda uyuşmamakta uyuştuğu ve böylece çerçevenin kendisinin yerinde sapasağlam ve kapsam bakımından kuşatıcı kaldığı bir stratejiyi açığa çıkardığına inanıyorum." (Levy, 1991: 56) Bu, tüm yabancıbilgisel söylem için geçerlidir.

Bir anlamda bu, Derrida'nın *différance*'ının –farklılık/erteleme yoluyla anlamın kuruluşu– doğrusaldan ziyade yarıçapsal biçimine denk düşmektedir. (Derrida, 1973: 129-60)* Bir başka deyişle, Avrupa, kendisini, sonsuza kadar gidebilecek olan bir çizgisel gönderge zinciri halinde değil, çok parmaklı bir tekerlek şeklinde anlamlandırmıştır; göbeğin ispite basit bir ikili ilişkiyle değil, mantık açısından birbirleriyle ille de tutarlı olmaları gerekmeyen sayısız ikiliklerle bağlanmış olduğu bir çark olarak. Ben, adeta havada asılı durmaktadır ve kendisini, aynı kendi gibi, hiç de sabit olmayan nice gönderenlere bağlayan sayısız diyalojik güçlerce yerinde tutulmaktadır. Engels'in sözünü ettiği, bileşkeleri tarihi harekete geçiren sonsuz paralelkenarlar dizisi gibi,[24] burada da benliği anlamla dolduran,

---

* "Fark" ve "erteleme" kelimelerinin Fransızca karşılığı "*différence*"tır; bundan tek bir harfle ayrılan "*différance*" terimini Jacques Derrida, kelimelerin hep kendilerinden farklı olan başka kelimelere dayanarak anlamlandırıldıklarını, bu nedenle anlamlandırmanın farktan farka atlanarak sonsuza kadar ertelendiğini dile getirmek için icat etmiştir.

24 Joseph Block' yazdığı 21 Eylül 1890 tarihli ünlü bir mektubunda Engels şöyle demektedir: "Tarih öyle bir şekilde yapılır ki, nihai sonuç daima her biri belli yaşam koşulları tarafından belirlenen pek çok bireysel iradenin çatışmasından doğar. Bu nedenle, kesişen sayısız güç, sonsuz bir dizi güç paralelkenarı vardır ki, tek bir bileşke ortaya çıkarırlar; tarihsel olay." (Marx, Engels ve Lenin, 1972: 295)

bazen pekâlâ birbiriyle tutarsız olabilen birçok anlamlayımsal girdinin bileşkesidir. Avrupa, kendisini "ötekilerinden" ayıran çok sayıda karşıtlığın desteğiyle "kurucu dışarısı" içinde yüzmektedir. Böylece yeniden *panopticon*'a dönüyoruz:

> Her şeyi görebilirlik, birincil zihinsel ve toplumsal ilişkilerini yarıçapsal çizgilerle tanımlayan bir toplumun özlü bir geometrisini oluşturur. Merkez ile kenar arasındaki diyalektik, tek değerli bir mantık kurar: Delilik, akıl sağlığının yokluğu; suç, erdem eksikliği; cehalet, bilgiye muhtaç düşünce olarak bilinir. Bu ikili karşıtlıkları birbirine bağlayan çizgi saldırgan ve ilerleyicidir. Vasat yahut itidal yoktur; kısmen ilerlemeye, kısmen savunmaya hizmet eden geçici bir ufuk vardır yalnızca. (Kunze, 1987: 10)

Şarkiyatçılığın Said tarafından vurgulanan alıntısal [*citationary*] yanıyla, kendisini niteleyen iç tutarsızlıklar arasında görünürde var olan çelişkiyi çözer bu: Alıntılanmayı bekleyen, tek bir yapıtın barındırabileceğinden kat kat fazla motif vardı; her yazar, motiflerini bu engin dağarcıktan seçip kullanırdı –kuşkusuz keyfi olmayıp, yazarın içinde çalıştığı koşullar tarafından belirlenen bir süreçle– ve seçtiği motifler, sık sık bir başka yazarın seçimleriyle çelişirdi. Bu önemli değildi, çünkü Said'in dediği gibi, "hepsi Şark'ın ayrılığını, yabansılığını ayakta tutardı." (Said, 1979: 206)[25] Bir başka deyişle, her biri bir mekân teknolojisiydi.

25 Said, "geriliği, sessiz kayıtsızlığı, dişil nüfuz edilebilirliği, miskin yumuşakbaşlılığı" diye devam etmektedir sözlerine, ama ileriki sayfalarda söylemin bundan çok daha karmaşık olduğunu göstereceğim.

Chrétiennes captives des Turcs

CİNSİYETLENDİRİLMİŞ COĞRAFYA, CİNSELLEŞTİRİLMİŞ İMPARATORLUK

Mekânın, coğrafyanın ve imparatorluğun toplumsal olarak inşa edildiğini savlamak, mutlaka toplumun anlamlama sistemlerinin damgasını taşıdıkları anlamına gelmektedir, başka şeylerin yanı sıra; öyleyse, temel bir biçimde cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş olmaları pek şaşırtıcı olmasa gerektir. En azından ilk defa Joannes Bucius (Johann Putsch) tarafından 1537'de yayımlanmış olan, Avrupa'nın kadın şekline benzetilmiş haritasına[1] kadar giden mekânın cinsiyetlendirilmesi, Batı kültürü içinde uzun bir tarihe sahiptir; ister gerçek, ister kurgusal, yabancıların cinselleştirilmesi de aynı şekilde yüzyıllarca geriye, Kleopatra'ya, Salomé, Seba Melikesi, Troyalı Helen, Dido, Monostatos, Othello ve Caliban'a gider. Paul Brown'ın ifade ettiği üzere, cinsellik söylemi, "sömürgeci söylemin çeşitli alanları için can alıcı bir odak" sunmuştur. (Brown, 1985: 51)[2]

Örneğin, 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarında İngiliz keşif ve

1 Özgün haritanın bir kadını mı yoksa İspanya kralı V. Carlos'un hayali bir portresini mi temsil ettiği konusu biraz tartışmalıdır ama, Sebastian Münster, Heinrich Bünting ve sonraki diğer haritacıların ellerinde kesinlikle kadınsı özellikler kazanmıştır. Bkz. Hill, 1978: 39. Psikolojinin sorgulanmadan toplumsal ve kültürel olgulara uygulanmasından hiç hoşlanmıyorsam da, Stein ve Niederland, 1989'da, cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş coğrafya ve jeopolitika hakkında bazı ilginç sözler mevcuttur. Henry Rider Haggard'ın *King Solomon's Mines*'ındaki [Hz. Süleyman'ın Madenleri] (1885) çok cinselleştirilmiş (kurmaca) haritanın tahlili için bkz. McClintock, 1988 ve Stott, 1989: 77-9, 84-5. Edebiyatta cinselleştirilmiş yer temsilleri için bkz. Lutwack, 1984: bölüm 3. Toplumsal cinsiyet, cinsellik ve mekâna ilişkin ilginç tartışmalar için bkz. Rose, 1993; Massey, 1994; Betsky, 1995; Blunt ve Rose, 1994 ve Colomina, 1992. Bu konuda yazılanların yararlı bir değerlendirmesi için bkz. McDowell, 1993.

2 Gerek kurgusal, gerekse gerçek tarihsel kişilerin cinselleştirilmesinin güzel bir incelemesi için bkz Kabbani, 1986. Ayrıca bkz. Hulme, 1992: 89-134. Hıristiyanlarla Müslümanları karşı karşıya getiren ortaçağ aşk ve macera anlatıları hakkında bkz. Metlitzki, 1977: 136-60.

anatomi bilimi söylemleri arasında, "anatomistin kadınların sırlarını veya 'mahremiyetlerini' açması ve gözler önüne sermesiyle, Avrupamerkezli bir bakış açısından, daha önce gizli olan dünyaları gün ışığına çıkarmayı" birbirine bağlayan güçlü bir metinlerarasılık vardı. Özellikle yeni epistemolojinin baş kuramcısı olan Francis Bacon, sık sık Kristof Kolomb'u, Magellan'ı ve "sayesinde 'doğadaki pek çok şeyin *açığa çıkarılıp keşfedildiği*'" seyahat motifini, "dişileştirilmiş bir 'doğa'nın 'uzak ve gizli kalmış parçaları'nı açıp teşhir eden 'zamanın eril doğumu' olarak bizatihi bilimin potansiyel gelişiminin simgeleri olarak" kullanmıştır. (Parker, 1994: 86-7)[3] Bu husus, 1590'ların ortasında yazıldığı tahmin edilen ve ilk olarak 1669'da yayımlanan John Donne'ın "To His Mistress Going to Bed" [Sevgilisinin Yatağa Gelmesi Üzerine] adlı şiirinde açık seçik bir biçimde –şiirsel de olsa– dile getirilmiştir: Sevgilisinden soyunmasını talep eden ve bu sırada her bir giysiyi tek tek adlandıran Donne, şöyle yazar:

> Bırak şu serseri ellerim dolaşsın her yanında,
> Önde, arkada, arada, yukarda, aşağıda.
> Ah benim Amerika'm, yeni keşfedilmiş ülkem!
> Halkı tek bir erkek olunca en güvenilir olan krallığım;
> Değerli taşlar madenim, imparatorluğum,
> Seni keşfettiğim/soyduğum [discovering] için bilsen ne kadar mutluyum. (Donne, 1985: 184)*

Koşutluk, "*discovering*" fiilinin bu kinayeli kullanılışı ve Amerika'ya yapılan göndermeyle bundan daha açık biçimde ortaya konamazdı.

Gezi kitapları sık sık Şark'ı "ebedi dişi" olarak nitelemişlerdir. Hatta Douglas Sladen, *Carthage and Tunis: The Old and New Gates of the Orient* [Kartaca ve Tunus: Şark'ın Eski ve Yeni Kapıları] (1906) başlıklı seyahatnamesinde –hem de görünen o ki pür ciddiyet– Kuzey Afrika'da "kadınlar erkeklerden çok daha Şarklıdır" diye yazabilmiştir. (Sladen, 1906: 2: 324) Bu ve benzer diğer hükümlerde, "Şarklı olma" niteliği, Batı Avrupa (yani öncelikle beyaz erkek burjuva) ölçütlerine göre algılanan farklılıklarla tanımlanmıştır ve "Şark"taki kadınlar bu açıdan bakıldığında erkeklere oranla daha çok ayrılık gösterdikleri için, ister istemez "daha Şarklı" olarak nitelenmişlerdir.

---

3 Ayrıca bkz. Dufrenoy, 1946-47, I: bölüm 6.

* Türkçe çeviri: John Donne, *Seçilmiş Şiirler*, çev. Bülent Bozkurt, (1994): 140'tan biraz değiştirilerek alınmıştır. Buradaki "*discovering*" sözcüğü, İngilizce'de "keşfetmek" anlamına geldiği gibi, kökeni itibariyle "örtüsünü açma" anlamını da taşımaktadır.

Fakat Şark her zaman dişi olarak temsil edilmemiştir. Bazen de Hıristiyanlık, açıkça erkek bir Şarklı "öteki"nin elinde tecavüz edilen yahut tecavüz edilme tehlikesi altında bulunan narin bir kadın olarak resmedilmiştir. Örneğin 1454 Şubat'ında Lille'de, İstanbul'u yeni fethetmiş olan Türklere karşı Avrupalı hükümdarlardan destek toplamak için çok iyi duyurulmuş bir "sülün ziyafeti" düzenlenmiştir. Yiyecekler ve simgeler bakımından zengin, hiçbir masraftan kaçınılmamış bir olaydı bu; yemek kazanlarıyla süslü arabalar birbirini takip ediyordu ve:

> Dük'ün masasının tam karşısında yüksek bir sütunun üzerinde bir kadın heykeli duruyordu. Değerli taşlar kakılı altın bir şapkası vardı ve üstüne takılmış bir ikincisi çiçeklerle bezenmişti. Sarı saçları ayaklarına dökülüyordu ve bedenini, üzerinde Yunan harfleri yazılı bir tül sarıyordu. Ziyafet boyunca sağ göğsünden baharatlı şarap aktı. Yanındaki daha kısa bir sütuna [Mathieu] d'Escouchy tarafından çok güzel bir hayvan olarak tarif edilen canlı bir aslan zincirlenmişti. Kadını kollayan aslanın durduğu sütuna dayalı bir levhada altın harflerle *Ne touchiés à ma dame* [Hanımıma dokunmayın] yazılıydı. Kadın heykeli Konstantinopolis'i temsil ediyordu, canlı aslan ise Bizans'ın başkentini alıp yağmalayan Türk'ü. (Schwoebel, 1967: 86-7)[4]

Doğrusu buradaki "hayvanların kralı" soylu aslanla düşmanın temsilinin amaçlandığını hiç sanmıyorum; Burgonya dükünün Bizans'a destek olmak üzere harekete geçirmeyi ümit ettiği Batılı hükümdarların gücünü temsil etmesi daha muhtemel gibi. Ne olursa olsun, burada Konstantinopolis kadın olarak gösterilmiştir ve düşüşüne ilişkin betimlemelere cinsel tecavüze dair korkunç öyküler eşlik etmiştir. Sözgelimi, vakanüvislerden biri, Türklerin Aya Sofya'ya girince birçok Bizanslı hanım ve genç kız bulduklarını ve "zorla ve onlar istemedikleri halde bedenlerine sahip olduklarını" rivayet eder; bir diğeri "acımasız putperestler ve zalim Türkler tarafından ... tecavüze uğrayan kadınların ve bakirelerin utanç verici iğfalini" kınar. (Schwoebel, 1967: 12-13)

İmdi bu tür öyküler savaşların yaygın yan ürünleridir ve alıntıladığım metinlerin herhangi bir biçimde bu çatışmaya özgü olduklarını iddia etmiyorum. Fakat "Şark"ın her zaman dişileştirilmediğini gösterdikleri kesin. Coğrafyayı cinsiyetlendirme ve cinselleştirme uygulaması çok eski olabilir ama, zaman içindeki belirimleri büyük ölçüde değişebilirlik göstermiştir; hatta revaçta olan bir mecazı kullanacak olursak, Avrupa'nın Avrupalı olmayan toplumlarla temasının değişimlerle dolu tarihinin defa-

4 Rönesans Avrupa'sında Osmanlı tehlikesine yönelik tepkilerdeki bazı cinsel değişmeceler hakkında ayrıca bkz. Hampton, 1993.

larca yeniden nakşedildiği bir yazboz tahtası [*palimpsest*] olduğunu söyleyebiliriz.

Bundan sonraki sayfalarda cinselleştirmenin ortak paydasını ele alıyorum –belki paradoksal bir biçimde– yabancıbilgisel söylemde aldığı pek çok değişik biçimi vurgulayarak. Ortaçağda yazılan *Doğu'nun Harikaları* metinlerinde "haritada Afrika'dan Asya'ya, oradan tekrar Afrika'ya sıçrayışın, ilgi odağının tuhaflığıyla dikkat çeken, gezilebilir bir coğrafi alan olarak doğu değil, bizatihi o tuhaflığın kendisi olduğunu gösterdiği" ileri sürülmüştür. (Campbell, 1988: 63-4) Bu tabii ki yabancıbilgisel yazının bir alameti farikasıdır, çünkü orada kökten farklı olanların benzerliği varsayılır, yeter ki her biri "biz"den farklı olsun. Bana öyle geliyor ki, bu tür malzemelerin çözümlemesi de benzer bir seçkicilik [*eclecticism*] gerektiriyor: Bu bölümde beni ilgilendiren, belli bir coğrafi alan veya dönemin betimlenmesi değil, bu imgelerin altında yatan temsil süreçleridir. Bir başka deyişle, yabancıbilgisel yazının farksızlaşmış bir bütün oluşturduğunu iddia etmeden –tam tersine, onu belirleyen büyük değişkenliği vurgulayarak– Avrupalı olmayan halkları ve yerleri konu edinen Avrupalı söylemlerde ortak olan belli bir zihinsel çerçeveyi sunmayı amaçlıyorum, bir çerçeve ki son derece değişken koşullar altında sürekli varlığını sürdürebilmiştir ve varlığını böyle sürdürmesi en az diğer nitelikleri kadar kayda değerdir.

Farklı zamanlarda ve dünyanın farklı yerlerine yapılan seyahatlerin anlatılarının birleşik bir külliyat oluşturduklarının, ***kendi dönemlerinde*** düşünüldüğünü, yayımlanan birçok kapsamlı derleme kanıtlamaktadır; Richard Hakluyt'un *The Principal Navigations, Voiages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*'ından [İngiliz Ulusunun Başlıca Deniz Yolculukları, Seyahatleri, Ticareti ve Keşifleri] (1589) Robert Kerr'ün anıtsal *A General History and Collection and Voyages and Travels, Arranged in Systematic Order*'ına [Seyahat ve Gezilerin Sistematik Biçimde Düzenlenmiş Genel Tarihçesi ve Derlemesi] (1811-24) kadar. Dahası, yabancı bölgelere ve halklara ilişkin büyük kuramlara –Kont Joseph Arthur de Gobineau ve Sir Richard Burton tarafından geliştirilenler gibi– 20. yüzyıla kadar devam eden ilgi, bu tutumun çok yakın zamanlara dek sürdüğünü göstermektedir. Bu nedenle, ben de bu malzemelere bir bütün olarak yaklaşıyorum: Verdiğim örnekler geniş bir coğrafi alan[5] ve tarihsel dönem tayfını kapsıyor, çünkü bu bölümde amacım modern dönemin başlarından itibaren Avrupa'nın dünyanın kalanıyla ilişkileri boyunca kendilerini gösteren cinsel

5 Doğu ve Güneydoğu Asya'yı konu dışı bıraktım, her ne kadar çözümlemenin bu alanları kapsayacak biçimde genişletilmesi mümkün (hatta belki de zorunlu) idiyse de.

izleklerin ve imgelerin çokkatmanlı kullanımını vurgulamaktır. Sözgelimi 16. veya 20. yüzyıldan örneklerin veyahut Hindistan'la Amerika'dan örneklerin birbirlerini hızlı silsileler halinde izlemeleri, tarihsel veya coğrafi özgüllüğe duyarsızlık olarak yorumlanmamalıdır.[6]

Yazının tümünü kapsama iddiasında bulunmadan ve belli bir düzen gözetmeden, şimdi yabancıbilgisel söylemde cinsellik değişmecesinin bazı farklı belirimlerini sıralayacağım. Her belirimin özgül nedenleriyle ilgilenmiyorum, dolayısıyla onları, altlarında yatan "maddi" koşullarla ilişkilendirmeye çalışmayacağım. Yaklaşık dört yüzyıllık bir süre içerisinde cinsellik değişmecesinin aldığı tüm biçimleri birleştiren öğenin, bir mekân teknolojisi olduğunu ortaya koymayı ümit ediyorum.

Yabancı Yerin Fethedilecek Bir Kadın Olarak Temsil Edilişi

Bu değişmecenin popüler bir versiyonunda, yabancı yer, kızlığının bozulmasını bekleyen saf bir bakire olarak sunulur; beklenebileceği üzere bu motif, öncelikle Yeni Dünya'nın keşfi ve sömürgeleştirilmesi bağlamında kullanılmıştır. Sözgelimi Sir Walter Ralegh'in ünlü mecazlı cümlesi "*Guiana*, henüz bekâretini koruyan bir ülkedir, hiç yağmalanmamış, dokunulmamış, işlenmemiştir" (Ralegh, 1596: 96) bu kalemdendir. Thomas Morton da, Amerika'nın New England bölgesinin sömürgeciler tarafından ihmal edildiğinden yakınırken şöyle diyordu 1632'de:

> Tıpkı güzel bir bakire gibi, bir an önce
> Âşığıyla zifaf yatağında buluşmayı özleyen. (Morton, 1637: 10)

Annette Kolodny, *The Lay of The Land: Metaphor as Experience and History in American Life and Letters*'ta [Ülkenin Kanunu/Yatışı: Amerikan Yaşamında ve Yazınında Deneyim ve Tarih Olarak Mecaz] (1975) Kuzey Amerika topraklarına ilişkin bu ve benzeri dişil mecazların çok güzel bir incelemesini sunmaktadır.[7] Bu tür imgeler, sömürge ilişkisini cinselleştirmek suretiyle gizlemişlerdir: Erkekleştirilen sömürgeci ve dişileştirilen sömürge cinsel, yani doğal/biyolojik bir karşılaşma içinde resmedilmiş, böylece bir gereklilik, bir ahenk duygusu oluşturularak Batı tahakkümü meşrulaştırılmıştır. (Knibiehler ve Goutalier, 1985: 40)

---

6 Bunu söylerken aklımda örneğin John McKenzie'nin Lisa Lowe hakkındaki (çok haksız) eleştirisi var: Yazar, şarkiyatçılığın tarihsel bakımdan farklı belirimlerini –aralarındaki farkı vurgulamak için dahi olsa– karşı karşıya getirmenin, Lowe'un tahlilini tarihdışı yaptığını öne sürmektedir. (MacKenzie, 1995: 24)

7 Özellikle 2. bölüm, bakir toprak değişmecesi hakkındadır ve 1500-1740 yıllarını kapsamaktadır. Bu söylemin güzel bir incelemesi için ayrıca bkz. Montrose, 1992: 155-7; İspanyol benzeşiği hakkında bkz. Zamora, 1990-91.

İlginçtir ki, 16. yüzyıl İngiliz siyasal söylemindeki tek bakire, Yeni Dünya değildi: "Bakire kraliçe" I. Elizabeth, tüm sömürgeleştirme girişiminin adına gerçekleştirildiği hükümdardı ne de olsa. Hatta Thomas Heywood'un *The Fair Maid of the West*'inde [Batı'nın Güzel Bakiresi] (1600-4 civarı) "el değmemiş adanın güçlü imparatoriçesi" olarak nitelenmek suretiyle İngiltere'nin toprak bütünlüğünün simgesi haline getirilmişti (Howard, 1994: 108), ki bu da o basit erkek Avrupa/dişi yabancı yer ikiciliğinin savunulmasını güçleştirmektedir. Gerçekten de kadın bedeni değişmecesi aslında Elizabeth dönemi kültüründe çok önemli bir yere sahip olduğu gibi, uygulama alanı sömürgeler ve sömürgelerde yaşayanlarla sınırlı değildir. Amerika'nın bakir toprakları ve çıplak yerli kadınları gibi imgelerle "İngiltere kraliçesinin temiz ve tehlikeli, siyasal ve doğal bedenleri" bir göstergebilimsel dizeyde birleşirken, bu dizey, İngilizleri bölgesel mütecavizler olmaktan çıkartıp "canlanan toprağın sahip olunma arzusundan edilgen biçimde yararlanan kişiler" haline dönüştürmüştür. (Montrose, 1992: 163, 182) Bu tür değişmeceleri kraliçenin yüce imgesiyle uzlaştırmak, George Chapman gibi Britanya ideologları için hayli yaratıcı söz cambazlıkları gerektirmiştir ki, büyük bir beceriyle bunun üstesinden gelebilmişlerdir. (Hulme 1992; 159)

Tabii Amerika'nın –"vahşiler" diye anlandırılanlarca da olsa– meskûn olduğu bilindiği için, bakireliğinden söz etmek bir mantık sıçrayışı daha gerektirmiştir ve bu sıçrayış, büyük ölçüde, yerlileri doğanın bir parçası, dolayısıyla da –kızlığını bozmaya gelmiş olan "uygar" Avrupalıların aksine– kıtanın farazi bekâretinin ayrılmaz bir öğesi olarak görmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Yeni Dünya'nın yerli nüfusu, –gerek erkekleri, gerekse kadınları– saf, bozulmamış, yalın, çocuksu olarak görülüyordu; birtakım siyasal zaruretler yerlilerin zalim, vahşi alçaklar, toprağın ve beyaz kadınların ırzına geçenler olarak yeniden şekillendirilmesini gerektirdiğinde, bu algılama çabucak bir yana bırakıldı. Bu noktaya ileride döneceğim.

Dünyada başkalarının yaşıyor olması, "Chartism" [İngiltere'deki bir reform hareketinin adıdır] (1839) başlıklı denemesinde aşağıdakileri yazan Thomas Carlyle için önemli değildi:

> Aşırı nüfus mu? Yine de, Avrupa'nın bu küçük batı kenarı çok kalabalıklaşmışsa bile, başka her yerde bomboş kocaman bir yeryüzü, adeta bize "Gelin ve beni işleyin, gelin ve benim hasadımı toplayın!" diye seslenmiyor mu?... Aşırı kalabalık küçük Batı köşeciğine, onda dokuzu hâlâ bomboş olan veyahut göçebeleri barındıran gezegenimiz, hâlâ "Gelin ve beni işleyin, gelin ve benim hasadımı toplayın!" diye haykırıyor. [...] Kabaran, için için kaynayan, hiç du-

rup dinlenmeyen Avrupa'mız sanki bir kez daha benzersiz bir genişlemenin eşiğinde değil midir? Yine yaz mevsiminin kucağına patlayacak, bütün yeryüzünü dolduracak geniş, yapraklı dallarını fışkırtıp saçacak bir ulu ağaç gibi kıvranmıyor mu? (Carlyle, 1848: 382, 385-6)

Carlyle'ın yazısındaki fallik, boşalmaya ilişkin mecazlar neredeyse dayanılmaz türden; ama bu imgeler bilinçaltının Freudcu anahtarlarından ziyade *siyasal* işaretler olarak görülmelidir. Perera'nın kaydettiği üzere, "Carlyle'ın, dünyanın zahmetsiz ve doğal işgali imgesi eğer sömürgeci yerleşimin kimi şiddet dolu gerçekliklerini gizliyorsa, yakından bakıldığında bu etkinin büyük ölçüde dilinin cinselleştirilmesiyle sağlandığı görülür. Yatay bir dünyanın kabaran doğurganlığı, Avrupa'nın 'bütün yeryüzünü dolduracak geniş, yapraklı dallarını fışkırtıp saçacak bir ulu ağaç gibi' kıvranması, kasıtlı olarak Avrupalı/öteki, etkenlik/edilgenlik, erkek/dişi karşıtlığını çağrıştırmaktadır." (Perera; 1991: 55) Carlyle ve onun gibileri, işte böyle karşıtlıkları seferber ederek sömürgeci projeyi anlaşılabilir kılmışlar, kaçınılmazmış gibi göstermişler ve sonunda bir gerçeklik haline getirmişlerdir.

Fakat bu tür ikilikler söylemin bazı *anlarını* nitelemekle birlikte, çok değişkendir. "Kadın" figürünün bu dönemde geniş ölçüde ve birbirinden çok ayrı kavramları simgelemek üzere kullanıldığı gözden kaçırılmamalıdır: Evet, doğa bir kadın olarak simgeleştiriliyordu, ama bilgi, yasa ve zafer de öyleydi; Amerika, Asya ve Afrika kadınla simgeleniyorlardı, ama Avrupa da öyleydi. Hatta Britanya da bir kadındı sonuç olarak. Bu dönemin büyük kısmında, mekânlar ve alanlar genel olarak Batı'nın siyasal imgeleminde dişil olarak kodlanmıştır.[8] Yani dişi figür sömürgelere özgü değildi sadece.

Bu, Avrupa'yı temsil eden dişi figürlerle dünyanın diğer bölümlerini temsil edenler arasında bir fark olmadığı anlamına gelmez. Bu figürlerin basamaklı düzenlenişi ve giysileri (yahut giysisizlikleri) çok açık seçik bir biçimde Avrupa'nın üstünlüğüne işaret ediyordu: "Giysileri içinde ve bilimlere vâkıf olan Avrupa, bilim, sanat ve dinin beşiği olan Asya'nın önüne geçmiştir ve onu yönetmektedir" diye yazıyor Rabasa. "Bunlara karşın Amerika ve Afrika'nın çıplaklığı, dişinin egemenliğine tanık olmakta ve

8 Bkz. Gregory, 1994: 131. Dönem olarak geç olmakla birlikte kayda değer bir istisna, Albert Camus'nün *La Femme adultère*'idir [Zina İşleyen Kadın] (1954): Burada Fransız-Cezayirli kadının Danaë'yi andıran "zina"sı yerli bir adamla değil, yerli toprakladır. Kadın figürünün simgesel kullanımları hakkında bkz. Warner, 1985; kıtaların kadınlar olarak temsili hakkında bkz. Le Corbeiller, 1961. Mekânın dişileştirilmesi hakkında ayrıca bkz. Rose, 1993: 56-61.

barbar devletlerinin örneklemelerini sunmaktadır ki, bunlar her şeye rağmen Avrupa için hazinelerle doludurlar." (Rabasa, 1985: 11-12) Bu nedenle Avrupa'nın temsillerini diğer kıtalarınkinden ayıran cinsiyet değil cinsellikti ve çıplaklık (dolayısıyla da cinsellik) burada, sık sık olduğu üzere, bir mekân teknolojisi işlevi görüyordu. Sözgelimi, Afrika'nın birçok 19. ve 20. yüzyıl betimlemelerinde, insanbiçimci bir şekilde kıtanın kendisine "içindeki her şeyi etkileyen yoğun bir kadın cinselliği yüklenmiştir... Afrika'nın bitki örtüsü gür ve bereketlidir, kadınları ise hem çeken, hem iten, baştan çıkarıcı, doğurgan cinsel nesnelerdir." (Busia, 1986: 364) Öyleyse Avrupa da, Afrika da kadındır, ama aynı kadın değildirler: Avrupa'yı belirleyen eğer örnek *burjuva kadınının* görgülü ölçülülüğü idiyse; Afrika, beyaz orta sınıf bilincinin olanca gücüyle işçi sınıfına, yerlilere, "öteki"ne sürgün etmeye gayret ettiği boyun eğmez cinselliği temsil ediyordu.

Bu değişmecenin bir diğer biçimi, yabancı yeri yumuşakbaşlı bir bakire olarak değil, ehlileştirilmesi gereken vahşi bir kadın olarak sunuyordu: Alison Blunt'ın kaydettiği üzere, "19. yüzyıl gezi yazarları, çoklukla yerli bitki örtüsüyle kadınların doğurganlığının nitelendiği tehlikeli, bilinmezlerle dolu kıtaları fethetmekten ve içlerine girmekten dem vuran erkek kâşif ve gezginlerin kahramanlık statüsünü yaratmak ve ayakta tutmak için sık sık cinsel imgeler kullanmışlardır." (Blunt, 1994: 28) İşte sömürgeci söylemin içinde birbirini yalanlayan motiflerin birlikte bulunmalarının bir örneğidir bu: Ülke hem bakiredir hem de şirret; sömürgeci hem şiddetle arzulanan âşıktır hem de direnen vahşiliğin terbiyecisi. Yıllanmış "kadın-çocuk", yahut bakire-fahişe kalıbı, sömürgeci ilişkiyi doğallaştırmakta kullanılır: "Bir yandan bakirelik kendini vermeyi vurgular; böylelikle 'mantıksal olarak' bir dölleyici girişi gerektirirken, şehvetlilik örtük biçimde zor kullanımını gerektirir. Sömürgeci söylem, bu iki değişmece arasında gider gelir; dönüşümlü olarak sömürülen 'öteki'ni hem cehaleti içinde mutlu, saf ve memnuniyetle karşılayıcı hem de karmakarışık, isterik varlığı, yasanın dayatılmasını, yani direnişin bastırılmasını gerektiren kontrol edilemez vahşi, yabani bir yerli olarak tanımlar." (Shohat, 1991a: 51, 55; Shohat, 1991b)

İster yumuşakbaşlı olsun ister vahşi, ister bakire olsun ister şirret, yabancı yer böylece "erkek olarak Avrupalı" tarafından "alınacak", ehlileştirilecek bir kadın olarak sunulmuştur. Bu yolla, "cinsel bir alanın inşası, sömürgeleştirilecek bir alanın inşası için bütünleyici" olmuştur. (Blunt, 1994: 29) Cinsel ve sömürgeci fetihler arasındaki bu ikilik aynı anda birkaç rol oynamıştır: Bir yandan, sömürgeci projeyi tanınabilir bir bağlam-

la, erkeğin kadın üzerindeki cinsel tahakkümü bağlamıyla çerçevelerken, diğer yandan, meşrulaştırılması gereken karmaşık bir siyasal edimi, kendi kendini doğrulayan bir kişiler arası ilişkiye indirgemiştir. Pierre Loti'nin, Fransız subaylarına yerli kızlar bulan bir adamı "ırkların [cinsel] ilişkisi için bir aracı" olarak niteleyişini alıntılarken, Tzvetan Todorov, "ülke, kadınlarına indirgenir ki, bu da bir ülkeyle karşılaşmayı tamamen bireysel bir ilişkiye indirgemeyi iyice kolaylaştırır" yorumuyla bunu çok güzel ifade etmiştir. (Todorov, 1993: 314-15)

Fakat bu özdeşlik iki yönde işlemiştir. Bir yandan cinsel arzu Avrupa'nın yabancı ülkeleri keşif ve sömürgeleştirmesini desteklemek için kullanılırken, diğer yandan sömürgeler de, cinsel arzunun oluşumunda rol almışlardır: "Bu imgeler, arzuları pek yakında gerçekleşecek bir yolculuğa hazırlanan erkekler için gizemli bir hedef olan bedeni inşa etmeye başlamışlardır; bir beden ki bütün dünya bir araya gelse topundan daha baştan çıkartıcı olacaktı. O, maceralarının kurak topraklarını aştıktan sonra erkeklerin su içtikleri çeşmeydi, içinde kendilerini tanımaya çalıştıkları aynaydı." (Theweleit, 1987: 1: 296) Bir başka deyişle, yabancı topraklar, benliğin derinliklerine geri dönmüş, Avrupalı erkeklerin arzularını sömürgeleştirmiştir. Freud'un 1926'da dile getirdiği, o günden beri de sık sık alıntılanan "ne de olsa, yetişkin kadınların cinsel yaşamı psikoloji için bir 'karanlık kıta'dır"[9] yolundaki hükmü, dişilik, cinsellik ve Avrupa'nın yabancı ülkeyle kurduğu sömürge ilişkilerinin arasındaki bağlantıların bir göstergesidir. Bu imge, sömürgeciliği yerleşik bir değişmece toplamı ve anlamlandırma sisteminin, yani toplumsal cinsiyet sisteminin içine yerleştirerek doğallaştırmıştır.

Yabancı Yerin Bir Cinsellik Cenneti Olarak Temsil Edilişi

Argonaut'lardan tutun da Pasifik Adaları'nın kâşiflerine kadar uzanan seyahat tarihinden Avrupa'nın elinde ne kaldığını kendi kendine soran Bertrand D'Astorg, sorusunu şöyle yanıtlar:

> Öncelikle, deniz yolculuğunda yelkenleri Eros rüzgârının doldurduğu ve ulaşılan krallığın gerçekten ancak denizciyle kralın kızının (kraliçe yerine) evlen-

9 Bu yorumun bağlamı şöyledir: "Küçük kızların cinsel yaşamı hakkında erkek çocuklarınınkinden daha az şey biliyoruz. Ama bu ayrımdan ötürü utanmamıza gerek yoktur; ne de olsa, yetişkin kadınların cinsel yaşamı psikoloji için bir 'karanlık kıta'dır." Almanca metinde bu "karanlık kıta" sözünün İngilizce [*dark continent*] olduğunu kaydetmek önemlidir, zira Freud'un bu sözlerin sömürgeci çağrışımlarının tamamen farkında olduğunu vurgulamaktadır. (Freud, 1953-74: 20: 212) Ayrıca bkz. Brantlinger, 1988; Doane, 1911: bölüm 11.

mesi sayesinde tanınacağı yolundaki kesinliktir ki bu ne kadar da derinlere kök salmıştır! ... Avrupalı seyahat anlatısı aslında bir düğün şarkısıdır [*epithalamium*]. Bir dışevlilik arzusuna tercüman olur... Şark'ta aradığımız, bozkırların dostane açıklıklarına erişmek için kendi hapsolunmuşluğumuzun 'Çin Seddi'nin aşılmasıdır. Varoluşumuzun yavanlığını gidermek için baharat, çıplaklığımızın sefaletini örtmek için kumaşlar, gayrimeşru arzuların sabırsızlığını yatıştırmak yahut saklamak için koruluklarının gölgesidir. (D'Astorg, 1980: 12-13, 15)

D'Astorg'un ustaca kurduğu imge, yabancıbilgisel söylemin bir başka değişmecesine denk düşmektedir; haz cenneti ve cinsel özgürlük mekânı olarak yabancı ülke değişmecesine.

Bu izlek, oralara ulaşan ilk kâşiflerin, kayıklar dolusu çıplak yerli kadının gemilerini karşıladığı ve konukseverliklerinin nişanesi olarak veya (kuşkusuz daha sıkça) demir çivi gibi ıvır zıvır karşılığında vücutlarını sunduğunu anlatmalarının ardından, özellikle Pasifik Adaları'na uygulanmıştır. Daha 1769'da, kâşif Louis-Antoine de Bougainville'e yoldaşlık eden bitkibilimci Philibert Commerson, Tahiti'ye –Afrodit'in adasını göz önünde tutarak– "Yeni Cythera" adını vermişti. James Cook'un müteakdit seferinden (1769-80) itibaren, gezginlerin betimlemeleri; bozulmamış bir yeryüzü cenneti, Adem'le Havva'nın cennetten kovulmasından nasıl olmuşsa etkilenmemiş, varoluşun doğayla uyum anlamına geldiği, doğanın ise cinsellikle eşanlamlı olduğu bir halk imgesi yaratmıştır. *Voyage autour de monde*'unda [Dünya Çevresinde Seyahat] (1771), Bougainville şöyle der: "İnsanların soluduğu havanın ta kendisi, şarkıları, neredeyse daima şehvet dolu duruşları içeren dansları, bunların hepsi elbirliği edip akla aşkın güzelliklerini getiriyor, hepsi kendisini aşkın güzelliklerine adıyor." (Bougainvaille, 1772: 1: 228)[10] Denis Diderot'nun ünlü "Supplément au *Voyage* de Bougainville"i [Bougainville'in *Seyahat*'ine Ek] (1772'de yazılmış, 1796'da yayımlanmıştır) de bu mistik havaya katkıda bulunmuştur; her ne kadar Diderot ömründe Tahiti'de bulunmamış ise de.[11] "Gezginlerin anlatıları sayesinde," diye yazar Yvonne Knibiehler ve Régine Goutalier, "Batılı, denizaşırı ülkelerin yumuşakbaşlı, sevecen ve de tamamen çırılçıplak bir kadınlar bolluğu sunacağına inanabilmiştir. İyi vahşi [kadın] söyleni, tüm sömürgeleri peşinen bir cinsel cennete çevirmiştir." (Knibiehler ve Goutalier, 1985: 29)

10 Özgün metindeki *lascives* [şehvet dolu] yerine İngilizce'ye çeviren "*indecent*" [uygunsuz] demiş. Bkz. 1771 tarihli Fransızca baskı: 220.

11 Diderot'nun antropolojik görüşleri hakkında bkz. Duchet, 1971: 2. kısım, bölüm 5.

Bu imge, 18. yüzyılın sonlarında işlenip süslenmiş,[12] daha sonra da Paul Gauguin ve ölümünü takiben, onun ününü yaymaya devam eden Victor Segalen[13] gibileri tarafından popülerleştirilmiştir. Böylelikle, çıplak göğüslü, cazibeli, hep sevecen *vahine*, [Polinezya'nın kadın yerlileri], sonunda Pasifik Adaları'nın bir düzdeğişmecesi olmuş, Maori kültürü "bütünüyle dişi olarak kodlanmış ve sürekli 'yerli hayatı'nın huzuru, sükûneti, ahesteliği ve baştan çıkarıcılığına yapılan göndermelerle yeniden yorumlanmıştır ki, yıkanmanın, bakımın, güzel kokular sürünmenin vb. Polinezya kültüründeki önemi bunların bir uzantısıdır." (Solomon-Godeau, 1989: 124) (Bu kitapta daha sonra ele alınacağı üzere, yıkanma ve kişisel bakım, şarkiyatçı edebiyatın da yaygın bir motifidir.) Fransızlar, cinsel bakımdan baskıcı burjuva Avrupa'sına karşı bir sığınak olarak gördükleri bu yerin cazibesine kapılmışlar; gerçi pek azı öteberisini toplayıp Dönencelere göçmüş ama, çoğu hiç olmazsa oraları sahiplenen ve sömüren emperyalist politikaları desteklemişlerdir. Bir başka deyişle, imgelemlerinde, kendilerinin oranın kadınlarıyla yapmak istedikleri şeyi, Fransa'nın o bölgelere yapmasına olanak sağlamışlardır.

Her ne kadar Pasifik Adaları, yabancı ülkenin cinsellik cenneti olarak temsil edilişinin doruk noktasını temsil ediyorsa da, bu değişmece, dünyanın geri kalanına ve özellikle Şark'a da uygulanmıştır. Loti ve Gautier'den Flaubert ve Burton'a, birçok yazar/gezgin için Doğu'nun yolunu gösteren cinsellikti. Hatta bu edebiyatın Şark'a Batı'nın haremi gibi yaklaştığını, gezginin oraya adım atmakla hayali bir hareme girdiğini söylemek abartılı olmaz. (Kabbani, 1986: 67; Knibiehler ve Goutalier, 1985: 21)[14]

Fakat uzak bir cinsel alan düşüncesi, Avrupa'nın Asya, Afrika veya Yeni Dünya'yı keşfedişiyle sınırlı değildi: Birçok 17. yüzyıl Fransız romanı, çapkın, aşk dolu bir Yunan toplumu imgesi içeriyordu ve Yunan kadınları bu romanlarda birçok kez fahişe veya köle rollerinde cinsel arzuyu cisimlendiriyordu. (Douthwaite, 1992: 45-6)[15] Aynı şekilde, 19. yüzyılda, Avrupa hayali bir "cinsel farklılık ızgarası" üzerinde haritalandırılmıştı ve

---

12 Örneğin bkz. Porter, 1990: Özellikle, Tahiti konusunda İngiliz ve Fransız tutumlarının farklılığı hakkında bkz. 120-21. Ayrıca, Douthwaite, 1992: bölüm 3.

13 Örneğin Segalen, 1907; Segalen, 1975. Ayrıca, Solomon-Godeau, 1989; Gaugin'nin yapıtlarının muhalif/eleştirel içeriğinin ilginç bir savunması için bkz. Brooks, 1993: bölüm 6.

14 Hugo ve Nerval'in yapıtlarında cinsellik ve Şark hakkında bkz. Taha-Hussein, 1962; Flaubert hakkında bkz. Porter, 1991: bölüm 6 ve Said, 1979: 182-90. Ayrıca bkz. De Groot, 1989.

15 Gençliğimin çokuluslu İstanbul'unda, Rum kadınlarının cinsel bakımdan arzulanır addedilmeye devam ettiğini belirteyim bu bağlamda.

"Alp Dağları sıkça eril kuzey ile dişil güney arasındaki sınır görevini görüyordu." Bu hayali kutupluluk büyük ölçüde Kıta Avrupası gezisinin –18. yüzyıldan itibaren kullanılan adıyla "Büyük Tur"un– popülerliğinin artmasıyla birlikte, bu tür yolculukların ayrıcalıklı İngiliz genç erkekleri için bir cinsel deneyim kaynağı olmasından ileri geliyordu. Böylelikle, örneğin İtalya, Henry James gibi yazarların yapıtlarında genellikle dişi olarak resmediliyordu. (Buzard, 1993: 130-36)[16]

Kısacası, sömürgeci söylem, uzun zamandır var olan coğrafyayı cinsiyetlendirme ve cinselleştirme uygulaması içinde sadece bir hattı temsil etmektedir. 19. ve 20. yüzyıllarda, Fransız sömürgeci yazarları dünyanın uzak köşelerinde görevli bulunan Fransız askerlerinin ve sömürge yöneticilerinin cinsel yaşamlarından bol bol söz etmişlerdir. Hugh Ridley'nin yazdığı gibi: "Bir sömürgeden diğerine gittikçe, çeşitli ırklara ilişkin deneyimleri artmış ve Büyük Tur, neredeyse bir ziyafet niteliği kazanmıştır. Fransız sömürgeci romanı, cinsel betimlemelerine ancak en soğukkanlı okurların kayıtsız kalabileceği bir iştah ve zevkle, dikkatini büyük ölçüde çeşitli ırkların aşk alanındaki özelliklerini gözler önüne sermeye yöneltmiştir." (Ridley, 1983: 80)[17]

Cinsellik, bazılarının savunduğunun aksine, sömürgeciliğin *itici gücü* değildiyse de, hiç kuşkusuz temsilinin ve meşrulaştırılmasının, aynı zamanda da büyük kentli öznelerin seferber edilişinin önemli bir aracıydı. Ronald Hyam'ın yazdığı gibi, "Avrupa'nın genişlemesi, sadece bir 'Hıristiyanlık ve ticaret' meselesinden ibaret değildi, aynı zamanda bir cinsel ilişki ve cariyelik meselesiydi." Belli şehirler, sömürgeci kadrolara hizmet vermek üzere seks sektöründe uzmanlaşmıştı: "Port Said, Singapur ve Makao, kıtalararası seks başkentleri ve imparatorluğa yeni katılan beyazları yetiştirme merkezleriydi. 1914'ten önceki yıllarda genç bir erkeğin ilk Doğu deneyimi pekâlâ bu şehirlerden birindeki bir genelevde olabilirdi." (Hyam, 1990: 2, 108)[18]

---

16 Buzard, İtalya'nın siyasi durumuna çekidüzen verip, ülkeyi birleştirip, İngilizlerin gözünde daha "eril" olduktan sonra yaşadığı "cinsiyet değişimi"ni de ele alıyor. İtalya'nın bugünkü Anglo-Sakson popüler kültüründe öncelikle maçolukla özdeşleştirilmesi, içerikleri kökten değişse bile biçimlerini korumanın kalıpların doğasında var olduğuna çok güzel bir örnektir. 18. yüzyıldaki "büyük kıta turları" hakkında, ayrıca bkz. Porter, 1991: bölüm 1. Kuzey-Güney ayrımının cinselleştirilmesi hakkında ayrıca bkz. Mosse, 1985: 20.

17 Bu türün özellikle katıksız bir örneği, Pétrus Durel'in *La Femme dans les colonies françaises*'idir. Afrikalı kadınların sömürge eşleri olarak temsili hakkında ilginç bir inceleme için bkz. Martinkus-Zemp, 1973.

18 Fransız subayların devam ettiği bir Cezayir genelevinin heyecanlı bir betimlemesi için bkz. Gauthier-Villars ve Prille, 1926: 57-60.

Bu tür deneyimlerin erotik yapıtlarda yerlerini bulduklarını söylemeye gerek yok. *Vénus in India; or, Love Adventures in Hindustan* [Hindistan'da Venüs yahut Hindistan'da Aşk Maceraları] (1889), "Yüzbaşı C. Devereaux" takma adıyla yayımlanmış olup, Hindistan'daki bir İngiliz askerinin maceralarını anlattığı iddiasındadır.[19] Daha yakın zamanlara ait bir roman, *Kama Houri* (1956), "Ataullah Mardaan" takma adıyla yayımlanmıştır[20] ve sömürge Hindistan'ının kuzeyinde bir İngiliz albayın kızının cinsel maceralarını ve bir Pathan uşağa duyduğu bastırılmamış şehvetin trajik sonuçlarını anlatır. Ülke dışında cinsel serüvenlerin anlatıldığı bir diğer kitap *Darkest Orient*'tir [En Karanlık Şark] (1937) ve sözde Port Said, İstanbul, Ankara, Bombay, Kalküta ve doğunun diğer şehirlerine yapılmış gezilerin notlarıdır. Güya yalnızca "Han" diye anılan adı meçhul bir beyefendinin hizmetkârı olan "Riza Bey" diye biri tarafından yazılmışsa da, metinde yazarın Batılı olmadığını gösteren hiçbir delil yoktur ve anlatının büyük kısmı çok bilinen klişelere başvurur. Benzer şekilde, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında yayımlanan büyük şehirlerde "gece hayatı" üzerine kılavuz kitaplar dizisinde, çeşitli Avrupa, Asya ve Amerika şehirleri üzerine kitaplara ek olarak bir *Istanbul After Dark* [Karanlık Çöktükten Sonra İstanbul] (1970) da vardır. Tüm bu kitaplarda, yabancı ülkenin cinselleştirilmesi, arzu nesnesi haline getirilmiş olan ötekilik mekânları adlandırıldıkça, daha da berraklaşmıştır.

Bu örnekçenin günümüzde de sürdüğü kaydedilmeye değer: Güney-

---

19 Patrick J. Kearney bu yapıtın Dan Harding adlı birine atfedildiğini ve Amsterdam'da Auguste Brancart tarafından basılmış olabileceğini kaydetmektedir. (Kearney, 1981: no. 571-2) Bu kitabın sonradan yapılma taklitleri olabilecek eserler de vardır: Bkz. Anon./ *Amorous Memoirs*, 1982; Anon./ *Nights of the Rajah* 1983.

20 Babasıyla birlikte Olympia Press yayınevini yönetmiş olan Maurice Girodias şöyle yazıyor: "*Kama Houri*, Olympia'nın iyice serpildiği ellili yıllarda Paris'te yaşayan Pakistanlı bir genç kadın tarafından yazılmıştır. Hollandalı bir fotoğrafçıyla evliydi, Columbia Üniversitesi'nde öğrenim görmüştü ve saygın bir Pakistanlı psikiyatrın kızıydı; Paris'teki herkes gibi paraya ihtiyacı vardı. Onaylamamız için yazmış olduğu en son bölümleri getirmek üzere zaman zaman yazıhanemize uğramasından haz duyardık. Her zaman zarif ipek sari'ler giyerdi, gür ve örgülü olan saçları hiçbir zaman kesilmemiş, şekillendirilmemişti; kültürlü zihninin hiç de masum olmayan ürününü teslim ederken alçakgönüllü, güzel ve kibardı ve peçelere bürünmüştü. Her bakımdan babamın ve benim bir pornocuda olması gerektiğini hayal ettiğimiz özellikleri taşıyordu." (Girodias, 1967: 297) Yazarın egzotizmini teyit edemeyeceğim (başlık sayfasında hiçbir açıklama olmaksızın "Robert Desmond" adı yer almaktadır), ama bunun alışılmadık biçimde *kültürlü* bir erotik yapıt olduğunu söylemeliyim. Aynı zamanda benim okuduklarım içinde ırksal ötekini cinsel ötekiyle en keskin biçimde eşitleyen de bu kitaptır.

doğu Asya ülkeleri, özellikle de Tayland ve Filipinler, Avrupalı ve Amerikalıların –daha az yasaklı, kendilerinkinden daha "doğal" bir toplum bulmak için değil, sübyancılık ve diğer gayri meşru uygulamaları gerçekleştirebilecekleri cinsel eşler satın almak üzere doların veya Alman Markının gücünü kullanmak için– akın ettiği yeni "seks başkentleri" haline gelmişlerdir. Seks turizminin ne kadar kurumsallaştığı; Bill Bronson'ın Tayland, Jamaika ve Dominik Cumhuriyeti'ni ayrıntılı olarak, birkaç başka ülkeyi (Filipinler, Hindistan, Mısır, Meksika, Brezilya, Hollanda) de kısaca ele alan *Sexual Paradises of Earth: A Single Man's Guide to International Travel* [Yeryüzünün Cinsellik Cennetleri: Bekâr Erkekler İçin Uluslararası Seyahat Rehberi] (1993) adlı 200 sayfayı aşkın kitabından çıkarsanabilir. Seks turizmi, Doğu'nun "ötekiliği"ni ve kadınlarının cinsel elverişliliğiyle itaatkârlığını vurgulayarak, Thanh-Dam Truong'a göre öncelikle "tüketicileri çekmek için ayrı bir ulusal kimlik yaratmayı", ikinci olarak ise "baskıcı uygulamaları, belli bir etnik grubun kültürüne havale etmek suretiyle meşrulaştırmayı ve böylece müşterilerin vicdanını rahatlatmayı" amaçlamaktadır. (Truong, 1990: 199-200)[21] Truong'un değindiği birinci nokta çok yerindedir ve geleneksel emperyalizmden yeni-sömürgeciliğe, askeri fetihten ekonomik tahakküme, işgal ordularından tüketici turistlere geçişe tanıklık etmektedir. Ancak diğer yönlerden bu söylem, tamamen cinselleştirilmiş coğrafya geleneğinin içindedir.

Her Şeyle Cinsel İlişkiye Girebilen "Öteki" İmgesi

Sir Richard F. Burton, yazılarındaki çirkinliklerin tipik bir örneğinde, "Büyük şehirlerden tanıdığımız kadarıyla Çinliler, her şeyi yiyici [*omnivorous*] ve her şeyi düzücüdürler [*omnifutuentes*]: ahlaksızlığın seçilmiş kavmidir onlar; ördekler, keçiler ve diğer hayvanlarla cinsel ilişkide bulunma derecelerinin tek eşdeğerlisi eşcinsellikleridir" der. (Burton/*Arabian Nights*, t.y.: 10: 238)[22] Bu canlı-cansız herkes veya her şeyle cinsel ilişkiye girmeye yatkın "öteki" imgesi, yabancıbilgisel söylemde yaygındır. Her şeyden önce iklime ve Doğu yaşamının sözde "uyuşukluğuna" bağlanıyordu, çünkü sıcağın ve can sıkıntısının cinsel arzuyu uyardığına inanılıyordu. "Şarklı" yapıtların çevirilerinde hayvanlarla cinsel ilişkiye girmekten bahseden birçok öykü bulunuyordu; örneğin *BinBir Gece Masalla-*

---

21 Ayrıca bkz. Hall, 1992. Dennis O'Rourke'un filmi *The Good Woman of Bangko* [Bangkok'un İyi Kadını] ve başlattığı ateşli tartışmanın ilginç bir incelemesi için bkz. Berry, 1994.

22 Victoria toplumunda ve "harem edebiyatı"nda yiyecekle cinselliğin arasındaki ilişkinin güzel bir incelemesi için bkz. Melman, 1992: 122-30.

ri'ndaki "Kasap Wardan: Hanım ve Ayı ile Macerası" ve "Kralın Kızı ile Maymun" öyküleri (Burton/*Arabian Nights*, t.y.: 4: 293-9)[23] veyahut The History of the Forty Vezirs'teki [Kırk Vezir Tarihi] (1886)[24] "Otuz Sekizinci Vezirin Öyküsü"nde olduğu üzere ve bunlar oralardaki bu tür uygulamaların kanıtı olarak görülüyordu.

İnsanlar veya hayvanlar bulunmadığında mastürbasyon her zaman için elbette bir seçenekti; doğrusu "öteki"nin her fırsatta başvuracağı düşünülen bir seçenek. Burton "birçok haremde ve kız okulunda mumlar ve erkek uzvu yerine geçebilecek benzer aygıtlar yasaklanmaya çalışılır ve muzlar bulunduklarında işe yaramasınlar diye dörde bölünür" (Burton/*Arabian Nights*, t.y.: 2: 234) görüşünü savunur örneğin. 18. ve 19. yüzyıllarda bu tür gönderimlerin sıklığı değilse de önemi, mastürbasyonun Avrupa tıp çevrelerinde neredeyse bir sabit fikir haline gelmesine koşut olarak artmış, bu ilgi giderek topyekün bir "Onancılığa* karşı savaş" açılmasına yol açmıştır. Örneğin, yazarı adı belirtilmeden yayımlanan *Onania; or The Heinous sin of Self-Pollution and its Frightful Consequences in Both Sexes Considered, with Spiritual and Physical Advice to those who have Already Injur'd Themselves by this Abominable Practice* [Onania yahut Kendi Kendini Kirletmek İğrenç Günahı ve Bunun Her İki Cinsiyet İçin Korkunç Neticeleri; Bu Menfur Uygulamayla Kendilerini Sakatlamış Olanlar İçin Ruhi ve Bedeni Tavsiyelerle Birlikte] başlıklı eser muhtemelen Dr. Balthazar Bekkers adlı biri tarafından yazılmış olup, ilk baskısı 1708'de yapılmış ve yaklaşık 38.000 nüsha satarak en az on dokuz baskı yapmıştır. (Wagner, 1988: 17) Dr. Tissot'nun *L'Onanisme; ou dissertation physique sur les maladies produites par la masturbation*'u [Onancılık ya da Mastürbasyonun Yol Açtığı Hastalıklara Dair Fiziksel İnceleme] önce daha kapsamlı bir çalışmanın bir parçası olarak Latince, 1760'da ise Fransızca olarak yayımlanmış, izleyen yıllarda sayısız kez yeniden basılmış, birçok dile çevrilmiştir. Şark'taki kadınların düzenli olarak kendi kendilerini tatmin

---

23 *Bin Bir Gece Masalları*'nda hayvanlarla cinsel ilişkiye girme ve cinselliğin diğer bazı belirimlerinin akademik değilse de yararlı bir incelemesi için bkz. Dehoï, 1963: ayrıca *Bin Bir Gece Masalları*'ndaki öykülerin bir tipolojisini sunan Elisséeff, 1949.

24 Bkz. Şeyhzâde, 1886: 353-4. Bu kitabın editörü ve çevirmeni olan tanınmış Osmanlı edebiyatı tarihçisi E.J.W. Gibb, cariyesini bir maymunla birleşmek zorunda bırakan, sonra da doğan yavruyu öldüren bir adamın anlatıldığı bu öyküyü çevirmeden, Türkçe olarak bırakmıştır; herhalde ya hayvanla cinsel ilişki ya çocuk öldürme vakası, belki de her ikisi birden, zarif Victoria dönemi duyarlılıkları için çok fazla inciticiydi.

* Onan, Kitab-ı Mukaddes'te adı geçen ve "yere döktüğü" için Rab tarafından ölümle cezalandırılan bir kişidir. (Tekvin, 38: 4-10).

ettikleri vurgulanarak, yabancı olanla hastalıklı olan arasında önemli bir bağlantı kurulmuştur; bu konuya ileride döneceğim.

Bu anlatılar hakkındaki bir diğer ilginç nokta, cinselleştirilmiş yabancı-bilgisel söylemde bir başka tutarsızlık –veya çokdeğerlilik– alanı oluşturmalarıdır: Her ne kadar harem günümüz yazarları tarafından yalnızca erkeğin göz zevkine adanmış olan, çok sayıda kadının tek bir zorbaya cinsel hizmet vermek üzere var olduğu erilci bir fantezinin anıtı olarak tanımlanıyorsa da, bu kurum aynı zamanda "erkeklerin bulunmadığı bir erotik evrenin, fallus veya merkezi bir erkek yetke çevresinde düzenlenmemiş bir toplumsal ve cinsel uygulamalar alanının olabilirliğini" de barındırmaktadır. (Lowe, 1991: 48)[25] Evet, yukarıdaki öykülerde geçen ayı ve maymun erkektir ve mumlarla muzların fallik biçimi yorum gerektirmeyecek türden; yine de, kadın burada her zaman için egemen durumdadır ve merkezi konumda olan, erkeğin değil, onun cinsel gereksinimleri ve arzularıdır.

O halde bu yazılarda, kadın eşcinselliğinin de son derece merkezi bir yer işgal etmesine hiç şaşırmamalı. Erken dönem gezginlerinin betimlemelerinde, haremlerde lezbiyenliğin yaygınlığı hakkında çok genelleştirici iddialar bulunmaktadır; örneğin George Sandys, *Relation of a Journey begun An. Dom. 1610* [MS 1610'da Başlayan Bir Yolculuğun Anlatısı] (1615) adlı eserinde "Bu karanlık *Bannia*'ların uzak odalarında, her gün, gayri tabii, kirli pek çok şehvetin icra edildiği söylenir: Evet, kadın kadına; inanılmaz bir şey olurdu bu, şayet eski çağlar bunları hem tespit etmiş, hem de cezalandırmış olmasaydı" diye yazar. (Sandys, 1621: 69)[26] Keza Jean Chardin, *Voyages de Monsieur le Chevalier Chardin, en Perse, et autres lieux de l'Orient* [Chevalier Chardin'in İran'da ve Şark'ın Diğer Bölgelerinde Yolculukları; İngilizce'ye *Sir John Chardin's Travels in Persia* başlığıyla çevrilmiştir] (1711; 1686'da yalnız birinci cilt yayımlanmıştır) adlı eserinde "Şarklı kadınlar her zaman için lezbiyen [*Tribades*] olarak bilinmişlerdir. Böyle olduklarını ve arzularını karşılıklı olarak gidermenin yollarına sahip olduklarını o kadar sık ve o kadar çok insandan duydum ki, kesin doğru olduğuna inanıyorum. Onlara olabildiğince mani olmağa çalışılıyormuş, çünkü bu cezbelerini azaltıyor ve onları erkeklerin sevgisine daha az duyarlı yapıyormuş." (Chardin, 1711: 2: 280)[27]

O zamanlar cinsel ahlaksızlık Doğu'ya has bir özellik olarak görülü-

25 Haremin, erkek-egemen kamusal yaşama paralel ve ondan özerk bir dişi toplumsal mekân olarak yorumu hakkında örneğin bkz. Ahmed, 1982.

26 *Bannia* sözcüğü, banyo anlamına gelen İtalyanca *bagno*'dan bozmadır.

27 Bu metni içeren "Kralın karılarının sarayı" ile ilgili bölüm, kitabın İngilizce çevirisine alınmamıştır.

yordu ve lezbiyenlik, tıpkı mastürbasyon ve hayvanlarla cinsel ilişki gibi, Şark'ın hastalığının ve yozluğunun bir başka veçhesi addediliyordu. 19. yüzyıl İskoçya'sından çarpıcı bir mahkeme olayı bu tutumun bir göstergesidir: Bir yatılı okulun iki müdiresi lezbiyenlikle suçlandığında, yargıçlar kadınların masum olduklarını ilan etmişlerdir, çünkü "Britanya'da mevcut olmayan bir günahı işlemiş olmalarına imkân yoktu." Hatta suçlamayı yapan kız aşırı gelişmiş cinsel meraka sahip olmakla suçlanmış, bu tarafını, muhtemelen "Britanyalı kadınların aksine, bu tür konularda rahatlıkla müstehcen gevezelik yapabilecek olan iffetsiz Hintli bakıcılarından" aldığı öne sürülmüştü. (Kabbani, 1986: 53)[28]

Bir başka deyişle, Şarklı kadınlar her türlü "sapıklığa" girişebilirlerdi, çünkü cinsellikle dolup taşıyor, hayvani güdülerini kontrol edemiyorlardı. "Aynı anda hem edilgen hem de doymak bilmez, hem ezik hem fettan, hem şehvet düşkünü heteroseksüeller hem de kurnaz eşcinseller" olarak görülüyorlardı. (Douthwaite, 1992: 96) Bu çelişkili kişiliğin onlara atfedilmesi tesadüf değildir: Kadınların lezbiyenliğe tercih veya eğilimlerinden değil, sırf erkekler olmadığında genel şehvetlerini gidermek için başvurduklarına inanılıyordu. Bu nedenle, Habesci, *Present State of the Ottoman Empire*'da şöyle yazmaktadır: "En çirkin şehvet aynı şekilde kızların odalarında yaygınlaşmıştır. Ve güzel, iyi beslenmiş, ne yorgunluk ne tasa çeken, kendilerini duyusal hazlara hazırlamaktan başka işleri olmayan ve Venüs'le oğlu dışında hiçbir şey düşünmeyen kızların, âşıkane eğilimlerini karşılamanın doğru aracını bulamadıkları zaman, gayri tabii şehvete yönelmelerine şaşırmamak gerekir." (Habesci, 1784: 171.) Aynı şekilde, Charles Nicholas Sigisbert Sonini de Manoncourt, *Voyage dans la haute et basse Egypte* [Yukarı ve Aşağı Mısır'da Yolculuklar] (1798) adlı eserinde şöyle yazar:

> Doğanın güçlü sesi –ki yasalarına uymaları için olduğu kadar, sunduğu hazları yaşamaları için de seslendiği insanlar, sözlerine çoğu kez kulak vermezler– tutkularını harekete geçirir: Kısacası, her şey, yanıp tutuşan hayalgüçlerini, arzularını, söylemlerini, ulaşma serbestisine sahip olmadıkları bir amaca doğru yönlendirmeye katkıda bulunur. Eğlencelerinde, kıyafet değiştirerek, birbirlerinin kıyafetlerini giyerek oyalanmaya çalışırlar. Bu tür kılık değiştirmeler, o kadar masum olmayan başka eğlencelerin sadece peşrevi ve bahanesidirler;

---

28 Avrupa'da çocuk cinselliğine dair kaygılarla sömürgelerde yerli kadın hizmetçilerin cinsel ihlalleri arasındaki ilişkiler hakkında, bkz. Stoler, 1995: bölüm 5. Irklararası lezbiyenliğin başlı başına bir hastalık olarak görülmesi hakkında bkz. Baker, 1992. Lezbiyenliğin günümüzdeki temsilleri ve ırksal farklılığın hasıraltı edilmesi hakkında bkz. Hart, 1994: bölüm 6.

özellikle de Sappho'nun hem uygulayıp hem de öğrettiği sanılanların. Kendilerini yakıp tüketen ateşi söndürmede değil, ondan kaçma sanatında hünerlidirler ve aynı hükmedilmez arzu onları çekildikleri odalarına kadar takip eder; hüzünlü kaynakları ve mahrumiyet durumunda pek az tesellileri vardır ki, sıcak olduğu kadar kuru bir iklimde ve özellikle ateşli mizaçlar için, çekilmez oluyordur bu. (Sonnini 1800: 167)

Tıpkı mastürbasyon gibi lezbiyenlik de sadece, arzularını tatmin etme araçlarının erkek veya dişi, canlı veya cansız olduğuna zerre kadar aldırış etmeyen bu şarklılar için bir çıkış yolu olarak görülüyordu. Gustave Flaubert 1853 tarihli bir mektubunda bu görüşün katıksız bir örneğini verir:

> Şarklı kadın bir makineden ibarettir; ha bu erkek olmuş ha öbürü, onun için hiç fark etmez. Nargile yahut çubuk tüttürmek, hamama gitmek, göz kapaklarını sürmelemek ve kahve içmek; işte varoluşunun etrafında döndüğü uğraşılar çevrimi budur... Biz onu düşünürüz, ama o bizi pek düşünmez. (Flaubert, 1922-25: 2: 15, 17)[29]

Burton da "binlerce Avrupalı, yıllarca 'yerli kadınlar'la yaşamış ve onlarla aile kurmuşlarsa da, hiç bir zaman onlar tarafından sevilmemişlerdir" diye yazar. Olanca içgörüsüyle (!) Burton bunu Avrupalıların cinsel birleşmeyi uzatma "bilim ve uygulamasından habersiz olmalarına" bağlar, oysa "Hindu kadınlar, yirmi dakikadan aşağı bir süreyle tatmin edilemezler, doğalarındaki soğukluk böyledir ve bu, hiç kuşkusuz sebzeye dayalı perhizleri ve uyarıcı kullanmamalarıyla pekişmiştir." (Burton/*Arabian Nights*, t.y.: 5: 77) Kabbani şu yorumda bulunuyor: "Belki de sömürgeci girişimin ataerkil değerleri içinde rahat olan Burton'ın aklına, yerli kadının Avrupalıya bağlılık duymamasının, kendisinin açıklama diye seçtiklerinden başka –ve daha karmaşık– nedenleri olabileceği hiç gelmemiştir. Ne de olsa Avrupalı onun ülkesini işgal etmiş, halkını tahakküm altına almış ve kadına kendi iradesini dayatmıştı. Duygusal ilgisizliği topyekün kurbanlaştırılmaya karşı kadının tek savunmasıydı; ne kadar yetersiz olursa olsun." (Kabbani, 1986: 47-8)[30]

Aynı şekilde Vigné d'Octon da *Chair noire*'ında [Siyah Ten] (1889), "Siyah kadın, beyaz [*Caucasian*] ırkın kadınıyla ne aynı niteliklere, ne ay-

---

29 Bu mektup Flaubert, 1980: 1: 181'de de yer almaktadır, ama oradaki çeviri aslına daha az uygundur.

30 Ayrıca bkz. Kniebiehler ve Goutelier, 1985: 37; Marshall ve Williams, 1982: 145-6. Bu görüşün yabancıbilgisel söylemde her zaman geçerli olmadığı kaydedilmeye değer: 17. yüzyıldaki Yüzbaşı John Smith ve Amerika yerlisi prenses Pocahontas gibi kültürler aşırı aşk örnekleri de vardır; bu konuya ileride döneceğim.

nı duygulara, ne de aynı deneyimlere sahiptir," demektedir. "Onunla beyaz erkek arasında, herhangi bir psikolojik anlamıyla aşk olmasına ihtimal yoktur." (Aktaran Ridley, 1983: 84) O halde, şarkiyatçı söylemin güya "Londra'da yaşayan bir Çinli feylesofun" kaleminden çıkma eğlenceli bir yergisi olan *The Citizen of the World*'de [Dünya Vatandaşı] (1762) Oliver Goldsmith'in genç bir İngilize şunları söyletmesi pek şaşırtıcı değildir: "Bir saray, canım benim, dünyadaki her türlü uygunsuzluğu ortadan kaldırır. Üstelik, bana söylediklerine göre, sizin Asyalı güzelleriniz yaşayan en uygun kadınlardır, çünkü ruhları yoktur onların." (Goldsmith, 1891: 2: 185)

İster Asyalı olsun ister Afrikalı, dişi "öteki"nin cinselliği vurgulanırken, aynı zamanda benliği elinden alınmıştır. "Siyah kadınların pek nadiren adları vardır, çünkü onlar kişiden ziyade mevcudiyetlerdir" diye yazar Abena Busia. "Siyah kadın sesi olmayan bir nesne olarak kalır, çoğu zaman da bir yatak odasının gölgelerinde, yüzükoyun, bacaklarını açmış halde bulunur. Siyah kadınlardan yalnızca cinsel olmaları değil, her şeyden önce sessiz olmaları istenir." (Busia, 1986: 364-5)[31] Aslında bu sömürgeci söylemde bulunan bir başka istikrarsızlık örneğidir: Dişi öteki "doğal olarak" şehvet saçar biçimde gösterilirken, ırklararası bağlamlarda genellikle cinsel bakımdan edilgen olarak betimlenmiştir. Martinkus-Zemp'in belirttiği gibi, "beyaz adama hizmet eden *mousso*, dış görünüşü bakımından alabildiğine erotikleştirilmiştir ama, konu cinsel davranışına gelince duyumsallığı inkâr edilir... Beyaz adam kendisini enayi yerine konulmuş hisseder: Afrikalı kadının duyumsallığı bir tuzaktan ibarettir." (Martinkus-Zemp, 1973: 79) Dişi "öteki"nin cinselliği ortadadır, yine de beyaz adam ona erişemez. Dolayısıyla, sömürgecinin şehvetinin edilgen hedefi olmaktan öteye gidemez.

Her şeyle cinsel ilişkiye girebilmenin, yabancıbilgisel söylemde kadınlarla sınırlı olmadığı kaydedilmeye değer; örneğin İngilizler, genellikle Hintlilerin doğaları gereği kendilerinden daha şehvetli olduğunu inanıyorlar, çocuk evliliğini ve çokeşliliği bunun kanıtları addediyorlardı. Bu bakış açısı, metropollerde, okul kitaplarının içeriğine ilişkin birtakım kaygılarda kendini göstermiştir, çünkü yetkililer, "İngiliz çocuklarının nispeten saf ve sağlıklı ahlakı için zararsız olan kitaplar[ın] Hintli çocukların kolayca alevlenebilen zihinleri için öyle olmayabileceğine" inanıyorlardı. (Ballhatchet, 1980: 5) Hintli erkeğe atfedilen şehvetlilik, "genel bir ahla-

---

31 Sömürgeci söylemde siyah kadınların susturulması hakkında ayrıca bkz. Busia, 1989-90.

ki yetersizlik düzeninin bir vehçesi ve Hint toplumuna nüfuz etmiş yaygın, güçten düşürücü bir cinselliğin varlığının yansıması olarak" görülüyordu. Buna karşın İngilizler kendilerini "riyazetin, cesaretin ve nefis terbiyesinin canlı örnekleri" sayıyorlardı; "yerliler, giderek artan bir biçimde İngilizlerin duygusal karşıtları ve duygusal aşırılığa ve ahlaksızlığa yönelik yapısal bir zaafın tutsakları biçiminde karikatürleştiriliyordu. Bu ahlaki eksikler, yüzyılların yetiştirme biçimi ve ikliminin etkileri olarak kabul ediliyor, hukuksal veya eğitimsel tedavilere cevap verecek nitelikte addedilmiyorlardı." (Wurgaft, 1983: 10, 49) Böylece cinsellik, bir kez daha sömürenle sömürülen arasında ayırıcı bir özellik olarak kullanılıyordu; doğrudan doğruya sömürge yönetiminin zorunlu ve kaçınılmaz olduğu sonucuna götüren bir özellik.

Dişi "Öteki"nin Bir Tehdit Olarak Temsil Edilişi

Kâh davetkâr bir bakire, kâh vahşi ve tehditkâr olarak sunulan ülkenin kendisi gibi, dişi "öteki" de bazen Avrupalı kâşif için büyük bir tehlike olarak gösterilmiştir. Örneğin, Peter Hulme Amerika'nın cinselliğinin iki imgesini tanımlamıştır; biri "başa çıkılabilir ve davet edercesine erotik", diğeri ise "tamamen Amazonca, tehdit edercesine kendine yeterli." (Hulme, 1985: 2: 17)[32] Dişi "öteki"nin bir tehdit olarak temsil edilişi, sömürgeci yazını boydan boya kat etmiş; bazen baştan çıkartıcı bir arzu nesnesi olarak temsilinin yerine geçmiş, bazen da onun hemen yanı başında birlikte var olmuştur. Kadınlar ve yerliler (birbiriyle sık sık örtüşen kategorilerdi bunlar) hem edilgen, çocuksu ve vesayete muhtaç, hem de "toplum dışı, tehlikeli, hain, duygusal, değişken, vahşi, tehditkâr, maymun iştahlı, cinsel sapık, mantıksız, hayvansı, şehvet düşkünü, yıkıcı, kötücül, tahmine gelmez" olarak görülmüşlerdir. (Carr, 1985: 50)[33]

Bu çatışan imgeler, ırk ve cinsiyet kalıplarının özgül bir biçimde bir araya gelmesinden ortaya çıkmışlardır ve ülkeye atfedilen niteliklerle sıkı sıkıya ilişkili olmuşlardır. Busia'nın değindiği üzere, "kıtanın zevkleri okşayıcı, kontrol edilmez bir doğurganlık içindeki hafifmeşrep mizacı, Avrupalıları, özellikle de erkekleri etkilemiş, önlerine çıkan her iğvaya kapılmalarını sağlamıştır; ki bu zaaf her zaman onları toplumsal dışlanmaya, çok defa da kendi kendini imha etmeye götürmüştür." Bu nedenle, sömürgecilerin Afrikalı kadınlara tepkisi, bizatihi kıtanın cinselliğinin etkisiyle karmaşıklaşmış (Busia, 1986: 364); dişi "öteki", beyaz adamı avlamak için

---

32 Amazonlar izleği hakkında ayrıca bkz. Montrose, 1992: 171-4 ve Brown, 1993: bölüm 5 ve orada anılan kaynaklar.

33 Ayrıca bkz. D'Astorg, 1980: 14-15.

pusuya yatan ve hedefi tetikte durmadığı taktirde tıpkı korkunç kıtası gibi, onu yolundan uzaklaştırabilecek tehlikeli bir yosma olarak temsil edilmiştir. Kabbani'nin sözleriyle, "Doğulu kadınlar sonsuz birleşme vaat eden ve sonsuz horgörü kışkırtan nesneler olarak betimlenmiştir." (Kabbani, 1986: 59)

Yerli kadının bir tehdit olarak temsil edilmesi motifi, Rudyard Kipling'in, Hintli kadınların ibret verici öykülerde kilit roller oynadığı tüm yapıtlarında görülür. John McBratney, Kipling'in yerli kadınlarının, üç temel işlevi yerine getirdiklerini savunmuştur: Tehlikeli melezleşmeyi, İngiliz sömürgeciliğinin epistemolojik sınırlarını ve nihayet Hintlinin başkalığının cisimlenmiş halini temsil ederler. Bunlardan ilki, ırk karışımı tehdidine işaret etmektedir: Hintli kadın, "İngiliz saygınlığına yönelik en büyük tehlikenin potansiyel taşıyıcısı" idi: "Avrasyalı çocuk.... Hintli kadın, bir çocuk dünyaya getirmek üzere bir Büyük Britanyalıyla bir araya gelince, Anglo-Sakson ırk arılığını sağlayan genetik kodlamayı tehdit eder." Bu nedenle, "Kipling'in ırklararası aşkı konu edinen hiçbir öyküsünün yaşayan bir çocukla sonlanmaması kaza eseri değildir." (McBratney, 1988: 49, 51) Gerçi sömürgeci yazarların hepsi, eserlerindeki kişilerden doğan karışık ırklı kurgusal çocukları öldürmemişlerdir ama, yaşamalarına izin verdiklerinde de onları genellikle bozuk ahlaklı olarak betimlemişlerdir; "Üremenin genetik yasalarına aykırı olarak, anne ve babalarından hem fiziksel, hem de manevi alanlarda en itici nitelikleri miras alan kötü kişilikli, hain, istismarcı soysuzlar." (Busia, 1986: 367) Kısacası, ırklararası evlilik çoğunlukla bir ihlal olarak sunulur, failleri genellikle suçlarının cezasını çekerler ve bu tür birlikteliklerden doğan çocuklar ya ölürler ya da ölmeliydiler.

Irkların karışımasına yönelik ilgi, kuşkusuz sömürgeci yazında yaygın bir izlekti; ancak bu konuya Alman, Fransız ve İngiliz sömürgeci yazarlarının yaklaşımı arasında büyük farklar vardır. (Ridley, 1983: bölüm 4)[34] Üstelik bu farklar yalnızca yazarların milliyetiyle ilgili olmayıp, belli bir sömürgenin içindeki siyasal dengenin yanı sıra, söz konusu bireylerin konumuyla da ilişkiliydi. Örneğin, İngiliz yetkilileri, askere alınmış erkeklerle sömürge yöneticilerine çok farklı davranmışlar, bunlardan ilkiyle yerli kadınlar arasında cinsel ilişkilere olanak sağlarken, ikincileri bu tür ilişkilere girmekten şiddetle men etmişlerdir. Ballhatchet bu ayrımı iktidar yapılarını koruma kaygısıyla açıklamaktadır: "İlk durumda askerlerin erkeklik

---

34 Güneydoğu Asyalı kadınların Fransız edebiyatındaki çok romantikleştirilmiş temsili hakkında örneğin bkz. Malleret, 1934: kısım 3, bölüm 3.

enerjilerinin korunması gerekiyordu. Diğer durumdaysa, resmi seçkinlerle halk arasındaki toplumsal mesafeydi korunması icap eden." Bu nedenle Avrasyalılar, "yönetici ırkla halk arasındaki toplumsal mesafeyi kapatma tehdidi arz ettikleri için tedirgin bir hoşnutsuzlukla karşılanmışlardır." (Ballhatchet, 1980: 4, 164) Aynı şekilde, İngiliz erkekleriyle yerli fahişeler arasındaki ilişkiler Afrika'da hoşgörülmüşlerdir, zira bunlar toplumsal düzeni tehdit etmiyorlardı; Busia'nın dediği gibi, bunun altında yatan anlayış şuydu: "Eğer siyah bir kadınla yatmak istiyorsanız, buyurun yatın; yeter ki bir fahişe olarak kalsın, onu kulübe getirmeye kalkışmayın ve de size neredeyse kesinkes bulaştıracağı hastalığı başkalarına yaymayın." (Busia, 1986: 367)

Fuhuş ve zührevi hastalıklarla ilgili bu son nokta özellikle önemli addedilmiş, 19. yüzyıl boyunca Hindistan'da bu konuya ilişkin üç taraflı bir tartışma süregelmiştir; harcamaları dizginleme endişesindeki sömürge yöneticileri, adamlarının "doğal" arzularını karşılamalarına izin verirken bir yandan da sağlıklarını korumaya çalışan askeri yöneticiler ve "günahlarının cezasının" hafifletilmesine karşı çıkan rahipler arasında süregelen bir tartışma. İngiliz muhafazakârları, reformcular, Quaker'lar ve gayri-uyuşmacılar [*non-conformists*], bir de Hintlilerle Avrasyalılar; zührevi hastalıklar hastaneleri, *lal bazaar* (İngiliz askerlerin üniformalarının renklerinden dolayı "kırmızı pazar") diye bilinen alay genelevleri, Bulaşıcı Hastalıklar Kanunu ve sömürgecilerle sömürülenler arasındaki cinsel ilişkileri –birbirinden çok farklı başarı dereceleriyle– kontrol altına almaya çalışan çeşitli başka politikalar konularında birbirlerine girdiler. Bu tartışmaların acil niteliği, genel valinin yasama meclisinin 1895'teki müzakereleri sırasında Sir Griffith Evans'ın frengiyi "*ırkın hayatiyetine* darbe vuran ulusal önemde" bir konu olarak nitelemesinden anlaşılabilir. (Ballhatchet, 1980: 86, a.b.ç.)[35]

Bu açıdan bakıldığında, Kipling'in beyazlara "Hududun/Solgunun ötesine" [*Beyond the Pale*] asla geçmemelerine dair uyarısının çokkatman-

35 Bu tabii çok ironiktir çünkü Fransız ve diğer Batılı sömürgecilerin yanı sıra İngilizler de frenginin ve o zamana kadar Avrupa dışında bilinmeyen başka hastalıkların kurbanı değil, yayıcısıydılar. Bu nedenle bu hastalık Osmanlı İmparatorluğu'nda yerinde bir terimle *frengî*, yani Frenk hastalığı diye biliniyordu. Ballhatchet fuhuş ve zührevi hastalıkları çevreleyen tartışmaların ayrıntılı bir betimlemesini sunmaktadır; ayrıca, "Hindistan'ın, nasıl kadınlık aracılığıyla kirliliğin tanımsal bir organizmasına dönüştürülebildiğini" araştıran Levine, 1994. Sağlık hizmetleri ve imparatorluk arasındaki ilişki ve de sömürgeci tıbbın hegemonik uygulamaları hakkında bkz. Arnold, 1993; çok ilginç olmakla birlikte bu kitap zührevi hastalıklar üstünde çok az durmaktadır.

lı anlamlar içerdiği görülür. Bu adı taşıyan öyküsü, "Bir adam ne olursa olsun, kendini öz ırkı, kastı ve soyuyla sınırlı tutmalıdır. Beyaz Beyaza ve Siyah Siyaha gitsin" diye başlar (Kipling, 1899: 189-98) ve tahmin edilebileceği üzere, trajik bir ihlal ve cezalandırılma öyküsü anlatmaya koyulur. Bu bağlamda cinsellik mecazi bir nitelik kazanmış, "ırk karışımı, tüm kişilerin karşısında yargılandığı değerler ve davranış kuralları iskelesinin en alt basamağında yerini almıştır... Cinsellik ve ırk etkenlerinin birleşimi, ırk karışımını en üst derecedeki tabu yapmış, kendi kendisine kirlilik ve kötülük anlamını yüklemiştir." Bir başka deyişle, cinsellik, "yönetici ırk"la yerliler arasında önemli bir sınır teşkil etmiş ve "son derece simgesel bir hüviyet kazanmış, ırk karışımının, karanlık bir sömürgeci karabasanın her an kafasından ziyade kuyruğunu kaldırmaya hazır olan ucubesi haline gelmiştir." (Busia, 1986: 363, 366, 369-70)

Gerçekten de McBratney'in ikinci kategorisi –epistemolojik sınır kategorisi– Hintli kadının, İngiliz yöneticisinin geçmemesi gereken sınırı simgelediği rolüne değinmektedir; Hintli kadın, "Kipling'in 'karanlık güçleri' dediğini –İngilizin sömürgeci saygınlığına yönelik o genel kuşatıcı tehdidi, o soyut tehlikeyi– çok açık bir biçimde yoğunlaştırıp somutlaştırır." (McBratney, 1988: 50, 52) Yerli kadınlar hem cezbedici hem iticiydiler, bedenleri hem büyüleyici hem korkutucuydu, kaç göç hem bir ihlal arzusu doğuruyor hem de ötede bulunan –sözcüğün her anlamıyla– karanlık boşluğa geçilmemesi yönünde kesin bir uyarı dile getiriyordu. Lewis Wurgaft, kadınların kilitli kapıların ardında yaşadıkları yerlerin, "İngiliz-Hintli toplumla yerli hayatın tedirginlik verici gizemleri arasındaki engeli simgelediğini" belirtir. Fakat harem kapıları eğer İngilizler ile Hintli uyrukları arasındaki uçurumu temsil ediyorduysa, Hintli kadının bizzat kendisi, "Hint yaşamında meçhul ve anlaşılmaz olanı cisimlendiriyordu. Ve bir eril kültür içinde yetişmiş ve eğitilmiş olan İngiliz için, bu gizem, iktidarın duygusal çekimi ve yıkıcı bir cinsellik tehdidiyle yüklüydü." Wurgaft şu sonuca varıyor: "İngilizler, Hindistan'ın kadınlarını görünceye kadar orada kendilerini rahat hissetmeyeceklerdi." (Wurgaft, 1983: 51-3) Ve o gün de asla gelmeyecekti.

Kipling'in Hintli kadın temsillerinin üçüncü kategorisi, Hint hâkim güçleriyle "bunların düzdeğişmecesi, dışavurumu ya da aracı olarak" Hintli kadının arasında farz edilen bağlantıdan ileri geliyordu. McBratney'e göre Hintli kadın, "'öteki'nin baş göstergesiydi, İngilizden farklı olanın (ve dolayısıyla İngiliz için hem aşağılık, hem de buna rağmen tehditkâr olanın) baş alametiydi." Gerçi Kipling'in kadın düşmanlığı, askeri işlerde ve devlet yönetiminde daha iyi harcanabilecek olan eril enerjileri

soğurarak erkekleri ehlileştirme eğiliminde olduklarını düşündüğü İngiliz kadınlarını da kapsıyordu ama, İngiliz erkeğinin ırksal ve ulusal kimliğini paylaşıyor olmaları, onları "bölge subayının, askerin ve istihbarat ajanının eştoplumsal [*homosocial*] dayanışmasına yönelik olası en vahim tehdidi" arz eden Hintli kadının üstüne çıkarıyordu. (McBratney, 1988: 50, 52-4)[36] Aslında Hintli kadını karanlık ve muhalif güçlerin araçları olarak gören paranoyak bakış Kipling'le sınırlı değildi. Hindistan'da ve İngiltere'nin diğer sömürgelerinde kadınların erkeklere boyun eğer durumda olması, İngiliz yöneticilerine, erkek aile üyelerinin çıkarlarına hizmet etmek için mutlaka cazibelerini kullanacaklarını düşündürmüştür. Böylece, sözgelimi Burmalı kadınlar çekici, cinsel bakımdan özgür ve "uzak yerlerde sömürgecilik görevlerini yerine getirirken yalnızlık çeken İngiliz yetkililerini teselli etmeye hazır" addedilmekle birlikte, Burma'nın özgül toplumsal yapısından ötürü özellikle tehditkâr kabul ediliyorlardı; sömürgeci yetkililer orada öyle güç ağlarının bulunduğuna inanıyorlardı ki, Burmalı kadınlarla evlenen İngiliz erkekleri sürekli yerel özel çıkarların etkisinde kalma tehlikesiyle karşı karşıya bulunacaklardı. (Ballhatchet, 1980: 145-55)

Gerek romanlarda, gerekse siyasal söylemde, dişi "öteki"nin bir tehdit olarak temsilinin daha pek çok örneği vardır. Örneğin Henry Rider Haggard'ın *She*'sinde [O (Kadın)] (1887) Ayesha [Ayşe] adlı ölümsüz bir İranlı rahibe, âşığının kentli, Cambridge'de okumuş bir İngiliz olarak yeniden bedenlenmesini beklerken Afrika'nın göbeğinde vahşi yamyamları zalimce yönetmektedir. Richard Marsh'ın *The Beetle*'ında [Kınkanatlı Böcek] (1897), "kültürel rolleri yerle bir eden saldırgan ve korku verici bir dişiliğe ve de büsbütün yabancı-yabansı, açıklanamaz, [İngiliz anlayışıyla] bağdaşması imkânsız bir Doğulu zihniyetine" sahip olarak gösterilen Mısırlı bir rahibe, "erkek nesnesini hadım eden ve cinselleştirilmiş kadını tam anlamıyla gayri insanileştiren yıkıcı bir gücü" cisimlendiren bir kadın (Hurley, 1993: 195, 213),[37] öç almak için İngiltere'ye gider. Charlotte Bronte'nin *Jane Eyre*'inde (1847), Rochester'ın Batı Hint Adaları'nda doğmuş olan melez ilk karısı ve "denetlenemeyen dişi asiliğinin ve cinsel-

36 Kipling'de ve diğer sömürgeci yazarlarda erkek heteroseksüel arzunun hasıraltı edilmesi ve imparatorluğun eştoplumsal dünyasının yazınsal inşası hakkında bkz. Bristow, 1991: 80-89; ayrıca, Low, 1993a.

37 Hurley, bu kişinin "daha tutarlı biçimde bir tehdit olarak, yiyip bitiren bir güç olarak sunulduğunu" kabul etmektedir: "Romanda Şarklı dişi, yahut dişileştirilmiş Şark, kadınsı 'girilebilirlik' ve 'şekillendirilebilirlik' nitelikleri taşımaktan uzaktır." (Hurley, 1993: 198) Ancak bu gözlemini, geleneksel olarak Avrupa'nın erillikle ve sömürgelerinin dişillikle özdeşleştirilmesinin genel bir eleştirisi haline getirmemektedir.

liğinin canavarca bedenlenişi" olan Bertha Mason, insanla hayvan arasındaki sınırı bulanıklaştırır. (Sharpe, 1993: 45; Spivak, 1986: 266, 268) İngiliz siyasi söyleminde "1857 Hintli Ayaklanması" olarak bilinen olaylarda, isyanın İngiliz kaynaklarına göre en azılı elebaşlarından biri olan Jhansi *Rani*'si, "adamlarına kadın kurbanlarının ırzına geçmelerini, onları aşağılamalarını ve onlara işkence yapmalarını emretmiştir"; hatta Jenny Sharpe, "Rani'nin sömürgeci inşası ve özellikle zalimliğini ve şehvetliliğini vurgulayan açıları, onu belirgin biçimde eril bir role itmiştir" demektedir ki, bu da sömürgeci söylemde cinsiyetlilendirilmiş kimliğin akışkanlığını vurgulamaktadır. (Sharpe, 1993: 73-6) Bu değişmecenin örneklerine Salomé, Helen ve tabii Kleopatra –ki, Mario Praz tarafından "tam da Romantik dönemin havasında buram buram olan sado-mazoşizm merakıyla büyüleyici bir Şark arka planını" birleştiren "Ölümcül kadın tipinin ilk romantik bedenlenişlerinden biri" olarak nitelenmiştir (Praz, 1970: 214-15)–[38] gibi kişiler çevresinde örülen romantik mitlerde bulunabilir.

Yine de bu değişmecenin en çarpıcı (ve en tuhaf) örneklerinden biri, Frederick Mellingen'in *Wild Life among the Koords* [Kürtler Arasında Vahşi Hayat] (1870) adlı eserindedir. Uzun olmasına rağmen bütün olarak alıntılanmaya değer:

> Kürtlerin giriştiği pek çok eşkıyalık içinde bir de özgül bir çeşit yol soyguculuğunun burada sözü edilmelidir ki, muhtemelen dünyada benzeri yoktur. Bu örnekte suçlular –eşkıya– hak etmedikleri üç kuruşu elde etmek için yağma peşine düşen genç kadınlardır. Bir grup güzel haydut, yolun kenarında tüneyip bahtsız yolcunun gelmesini bekler. Gözcüler geldiğini duyurur duyurmaz güzel haydutlardan oluşan çete, onu oynayarak ve dayanılmaz güçte ateşli bakışlarla karşılamaya çıkar. Yolcu doğal olarak durmak zorunda kalır ve güzel kızlar kibarca ondan atından inmesini isterler. Kaderinden habersiz şaşkın kurbanın ayağı yere değer değmez, bütün grubun etrafını sardığını görür. Hemen üstündekiler soyulur ve vaktiyle Âdem'in bulunduğu o ilkel halde bırakılır. Sonra Lupercus şenliklerindeki kızlar tarzında bir dizi dans ve büyüleyici davranış başlar, bunların amacı talihsiz yolcunun öz denetimini yitirmesini sağlamaktır. Ancak kurban kendisini baştan çıkaran zalimlerin sokulmalarına karşı-

38 Praz "bir tehdit olarak kadın" biçimindeki romantik motifi ve bunun egzotikle bağlantılarını bölüm 4'te uzunca ele almaktadır. Ayrıca bkz. Showalter, 1990: bölüm 8, ki burada, Şark peçesi motifi ile tehdit olarak kadın değişmecesi arasında bağlantılar kurulmaktadır; Azim, 1993: bölüm 7 ve Dijkstra, 1986. Kleopatra kişiliği hakkında bkz. Hughes-Hallet, 1990; "terbiyeli bir genç kadın için (gerçek anlamıyla) anlaşılmaz, yabancı ve zorunlu olarak iğrenç olan her şeyle" donanmış olmak suretiyle Kleopatra'nın İngiliz kadınının cinsel saflığını korumadaki rolü hakkında bkz. Miller, 1990: 111.

lık verecek olsa, girişimi hemen ölümcül bir hal alır, çünkü çete onu bir çırpıda yakalayıp güzel kızlardan birinin iffetine kastettiği suçlamasında bulunurlar ve vücudunun çok hassas bir yerinin dikenlerle sokulmasına mahkûm ederler. Bu oyunlar ve *entr'acte* [ara] işlevi gören kırbaçlamalar defalarca yinelenir, ta ki bitkin düşmüş ve kan revan içindeki kurban bayılmak üzere oluncaya dek. Ardından, kadın haydut çetesi perişan haldeki yolcuyu kadın elebaşlarından oluşan ve yakınlarda bulunan bir mahkemenin karşısına sürüklerler. Orada sözde suçluya bir saldırı girişiminde bulunma iddiası yüklenir; kurban iyi bir azar işitmekle kalmaz, mahkemenin belirlediği bir cezayı da ödemeye mahkûm edilir. (Millingen, 1870: 243-5)[39]

Bu pasaj garip bir biçimde Fred Burnaby'nin *On Horseback through Asia Minor* [At Sırtında Baştan Başa Küçük Asya] (1877) adlı kitabına XIII. Ek olarak, "Erzurum vilayetinde Ermeni yetkililerin yolsuzlukları"na ilişkin Mr. Taylor adında birinin İngiliz hükümetine yazdığı raporla Anadolu dağları ile Suriye arasındaki stratejik yollar üzerine Burnaby'nin yazdığı hacimli bir inceleme arasına konulmuştur. (Burnaby, 1877: 2: 366-7) Bu metin, şarkiyatçı yazında Kürt kadınlarını güçlü, bağımsız ve savaşçı olarak sunan tek atıf değildir; yinelenen bir izlektir bu.[40] Bu metnin en şaşırtıcı yanı, aslında Şark'ta sahnelenmiş mazoşist bir fantezi olan bir anlatının Küçük Asya üstüne görece "ciddi" bir kitaba, bölgede kamu idaresine dair bir rapor veya iletişim ve ulaşıma dair bir incelemeden farksız olarak, sırf yansız bir bilgi parçası daha imişçesine dahil edilmiş olmasıdır. Bana öyle geliyor ki bu, erotizmin bir mekân teknolojisi olarak rolünü özellikle vurgulamaktadır: Okuyucuya denmektedir ki, "Küçük Asya işte böyle bir yerdir."

Erkek "Öteki"nin, Kadınsı Olarak Temsil Edilişi

Richard Burton, *Binbir Gece Masalları* (1884-86) çevirisinin sonuna –her ne kadar sonraki baskılardan çıkarılmışsa da başka yerlerde sık sık yeniden basılan– bir yazı eklemiştir. Bu yazıda, Burton eşcinselliğin küresel dağılımı üzerine bir kuram geliştirir:

Birçok uzak ülkedeki araştırmalarım beni aşağıdaki sonuçlara getirmiştir:

---

39 İngiliz bir doktorla Levanten karısının (ki sonradan Türk haremindeki yaşama ilişkin anıların yazarı Melek Hanım olarak ün kazanacaktır) çocuğu olarak İstanbul'da doğmuş olan Binbaşı Millingen (diğer adıyla Kıbrıslızade Osman Bey, diğer bir adıyla da Vladimir Andrejevich), Osmanlı kadınları, dervişler ve Sultan Abdülaziz dönemi Türkiye'si üstüne kitapların yanı sıra İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Almanca ve Rusça'da birçok baskı yapan "Yahudilerin dünyayı ele geçirme komplosu" konusunda bir kitabın da yazarıdır.

40 Güzel bir örneği için bkz. Gourdault, 1882: 47-52.

1. Eşcinsel [*Sotadic*] Kuşak diyeceğim bir bölge vardır; sınırları batıda Akdeniz'in kuzey kıyıları (K. En. 43°) ve güney kıyılarıdır (K. En. 30°). Böylece derinliği, 780 ila 800 mili bulmakta, Güney Fransa'dan, İberya Yarımadası, İtalya ve Yunanistan ve Fas'tan Mısır'a Afrika'nın kıyı bölgelerini kapsamaktadır.

2. Doğuya doğru gittikçe Eşcinsel Kuşak daralmakta, Küçük Asya, Mezopotamya ve Kalde, Afganistan, Sind, Pencap ve Keşmir'i kapsamaktadır.

3. Hindiçini'de kuşak genişlemeye başlamakta, Çin, Japonya ve Türkistan'ı kuşatmaktadır.

4. Daha sonra Güney Denizi Adaları ve Yeni Dünya'yı içine almaktadır ki, keşfedildiği dönemde, burada eşcinsel aşk bazı istisnalarla birlikte yerleşik bir ırksal kurumdu.

5. Eşcinsel Kuşak içinde bu kötü huy, yaygın ve bölgeye hastır, en kötü ihtimalle küçük bir kusur kabul edilirken, burada tanımlanan sınırların kuzeyinde ve güneyinde kalan ırklar, fiziksel olarak bu işlemi gerçekleştiremeyen ve ona en derin nefretle bakan üyelerinin kınamaları karşısında ve ancak tek tük uygularlar. (Burton, 1964: 174-5)[41]

Bu tuhaf girişten sonra Burton, dünyanın çeşitli bölgelerinde erkek eşcinselliğinin nedenleri ve belirimlerine dair, her zaman olduğu gibi şaşırtıcı sayıda yazınsal ve tarihsel kaynağa gönderme yapan ipe sapa gelmez bir tartışmaya girişir.

Erkek eşcinselliğinin ortaya çıkışının coğrafi olarak belirlendiği görüşünde doğruluk payı olsun olmasın, Burton'ın kuramı, erkek "Öteki"lerin bir şekilde Avrupalılardan "daha az erkeksi" oldukları yolundaki eski inanca tamamen uygun düşmektedir.[42] Bu anlayış da en azından Hipokrat'ın *Havalar, Sular, Mekânlar* adlı eserinde "Maneviyat ve cesaret yokluğuna gelince, Asyalıların Avrupalılardan daha az savaşçı ve kişilik bakımından daha nazik olmalarının başlıca nedeni, hiç soğuk veya sıcağa doğru şiddetli değişimler göstermeyen, hep ılıman olan mevsimlerin tekdüzeliğidir" demesine kadar gider. (Hippocrates, 1923-28: 1: 115, 133) Büyük ölçüde Herman Moll'un *The Complete Geographer* (ilk baskısı 1701) adlı kitabının dördüncü baskısına dayanan *A Complete System of Geography*'de [Bir Bütün Coğrafya Sistemi] "Türk zulmünden kurtulabilen" Asyalıların "hâlâ yüksek bir gelişme düzeyinde" oldukları, ancak bunun "büyük ölçüde insanların çalışkanlığından ziyade topraklarının bereketlili-

---

41 Bu yazı aynı zamanda *The Sotadic Zone* [Eşcinsellik Bölgesi] başlığıyla kitap olarak da yayımlanmıştır.

42 Düşmana kadınsılık atfedilmesi hakkında bkz. Trexler, 1995. Bu değişmecenin Hindistan bağlamında siyasal boyutları hakkında bkz. Sinha, 1995.

ğine" dayandığı, zira bu insanların "haklı olarak doğaları gereği tembel, kadınsı ve rahatlarına düşkün olmakla" suçlandıkları belirtilmektedir. Metin, aşağıdaki görüşleri savunarak devam eder:

> Bu kadınsılık öncelikle iklimin sıcaklığına bağlıdır, belki de töre ve eğitimle de pekiştirilmiştir ve bunun sonucunda Kuzey'den uzaklıklarına göre az veya çok yaygındır. Çünkü şu açıktır ki, Güney iklimleri, Kuzey iklimleri kadar güçlü kuvvetli mizaçlar üretmez ve bundan da şunu çıkarabiliriz ki, bizimle aynı enlemde yaşayan Asyalılar bizden bu bakımdan çok aşağı olamazlar. (Moll, 1744-47: 2: 67)

1767'de Adam Ferguson "aşırı sıcak ve soğukta insan ruhunun etkin menzili sınırlı görünmektedir; ... her ikisinde de ruh köleliğe hazırdır" inancını dile getirmiş, aşırı sıcağın erkekleri "tutkularında ateşli, yargılarında zayıf ve hayvani hazlara, mizaçları icabı müptela" yaptığını iddia etmiştir. (Ferguson, 1966: 112)[43] Sözü edilen bu "sıcağın etkileri" ile geleneksel olarak dişi cinse atfedilen özellikler arasındaki tam koşutluk, gözden kaçacak gibi değildir. Aynı şekilde, Robert Orme da 1782 tarihli *Historical Fragments of the Mogul Empire, of the Morattoes, and of the English Concerns in Indoostan* [(Hint-)Moğol İmparatorluğu'na, *Moratto*'lara ve İngilizlerin Hindistan'daki Çıkarlarına Dair Tarihsel Parçalar] adlı incelemesini "iklimlerin en yumuşağını soluyarak, pek az gerçek ihtiyaç hissederek ve diğer ülkelerde refah sayılacak olan düzeyi çok az çabayla kendi topraklarından elde eden Hintliler, yeryüzünün en kadınsı sakinleri olmuş olmalıdırlar ve bugün onları gördüğümüz konum aynen budur" (Orme, 1805: 472) kesinlemesiyle bitirmiştir.

Hadım, şarkiyatçı söylemde her yerde hazır ve nazır, son derece güçlü bir simgeydi ve aynı anda keyfi iktidarı, sıhhatsizliği, ırksal farklılığı ve Şark'ı belirlediği varsayılan erkeksilik eksikliğini kişileştiriyordu. Burada bu konu üzerinde durmayacağım, çünkü kendi başına bir kitap ölçeğinde incelenmeyi hak etmektedir. Ancak, Ali Ufkî Bey olarak da bilinen, ihtida etmiş bir Polonyalı olan Albert Bobovi'nin (veya Bobowski) padişahın sarayına ilişkin olarak 17. yüzyılın sonunda yaptığı betimlemeden oldukça eğlendirici bir bölümü alıntılamak istiyorum. Hadımların genellikle harem entrikalarında rol aldığını yazdıktan sonra şöyle demektedir:

> ... başarılı olduklarında imparatorluğun en önemli görevlerine getirilirler. Sa-

---

43 Susan J. Wolfson kadınsılık sorununu Byron'ın *Sardanapalus*'u (1821), William Hazlitt'in "On Effeminacy of Character"ı [Kişiliğin Kadınsılığı Üstüne] (1822) ve 19. yüzyılın ilk yarısında yayımlanan bu tür diğer yapıtlar bağlamında ele almaktadır; bkz. Wolfson, 1991.

dece yarı yarıya erkek olmalarına rağmen, bu, çok defa orduların başında bulunmaları ve en büyük vilayetleri yönetmeleri gerçeğini değiştirmiyor. Bundan anlaşılıyor ki, işler her zaman en çok hak edene veya en ehil olana verilmemektedir. (Bobovi, 1985: 22)

Bu sözler, ister istemez, liderlik yeteneğinin erkek bedeninin tam olarak hangi uzvunda bulunduğunun sanıldığı sorusunu akla getiriyor!

Avrupalı olmayanların sözde kadınsılıklarının açıklanma biçimi, zamana bağlı olarak, büyük ölçüde *Zeitgeist*'ı [zamanın ruhu] yansıtan bir biçimde değişiklik arz etmektedir. 17. ve kısmen 18. yüzyıl boyunca Avrupalılar, Keşifler Çağı'nın ortaya çıkardığı muazzam insani değişkenliği, Kitab-ı Mukaddes'in tekten-yaratılış [*monogenesis*] öğretisiyle uzlaştırma tasasındaydılar. İklim (pek özgün olmasa da) iyi bir açıklama sağlıyordu.[44] Bir yüzyılı aşkın bir süre sonra, Burton hâlâ "oğlancılığın ırksal değil, coğrafya ve iklime bağlı" olduğunu savunuyordu (Burton, 1964: 175),[45] ama artık tekten-yaratılış fikrinin modası geçmişti ve "bilimsel" ırkçılık (ya da daha doğrusu ırksalcılık [*racialism*]) almış başını yürümüştü. Piet de Rooy "19. yüzyılın ilk yarısında halk kavimmerkezciliğinden doğal bilimsel ırkçılığa geçişte, cinsel etken çok önemli bir rol oynamıştır" demektedir. (Rooy, 1990: 21)

19. yüzyılda ırksalcı düşünce sık sık cinsel terimlerle ifade ediliyordu, *Essai sur l'inégalité des races humaines*'in [İnsan Irklarının Eşitsizliği Üstüne Deneme] (1883-85) yazarı ve "ırkçılık ideolojisinin babası"[46] olan Gobineau örneğinde olduğu gibi. Irkları nitelemek için cinsiyetlendirilmiş mecazlar kullanan Gobineau, siyahlarla Yahudileri "Ham ve Sam'ın dişil halkları" olarak adlandırmış, onları duyusal yönelimli, ama dil becerisi ve bilimsel akıl yürütme gibi özde "erkek" niteliklerden yoksun olarak değerlendirmiştir.[47] Bilindiği gibi Ham ve Sam, Kitab-ı Mukaddes'e göre Nuh'un üç oğlundan ikisi olup, Tekvin'in 9. babında bunlardan ilki sar-

---

44 Tekten-yaratılış öğretisi ve halklar arasında gözlemlenen farkları açıklamada çevresel etkenlerin kullanılması hakkında bkz. Marshall ve Williams, 1982: 136-8; Hodgen, 1964: 207-53.

45 İklim, ırk ve mizaç arasında varsayılan ilişkiler hakkında ayrıca bkz. Livingstone, 1994: 132-54.

46 Bu niteleme Michael D. Biddiss'e aittir; bkz. Biddiss, 1970.

47 Örneğin bkz. Miller, 1985: 122; ayrıca Mosse, 1985: 36 ve Green, 1979 ki, Thomas Babington Macaulay'nin "Essay on Warren Hastings"sinden [Warren Hastings Üstüne Bir Deneme] (1841) aşağıdaki erillik basamaklandırmasını aktarmaktadır: "İngilizin yanında İtalyan ne ise, İtalyanın yanında Hindu ne ise, diğer Hinduların yanında Bengalli ne ise, işte diğer Bengallilerin yanında [Brahmin] Nuncomar oydu." (32)

hoş babasını çıplak gördüğü için soyunun lanetlenip ebediyen köleliğe mahkûm olduğu anlatılır. Ayrıca, düzme bir Yahudi efsanesine göre –ki sonradan hem Hıristiyan, hem de Müslüman tefsirciler tarafından benimsenmiştir– Ham'ın günahı, babasının yasaklamasına karşın, sefinedeyken karısıyla cinsel ilişkiye girmiş olması ve bu suretle tufandan sonra ilk doğan olarak soyunun yeryüzünü miras almasını sağlamak için şehvet içinde karısını bir oğula gebe bırakmasıydı. Her iki durumda da ve başka rivayetlerde, Ham –ki adı iştikak bakımından hem sıcaklık, hem de siyahlıkla ilişkilidir– bir şehvet günahı işlemiş olarak gösterilir; genel olarak siyah ırkın atası olduğu savunulduğundan, siyahlıkla şehvetliliğin ilişkilendirilmesinin kökenlerinin bu efsanede yatması mümkündür. (Perbal: 1940) Bu noktaya ileride döneceğim.

İster çevresel, ister ırksal etkenlere bağlansın, erkek "öteki"nin kadınsılığı, kendi kendini yönetme yeteneğinden yoksun olduğu yönünde, dolayısıyla da sömürgeciliğin bir gerekçesi olarak yorumlanmıştır. Erkek "öteki"nin farz edilen bu "zayıf"lığındaki önemli bir etken de yabancı ülkelerdeki çocuklara atfedilen vaktinden önce gelişmiş cinsellikti. Örneğin İngilizler, genç Hintlilerin yaratıcı enerjilerinin "çok erken yaştaki cinsel birlikteliğin fiziksel ve ahlaki etkileriyle aşındığına" inanıyorlardı. "Bu nazik durumun son kertedeki ürünü, dinç önderliğin tadını veya yeteneğini yitirmiş, fizikçe ve ahlakça zayıf düşmüş erkeklerdi." Bu çöküşün nedeninin harem sistemi olduğuna yaygın biçimde inanılıyordu ve yazarlar, "prenslerin maiyetlerinin kötü tesirlerini" kınıyor, "prensin hareminin cinsel ahlaksızlığı ve aşırı yüklü ortamı ... insan ruhu için ölümcüldür" diyorlardı. İngilizlere göre, Hint yönetici sınıfının hayatiyeti bu dişil/cinsel hava tarafından tüketiliyordu, çünkü "genç prensin kadın-egemen saraydaki yaşamı, onu kaçınılmaz olarak iktidarsız ve yoz bırakıyordu. Böyle bir yönetici asla kendisini veya uyruklarını denetleyemezdi." (Wurgaft, 1983: 51)

Erken cinsellik izleği sömürge ve gezi yazınında sık sık yinelenir. Örneğin, Mrs. John Elijah Blunt, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yaşamına ilişkin anılarında "evde geçirilen ilk yıllarda, erkeklerin, eğer uygar uluslar arasında başlarını dik tutacaklarsa, uygulamaları gereken davranış kurallarının ilk nüvelerini çocuğun edinmesi gerektiği sıralarda, Türk çocuğuna, yalnızca ırkını şu anda neyse o yapan pis zihin ve beden alışkanlıklarının ilk adımları öğretilir" demektedir. (Blunt, 1878: 2: 153-4) Edith Wharton daha özgülce, çocukların evlerinde çok sevgi gördüğünü kabul etmekte, ancak "cehalet, sağlıksızlık ve vaktinden önce cinsel ilişkiye girme tüm sınıflarda yaygındır" demektedir. (Wharton, 1920: 194) Bu tür gözlemler kızlara da teşmil ediliyordu: Bayle St. John, Mısır'da on yaşındaki

iki çengi çırağını betimlerken şöyle yakınmaktadır: "Toplanmış olan Araplar hayranlık içinde küfreder ve şehvet dolu ahlar çekerken, bizler, çocukluğun böyle kirletilmesine tanık olduğumuz için üzüntü duymaktan kendimizi alıkoyamıyorduk." (St. John, 1853: 1: 18)

Erken cinselliğe yönelik bu ilgiyi bağlamına oturtmak zorunludur: Foucault, "çocuklarla gençlerin cinselliği, 18. yüzyıldan bu yana, hakkında birçok kurumsal aygıtın ve söylemsel stratejinin kullanıma sokulduğu bir çekişme konusu haline gelmiştir" diye yazar. Hatta cinsellik üzerinde merkezlendirilmiş olan bilgi ve iktidar mekanizmalarını kuran "dört büyük stratejik bütünden" birinin, "çocukların cinselliğinin pedagojikleştirilmesi" olduğunu savunur: "Bir yandan neredeyse bütün çocukların cinsel davranışlarda bulunduğu veyahut bulunmaya yatkın olduğu, diğer yandan ise hem 'doğal' hem de 'doğaya karşı' olmaları hasebiyle uygunsuzluklarından ötürü bu cinsel davranışların fiziksel ve ahlaki, kişisel ve toplumsal tehlikeler içerdikleri yolunda ikili bir savlama." Devamla Foucault "çocukların cinselleştirilmesinin, ırkın sağlığını temin etmeye yönelik bir kampanyaya koşut olarak yürütülmüş" olduğunu, zira "vaktinden önce gelişen cinselliğin 18. yüzyıldan 19. yüzyılın sonuna kadar yalnız yetişkinlerin değil, bütün toplumun, hatta türün müstakbel sıhhatini tehdit eden bir salgın olarak görüldüğünü" belirtir. (Foucault, 1978-85: 1: 27-31, 30, 41-2, 103-4, 98-9, 146)[48]

Böylece, erken cinselliğin zararlı etkilerinden çocukları koruma kaygısında olan Avrupalılar, endişelerini yabancı ülkeye yansıtmışlardır ve böyle yaparak hem yabancı ülkenin farklılığını belirginleştirmişler, hem de oradaki ahlakça bozuk ve zayıf düşmüş halkların bu tür kötülüklerden uzak, dış güçlerce yönetilmesini gerekçelendirmişlerdir. Gerçekten de İngilizler, 1891 Rıza Yaşı Yasası ile Hintli kızların rıza yaşını ondan on ikiye yükseltmeye çalışmışlardır ama, bu büyük tartışmalara neden olmuştur. (Sinha, 1995: bölüm 4)

Ayrıca haremin, erkeklerin kadınlara yönelik iştahını dindirmek suretiyle eşcinselliğe yol açtığına da inanılıyordu. Hindistan Genel Valisi Lord Curzon, 1902'de eşcinselliği "büyük ölçüde erken evliliğe" bağlamış, "delikanlı, karısından veya kadınlarından erken yaşta bıkmakta, daha yeni veya heyecanlandırıcı bir duygunun uyarıcılığını istemektedir" iddiasını öne sürmüştür. (Ballhatchet, 1980: 120) Keza Pinhas ben Nahum da, "çokeşliliğin varlığı, erkeklerde çabucak doğal ilişkiye doymuşluğa yol

---

48 Çocuk cinselliğinin temsili ve sübyancılığın ötekileştirilmesi konusunda yakın zamanda yazılmış ilginç bir inceleme için bkz. Kincaid, 1992.

açar. Bu sırf Türkiye'de değil, tüm Şark İslam dünyasında oğlancı sevgiyi doğurmaktadır... Her antropoloji incelemecisi şunu bilmelidir ki, çokeşlilik aşkta anormalliğe neden olur, zira normal cinsellik, hayatın çok erken bir aşamasında bıkkınlık verip doygunluk yaratır." (Pinhas, 1933: 87, 161) Şarklı ataerkilliği cisimlendirdiği düşünülen kurumun, bir söylemsel el çabukluğu marifetiyle bir çırpıda kadınsılığın nedenine dönüştürülmesi ne kadar ironiktir. Şark despotizmi değişmecesini ele alırken görünüşteki bu paradoksa döneceğim.

Şarklı erkeklerin kadınsılığı değişmecesinin, dokuya karşı kullanıldığı bir örnek, Fransız-Hindiçinili romancı Marguerite Duras'tır ki, söz konusu yazarın kadın olması elbette tesadüf değildir. Suzanne Chester, Duras'ın *Un barrage contre le Pacifique* [Pasifik'e Karşı Bir Bent; İngilizce'ye *The Sea Wall* başlığıyla çevrilmiştir] (1950) ile *L'Amant* [Sevgili] (1984) başlıklı romanları üzerine yaptığı ilginç bir karşılaştırmalı incelemede, romanların erkek "öteki"ne yaklaşımlarındaki önemli farkları ortaya koymuştur:

> Fransız sömürgesi Hindiçini'nin ataerkil toplumundaki alt sınıftan bir kadın olarak, Duras zaten *başından* Öteki konumundaydı. Hem fuhuş, hem de erkek bakışının nesnesi olarak aşağı konumu, *Deniz Duvarı*'nda açıkça ortaya konulmuştur. *Sevgili*'de ise Duras, gözlemcinin eril konumuna sahip çıkarak, arzuya yönelik etkin bir ilişki inşa ederek ve çeşitli Şarkiyatçı motiflere –egzotiğin erotikleştirilmesi, Asyalı sevgilinin dişileştirilmesi ve değişmez bir Şark özünün temsili– başvurarak bir dişi öznellik kurar.

Bu durumda Duras, "Öteki olarak marjinalleştirilmiş kendi konumunu dönüştürmek ve Çinli sevgilisi karşısında bir iktidar ve hâkimiyet konumu elde etmek için çeşitli Şarkiyatçı/sömürgeci izlekleri *yeniden nakşeder*." (Chester, 1992: 452) Böylece Avrupalı dişiyi merkezlendirmek için Asyalı erkeğin "kadınsılığını" kullanan Duras, cinselleştirilmiş uluslararası ilişkileri, Avrupalı sömürgeci toplumun toplumsal cinsiyet dengesizlikleriyle savaşmak için harekete geçirmiştir.

Duras bu bakımdan tek değildir, yaptığı da fazla yeni sayılmaz. 17. yüzyıl başları İngiliz edebiyatında kadın yazarlar, içinden yazabilecekleri bir özne konumunu yaratmak için koyu-açık ikiliğini kullanmışlardır. Kim F. Hall'a göre bu yazarlar, "farklılığa ve ırksal farklılık dilindeki kendi çıkarlarının kültürel içerimlerine karşı yüksek bir duyarlık sergilemişler, ... daha marjinal gruplar pahasına kendi retorik ve toplumsal konumlarını güçlendirmek için bu estetiğin keyfiliğini kullanmışlardır." Hall'a göre kadınlar bu suretle "beyaz kadınlar olarak kendilerini güçlendirmek için ata-

erkil kategorilerden yararlanırlar" ve "sınıf, beyazlık ve 'İngilizlik' gibi ataerkil yapılarca şeyleştirilmiş olan diğer kategorilerden yetkinlik alarak toplumsal cinsiyet yasaklarından kaçınmaya" çalışmışlardır. (Hall, 1994: 179-80, 336) Bu iki örnek, kadın gezginlerin anlatılarının erkeklerinkinden –büyük kent veya sömürge toplumlarındaki kenarsal konumlarından veya bir başka deyişle, çeşitli biçimlerde kendi başkalıklarını harekete geçirebilmelerinden ötürü– temelden farklı olduğunu savunanların öne sürdüğü varsayımı doğrular nitelikte görünmektedir. Ancak bu belli örnekler için doğru olabilirse de, evrensel değildir.

Erkek "Öteki"nin Tecavüzcü Olarak Temsil Edilişi

Yabancıbilgisel söylemde erkek "öteki"nin zayıf ve kadınsı gösterilişine karşıt bir başka çizgi, onu, tehlikeli derecede aşırı cinsellik düşkünü, kötü niyetli ve özellikle beyaz kadınlar için tehditkâr olarak çizmiştir. Bunun örnekleri, Mağrib sahilinde ve Kuzey Amerika'da tutsaklık anlatılarından, "1857 ayaklanmasının" ardından gelişen Hindistan konusundaki İngiliz sömürgeci söylemine ve 19. yüzyıl sonuyla 20. yüzyıl başında Amerika Birleşik Devletleri'nde siyah erkeklerin linç edilmelerinin öncesinde çoklukla yapılan beyaz kadına tecavüz etme suçlamasına kadar uzanır.[49]

Beyaz kadının cinsel iffetinin korunmasına ilişkin kaygı, farklı bağlamlarda farklı biçimler almıştır. Çoğu durumda, Avrupalı kadınların yerli erkeklerle gönüllü olarak cinsel ilişkiye gireceği imkânsız addedildiği için, bu konunun gündeme gelmesi çoğunlukla tecavüz bağlamında olmuştur. İngiliz sömürgeci söyleminde tecavüz değişmecesi üzerine yaptığı güçlü incelemede, Sharpe, Hintli erkeğin beyaz kadınlara tecavüz etmesi bahsinin 1857'deki isyanın öncesinde İngiliz-Hint edebiyatında ve sömürgeci kayıtlarında görülmediğini gözlemlemektedir. İsyan gerçekleşip Hindistan'daki İngiliz yetkesini aylarca ciddi bir şekilde tehdit ettiğinde, ortaya çıkan bunalım, Sharpe'a göre "*sömürgeciliğe yönelen tecavüzün bir göstergesi olarak İngiliz kadınlarının tecavüze uğrayan bedenlerinin dolaşıma sokulmasıyla idare edilmiştir*... Böylece ayaklanma romanı, beyaz teni arzulayan Şarklı erkeklere ilişkin fantezileri yaygınlaştırarak, sömürgecilik karşıtı isyanın tarihsel anlatılarda gizil halde bulunan cinsel kodlamasını pekiştirmiştir." Sharpe'ın, İngiliz sömürge yönetimindeki bunalımın beyaz kadınlara tecavüz eden yerliler motifiyle temsil ve idare edildiği savı,

---

49 Örneğin bkz. Baughman, 1966; ayrıca Hodes, 1993 ve "African American Culture and Sexuality" [Afrikalı Amerikalı Kültür ve Cinsellik] konulu o özel sayıdaki diğer katkılar ve Carby, 1986.

cinselliğin siyasal durumun gerekleriyle uyum içinde kullanılmasında yeni bir doğrultuyu göstermesi bakımından önemlidir. O zamana kadar kaderine razı görünen Hindistan, işgalcilere karşı isyan edince, daha önce zayıf ve kadınsı olarak temsil edilen yerliler birden vahşi tecavüzcülere dönüşmüş, bu şekilde bir kurtuluş hareketi safi vahşete indirgenmiş ve isyanı bastırmaya yönelik önlemler, İngiliz erkekliğinin, kendi kadınlarının onurunu ve güvenliğini koruması olarak meşrulaştırılmıştır: "Sömürgeci bir işkence ve katliam faili olunca, Batı uygarlığı ve Doğu barbarlığı ikiciliğini sürdürmek güç olur. Bir tecavüz söylemi –yani toplumsal cinsiyet rollerinin, İngiliz kadınlarının masum kurbanlar ve İngiliz erkeklerinin onların intikamcıları olarak konumlandırıldığı şiddet yüklü temsili– isyanı bastırma stratejilerinin, ahlak düzeninin yeniden kurulması olarak kaydedilmesine izin verir." (Sharpe, 1993: 3-4, 6, 86, a.b.ç.)[50]

İngiliz-Hint romanı ve sömürgeci kayıtları 1857 öncesinde tecavüzcü olarak erkek "öteki"lerden söz etmemişse de, Avrupa'nın uzak ve çoğunlukla düşman topraklara el atmalarına eşlik eden diğer kültürel ürünler bunları konu edinmiştir hiç kuşkusuz.[51] Bunlar arasında, çok ilgi çekici bir tür, Mağrib sahilinde ve Kuzey Amerika yerlilerinin –Çin Denizi korsanları, Avustralya yerlileri ve Türkleri bir kenara bırakalım– elindeki tutsaklıkların birinci tekil şahıs ağzından anlatılmasıdır. Her ne kadar bunların çoğu ilk yayımlandıklarında gerçek hikâyeler olarak okunmuşlarsa da, bizim için bunları Avrupa'nın ötekilik mekânlarının inşa edilmesine ve cinselleştirilmesine yarayan söylemsel araçlar olarak görmek çok daha ilginç olacaktır. Bu bağlamda Kay Schaffer, Eliza Fraser'ın çok okunan gemi kazası ve tutsaklık öyküsünü "tarihsel bir olay olarak değil, sömürgeci bir imparatorluğun ayakta tutulmasına ve Avustralya ulusunun yapılandırılmasına yönelik bir kurucu kurgu olarak" tahlil etmiştir. (Schaffer, 1994: 102)

Çoğu anlatıya bakılırsa, Eliza Frazer'ı esir alanlar ona tecavüz etmiş değildir; gerçi tutsaklığının en çok bilinen anlatımı, elbiselerinin soyulusunu ballandıra ballandıra betimlemekte, hatta çıplak olarak görüldüğü iki gravür içermektedir.[52] Ancak birçok tutsaklık anlatısı cinsel içeriğe sahip-

---

50 Ayrıca bkz. Paxton, 1992.

51 "Cinsel korku" retoriği ve cinsel ilişkilere getirilen ırk bağlamlı yaptırımlar birçok çalışmada ele alınmıştır; özellikle bkz. Ingilis, 1975; Callaway, 1987: 235-8; Stoler, 1991; Ware, 1992: 38-44; Gouda, 1993; JanMohamed, 1992. Irklar arasındaki değişen ilişkilerde beyaz kadınların tam rolü (veya araçsallığı) son yıllarda kayda değer bir (terimin olumlu anlamıyla) yeniden gözden geçirici [*revisionist*] tarihyazımının konusu olmuştur. Yukarıdakilere ek olarak, örneğin bkz. Strobel, 1991; ayrıca Chaudhuri ve Strobel, 1992'deki ve Callan ve Ardener, 1984'teki katkıların bazıları.

52 Bkz. Curtis, 1838: 140, 143; resimler 147 ve 163. sayfaların karşısındadır.

tir ve erotik niteliklerinin kasıtlı olduğu çok açıktır. June Naimas'a göre Amerika yerlilerine ilişkin tutsaklık edebiyatı, cinsel karşılaşma olasılığını ırksal, etnik ve kültürel farklılıkları aşacak şekilde genişletmiştir; iç gıcıklayıcılık ve erotizm açıktır, "gerçek" ile "kurgu" arasındaki ayrım bulandırılmıştır, Kızılderililerin "zalim"liği özellikle kadınlara yönelik olarak resmedilmiştir ve yerlilere dönük şiddet eylemleri zorunlu misillemeler olarak meşrulaştırılmıştır. (Namias, 1993: 97)[53] Tutsaklık öykülerinin cinsel içerikli bölümleri genellikle oldukça standart bir senaryo izlemektedir: Kadınlar kaçınılmaz olarak ve genellikle büyük bir yerli topluluğunun önünde çırılçıplak soyulur, ardından cinsel taciz görür, tecavüze uğrar ve işkence görürlerdi. Bu arada şunu belirtmek yerinde olacaktır: Cinsel taciz ve tecavüz öykülerinin, özellikle erkeklerin anlattığı kadın tutsaklıkları hikâyelerinde bol olmasına karşın, kadın tutsakların kendi kaleme aldıkları, genelde çok daha zararsız bir tablo çizmektedir.[54] Hatta bazı eski tutsaklar, okuyucularını, kendilerine gerçekten "namuslu" davranıldığına inandırmak için uzun uzadıya dil dökmüşlerdir; kuşkusuz doğruyu kesin olarak tayin etmek mümkün değildir ve bu iddiaları, beyaz toplumunun tepkisiyle karşılaşmaktan yahut kendi pahalarına erkek okuyucuların içini gıcıklamaktan kaçınmalarından ya da taciz ve tecavüzün vuku bulmamasından da kaynaklanabilir.

Tıpkı Amerika yerlileri gibi Mağrib korsanları da ara sıra Avrupalıları kaçırmışlar, ya köle olarak satmışlar ya da fidye için alıkoymuşlardır; bunlardan kaçanlar veya para karşılığında serbest bırakılanlardan bazıları, Avrupa'ya döndüklerinde çektiklerini kâğıda dökmüşlerdir.[55] Kızılderili tutsaklık öykülerinde olduğu gibi, bazı Mağrib anlatıları da açıkça uydurmadır; örneğin yazarı bilinmeyen *Voyages and Adventures of Captain Robert Boyle in Several Parts of the World, intermix'd with the Story of Mrs Villars, an English Lady with whom he made his Surprizing Escape from Barbary* [Kaptan Robert Boyle'un Dünyanın Çeşitli Bölgelerindeki Yolculuk ve

53 Kızılderili direnişinin beyaz "bakire"lere tecavüz olarak temsil edilmesi hakkında ayrıca bkz. Hulme, 1985. Amerika yerlilerinin elinde tutsaklık anlatıları hakkındaki yazın geniştir; beyazların gerçek Amerikalılar olarak inşasında ve bu süreç içinde gerek yerlilerin, gerekse Afrika ve İspanya kökenli Amerikalıların marjinalleştirilmesi hakkında özellikle bkz. Smith-Rosenberg, 1993. Kızılderililerin beyaz yerleşimcilere tecavüzüyle çiftlik sahiplerinin siyah kölelere tecavüzünün ilginç bir karşılaştırması için bkz. Brownmiller, 1975: 140-70.

54 Örneğin bkz. Derounian-Stodola ve Levernier, 1993: 3-4, 66-7, 127-30. Dişi "öteki"ne dair erkeklerin ve kadınların yazdıklarının karşılaştırılması için bkz. Douthwaite, 1992: 17, 187.

55 Örneğin bkz. Vovard, 1959; Clissold, 1977.

Serüvenleri; Mağrib'den Hayret Verici Kaçışını Beraberce Gerçekleştirdiği Bir İngiliz Hanımı Olan Mrs. Villars'ın Öyküsüyle Birlikte] (1726) adlı eserin eskiden Daniel Defoe'nun yapıtı olduğu sanılıyordu, ancak şimdilerde genellikle William Rufus Chetwood'a atfedilmektedir. (Gove, 1961: 251) Bu kitap, bir İngilizin, İrlandalı bir hainin başını çektiği Mağribli korsanlarca kaçırılışını, İrlandalının Fas'taki evinde tutsaklığını, orada kendi ülkesinden güzel bir kadınla tanışmasını ve beraberce kaçıp ayaküstü evlenmelerini, aralarına giren trajik ayrılığı ve en sonunda yeniden buluşmalarını anlatır; tabii haremler, hadımlar, röntgencilik, zina, aldatma ve daha bol miktarda seks ve şiddet ayrıntıları da güzelce serpiştirilmiştir içine. Kuzey Afrika'da geçen diğer öyküler arasında meşhur anonim erotik klasiği *The Lustful Turk* ile egzotik erotik yazında uzmanlaşmış Parisli yayımcı Ernest Leroux'nun yayımladığı yine anonim *Marché aux esclaves et harem: Épisode inédit de la piraterie barbaresque au XVIIIe siècle* [Köle Pazarı ve Harem: 18. Yüzyılda Mağrib Korsanlığı Hakkında Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Bir Olay] (1875) de sayılabilir. Her ikisi de Avrupalı kadınların korsanlarca kaçırılışını, köle olarak satılmalarını, her türlü aşağılamaya maruz kaldıkları haremlere sokuluşlarını anlatmaktadır.

İmalı bir biçimde adlandırılmış olan *La Femme et son maître* (1902) [Kadın ve Efendisi; daha sonra Siyah Şehvet olarak da çevrilmiştir], Jean de Villiot takma adıyla çıkmıştır ve Sudan'daki Mehdi ayaklanmacıları tarafından yakalanan bir İngiliz kadının başından geçen kötü olayları anlatmakta, keza kırbaçlama ve ırza geçme öyküleri için egzotik bir ortam sağlamaktadır. A. de Granamour takma adıyla yayımlanan Paul Little'ın *Turkish Delights*'ı [Türk Lokumu] (1973) da, benzer şekilde, 1915'te Müttefikler'in Çanakkale çıkartması sırasında bir Osmanlı subayının (ve de vicdansız bir Yunanlı casus şefinin) elinde İngiliz ve Yunan kadınlarının işkenceye ve tecavüze uğrayışını anlatmaktadır; daha sonra ortaya çıkan bu türden pek çok yapıttan sadece bir tanesidir. Ataullah Mardaan'ın *Kama Houri*'sinde, sömürge Hindistan'ında genç bir İngiliz bakiresi Pathan bir uşağı arzular ve onun tarafından vahşice tecavüze uğrar. Sonra birlikte olurlar ve ırksal denklerinin toplumunu kendi isteğiyle terk eden kız, sevgilisinin peşinden tehditkâr kırlara doğru yola çıkar; ancak tacize uğrar, başka erkeklerle cinsel ilişkiye girmeye zorlanır, sonunda fuhuş yapmak üzere satılır. Kıza yönelik cinsel saldırganlık, daima ırksal/siyasal bir dilde anlatım bulur. Sonunda uşağın tutuklanmasına ve idam edilmesine yardımcı olan kız, uşağın kan kardeşi tarafından intikam için öldürülür; ölümünün, hem sömürgeciliğin var olmak için muhtaç olduğu ırksal/cinsel yaptırımları ihlal ettiği, hem de bütün bu esmer erkeklerin elinde maruz

kaldığı kötü muameleden bu kadar haz duyduğu için bir ceza olduğunu düşünmemek güçtür.[56]

Bu açıkça pornografik yapıtların yanı sıra, aşk romanları denebilecek olanları da vardı, her ne kadar aralarındaki ayrım hiç kuşkusuz muğlak ise de. Bunlar arasında E.M. Hull'ın *The Sheik*'i [Şeyh] (1921) –Rudolf Valentino'nun çok popüler filminin dayandığı metin– ile Vere Lockwood'un *Son of the Turk*'ü [Türkün Oğlu] (1930) sayılabilir. Her ikisi de İngiliz kadınlarının karanlık ve sinsi yabancılarca kaçırılışını anlatır; ilkinde bir Arap kabile şefi, ikincisinde ise bir Türk beyi tarafından. *Son of the Turk*'te neredeyse dinsel bir yakarış gibi sürekli yinelenen, saplantılı "açık tenli kız/koyu tenli erkek" ikiliği, öyküyü var eden itkiler konusunda kuşkuya yer bırakmaktadır.[57] Bu yapıtların niteliği, *The Lustful Turk*'teki Tunus Beyi tarafından çok iyi özetlenmektedir: Der ki, İngiliz kurbanı:

> ... çığlık atmakla kalmayıp çabaladı; fakat tamamen girmiştim içine; bir kere daha ittirdim, işi bitirdim, tamamdı, hem de ne tamam, Muhammed'e salavat! Europa'nın bile kızlığı böyle bozulmamıştır, gerçi aşkın gücü bir boğanınki kadar da olsa. (Anon./*Lustful Turk*, 1984: 99-100)*

Klasik mitolojideki tüm ırza geçme öyküleri içinden –ki ne de çokturlar– bunun tercih edilmiş olması, öyküye yüklenen simgesel anlamı çok açık hale getirmektedir: Barbar "öteki"nin tecavüz ettiği bizzat Avrupa

---

56 Daha önce belirtildiği üzere, bu kitap 1950'lerde bir Pakistanlı tarafından yazılmış olabilir ve dolayısıyla bir sömürgeci ahlaki öykü olarak yorumlanması sorgulanabilir; ancak bence önemli olan nokta, yazarının kim olduğundan çok, Batılı bir okuyucu için akla yakınlığıdır.

57 E.M. Hull ile Vere Lockwood'un ve de *Son of the Turk*'ü kısaltıp "Aşk Kitaplığı" dizisinde 1980'de yayımlayan Barbara Cartland'ın, kadın olduklarını belirtmekte yarar vardır. Cartland romanın kendi yayımladığı biçimini şu şekilde tanıtmaktadır: "Bu dramatik ve heyecan verici Doğu öyküsü yazıldığı zamanlar çok popülerdi. Genç kadınlar, kara gözlü, tutkulu Şeyhler, Racalar ve Beyler tarafından kaçırılmayı düşlüyorlardı." (Lockwood, 1980) Valentino'nun *The Sheik*'inin 1920'lerde kadınlar arasında uyandırdığı olağanüstü popülerliğin tanıklık ettiği gibi, Cartland hiç kuşkusuz haklıdır. Bu konu üstünde uzun uzadıya durulacak yer burası değil ama, bir kadının kontrolü kaybedişini ve "bir erkeğe toptan teslim oluşun hazzını" keşfedişini anlatan *kadınlar tarafından yazılmış* kitapların uzunca bir gelenek teşkil ettiğini vurgulamakta yarar var sanıyorum. İktidar farklılıklarının (ki bunlara cinsiyete dayalı farklılıklar dahil olmakla birlikte başkaları da vardır) belirlediği bir toplumun yan ürünleri olduklarından kuşku olmamakla beraber, bunları bir tür "sahte bilinçin" basit sonucundan ibarettirler diye baştan savmak, sanırım kolaycılık olur. Fakat bu, başka bir araştırmanın konusudur. Kadınların yazdığı ve kadınlara yönelik romantik/erotik kurguda tecavüzün rolü hakkında bkz. Radway, 1984: 71-7, 141-4.

* Bir Yunan efsanesine göre Zeus, boğa biçimine girerek Europa'yı kaçırmış ve iğfal etmiştir.

idi. (Cezayir Beyinin çok sayıdaki kurbanlarından biri tarafından iğdiş edilmesiyle romanın bitişinin de bir o kadar anlamlı olduğunu eklemeliyim; artık kendisine bir yararları dokunmayacağı için iki İngiliz tutsağını serbest bırakır ve her birine kavanoz içinde cinsel organının bir parçasını verir! Anlaşılan, en pornografik yapıtın bile güçlü bir öğretici, öğütleyici içeriği olabilir.)

Tutsaklık anlatıları kendi zamanlarında çok popülerdi ve bazıları gerçek "en çok satan kitap" konumuna ulaşmıştır. Bunlar farklı işlevler yerine getirmişlerdir; birkaçı pornografikti, bazıları tamamen propagandacıydı, metropollerdeki insanları, Kızılderilileri uzaklara sürme veyahut Akdeniz'de serbestçe dolaşmayı engelleyen Mağrib korsanlarını yenme çabalarını desteklemeleri için harekete çağırıyorlardı; birçoğu son derece dinseldi, zorluklar karşısında imanın gücünü, mucizevi işaretleri ve Tanrı'dan gelen kurtuluşu anlatıyorlardı. Diğerleri, tıpkı bu çalışmada daha sonra ele alınacak olan mektup [*epistolary*] türü gibi, toplumsal eleştiriye vesile teşkil ediyorlardı; Mary Louise Pratt'ın yazdığı gibi, "kurtuluş edebiyatı, kültürlerarası temasın alternatif, görelileştirici ve tabu biçimlerini sahneye koymak için 'tehlikesiz' bir bağlam sağlamıştır: Avrupalı olmayanların köleleştirdiği Avrupalılar, Avrupalı olmayan toplumlara özümsenen Avrupalılar ve yeni ırklar-aşırı toplumsal düzenler kuran Avrupalılar." İhlal edici kurgular için bağlam "tehlikesiz"di, çünkü "bir metnin bizatihi varoluşu, imparatorluk için doğru sonucu önvarsayıyordu: Kurtulan kurtuluyor ve doğduğu toplumla yeniden bütünleşmeye çalışıyordu. Öykü, her zaman, geri dönmüş Avrupalı'nın bakış açısından anlatılıyordu." (Pratt: 1992: 87) İhlal edici kurgulardan ve ırklar aşırı toplumsal düzenlerden söz açılmışken, Mağrib tutsaklık anlatılarının bir Amerikalı tarafından çok ilginç bir yeniden yorumu, Charles Sumner'ın *White Slavery in the Barbary States* [Mağrib Devletlerinde Beyaz Kölelik] (1847) adlı kitabıdır ki, burada, farklı ırktan insanların tutsağı olan beyaz adamların çektikleri anımsatılarak köleliğin kaldırılması savunulmaktadır; tek örnek de değildir bu.

Cinselleştirilmiş yabancıbilgisel söylem, böylece ötekilik mekânları inşa etmiştir; gerek beyaz adamın en değerli "malvarlığı" olan kadınına yönelik bir tehdit alanı olarak, gerekse bir toplumsal kurallara uymazlık veya ihlal yeri olarak. Örneğin Eliza Fraser anlatısında kurban/kadın kahraman,

> ...imparatorlukçu/sömürgeci izleyiciler için bir teşhir nesnesi olmakta, öyküsü de *toplumsal imgelemin uygar dünyayı, kıyısındaki vahşi "öteki"lerden farklılığı aracılığıyla anladığı bir söylen* halini almaktadır. Toplumsal mekânın inşası bakımından Mrs. Fraser'ın tutsaklık anlatısı, yaygın bir sömürgeci Batılı izleyici kitlesi için, dünyanın geri kalanını Batı'nın kontrol etmesi gerekçesini

sağlamıştır... Mrs. Fraser değil de çeşitli kılıklar içinde öyküsü, ileriliğin beyaz, erkek, Batılı kahramanına, *sömürenle sömürülen, erkekle "ötekiler"i arasındaki sınırları çizmesini sağlayacak bir "kurtarma" işlemini gerçekleştireceği mekânı* sağlamıştır; bir işlem ki, yabancı, henüz üzerinde hak iddia edilecek bir fiziksel, ruhsal ve söylen yoluyla inşa edilmiş toprakta yerli sakinlerin dışlanması suretiyle "bir halk" düşüncesini muhafaza eder. (Schaffer, 1994: 107, 110, a.b.ç.)

Kuşkusuz ırk karışması, beyaz dişiliğin siyah erkeklikçe "kirletilmesi" tehlikesi, tecavüzden başka biçimlerde de kendini göstermiştir. Othello ve Desdemona şüphesiz beraber olmak isteyen bir çiftti, ancak kendi çağlarının (*Othello* ilk olarak 1604'te sahnelenmiş, 1622'de yayımlanmıştır) tüm ırksal/cinsel dizgesini ihlal ettikleri için beraberlikleri lanetlenmiş, âşıklar trajediyle cezalandırılmıştır. Iago'nun Brabantio'ya söylediği alevlendirici sözler "Bir yaşlı siyah koç beyaz koyununla çiftleşmekte" ve "kızın bir Berberistan aygırının altında" (1.1.88-9 ve 111-12), ırklararası bir evliliğin Elizabeth İngiltere'sinde nasıl görüldüğü konusunda bize bir fikir vermektedir.[58] Öte yandan 19. yüzyılda Hint asilzadelerinin Avrupalı kadınlarla –gerek Hindistan'ı ziyaret eden İngiliz hanımlarını baştan çıkararak, gerekse İngiltere'ye yolculukları sırasında işçi sınıfından İngiliz kadınları *tarafından baştan çıkarılarak*– cinsel ilişkiye girmeleri hakkında dile getirilen ciddi kaygılar çok daha sıradan nitelikteydi. (Ballhatchet, 1980: 116-120, 165) Her bir kaygının sınıfa özgüllüğü, daha fazla açıklamayı gerektirmeyecek türdendir.

Her ne kadar bu örnekler çoğaltılabilirse de, beyaz kadınlarla beyaz olmayan erkeklerin karşılıklı rızaya dayalı ırklararası cinsel birliktelikleri, beyaz erkeklerle beyaz olmayan kadınlarınkilerle karşılaştırılınca görece seyrektirler. İleri emperyalizm döneminin sömürgeci yazını tetkik edildiğinde, bu tür birlikteliklerin düşünülmesinin bile olanaksız olduğu, ancak tecavüzün bu tür "doğa yasaları"nın ihlalini açıklayabileceği izlenimi edinilebilir.

Dişi "Öteki"nin Tecavüz Kurbanı Olarak Temsil Edilişi

Her ne kadar sömürgecilik söyleminde tecavüz değişmecesi, Batı'nın yabancı ülkelere sahip çıkmasını meşrulaştırma ve yerlilerin isyanlarını bas-

---

58 Othello'nun bu bakış açısından ilginç bir incelemesi için bkz. Newman, 1991: bölüm 5. İçinde şehvetli taşkınlık, gaddarlık ve zührevi hastalık öğeleri olan çağdaş bir ırk karışımı öyküsü için bkz. Legh-Jones, 1975; şömiz, kitabı şöyle tanımlıyor: "Birbirinden tamamen farklı iki uygarlığı tek bir yaşam biçiminde birleştirmenin kesin olanaksızlığıyla karşı karşıya gelen acı bir aşk öyküsü."

tırmaya dönük tedbirleri haklılaştırma bağlamında çok ele alınmışsa da, üçüncü bir biçimine görece az dikkat edilmiştir: Yerli kadınların uğradığı tecavüzlerin, metropollerde tiksinti uyandırmak ve kamuoyunu harekete geçirmek için betimlenmesi.

Örneğin Samuel Purchas, *Pilgrimage* [Hac] (1613) adlı kitabında "güneşe doğru, el değmemiş toprakları yerinde bir adlandırmayla *Virginia* olarak anılan, İspanyol şehvetinin henüz kirletmediği Yeni Britanya'ya doğru yol alalım" diye yazmaktadır. (Purchas, 1626: 828) Gerçekten de İngilizlerin Yeni Dünya'yı sömürgeleştirme çabalarını meşrulaştırmak için sık sık kullandıkları bir izlek, Amerika'ya İspanyolların "tecavüz"üydü; Louis Montrose'a göre İspanyolların yerli Amerikalı erkekleri köleleştirmeleri, kısmen yerli Amerikalı kadınlara taciz yoluyla gerçekleştirilmiştir. Sir Walter Ralegh gibi sömürgeciler bir yandan Kızılderilileri hayranlıkla masum ve güven duyan insanlar olarak betimlerken, diğer yandan "bu güvene edilen zımni ihaneti –ki İngiliz girişiminin odak noktası buydu– İspanyolların üstüne atmışlardır." Ralegh yurttaşlarını ayaklanıp Kızılderilileri İspanyolların boyunduruğundan kurtarmaya çağırırken, aynı zamanda onları İspanyolların yerine geçmeye ve Guiana'yı İngiliz tacı adına yağmalamaya yönlendirmiştir. Yani İspanyolların kadınlara karşı uyguladığı şiddet, bir müdahaleyi meşrulaştıracak acil bir durum yaratmak için kullanılmıştır. Fakat aynı zamanda İngilizin İngilizliğini tanımlamanın da bir aracıydı bu: "Ötekinin sürekli aynılık içinde yok olma tehdidiyle karşı karşıya bulunduğu bu dayanılmaz durumda, kadın imgeleri, İspanyollarla İngilizleri ayrı tutmak için metinsel olarak seferber edilmişlerdir" diye yazıyor Montrose. Bu yolla yerli kadınlar, erkekler arasındaki farklılığın belirticileri durumuna indirgenmişlerdir ki, bu, ataerkil söylemde yaygın bir uygulamadır. (Montrose, 1992: 163, 166, 169)[59] Bu konu, 19. yüzyıl ırksalcılığında, İspanya'nın Güney Amerika'daki sömürgelerinde yaygın ırk karışımı betimlemelerine dönüşmüştür ve bunlar, ırk melezleşmesinin sözde soysuzlaştırıcı etkilerinin baş örnekleri olarak gösterilmişlerdir. (Young, 1995: 175-7)

Bu değişmecenin kayda değer bir diğer örneği, Bengal Genel Valisi Warren Hastings'in görevinden alınmasına ilişkin mahkemedir. Bu dava 1786'dan 1794'e kadar sürmüş, özünde East India Company'ye [Doğu Hindistan Şirketi] bir miktar sorumluluk getirmek ve gücünü kötüye kullanmasını önlemek –ve daha genelde sömürgeciliğin zararlarına karşı koy-

---

59 Ayrıca bkz. Lavrin, 1989 ve 18. yüzyıl Fransız edebiyatında Peru'ya İspanyolların "tecavüzü" imgelerini ele alan Douthwaite, 1992: 111.

mak– için Edmund Burke'ün verdiği mücadelenin bir parçası olmuştur.[60] İlginçtir ki Hastings'e karşı temel suçlamalardan biri, müteveffa Oudh Nawabı'nın annesinden ve dul eşinden 1781'de zorla haraç almasıyla ilgili olan "Begümler İddianamesi"dir. Bu olayın önemli boyutu ise, duruşmanın yaklaşık yetmiş yıl sonra gelecek olan ayaklanma raporlarını andırmasıdır: Burke, Hastings'in askerlerinin nasıl Begümlerin malikânesini yağma ettiği, kadınları sürükleyerek dışarı çıkardığı, herkesin gözleri önünde çırılçıplak soyduğu, sığındıkları mahkeme salonunda kadınlara tecavüz ettiği, göğüs uçlarını kopardığı vb. korkunç öyküleriyle duruşmaları büyülemişti. Anlatı, Burke ve diğerlerinin belagat marifetlerine bol bol fırsat tanımış, Richard Brinsley Sheridan'ın avam kamarasında çektiği ve yine kadın mahremiyetinin ihlali üzerinde uzun uzadıya durduğu bu suçlamaya ilişkin nutuk, sonradan Lord Byron tarafından "bu ülkede tasavvur edilmiş veyahut duyulmuş en iyi hitabet" olarak övülmüştür. (Byron, 1813: 3: 239) Tabiatıyla ülke bu olaylardan iyice sarsılmıştır. Fakat İngiliz kamuoyunu harekete geçirecek dili bir kez daha kadınların cinselleştirilmiş ve ihlal edilmiş vücutları sağlamıştır ama, bu defa harekete geçirme aracı İngiliz değil, Hintli kadınlarının ihlal edilmiş vücutlarının dolaşıma girmesi olmuştur. "Begümler İddianamesi" ile 1857'deki ayaklanma sırasında ve sonrasında ortaya çıkan Cawnpore (Kanpur) katliamı anlatısı ve diğer korkunç öyküler arasındaki koşutluklar rastlantı sonucu değildir elbette; ne de, Doğu Hindistan Şirketi'nin ayaklanmanın hemen ardından nihayet kapatılması, tamamen tesadüf eseridir. Bunlar, dönemin siyasal imgeleminde kadın vücutlarının cinselleştirilmiş imgelerinin sahip olduğu olağanüstü güce, sömürgeci söylemde cinsiyetlileştirme ve cinselleştirmenin merkeziliğine ve yabancıbilgisel söylemin cinsel boyutunun –alabildiği biçimlerin zengin çeşitliliğine rağmen– birliğine tanıklık etmektedir.

Gerçekten de Burke örneği tek değildir: Hindistan'daki İngiliz sömürgeci varlığının eleştirisinin cinsel bir biçim alması ve İngiliz askerlerinin yerli halk, özellikle de yerli kadınlar için bir tehdit oluşturduğu şeklinde dile getirilmesi hiç nadir olmayan bir durumdur. Maurice Gregory, gayri uyuşmacı okurlarına *Banner of Asia* [Asya Bayrağı] sayfalarında "saygın yerli dükkân sahipleri ve bölge sakinlerinin, kızlarının İngiliz subayları tarafından baştan çıkarılması" tehdidiyle karşı karşıya olduğunu bildirmiş; Hintli haftalık yayın *Almora Akhbar*, 1888'de Alfred Dyer'ın Hindis-

60 Bu dava hakkında gerek kendi zamanında, gerekse sonraları çok şey yazılmıştır. Yararlı bir inceleme için bkz. Suleri, 1992: bölüm 2 ve 3. Hastings ve İngiliz yönetiminin Hindistan'daki diğer "cinsel serüvenleri" hakkında bkz. Edwardes, 1966; bu yapıta tarihsel bilgilenmeden ziyade eğlence için başvurulmalıdır.

tan'daki İngiliz garnizonlarını yerleşik fahişelerinden arındırma kampanyasına "sarhoş ve şehvetten gözü dönmüş Avrupa askerlerine kadın sağlamamak, vahşi hayvanları ortaya salıvermek gibi olur" diye karşı çıkmıştır. Bu tür kaygılar tümüyle yersiz de değildi; nitekim İngiliz askeri yetkililerinin kendileri de "askerlerin enerjileri bir çıkış yeri bulamazsa nahoş 'olaylar'ın vuku bulacağına dair kehanette bulunmuşlar", İngiliz askerlerinin Hintlilere yönelik saldırıları –ki bunlara kadınlara karşı bazı şiddet olayları dahildir– yüzyılın sonuna doğru gitgide daha çok dikkat çeker olmuştur. Böylece aşırı şehvetli İngiliz askeri kalıbı hem İngiltere'de, hem de Hindistan'da İngiliz sömürge yönetimini eleştirmek için kullanılmıştır. (Ballhatchet, 1980: 64, 66, 140)

Bildiğim kadarıyla hâlâ incelenmeyi bekleyen son derece ilginç bir konu, sömürgelerdeki cinsel yaptırımlara yönelik mücadele ve bu yaptırımların hayata geçirilmesiyle, metropollerdeki benzer eylemler –katışıksızlık kampanyası [*Purity Campaign*], soyaçekim yoluyla türün ıslahı [Eugenics] hareketi, yaygın sünnet uygulaması dahil cinsel sıhhat kampanyası ve mastürbasyona karşı savaş gibi– arasındaki bağlantılardır. (Young, 1995: 116)

Buraya kadar ele alınan çeşitli örneklerin yan yana dizilmesinden önemli bir soru doğmaktadır: Ralegh'nin saldırgan sömürgeciliğiyle, (Burke'ün olağandışı yanlarına ve kişisel kinlerine rağmen) sonuç olarak emperyalizme karşı ilkeli ve ahlaki bir tavır ifade eden bir hareketi aynı kefeye koymak anlamlı –hatta adil– mıdır? Cinsel değişmeceleri kullanmaları söz konusu olduğu sürece, cevabın evet olması gerektiğini düşünüyorum. Gerçek şudur ki, Frantz Fanon ve Jawaharlal Nehru'ya kadar, en gönül vermiş sömürgecilik aleyhtarları bile sık sık sömürgeci tecavüz değişmecesini sahiplenmişlerdir ve bir dava ne kadar asil olursa olsun, bu değişmecenin toplumsal cinsiyetin yeninden üretilmesinde oynadığı rolü gözden kaçırmamak önemlidir. Sharpe'ın kaydettiği üzere, ayaklanma anlatılarında "tecavüzün *temsili*, 'cinsiyet' [*the Sex*] olarak İngiliz kadınlarına şiddetle sahip olur. Bu sahip oluş, kadınların erotikleştirilmiş ve tahrip edilmiş bedenler olarak nesneleştirilmesiyle gerçekleşir." Fakat bu tür söylemsel stratejilerin derin toplumsal içerimleri vardır: Tecavüz öyküleri, "kadınların vücutlarına cinsel olarak sahip olunabileceğinin gösterilmesiyle toplumsal cinsiyet rollerini şiddetle yeniden üretirler. Bu bakımdan, tecavüzün anlamı, söylemsel üretiminden ayrıştırılamaz." (Sharpe, 1993: 66-7, 120) Dolayısıyla tecavüz kategorisinin tarihsel olarak bir sömürge ilişkileri sistemi bağlamında üretilme biçimlerinin ve ondan türeyen anlamlayımsal uygulamaların bilincinde olmak zorunludur.

Gerçekten de Derrida ve diğerlerinin gösterdiği üzere, anlam asla basitçe verili değildir; anlam dil içinde ve dil aracılığıyla var olur, akışkandır, söylemsel olarak üretilir ve yeniden üretilir. Derrida'nın ünlü sözünü alıntılayacak olursak, "*Bir dili olmadan ırkçılık olmaz.* Sorun, ırksal şiddet eylemlerinin sözcüklerden ibaret olması değil, bir sözcüğe sahip olmaları gerektiğidir... Irkçılık her zaman insanın, 'konuşan hayvanın' sapıklığını ele verir." (Derrida, 1986: 331) Birinci bölümde savunduğum üzere, sömürgeciliğinki gibi bir anlamlayımsal sistemle siyasal olarak hesaplaşırken bunu akılda tutmak özellikle önemlidir. Tek bir örnek alacak olursak, Peter Hulme, "yamyamlık" sözcüğüyle bu sözcüğün söylemsel üretimi arasındaki indirgenemez bağlantılara dikkat çekmiş, anlamlama sürecinin özgül söylemsel ağların dışında görülemeyeceğini vurgulamış ve "anlamı peşinen verili olan belli bir sözcüğün söylem tarafından kullanılması söz konusu değildir: Anlamlamayı teşkil eden söylemdir. 'Yamyamlık', Avrupa sömürgecilik söyleminin dışında bir uygulama alanı olmayan bir terimdir: Asla 'yansız' bir sözcük olarak var olmaz." (Hulme, 1992: 84)

Tecavüz de öyledir. Bir dil olmadan tecavüz olmaz; bu sözcük bir söylemsel ağlar bileşiği içine sıkışmıştır ve ancak söylem bağlamında anlam kazanır. Beyaz kadınlara yerlilerin tecavüzünü anlatan öyküler, yalnız ırkçılığı pekiştirmek ve Avrupalıları insan piramidinin tepesine yerleştiren hiyerarşik bir antropolojiyi yeniden kesinlemekle kalmazlar, aynı zamanda kadınları nesneleştirmek ve onları doğal ihlal hedefleri olarak göstermek suretiyle toplumsal cinsiyeti de yeniden üretirler. Nancy Paxton'ın yazdığı gibi, "Sömürgeci tecavüz anlatısı iki görevi birden yerine getirmiştir: Bir yandan Hintli erkeklerin kanunsuzluğunu beyan ederek İngiliz sömürgecilerinin tahakkümünü doğallaştırmış, öte yandan İngiliz kadınlarına kurban rolünü tayin etmek suretiyle geleneksel cinsiyet rollerini desteklemiş, İngiliz feministlerinin kadınların daha fazla siyasal ve toplumsal eşitliğine yönelik taleplerine karşı koymuştur." (Paxton, 1992: 6) Ve bu, kurbanların yerli kadınlar olduğu tecavüz anlatıları için de bir o kadar doğrudur.

Şurası açıktır ki aynı şey, tecavüz değişmecesinin "ilerici" geçinen kullanımları için de söylenebilir: Cinsel şiddetin sömürgecilik karşıtı söylemde mecazlı uygulanması, tecavüzün sömürgeciliğin bir mecazı olarak kullanımını tasvip eder ve her ne kadar bu mecazı kullanmak için gayet iyi nedenler varsa da –özellikle "sömürge bedeninin dişileştirilmesi yoluyla Avrupalı sahiplik iddiasını onaylayan" (Sharpe, 1993: 137) temsillerde– bu kullanım kendi sorunlarını beraberinde getirmektedir. Toprak sahipliğinin dişi bedenlere sahip olma biçiminde temsili, dişi bedenlerin sahip olunma-

ya tabi oldukları yolundaki örtük öncülü doğru kabul eder. Değişmecenin kullanımını değişmecenin kendisinden ayırmak mümkün değildir; tecavüze uğrayan kadın ister beyaz, ister kahverengi, ister siyah olsun ve tecavüz eden erkek ister beyaz, ister kahverengi, ister siyah olsun, son kertede değişmece, kadınları nesneler olarak yeniden üretir. Suleri'nin sözleriyle: "İmparatorluk tedirginlikleri, sömürülen bölgenin kültüröncesi ve dişi bir coğrafya kalıbıyla şüpheli bir sınırdaşlık içine itildiği tecavüz mecazının, eleştirel bir sorgulanmaya tabi kılınmadan tekrar canlandırılmasıyla olsa olsa ancak hasıraltı edilebilir." (Suleri, 1992: 16-17)

Kadınlara Zorbaca Hükmeden Erkek "Öteki"

Görevini kötüye kullanmakla suçlandığı davada Warren Hastings'in sunduğu başlıca savunmalardan biri, Hindistan halkının mutlak bir yöneticiye koşulsuz olarak kulluk etmeye alışkın olması yüzünden keyfi erkin bir gereklilik olduğu yönündeydi. Edmund Burke, İslam şeriatının yüzyıllar boyunca Hindistan'da belirli bir sistem ve düzen oluşturduğunu ve dolayısıyla Hindistan'a hükmetmenin keyfilikle hiçbir ilgisi bulunmadığını belirterek bu iddiaya karşı çıktıysa da, çetin bir savaştı bu; zira Hastings'in savunması, Batı'da kökü en azından Aristo'ya kadar uzanan ve 17. ile 18. yüzyıllarda "Şark zorbalığı" [*oriental despotism*] söylemiyle yeniden canlandırılmış olan "Asya mutlakiyetçiliği"ne dair yerleşik inançla tam tamına örtüşüyordu.

Structure du sérail [Sarayın Yapısı] (1979) adlı ilginç eserinde Alain Grosrichard, Şark zorbalığı kavramının temelden cinselleştirilmiş olduğunu ve bir "kadınlar hapishanesi" olarak tasavvur edilen harem-i hümayunun, "tümüyle cinsellikle örülmüş bir mutlak iktidar mahalli" olarak temsilinin, bu söylemde merkezi bir değişmece işlevini gördüğünü öne sürmüştür:

> Şark zorbalığının özünde –iktidarın temellendirildiği ve aşılamaz bir doğal gereklilik olarak uygulandığı– belirli bir toplumsal cinsiyet ilişkisi türüyle, belirli bir cinsellik ekonomisiyle bağlantılı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Askeri kökeninden ve hatta –aynı gerekliliğin ifadesinden ibaret olan– İslam diniyle suç ortaklığından daha temelde, bu belki de Şark zorbasının iktidarının son kertedeki açıklamasıdır, aynı anda hem korkunun, hem de tutkulu aşkın kaynağı... Kendine has bir hak olarak ona bahşedilen sınırsız cinsel doyum, aynı zamanda mutlak iktidarının aracı ve bu iktidarın büründüğü biçimin derindeki açıklamasıdır... Şark zorbalığı, gerçek doğasının kavranabilmesi ve ortaya çıkardığı büyüleyiciliğin gücünün ölçülebilmesi için, köklerinin saklı olduğu cinselliğin etki alanına geri yerleştirilmelidir. Keza, uçsuz bucaksız imparator-

luklar üzerinde hüküm süren Şark zorbalığı [*despotic*] iktidarının merkezi, tam da zorbanın *hane [domestic]* iktidarını kullandığı mekânın içinde gizlidir: Bakışlara yasaklanmış, cinsellikle doyurulmuş ve biçimlendirilmiş olan, duvarlarla çevrelenmiş bir kapalı mekân olan haremde.

Grosrichard'a göre, bu durum, yalnızca erkek "öteki"nin kadınsılığını kanıtlıyordu, çünkü kadınların kulluğu, zorbaya kulluğun dizisel örneği haline geliyordu. Bir başka deyişle, harem, zorba devletinin tüm özelliklerini taşıyan küçük bir örneğiydi [*microcosm*] ve Şark kadınları kocaları ve efendileri karşısında ne idiyseler, Şark erkekleri de mutlak hükümdarın karşısında oydular: "Bir tarafta zorbalık toplumu kendisini, kölelerden oluşan küçük tebaları (kadınlar) üzerinde mutlak hükümdar olan hane zorbalarından (erkekler) oluşan bir zincir olarak sunarken, diğer taraftan bu erkeklerin kendileri de onun karşısında birer hiçtirler: onun yasasının önünde yok olurlar ve hayalgüçlerinin her türden şan ve şeref atfettiği onun şahsına taparlar." Böylece Şark erkekleri, "kadın olduklarını gösterirler: Yani gerçekte Asya ikliminin, oradaki erkeklere Avrupa'da kadınlığı belirleyen tüm özellikleri vermek suretiyle, alınlarına yazdığı şey olduklarını." (Grosrichard, 1979: 147-9, 156)

Zorbalık ve harem arasında bu türden bir özdeşleşmeye bilinen en iyi örnek, şüphesiz Montesquieu'nun *Lettres persanes* [Acem Mektupları] (1721) adlı eseridir,[61] fakat söz konusu izlek uzun zamandır yaygın olarak kullanılmaktaydı. İstanbul'a 1630'lu yılların sonlarında giden Sir George Courthop'un günlüğünde bulunan şu garip bölüm, "Şark zorbası"nın keyfi iktidarının ve zulmünün erotikleştirilmesine çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır:

> [Sultanın] saf somaki taşından yapılma bir havuzu vardır ki, kimse göremesin veya yanına yaklaşmaya cesaret edemesin diye, üzerine halılar astığı ağaçlarla kuşatılmış bir korunun ortasında bulunmaktadır. Buraya cariyelerini anadan üryan halde yerleştiriyor ve onlara topaklar fırlatıyor ki bedenlerine herhangi bir zarar vermeden üzerlerine yapışıyor. Bazen de suyu üzerlerine öyle bir salıveriyor ki (çünkü havuzun içine istediği miktarda su bırakabiliyor), derinlik boylarını aştığında hepsi de canlarını kurtarmak için batıp çıkıyorlar ve bu eğlence arzusunu tatmin ettiğinde suyu boşaltıyor ve kadınlara hizmet eden hadımları çağırıyor ki sağ kalanlarını sudan çıkartsınlar. (Courthop, 1907: 123)

Peki, insan böyle bir metni nasıl yorumlamalıdır? Muhakkak ki Sir Ge-

---

61 Bu kitap hakkında yakın geçmişte yayımlanan ilginç bir inceleme için bkz. Schaub, 1995.

orge'un canlı bir hayalgücü vardı ve cinsel fantezileri en azından ilgi çekiciydiler; ancak bu anlatılarda en dikkate değer olan, fanteziyle gerçek arasındaki çizginin hiçbir zaman tamamıyla berrak olmayışıdır. Gerçi Courthop'un anıları bu yüzyıla kadar yayımlanmamıştır ama, başka hayali Şark cinselliği betimlemeleri –örneğin Millingen'in dişi Kürt haydutları hakkındaki öyküsü gibi– çoklukla gerçek olarak kabul edilmiştir. Patrick Brantlinger'ın, İngilizler tarafından yazılan Hindistan betimlemeleri konusunda söylediği gibi, Doğu, "yalnızca bir sahte cennet, bir safahat, zulüm ve erotik düşkünlük cenneti" olarak gösterilmiştir. (Brantlinger, 1988: 85)

19. yüzyıla gelindiğinde, Doğu'daki kadınların çilelerine dair betimlemeler yabancıbilgisel söylemin alışılmış öğelerinden biri haline gelmişti. Dini risalelerde bu değişmece, misyoner çalışmalarına destek toplamak üzere son derece etkin bir biçimde kullanılmıştır. (Başçı, 1998) Charlotte Brontë ve Mary Wollstonecraft gibi feministlerin yazılarında, hem kadınlara uygulanan baskıyı temelde uygar Batı'ya yabancı olarak damgalamak, hem de hedefini uzak diyarlara kaydırarak feminizmi daha az tehditkâr kılmak için elverişli bir aygıt olmuştur. (Zonana, 1993) Buna karşın, feminizm aleyhtarları, Şark kadınlarının aşağı konumunu tamamen zıt bir amaç doğrultusunda kullanmışlar, Avrupalı kadınlara daha fazla özgürlük verilmesi durumunda başlarına neler gelebileceğine dair uyarıcı bir öykü olarak takdim etmişlerdir. Örneğin, Avrupa'da kadınların özgürleşmesi için yürütülen hareketin ilhamını cinsel özgürleşme arzusundan aldığını öne süren Flora A. Steel, "Hindistan'ı konu edinen öykülerinde, cinsellik saplantısının Hintli kadınları nasıl aşağıladığını" gösterdiğini öne sürmüş, "'Viktorya dönemi Yeni Kadını'na tiz bir sesle karşı çıkarak ... evliliğin 'ırka karşı bir görev' olduğunu ilan etmiştir." (Ridley, 1983: 74) Hoş bir ironiyle feminizm aleyhtarları böylece yabancı yeri –tam da kadınların ümitsizce köleleştirilmiş olduklarına inanılan ülkeleri– Avrupa'daki kadınların özgürleşmesinden doğabilecek olan denetimsiz kadın cinselliğinin sonuçlarına örnek olarak göstermişlerdir.

Erotik yapıtlarda da bu değişmece kullanılmıştır: Hendrik de Leeuw'un yazdığı *Cities of Sin* [Günah Şehirleri] (1934), "Doğu'nun kadim şehirlerindeki sefahatin çarpıcı öyküsünü" ve öncelikle cinsel köleliği betimlemeye, "romanlarda anlatılan şairane yalanların peçesini kaldırmaya" soyunuyordu.[62] Yüzyılın başında birbirinden az farklı başlıklar ve biçimlerle ya-

62 Alıntı De Leeuw'un (1953) şömizinden alınmıştır. Yazarın "Doğulu" ve "kadim" sözcüklerinin eşanlamlı olduğunu düşündüğü, Port Said ve Hong Kong gibi tamamen

yımlanmış olan *Traffic in Women, including Detailed Descriptions of the Customs and Manners of the White Women Slaves and Wives of Asia, Turkey, Egypt, etc.* [Kadın Ticareti; Asya, Türkiye, Mısır vb.'deki Beyaz Kadın Köleler ve Zevcelerin Örf ve Âdetleri Hakkında Ayrıntılı Tasvirleri Havidir] adlı imzasız bir kitapçık da, bu konudan yararlanarak, güya içini gözleriyle görmüş olan birinin ağzından bir harem betimlemesinin yanı sıra cariyelik ve köle ticaretine ilişkin sefalet öyküleri sunmuştur. Heyecanlı romanlarda da, cinsel baskı ile yabancılık, birbirini tamamlayan iki öğe olarak kullanılmıştır: Örneğin, çalkantılı 1908-9 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda geçen Elliot Tokson'un *Harem Games*'i [Harem Oyunları] (1984), sünnet, hadımlar, tecavüz ve cariyeler gibi izlekleri sürekli gündeme getirerek cinselliği en önemli ötekilik belirleyicisi olarak kullanmıştır. Kız kardeşinin harem-i hümayunda tutsak edildiği sanılan roman kahramanı, İstanbul'a dönüşünde "Bu gece şehir bana kadınlar için bir mezar gibi göründü" diye düşünür ki, mekânı bizatihi cinsel ötekiliğin kendisi olarak inşa eden bir imgedir bu. Sultan Abdülhamid'in haremine karşı güya kötü davranışları açık bir istibdat mecazına dönüştürülür ve kahramanın son eylemi, artık tahttan indirilmiş olan padişahı "bir daha genç bir kızı hamile bırakamasın diye" kasıklarından vurmak olur! (Tokson, 1984: 204, 293)[63]

Sömürgeci siyaset de bu motiften beslenmiştir. Genel Vali Yasama Meclisi hukuk üyesi Courtenay Ilbert, 1883 yılında Hintli hâkimlerin cezai suçlarda Avrupalı davalıları yargılayabilmesine olanak sağlayacak bir kanun tasarısı sunduğunda, muhalefetin önemli bir bölümü cinsiyet ve cinsellik diliyle ifade edilmiştir: Örneğin *Englishman*'a yazılan bir okuyucu mektubu, "Mr. Ilbert'ın, uygar kadınları, kendi ırklarının kadınlarını kurtarmak için yok denecek kadar az şey yapmış olan erkeklerin muhakemesine tabi kılma önerisi"ni şiddetle kınamaktadır. Ballhatchet'ın belirttiği üzere, "İngiliz iktidarının ve yetkesinin yapısı tehdit altında kaldığı zaman, İngiliz kadınlığının da tehlikede olduğu kanısına kolaylıkla varılabiliyordu." (Ballhatchet, 1980: 6-7)[64] Kadınlara Doğu'da uygulanan baskı, zorbalığın göstergesi, dolayısıyla da Doğu'nun hukuk devletliğiyle bağdaşamayacak bir yer olduğunun kanıtı haline gelmiştir.

modern şehir merkezlerini, Macao ve Singapur gibi, daha eski (fakat diğerleri kadar sömürgeleşmiş) yerlerle birlikte anmasından anlaşılıyor. Liman şehirlerinde cinsellik üzerine bkz. Schidrowitz, 1927.

63 Dennis Wheatley'nin *The Eunuch of Stamboul* [İstanbul'un Hadımı] (1935) adlı, Kemalist devrimin hemen ertesinde geçen casus romanında da cinsellik benzer şekilde bir ötekilik teknolojisi olarak kullanılmıştır. Ortadoğu'da geçen heyecanlı öykülerdeki cinsel şiddet hakkında bkz. Simon, 1989: 103-7.

64 Ilbert Tasarısı hakkında ayrıca bkz. Sinha, 1995: bölüm 1.

Dişi ötekinin kurban rolünde olduğu değişmeceye, Hindistan'da 1829 yılında *sati*'nin [dul kadınların yakılması] yasaklanmasını çevreleyen tartışmalarda özellikle yoğun bir şekilde başvurulmuştur. Hatta bu değişmece, sömürgeci söylem ve politikanın önemli bir unsuru olmuştur: Uma Chakravarti'nin dediği gibi, "Hindu uygarlığının yozlaşması ve Hindu kadınlarının –sömürge devletinin 'korumasını' ve 'müdahalesini' gerektiren– sefil durumu, sömürge politikasının iki veçhesiydi. Üçüncü veçhe ise, kendi kendilerini yönetebilmekten aciz olan Hindu erkeklerinin 'kadınsılığı'ydı. Hindistan'daki İngiliz yönetimi, bütün bu açılardan ahlaki üstünlük nedeniyle meşru gösterilebiliyordu." (Chakravarti, 1989: 35-6)[65] Dolayısıyla, Şark zorbalığı değişmecesinin iki öğesi olan kadınlara uygulanan baskıyla erkeklerin kadınsılığı, sömürgecilik için bir gerekçe sağlamıştır. "Şark"ın tarih boyunca zorbalıkla yönetilmiş olmasıyla Şark devletlerinin can çekişmekte ve yıkılmaya yüz tutmuş bir halde olduğu savı, usçu bir yönetimin dışarıdan dayatılması ihtiyacını akla getiriyordu; bunu da Batı'dan iyi kim yapabilirdi ki?

Kadınlara uygulanan baskı böylece sömürgeciliğe bir mazeret sağlamıştır: Gayatri Chakravorty Spivak'ın iyi bilinen, iğneleyici tasviriyle, "beyaz erkeklerin esmer kadınları esmer erkeklerden kurtarması." (Spivak, 1988: 297) Şark kadınlarına uygulanan cinsel tahakkümden Şark erkeklerine uygulanan siyasal tahakküme kadar, yabancı yerin Batılı efendilere gereksinimi vardı. Alfred de Theille, *Les Fastes de l'amour et de la volupté* adlı yapıtında, Şark zorbalığı değişmecesini Batı hâkimiyeti ihtiyacına bağlamakta, bu hâkimiyeti ise zerrece sıkılganlık göstermeden cinsel içerikleri bariz olan mecazlar aracılığıyla –Şark'ın içlerine kadar sokulan demiryolları/ilerleme– canlandırmaktadır:

> Sadece bahtı karaya mutlak bir mendil attığı için sevildiğini ve sevimli olduğunu sanan budala vezir; o bahtı kara ki, yetki üstünlüğü ve eli kulağında olan cezalandırma yüzünden, bedenini ona sunar, ama ruhunu kendine saklar; zira ruhu, iradesi, duyguları, şefkati... budala vezir bunlardan hiçbirine sahip değildir! Irzına geçtiği *güzel bir kadavradır*, o barbarın... Ancak ümit edelim de, demiryolları sayesinde ilerleme bir gün Şark'ın içlerine kadar sokulsun ve o diyarlarda bir köle olan kadın, zerafetinin ve erdemlerinin ona uygar dünyada sağladığı mertebeyi yeniden kazansın! (Theille, 1839: 1: 239-40)

İki yüzyılı aşkın bir süre önce, Voltaire, "kadınlara zulmetmeleri ve sa-

---

65 *Sati*'yi konu alan yazın oldukça geniştir; yakın tarihli katkılar için örneğin bkz. Spivak, 1988; Mani, 1985; Mani, 1989; Das, 1986; Sunder Rajan, 1993: bölüm 1 ve 2 ve Hawley 1994.

nat düşmanı olmaları" (Voltaire, 1877-85: 20: 21)[66] nedeniyle Türklerden nefret ettiğini ifade etmiştir. Günümüzde, ister sistemli, ister münferit şekilde olsun, Avrupalı olmayan kadınların çilelerinden siyasal sermaye oluşturulmaya devam edilmekte, çocuklarla fuhuş, *sati*, örtünme/yeniden örtünme ve kadın sünneti gibi konular, Batı medyasında büyük bölümü sansasyon amaçlı birçok habere konu olmaktadır.[67] Şurası kesindir ki, böylesi gerçeklere verilecek doğru yanıt ne kayıtsızlık, ne de sefil bir görecilik olmalıdır; öte yandan, bu zulüm gören Şark kadını imgelerinin içinde dolaştığı jeopolitik dizey akıldan çıkarılmamalıdır. Bütüncül "Üçüncü Dünya Kadını" kişiliği, böylesi betimlemelerde, hem evrensel ataerkilliğin, hem de özgül olarak gayri Avrupalı toplumsal ve dini uygulamaların üstbelirlenmiş simgesi haline gelmektedir (Sunder Rajan, 1993: 15); kaldı ki cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş simgelerin olağan bir biçimde hem uluslararası tahakkümün, hem de cinsiyet tahakkümünün hizmetinde kullanıldığını yukarıda gördük. Shohat'ın, cevabını bile bile sorduğu gibi, "'Üçüncü Dünya' kadınlarına uygulanan cinsel şiddete dair öykülerin, 'Üçüncü Dünya' erkeklerine uygulanan şiddete (cinsel şiddet dahil) dair öykülere kıyasla ayrıcalıklı olması bir rastlantı mıdır?" (Shohat, 1991a: 57) Elbette değildir.

Şu Eştoplumsal/Eşcinsel İmparatorluk Meselesi

Avrupa'nın dünyanın geri kalanıyla karşılaşmasının cinsel boyutuna odaklanan incelemeler, içinden çıktıkları toplum gibi, fazlasıyla heteroseksist olma eğilimi göstermiş, beyaz erkek kâşifin dişileştirilmiş bir yurdu yahut yerli kadınları fethedişi, kara derili yerli adamın Avrupalı kadınların ırzına geçişi gibi değişmeceleri vurgulamıştır. Ancak, insan cinselliğinin doğası icabı, bu karşılaşmanın bu kadarıyla kalmış olması muhtemel görünmüyor; aksine, sömürgecilik deneyimi için ortaya atılan ezici oranda heteroseksüel modeller, ancak deneyimin eşcinsel boyutunun ister kasıtlı, ister bilinçdışı olarak etkin bir şekilde bastırılması yoluyla ortaya çıkarılmış ola-

---

66 Voltaire'in bu cümleyi, şehvet düşkünlüğünün yaygın olarak İslam dinine atfedilişini inkâr ettiği bir metin bağlamında sarfetmiş olması dikkate değer.

67 Kadiatu Kanneh, sömürgecilerin peçeyi kaldırma çabaları, misyonerlerin göğüsleri örttürme çabaları ve feministlerin kadın sünneti odaklı söylemi arasında ilginç koşutluklar kurmuştur. Bkz. "The Difficult Politics of Wigs and Veils: Feminism and the Colonial Body" [Perukların ve Peçelerin Zorlu Politikası: Feminizm ve Sömürge Bedeni], University College, Galway'de 1992 Mayıs'ında vukubulan "Conference on Gender and Colonialism" [Cinsiyet ve Sömürgecilik Konferansı]'nda sunulmuş tebliğ; kimi bölümleri Ashcroft, Griffiths ve Tiffin, 1995: 346-8'de yer almaktadır.

bilirler. (Boone, 1989)[68] Örneğin Gustave Flaubert'in Mısırlı fahişe Kuchuk Hanem (Küçük Hanım) ile yatıp kalkması üzerine çok şey yazılmıştır, oysa travesti çengi Hasan el-Belbeissi'ye duyduğu olağanüstü ilgiye veyahut erkek çocuklarla yaşadığı cinsel deneyimlere yaptığı birçok göndermeye pek az değinilmiştir. Bir mektubunda Flaubert şöyle yazar:

> Burada tamamen kabul görmekte. Oğlancı olduğunu kabul ediyorsun ve bu konu otelde masada konuşuluyor. Bazen biraz inkâr ediyorsun, o zaman da herkes sana takılıyor, sen de sonunda itiraf ediyorsun. Eğitsel amaçlarla seyahat ettiğimiz için ve hükümet tarafından görevlendirildiğimizden dolayı, bu türden bir boşalmaya kapılmayı kendimize görev biliyoruz. Şu ana kadar, fırsat ortaya çıkmadı. Ancak, aramaya devam ediyoruz. (Flaubert, 1972: 84)[69]

Mısır –yani Flaubert'in sözünü ettiği "bura" ile anayurdu Fransa'ya göre "ora"– bu şakacı satırlarda bir cinsel ötekilik mahalline çevrilmekte, Avrupalı seyyahın gizli güdülerinin dizginlerini bırakabileceği, kınanmaktan korkmaksızın "kendisi" olabileceği bir yere dönüştürülmektedir. Günümüzde sıkça gözden kaçırılan dikkate değer bir nokta, özgür bırakılmak için yanıp tutuşan bu "gerçek doğa"nın eşcinsel oluşudur.

Dikkatleri "sömürgeci karşılaşma anlatılarındaki belirgin eşcinsel erotizme" çeken Sara Suleri, Kipling'in *Kim* (1901) başlıklı romanında Kim ile laması arasındaki duygusal ilişki ve E.M. Forster'ın *A Passage to India*'sında [Hindistan'a Bir Geçiş] (1924) Fielding ile Aziz arasındaki çözümlenmemiş dostluk gibi izlekleri, bir sömürgeci erotizm ışığında yeniden okumaya koyulur. İngiliz Hindistan'ı siyaset ve anlatılarının "ertelenmiş bir eşcinsel görgüyle yüklü olduğunu" öne süren Suleri, bunun, Kipling'in "The Ballad of East and West"inde [Doğu ve Batı Türküsü] doğu, batı, sınır, soy ve doğuşa ilişkin kültürel farklılıklarının yalnızca "iki güçlü adam, dünyanın iki ucundan da gelseler, yüz yüze durabildiğinde" ortadan kaybolacağına dair iyi bilinen iddiasına "geriye dönük bir önem kazandırdığını" belirtmektedir. Hatta daha da ileri giderek, "sömürgeci karşılaşmanın, geleneksel ırza tecavüz ve sahip olma mecazlarına ***değil de*** bedensizleştirilmiş bir eşcinsel erotizme dayandığını" savunmaktadır. Sö-

---

68 Şarkiyatçı söylemde cinsiyet belirsizliği, travestilik ve eşcinsellik hakkında bkz. Garber, 1992: bölüm 12; erkek gibi giyinerek seyahat eden Batılı kadın gezginler (örneğin Isabelle Eberhardt) bağlamında travestilik meselesi hakkında ayrıca bkz. Behdad, 1994: bölüm 6.

69 Yolculuğunun eğitsel amacına ve devlet tarafından kendisine verilen göreve burada yaptığı gönderme elbette bir nüktedir ama, erkek cinsine duyduğu ilginin gerçek olduğu anlaşılıyor; Flaubert'in yazışmalarındaki eşcinsel motifler konusunda bkz. Flaubert, 1972: 83-5. Flaubert'in seks turizmi hakkında ayrıca bkz. Porter, 1991: bölüm 6.

mürgeci karşılaşmanın gerçekte geniş bir erotik imgeler yelpazesiyle betimlenmiş olmasından dolayı, bu türden kesin yargıların pek işe yaramadığını kanıtladığımı ümit ediyorum; yine de, erkek eşcinselliği motifinin sömürgeci yazın yapıtlarının bazılarında bulunduğu kesinlikle doğrudur. Örneğin Suleri, E.M. Forster'ın romanında son derece merkezi olan Fielding ile Aziz arasındaki ilişkideki gizli eşcinsel erotizmin, yazarın eşcinselliği veyahut ölmüş Mısırlı sevgilisi gibi yaşamöyküsüne dayalı ayrıntılardan ziyade, yazarın siyasal gündemi hesaba katılarak daha yararlı bir biçimde açıklanabileceğini öne sürmektedir. Böylece, "*A Passage to India*, sömürgeci varlığın, sömürgeleştirilmiş bölge ne kadar dişi ise, o kadar telafi edilemez biçimde erkek olduğu şarkiyatçı paradigmanın yerine bir alternatif sömürgeci model sunmaktadır: Kültürler arası davetlerin en önemlileri erkeklerle erkekler arasında olmakta, toplumsal cinsiyetin yerini ırk farklılığı almaktadır." (Suleri, 1992: 16-17, 77, 133, a.b.ç.) Joseph Boone'un yazdığı gibi, birçok sömürgeci yazar için "cinsel kimlik arayışı, yabancı ötekiliği kisvesi altında, eşcinsel erotizmle süregelen bir hesaplaşmadan kurtulamaz" (Boone, 1898: 83); bir başka deyişle eşcinsellik, ırksal farklılığın cinsel kimliğe ilave edilmesi suretiyle *hetero*tipik kılınmıştır.

Kipling'in eserleri üzerine yaptığı ruhbilimsel tarih incelemesinde Wurgaft da benzer şekilde yazarın "yıkıcı dişi cinselliği fantezileri"nin altını çizmiş, "kadınların hiç bulunmadığı ve İngilizlerle Pathan'ların birbirleriyle açık muharebede karşı karşıya geldiği erkek-egemen sınır savaşları yaşamının, erkek saldırganlığının en sorgulanmamış ifadesini olanaklı kıldığını" savunmuş; buna karşılık, "Kipling'in betimlediği ovaların 'pis kokusu'nun, hiç değilse kısmen, dişi cinselliğinin bulaşan 'koku'sundan oluştuğunu" öne sürmüştür. (Wurgraft, 1983: 50)

Eşcinsellik, T.E. Lawrence'ın (diğer adıyla Lawrence of Arabia) da yaşamında ve yazılarında başlıca örgütleyici izleklerden biri olmuştur. Lawrence'ın *Seven Pillars of Wisdom* [Bilgeliğin Yedi Sütunu] (1926) ve *The Mint* [Darphane] (1935) adlı kitaplarını, yaşamının ve mektuplarının ışığında çözümleyen Kaja Silverman, Lawrence'ın yapıtlarının "bizi tarihe daima arzu ve özdeşleşme merceğinin içinden yaklaşmaya ve ırkla sınıfı ısrarla cinsellikle bağlantılı olarak okumaya zorladığını" savlamaktadır. Silverman, Lawrence'ın Arap ulusçu mücadelesine katılımının, "büyük oranda, kendine özgü eşcinselliğin hem önderleri, hem de kullarıyla erotik özdeşleşme sağlamasından" kaynaklandığını savunmakta, Arap ulusçuluğunun, Lawrence'ın söyleminde "erkek bedeniyle yakından bağlantılı" olduğunu göstermekte ve Lawrence'ın "hayali olarak bir dizi Bedevi simasıyla bir araya gelişi, ... bunlardan her birinin, bir noktada, 'kendi' düş dünya-

sıyla uyum içinde bir şehvani biçim içerisinde sergilenmesi sayesinde olanaklı kılınmıştır" demektedir. (Silverman, 1989: 4, 10, 20, 22)[70] Dolayısıyla, T.E. Lawrence'ın sömürgeci girişimle ilişkisinin ve Arap ayaklanması sırasındaki (İngiliz çıkarlarıyla her zaman uyum içinde olmayan) hareketlerinin, Şark'ın kadın rolünü üstlendiği değişmeceyle hiçbir ilgisi yoktu; aradaki bağlantı tamamıyla eşcinsel anlamda erotikti.

Burton'ın İngiliz Hindistan'ındaki umut vaat eden askeri kariyeri, Karaçi'nin erkek genelevlerinde yaptığı "incelemelerin" sonuçlarını ayrıntılı olarak anlattığı 1845 tarihli rapor yeniden su yüzüne çıktığında, ani bir sonla karşılaşmanın kıyısından döndü ve belki de bu sarsıntının etkisinden hiçbir zaman tam anlamıyla kurtulamadı. Cinsel eğilimleri bugün hâlâ belirsizliğini koruyorsa da, orada karşılaştığı oğlanları ve hadımları ne kadar hevesle anlattığını gözden kaçırmak olanaksızdır.[71] Lord Byron ve Lawrence Durrell de Şark anlatımlarında eşcinsel erotik motiflere başvurmuşlardır ve liste bunlardan ibaret de değildir. Hatta Peter Hulme'un sözüne inanılacak olursa, "*Robinson Crusoe*'daki gerçek romantik ilişki Crusoe ile Cuma arasındadır," zira, "Crusoe'nun Cuma'yı betimleyişinde şüphesiz erotik hazzın izleri vardır." (Hulme, 1992: 212) Irklar arası eşcinsellik, şüphesiz, cinselleştirilmiş yabancıbilgisel söylemin önemli bir öğesidir.

Ronald Hyam, *Empire and Sexuality: The British Experience* [İmparatorluk ve Cinsellik: İngiliz Deneyimi] (1990) adlı kitabında birtakım İngiliz sömürge görevlilerinin –aseksüelden tutun heteroseksüel, eşcinsel, çiftcinsel [*bisexual*], sübyancı ve sadomazoşiste kadar çeşitlilik gösteren– cinsel eğilimlerine dair lafazan ve biraz da rastgele bir araştırma sunmaktadır. Ancak bu kadar çok şey söylemekle, eninde sonunda pek az şey söylemiş olmaktadır, söz konusu görevlilerin içinden çıktıkları toplumun geri kalanı gibi her zevkten ve çeşitten olduklarını vurgulamanın ötesinde. Bununla birlikte, bu çeşitlilik aslında vurgulanmayı hak etmektedir, çünkü Avrupa'yı sürekli erkeklik, yabancı yeri ise kadınlıkla eşitleyen basit ikiciliği temelden sarsmaktadır. Gerçi sömürgeci söylemde çoğunlukla dişi "öteki"nin, erkek Avrupalı tarafından bekâretinin bozulduğu, baştan çıkarıldığı, fethedildiği, ırzına geçildiği, içine girildiği, sahip olunduğu vb. heteroseksüel imgelerin kullanıldığı doğrudur; ancak çoğunluk bütünlüğü

---

70 Bu denemenin büyük bölümü Silverman 1922'de yer almaktaysa da, önemli bulduğum bazı kısımları sonraki basımdan çıkarıldığı veya değiştirildiği için, önceki baskıdan alıntı yapıyorum. Lawrence'ın eşcinselliği ve Arap mücadelesine bakışı arasındaki ilişki hakkında ayrıca bkz. Mosse, 1985: 120-122 ve Garber, 1992: 304-9.

71 Burton bunu *Bin Bir Gece Masalları* tercümesindeki "Terminal Essay"de [Son Deneme] anlatmaktadır; ayrıca bkz. Brodie, 1967: 66, 69.

oluşturmaz ve bu heteroseksüel değişmeceler toplamı hiçbir şekilde evrensel olmamıştır.

Son bir noktaya işaret edeyim: Tecavüz değişmecesinde olduğu gibi, eşcinsellik de emperyalizm karşıtı söylemde –örneğin Fanon tarafından– son derece sorunlu bir şekilde kullanılagelmiştir. (Fuss, 1994) Ancak, bir özgürleşme hareketi, hiçbir zaman bir baskıcı güç olmayı göze alamaz: Sömürgeciliğe karşı mücadele eğer silahlarını eşcinsellik aleyhtarlığından [*homophobia*] (veya diğer herhangi bir nefret öğretisinden) alıyorsa, gerçekte özgür kılıcı değildir; ahlak ilkelerine itibar edilmeden sürdürülen siyasal çıkar arayışları içinde bazen unutulan bir noktadır bu.

"Yerlileşme"

Epey öncelerden beri, "Türkleşmiş" veyahut "yerlileşmiş" Avrupalılar ve Amerikalılara dair öyküler, yabancılbilgisel söylemin tuzu biberi (buradaki sözcük oyunu kasıtlıdır!) olmuştur. Bazı bireylerin neden asli toplumlarına sırt çevirip yaşamlarına yabancı ülkelerde ve yabancı insanlar arasında yeniden başlamak istemiş olabilecekleri bizi burada ilgilendirmiyor; bundan ziyade tartışmak istediğim, ilticalarının anlatıda yeniden inşa edilmesidir. Brantlinger'ın yazdığı gibi, "Avrupalılar, vahşi güdülerinin hiçbir zaman uygar satıhlarından çok uzakta olmadığının farkına vardılar; 'kirletilme' veyahut yerlileşme potansiyeli onları tekrar tekrar bu güdüleri Afrikalılara ve beyaz olmayan diğer halklara atfetmeye itti." Böylece, "Karanlık Kıta söyleni, ışıktan uzaklaşıp toplumsal ve ahlaki gerileme uçurumuna yuvarlanma karşısında duyulan bastırılmış korkuyu barındırır içinde." (Brantlinger, 1988: 194) Bu kendini yerlilerin arasında yitirme, bir gerileme uçurumuna yuvarlanma korkusunun tamamıyla cinsel olan bir boyutu vardı.

Örneğin Hindistan'daki İngilizler için ülkenin kendisi tehditkâr bir biçimde cinselleşmişti ve sömürgecilerin yerlilere karşı düşmanlığı, kısmen ülkenin baştan çıkarıcı ve gizemli niteliklerinden duyulan derin korkudan türemişti. (Wurgaft, 1983: 49) Tabii bu tavırlar, sömürgeci yazında değişiklik arz edebiliyordu; Alman yazarlar ırkların birbirine karışmasına karşı çıkışlarında neredeyse fanatik davranırken, Fransız sömürgeci yazınında, Almanların bunca korktuğu Avrupa uygarlığından "el etek çekişin" cezbesine dair birçok içten öykü yer almaktadır. (Ridley, 1983: 80) Yine de, ister korkuyla, ister ilgiyle bakılsın, "yerlileşme", sömürgeci yazında her noktada hazır ve nazır bulunan ve son derece cinsellik yüklü bir izlekti. Öyle ki, Jean E. Howard, Heywood'un *The Fair Maid of the West*'inde Clem'in hadım edilişini şöyle yorumlamıştır: "Mağribilerin yurdunda bir

İngiliz olan o, bir tür Faslı kıyafetine bürünüyor ve böyle yaptığı için sanki 'yerlileşme'nin içerdiği tehlikelere dair korkunç ve feci bir uyarı alıyor. Anlaşılan, eğer beyaz Avrupalı kendini Mağrib geleneklerine kaptıracak olursa, erkekliğinin yitebileceği düşünülüyor." (Howard, 1994: 115)

Avrupalı ile "öteki" arasındaki sınırların aşılmasının sonucu genelde erkekliğin kaybı değil, onaylanmasıydı, çünkü bir erkeğin yerlileştiğini en iyi belli eden kanıtlardan biri, yerli kadınlarla ilişkileriydi. Ancak sömürgelerdeki ırklar arası romantik ilişkilerin cazibesi şüphesiz büyük ölçüde abartılmıştır: Birçok yorumcu, sömürge memuriyetlerinin tekdüzeliğine ve yerli kadınların bu durumun hafifletilmesindeki önemine değinmişlerdir ama aynı zamanda onların ötekiliğe teslim oluşun son raddesini simgelemesine de işaret etmişlerdir. Örneğin Knibiehler ve Goutalier'nin yazdıklarına göre, sömürgeciler, "dönence bölgelerinde sürgünün tüm güçlüklerine katlanmak zorundaydı: İnsanı mahveden iklime, nükseden yüksek ateşli hastalıklara, sıkıntıya, zaman zaman alkol veya uyuşturucu maddelere. Zenci bir kızla ilişki kurmak, düşüşlerinin son safhasıydı." (Knibiehler ve Goutalier, 1985: 46) Keza Hyam da şöyle yazmaktadır:

> Cinsel gevşemeye başvurulamasaydı, Kraliçe Victoria imparatorluğunun yönetilmesi muhtemelen hiç tahammül edilmez bir iş olurdu. Tarihçinin, imparatorluğun sefaletini unutmaması gerekmektedir: sıcağı ve tozu, bitmek bilmeyen yağmuru, tekdüze yiyecekleri, ataleti ve yalnızlığı, eğlenceden ve zihinsel dürtülerden yoksunluğu.... Dil engeli ve ilişkilerin önündeki diğer kültürel maniler, zaman zaman Avrupalıları –neredeyse aciz bir umutsuzluk içinde– Avrupalı olmayanlarla cinsel yakınlık kurmaya itmiştir. (Hyam, 1990: 89-90)

Düşüş, aciz umutsuzluk... Sömürge memuriyetinin ve bu mesleğin sunduğu varsayılan, hakkında çok şeyler söylenmiş olan cinsel özgürlüklerin pırıltısını epey eksilten kelimelerdir bunlar.[72]

İşte bu nedenledir ki Pierre Loti'nin *Le Roman d'un spahi*'sinin [Sipahinin Öyküsü] beyaz kahramanı Jean Peyral ilk defa Senegalli sevgilisi Fatou-Gaye ile cinsel ilişki kurunca, "ona vahim bir eşiği aşmak, o kara ırkla bir tür ölümcül sözleşme imzalamak üzereymiş gibi" gelir; daha sonra "'beyaz adama özgü' şerefinin... o kara ete değerek kirlenmiş olduğunu"nu hisseder. (Loti, 1930: 93, 199)[73] Bu izlek, Johann Gottfried

---

72 Irklar arası cinsellik ve sömürgecilik üzerine, bu defa sömürgeleştirilmiş Afrikalının bakış açısından yazılmış bir başka görüş için bkz. Fanon, 1967: bölüm 2 ve 3; ayrıca Busia, 1986.

73 Loti'nin romanlarındaki kadınların doğa/hayvan/arzudan kültür/insan/bilgiye uzanan kesintisiz bir yelpaze üzerindeki noktalar olarak ilginç bir çözümlemesi için bkz.

Schnabel'in, *Die Insel Felsenburg* [kabaca tercümesiyle Yar Kalesi Adası] adlı gemi kazası ve serüven öyküsünde abeslik sınırlarına taşınmıştır; hikâyede hayatta kalan tek kişi şöyle diyor: "Kalan üç yurttaşım son birkaç aydır üç dişi maymunu evcilleştirmiş, bunlarla gece gündüz yüzkarası iğrençliklere başvuruyorlardı." Üç adam sonunda gözde bir maymun yüzünden birbirlerini öldürürler! (Ridley, 1983: 9)

Bu öyküler, Theille'in coşkulu betimlemesinden ne kadar da farklıdırlar:

> Elmaslar ve incilerle donanmış muhteşem bir zenci kadın, tıpkı yıldızların ışıldadığı güzel bir geceye benziyor. Parlak kan rengi gülden dudakları, dişlerinin minesi, gözlerinin ışıltısı de aşkı esinliyor. Bir Afrikalı güzelin kollarında mutluluğu tatmış olan beyaz adamların sayısı az değildir! İmgelem keskin karşıtlıklardan haz almaz mı? (Theille, 1839: 1: 228)

Gerçekten de "yerlileşme" her zaman utanç verici bir şey sayılmazdı; birçok gezi kitabının iç kapağında yazarı Şark giysileriyle gösteren ve bu yolla anlatılanları bir bakıma belgeleyen bir resim yer alırdı. Gerçi bunlar tabii Pratt'ın sözünü ettiği anlamda "güvenli" resimlerdir, çünkü "geri dönen" ve sürüye yeniden katılan seyyahların yazdığı öykülere eşlik etmektedirler; yine de, Osmanlı, Acem veya Hint giysilerine bürünmüş bu Avrupalı erkek veya kadın görüntüleri, besbelli bu durumlarda dehşet veya alay değil, ilgi uyandırıyordu.[74] Yapıtlarında betimledikleri egzotik yerlerde belli süre yaşayan Pierre Loti gibi yazarlar, yerli toplumla bütünleşmelerini vurgulayarak (çoğunlukla fazlaca vurgulayarak) salt kitapları yoluyla güvenilir bilgi kaynakları merhalesine erişmekle kalmamışlar, yeni gelen kişilere ve gezginlere uzman danışman olmuşlardır.[75] Örneğin, 1730 yılında kendi isteğiyle "Türk olan" Claude-Alexandre, Comte de Bonneval (diğer adıyla Humbaracı Ahmet Paşa), Giacomo Casanova'nın (yazılmasına 1789'da başlanan, farklı tarihlerde farklı biçimlerle yayımlanan) özyaşamöyküsünde Türklerle ilgili meselelerde bilgi sahibi olan, yazarın Osmanlı kadınlarına ilişkin yanlış kanıları konusunda doğru yolu gösteren, ihtiyar bir bilge olarak geçer. "Türk kadınlarının en çekingen

Maccagnani, 1978. Loti'nin çeşitli romanları arasındaki, yerli kadınlarla kurulan ilişkiler bakımından farklılıklar için bkz. Bongie, 1991: 91-106; Todorov, 1993: 308-23 ve Szyliowicz, 1988

74 Bu tür "travestilik" hakkında bkz. Low, 1993b. Ayrıca bkz. 1988-89 yıllarında düzenlenen bir serginin son derece ilginç kataloğu olan Pollig, Schlichtenmayer ve Baur-Burkarth (1987)'deki katkıların bazıları.

75 Bununla beraber Pierre Loti, yaşamının sonuna dek, *Les Désenchantées*'sindeki [Hayal Kırıklığına Uğramış Kadınlar] (1906) "Türk" kadın kahramanlar tarafından işletildiği şüphesinden bilindiği gibi yakasını kurtaramamıştır. Örneğin bkz. Szyliowicz, 1988: bölüm 6.

olanı bile iffetini yalnızca yüzünde taşır" der ona çokbilmişlikle; "örtülü olduğu sürece hiçbir şey yüzünü kızartamaz." (Casanova, 1966-68: 2: 99)[76] Bonneval'ın çok sayıda yerli kadınla tanışmış olmasının pek muhtemel olmayışı önemli değildi: Türkiye'de bir "Türk" olarak yaşaması, çağdaşlarının gözünde ona Türk kadınları hakkında derin bilgiler bahşetmişti, herhangi bir okuyucunun mutlak doğru olarak kabul edeceği ve hiçbirinin sorgulamayacağı bilgiler; bunun, Batılıların aynı şekilde mutlak doğru olarak kabul ettiği, Müslümanların kaç göç uygulamasıyla çeliştiği ortada olmasına rağmen.

"Yerlileşen" Avrupalılar arasında en iyi tanınanlardan biri elbette Paul Gauguin'dir. Fransa'daki tekdüze yaşamını bozulmamış Tahiti cenneti uğruna terk edişi ve resimlerini yaptığı (ve cinsel ilişki kurduğu) sayısız yarı çıplak yerli kadın, söylencelere malzeme olmuştur. Ancak, çoğu zaman olduğu gibi, öykü hayli abartılıdır: Abigail Solomon-Godeau, ressamın yaşamını çevreleyen gizeme yönelttiği keskin eleştiride Gauguin'in, aksi yöndeki iddialarına rağmen, yerlilerin dilini asla öğrenmediğine, topraktan aldığı ürünle yaşamak şöyle dursun, bakkaldan aldığı konserveleri yiyerek hayatta kaldığına ve onun için yerli toplumla bütünleşmenin birbirinden genç kızlarla çiftleşmekten öte çok az anlam ifade ettiğine işaret etmiştir. Solomon-Godeau, bunun, Fransız sömürgeci girişiminden doğan ve onu destekleyen, cinsiyetlilendirilmiş ilkelcilik söyleminin gerçek arkaplanı olduğunu savunmaktadır. Söz konusu söylemin kurucu öğelerini, özellikle "ırksal ve cinsel fantezilerle, varlık nedenini teşkil eden iktidarın –hem sömürgeci, hem de ataerkil– yoğun örgüsünü" açığa çıkarmaya koyulan araştırmacı, ilkeli arayışın giderek cinselleştiğini ve "1889 yılından başlayarak, dönence bölgelerinin doğal ve cennetimsi kültürünün duyusal ve kösnüllüğe –doğanın bereketinin, 'vahşi kadınların' cazibesi ve uysallığında yansıması– açık bir şekilde eklemlendiğini" ortaya koymaktadır. Solomon-Godeau'ya göre Gauguin'in yaşamı, "ilkelciliğin, cazibesinin koşulu –ister zamansal ister coğrafi olsun– bir tür uzaklık ve farklılıkta yatan, yakalanması güç bir nesneye yönelik, beyaz, Batılı ve çoğunlukla erkek bir arayış olarak paradigmasını sunar." (Solomon-Godeau, 1989: 12, 123)

Gaugin örneği beni son cinselleştirilmiş yabancıbilgisel söylem örneğime, "ilkel" imgesine getiriyor.

Cinsellik ve "İlkel"

"İlkellerin" yahut "vahşilerin" cinselliği değişmecesi, iki ayrı, ancak birbiriyle güçlü bağlantıları olan bileşen içermektedir: ırk ve patoloji.

---

76 Daha sonra anlatacağım gibi, bu, gezi yazınında yaygın bir savdır.

Bir kere ırk, tamamen cinsiyetlilendirilmiş bir kategoriydi ki bu bağlantı, örneğin Gobineau'nun Afrikalılarla Yahudilerin "'kadınsılığına" dair söylediklerinde açıkca görülmektedir. Bu türden bir metinlerarasılık [*intertextuality*] olağandışı değildir: Ötekilikçilikler sürekli olarak birbirleriyle kesişirler, birbirlerine indirgenemesecler de birbirlerini kurucudurlar. Lowe'un yazdığı gibi "Toplumsal cinsiyetin söylemsel temsillerinin toplumsal belirleyenleri –ailenin düzenlenişi, cinselliğin inşası, tıbbi uygulamalar gibi– vardır ki, kültürel ve ırksal farklılıklar hakkında söylemler oluşturan koşullardan belirgin bir biçimde farklıdırlar; *ancak bu çeşitli nakşetme araçları birbirleriyle kesişirler.*" (Lowe, 1991: 3, a.b.ç.)[77]

Erken dönem anatomi bilimi söylemi, hem kadınları, hem de "ilkelleri" insanlık aşağı türlerinin örnekleri olarak görmüştür: Eski anatomi çizimleri üzerine yaptığı ilginç bir incelemede Londa Schiebinger'ın yazdığına göre, 19. yüzyıl ilerledikçe "bazı anatomiciler, erkek ve kadın bedenleri arasındaki farklar bu kadar büyük olduğuna göre, kadınların gelişmesinin, evrimin daha alt bir aşamasında durmuş olması gerektiğine inanıyorlardı... Kadınların, ne türün gelişiminde, ne de bireysel gelişimde beyaz erkeğin örneklediği mütekâmil 'insan' olgunluğuna erişebildiği düşünülüyordu. Bu anatomiciler, gerek bedensel, gerekse toplumsal gelişim bakımından kadınları, çocuklar ve 'ilkel' halklarla aynı sınıfa dahil ediyorlardı." (Schiebinger, 1987: 63)[78] Örneğin William Isaac Thomas'ın "The Mind of Woman and the Lower Races" [Kadın Zihni ve Aşağı Irklar] başlıklı ve 1907 tarihli denemesinde, kadınlarla kara derili ırkların biyolojik bakımdan aşağı olduğunu öne süren kuramları çürütmek için "doğa mı, yetişme mi?" tartışmasını kullanması anlamlıdır. (Thomas, 1907: 251-314) Cinsiyetçilikle ırkçılık böylece birbirini takviye etmiş, ataerkil toplumda kadınların aşağı konumuyla sömürgeci girişimde beyaz olmayanların aşağı konumu, her biri diğerini açıklamak (ve aşağılamak) için bir model ve eğretileme kaynağı sağlamıştır. Yerli kadınlar, ne beyaz, ne de erkek oldukları için iki kat aşağılanmışlardır. (Kabbani, 1986: 7)

Özünde bu yaklaşım, bilimadamları topluluğunun toplumsal yapısından, yani beyaz erkek bilimadamlarının bakış açılarının sorgulamayan dönüşlülüğünden [*reflexivity*] kaynaklanmıştır: Bilimle uğraşanlar –yani bi-

77 Ayrıca bkz. Higginbotham, 1993; David, 1992; De Groot, 1989; Ferguson, 1993; Herzog, 1983; Ware, 1992; Young, 1995 ve Hendricks ve Parker (1994)'deki katkılar. Bu yaklaşımların, Avrupalı olmayan ırklarla sınırlı kalmaması dikkate değer: İrlandalılar –Carlyle'ın "beyaz zencileri"– hem İrlandalı, hem de İngiliz söylemlerinde cinselleştirilmişlerdir. Bkz. Jones ve Stallybras, 1992; Glover, 1995.

78 İlkellikle kadınlığın üst üste binmesi hakkında ayrıca bkz. Tiffany ve Adams, 1985.

limsel araştırma yapma ve bu araştırmaların sonuçlarını yayma vasıtaları üzerinde tekel sahibi olanlar– kendilerini ölçüt kabul etmişler ve bu ölçütten farklılık gösterenleri aşağı addetmişlerdir. Kadınlarda, zencilerde ve işçi sınıfında, eksikliklere, kesintiye uğramış evrime dair kanıtlar bulmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında, toplumsal olarak inşa edilmiş kavramlar olarak ırkın ve toplumsal cinsiyetin birbiriyle ortak noktası çoktur. Yine de, Ware'in uyardığı gibi "siyahlık ve beyazlık, anlamları tarih içinde, daima birbiriyle bağlantılı olarak, ancak *nadiren basit bir ikili karşıtlıklar düzeninde* oluşturulmuş olan cinsiyetlendirilmiş kategorilerdir." (Ware, 1992: xvii, a.b.ç.) O halde biraz daha derine inmek gereklidir: "Öteki" için değişmez bir dişil kimliği kabullenmek yerine, cinsiyetlendirilmiş öznelerin nasıl ırksallaştırıldığı ve ırksallaştırılmış öznelerin nasıl cinsiyetlendirildiği araştırılmalıdır. Kadınlar ve beyaz olmayanlar 18. ve 19. yüzyıl imgeleminde belirli ortak nitelikleri paylaşmış olabilirler, ancak bu gruplar birbirlerine indirgenemez.

Temeldeki izlek, toplumsal cinsiyetten ziyade cinsellikti; gerçekten de, 19. yüzyıl ırk tartışmalarının büyük ölçüde melezlik sorunu, dolayısıyla da ırklararası cinsellik çevresinde geliştiğine işaret eden Young, "ırk kuramları[nın] ... aynı zamanda örtülü tutku kuramları" olduğunu savunmuştur. (Young, 1995: 9)[79] Irksal "öteki" aynı zamanda bir cinsel "öteki"ydi. Kabbani'nin dediği gibi Avrupalılar, beyaz olmayanları kendilerinden aşağı görüyorlardı, "...yüce varlık cetvelinde kendilerinden aşağıda (ki ne kadar aşağıda oldukları, ne kadar kara olduklarına bağlıydı). Bu hayali cetvelde daha aşağıda yer aldıkları için de hayvanlarla birçok nitelik paylaşıyorlardı, dizginlenemez cinsel arzu dahil olmak üzere." (Kabbani, 1986: 7-8)[80] Kara derili ırkların azgın şehvet sahibi olduğuna inanılırdı, çokeşlilik uygulaması da –ki bir yandan erkeklere gereksinimlerini karşılama aracı sağlarken, öte yandan da kadınlarınkini denetim altında tutmak gibi çifte işleve sahip olduğuna inanılırdı– bunun kanıtı sayılmıştır. Afrikalı kadınların maymunlarla cinsel ilişkiye girdiği bile rivayet edilmiştir. (Mars-

---

79 Bu çok etkileyici bir kitaptır ve Young son derece ilgi çekici bir fikir inşa etmiştir, ancak cinsellik ile üremeyi aradaki sınırlar tamamen ortadan kalkacak şekilde bitiştirmesi, benim kafamda sorun teşkil ediyor. Freud'un söylemiş olabileceği gibi, bazen melez sadece melezdir; her üreme tartışmasında cinsel tutku –ırklar arası olsun, olmasın– görmek, konuyu abartma eğilimini barındırır.

80 Irkın cinsel boyutu ve zenci cinselliği imgeleri için, bkz. örneğin Young, 1995; Stember, 1976; Nederveen Pieterse, 1992; bölüm 12; Staples, 1982; bölüm 5; Gilman, 1985: bölüm 4; Jordan, 1968; Hernton, 1965; Kuoh-Moukoury, 1973; Henriques, 1974; Roberts, 1994; Frederickson, 1972.

hall ve Williams, 1982: 239) Cinselleştirilmiş yabancıbilgisel söylemin en güçlü ve kalıcı motiflerinden biriydi bu: "Öteki" yalnız her şeyle cinsel ilişkiye girmekle kalmıyor, teni ne kadar koyuysa, tutkuları da o denli "ilkel", dolayısıyla da "hayvansı" oluyordu.

Freud, *Das Unbehagen in der Kultur*'da [Kültürdeki Rahatsızlık; İngilizce'ye *Civilization and Its Discontens* başlığıyla çevrilmiştir] (1930) ve başka yazılarında, uygarlığın insanları denetimsiz cinsellik ve saldırganlıktan korumak için ortaya çıktığını, ancak bunu bastırma [*repression*] pahasına başardığını savunmuştur. Ancak Torgovnick'in keskin bir şekilde ifade ettiği gibi, "Bu kuramın öteki yüzü, 'uygarlaşmamış' kişilerin –yani ilkellerin ve alt sınıfların bazı marjinal mensuplarının– cinselliğin bastırılmasından ve saldırganlığın kontrol edilmesinden muaf olduğuna dair sorgulanmamış, yaygın bir inanıştır." (Torgovnick, 1990: 228) Uygarlığın, bir toplum tarafından bireylerinin cinselliği üzerinde uygulanan kontrol derecesi tarafından belirlenmiş olarak görülmesi –yani cinselliğin bir kimlik ve ötekilik teknolojisi olarak kullanılması– böylece "öteki"yi aynı anda cinsel bakımdan farklı olarak yaftalıyordu: kontrolsüz, gem vurulmamış, korkutucu, ancak aynı anda çekici, cezbedici.

Konuyu aynen de bu sözlerle dile getirmek için gereken psikolojik aygıt Freud'a atfedilse de, "ilkel"in cinsellikle doldurulmuş temsili çok daha eskiye dayanmaktadır. Afrika, Amerika ve Pasifik yerlilerinin "çıplaklığı" –ki bu durumları, onlarla ilk kez karşılaşan Avrupalı kâşif için bu şüphesiz cinselliğe karşı güçlü bir ilgi sezindirmiş olmalıdır– bu imgenin oluşumunda anahtar bir öğedir. Örneğin, 1160-73 yılları arasında Doğu Akdeniz'de seyahat eden Tudelalı ünlü "gezgin haham" Benyamin ben Yonah, Mısır'ın güneyinde şöyle insanlardan söz etmektedir: "Etrafta çıplak dolaşıyorlar ve olağan insanların zekâsına sahip değiller. Kız kardeşleriyle ve buldukları herkesle dost hayatı yaşıyorlar"; bunları "Siyah köleler, Ham'ın soyu" olarak tanımlar. (Benjamin, 1907: 68) Bu tür çağrışımlar, 18. yüzyıl başından itibaren derinleşmiştir; zira Foucault'nun savunduğu üzere bu dönemde normalliğin tanımlanması ve toplumsal dışlama ölçütlerinin açık bir şekilde ifade edilmesi için baskılar artmıştır ki, kenarın cinselliği bunların arasında merkezi bir konum almıştır:

> 19. yüzyılla kendi yüzyılımız çoğalmalar çağı olmuştur: cinselliklerin dağılımı, farklı biçimlerinin güç kazanması, çeşitli "sapıklıkların" aşılanması. Çağımız türdeş olmayan cinselliklere başlangıç oluşturmuştur... *Bu tamamıyla yabancı cinse [sapıklara] odaklanan iktidar mekanizması, onu bastırmayı değil, ona çözümleyici, görünür ve kalıcı bir gerçeklik vermeyi amaçlamıştır:* Sapıklık bedenlere aşılanmış, davranış kalıplarının altına sokuşturulmuş, bir sınıflandırma ve

anlaşılabilirlik ilkesine dönüştürülmüş, bir varlık nedeni ve düzensizliğin doğal düzeni olarak belirlenmiştir. *Bu binlerce sapıklığın dışlanması değil, her birinin özgülleştirilmesi ve bölgesel olarak pekiştirilmesi.* Bu yayılmanın ardındaki strateji, gerçekliğin içine onları yaymak ve onları bireye katıştırmak olmuştur.

Sanırım "ilkel cinselliği" söylemiyle olan bağlantı açıktır: Foucault'nun "sapık hazzın psikiyatrikleştirilmesi" kavramının benzeri, "yabancı" hazzın antropolojikleştirilmesiydi. (Foucault, 1978-85: 1: 37, 44, 105, a.b.ç.)[81]

Bu durum, o yıllarda basılan, denizaşırı ülkelerdeki cinselliğe ilişkin kitapların sayısındaki müthiş artışı açıklamaya yardımcı olmaktadır: Gerçi adına "cinsel antropoloji" denebilecek bir şey daha önceleri de vardı[82] ama bu alan, 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında eşi görülmemiş bir büyümeye sahne olmuştur. Roger Goodland'ın 1931 yılında yayımlanan *A Bibliography of Sex Rites* [Seks Ritüelleri ve Âdetleri Kaynakçası] adlı yapıtı dokuz bin kadar başlık içermektedir ki, buna rağmen eksiksiz olduğu söylenemez. Bronislaw Malinowski, Hans Fehlinger, Henry T. Finck, Alfred Ernest Crawley ve Margaret Mead gibi yazarlar, her ne kadar konuları üzerinde birbirinden son derece farklı görüş açılarına sahip idiyseler de, "ilkel cinselliğini" kendi içinde tutarlı bir bilgi nesnesi olarak görmekte birleşirler. Mead gibi aralarında en iyi niyetli olanlar bile son kertede "ilkellerin" –olumlu veyahut olumsuz bir şekilde– "uygarlaşmış", yani Avrupalı-Amerikalı toplumla olan karşıtlıklarıyla tanımlandığı, özünde ikilikçi bir bakış açısına sahiptiler.

Dolayısıyla, Sally Price, bu dönemde cinselliğin "yaygın olarak benimsenen kültürel ölçütlerden sapışın ifadesinin başlıca aracı" olduğunu, "ilkeller[in] ise (Batılı bakış açısından) kültürel bakımdan sapık" sayıldıklarını belirtmekte kesinlikle haklıdır; "İlkellerin erotizmine ilişkin fikirlere popüler evrimcilikte gizli olan eğilimler eklenmiş, Batılı olmayan halklar uygarlaşmamış vahşiler olarak betimlenmiştir." (Price, 1989: 47)[83] Bu bakış açısı, "öteki"nin hem cinselleştirildiği, hem de dokunulmaz kılındığı ilginç bir belirsizliğe yol açmıştır: "İlkeller"e atfedilen denetimsiz cinsellik acaip bir şekilde cezbedici de olsa, aynı zamanda onları geride kalmış

---

81 Foucault'nun sözünü ettiği cinsel bilgi nesnelerine –çocuk, kadın, doğurgan çift, sapık– imparatorluk tebaasını –"vahşi, ilkel, sömürgeleşmiş"– ekleme gereksinimi hakkında bkz. Stoler, 1995: 6-7.

82 Örneğin bkz. Flaherty, 1990: 261-80. Erotik ve doğalcı söylemlerin yan yana bulunduğu ilk örnekler için bkz. Dufrenoy, 1946-7: I: bölüm 6.

83 Irksal "öteki"nin sapıklığı hakkında ayrıca bkz. Manganyi, 1985.

olan ve "çağdaş insanın" asla geri dönmemesi gereken bir gelişim evresinde çakılıp kalmış olmaları gerekçesiyle reddetmek için bir neden işlevi görüyordu. (Nederveen Pieterse, 1992: 172)

Price'ın işaret ettiği gibi bu belirsizliğin kaynağında, sık sık düşülen "bireyoluşla türoluşu özdeştirme" hatası yatmaktadır; yani bireylerin ruhsal-toplumsal gelişimlerinden türetilen çözümsel modelleri insan türünün evrimsel gelişimine yansıtma eğilimi. "İlkeller", evrimin "önceki" bir aşamasında olduklarından çocuklara benzer addedilmişlerdir: Henüz toplumsallaştırılmamış, doğal güdüleri ehlileştirilmemiş; kısacası daima zorlu olan olgunlaşma sürecine aday. Yaşam etkinliği doğal süreçlerle sınırlı olan bir bebek gibi, "ilkeller" de kayda değer herhangi bir toplumsal örgütlenme biçiminden yoksun sanılmışlardır. Onları belirleyen tarih veya kültür, toplumsal veya siyasal yapılar değil, doğal bedenleriydi. (Price, 1989: 47) Bir başka deyişle "vahşi", tümcinselleştirilmiş [*pan-sexualized*], cinsellikle doldurulmuş, hatta onunla benzeşik bir bedendi. Bu arada dikkat çekmek istediğim bir husus, sıklıkla yapıldığı gibi Foucault'nun "isterikleştirilmiş" [*hystérisation*] terimini kullanmak yerine (örneğin bkz. Jan-Mohamed, 1992: 104-5) "tümcinselleştirilmiş" dememdir: Foucault bu terimle "üç katmanlı bir süreç"i kastetmiştir: "...kadın bedeninin tamamıyla cinsellikle doldurulmuş olarak çözümlendiği-nitelendiği veyahut yetersiz bulunduğu; yaradılışından gelen bir hastalık nedeniyle tıbbın uygulama alanına katıldığı ve nihayet toplumsal bedenle... ve çocukların yaşamıyla organik iletişim içine yerleştirildiği" bir süreç. (Foucault, 1978-85: 1: 104) Benim aklımdaki, az çok Foucault'nun sözünü ettiği ilk katmana tekabül eden daha dar bir tanımdır.

Demek ki "öteki" Avrupalıdan farklı olduğu için patolojik, patolojik olduğu için de Avrupalıdan farklıydı. Buna güzel bir örnek, B.J.F. Laubscher'in *Sex, Custom and Psychopathology: A Study of South African Pagan Natives* [Seks, Âdetler ve Psikopatoloji: Güney Afrikalı Putperest Yerliler Üzerine Bir İnceleme] (1937) başlıklı çalışmasıdır ki, akıl hastalıkları, intihar, hırsızlık, cinayet gibi konuların yanı sıra cinsel davranışları kapsamaktadır. Cinselliğin tıbbileştirilmesinin elbette çağdaş Batı kültüründe derin kökleri vardır ama ilk bakışta Laubscher'in anlattığı çeşitli konuların herhangi bir ortak noktası olduğu açık değildir; ta ki belirli bir açıdan bakıldığında, "ilkel" insanların toplumsal, zihinsel ve fizyolojik patolojilerinin sarih bir şekilde cinsel uygulamalarını da kapsadığı anlaşılana kadar. Bunun, "ilkellerin" kadınlarla paylaştığı düşünülen bir özellik olması rastlantı değildir.

Bir başka açıklayıcı örnekte, Berthold Schidlof *Das Sexualleben der Australier und Ozenier*'da [Avustralyalı ve Okyanusyalıların Cinsel Yaşamı] (1908) şöyle yazar: "*Cunnilingus* ilkel halkların tümünde yaygındır ve ... çocuklar dahi bu sapıklığa hazırlıklıdır. Bu, muhtemelen *coitus in os* için de geçerlidir. *Coitus inter mammas*'ın çok sayıda Avustralyalı kabiledeki varlığı kanıtlanmıştır ... Cinsel hayal gücü, şüphesiz ilkel halklar arasında da tuhaf ürünler vermekte ve aşırı erotik eğilimlere yol açmaktadır."[84] Şüphesiz! Böylece Diana Fuss'ın "cinsellik epidemiolojisi" (Fuss, 1994: 35) adını verdiği bir düşünce tarzı, sömürgeci söylemde, salt cinsel patolojiye mekânsallık katmak için değil, bizatihi mekânsallığın kendisini inşa etmek için kullanılmıştır.

İlginçtir ki bazı yazarlar, zencilerin, doğadan koptukları ve dolayısıyla uygarlıktan doğan kötülükten habersiz olduklarından, cinsel sapıklıkları bilmediklerini iddia etmiştir. (Martinkus-Zemp, 1973: 75-6) Bazı diğerleri, örneğin Iwan Bloch, bu savı çürütmek için büyük zahmetlere girmiştir. (Bloch, 1933; Bloch, 1935) Tabii cinselleştirilmiş yabancıbilgisel söylemde fikir birliği arayanlar, hayal kırıklığına uğramaya mahkûmdurlar.

Ötekilikle patolojinin –özellikle cinsellik alanı içinde– bir arada işlendiği en ayrıntılı incelemelerden biri, Sander L. Gilman'ın Saartje Baartman'ın trajik öyküsü üzerinde yaptığı ve bu bağlantıları fazlasıyla belirgin kılmış olan çözümlemedir. "Hottentot Venüsü" adı takılan Baartman, Avrupa'da yaygın biçimde sergilenmiş, 1815 yılında 25 yaşındayken Paris'te ölmüş ve son olarak üreme organlarının Paris'te *Musée de l'Homme*'de teşhire konması hakaretine uğramıştır. (Gilman, 1989: 274-81, 287-97; Gilman, 1992)[85] Baartman'ın Avrupalıları böylesine ilgilendirmesinin nedeni, kalça bölgesinde dokularla desteklenmiş büyük yağ birikimi [*steatopygia*] ile tenasül uzvunun çok gelişmiş iç dudaklarıydı; Anita Levy'nin vurguladığı gibi egemen söylem, ırksal sınırları sağlamlaştırmak üzere kadınların kullanılması sürecinde "'ilkel' dişinin, dişil özelliklerin

---

84 Schidloff, 1935: 289-90. Latince'leri kıt olanlar için belirteyim, *coitus in os* erkek cinsel organının ağza alınması anlamına gelir, *coitus inter mamas* ise erkek cinsel organının kadının iki göğsünün arasına alınarak sevişilmesi demektir. [*Cunnilingus* ise kadının cinsel organına dille zevk verilmesidir.]

85 Shohat, "Hottentot Venüsü"nün üreme organlarının *Musée de l'Homme*'da [İnsanlık/Erkek Müzesi] teşhir edilmesini "ataerkil ironinin son aşaması" olarak nitelendiriyor (Shohat, 1991a: 69) ki bu şüphesiz doğrudur. Ancak aynı zamanda orada teşhir edilen, teşhir etme eyleminin kendisidir ve bu anlamda gerçekten de bir "erkek" müzesidir bu. Irksal ve cinsel "ötekileştirme" biçimlerinin kesişmesinin zenciler ve Yahudiler bağlamında incelenmesi hakkında ayrıca bkz. Mosse, 1985; bölüm 7.

yokluğundan değil, *aşırılığından* dolayı saptığı bir 'dişilik' ölçütü üretmiştir." (Levy, 1991: 71)

*

Bu farklı değişmecelerin yabancıbilgisel söylemde gelişigüzel ortaya çıkmadığını söylemeye gerek yoktur herhalde. Kimisi Kay Schaffer'ın sözünü ettiği "sınır [*liminal*] anlatısı, yani Avrupalılarla yerli halklar, Avrupalılarla yabancı ülke arasındaki ilk temaslardan çıkan ve önceden belirlenmiş hiçbir anlamı olmayan yabancı bir ortamda gerçekleşen bir anlatı" türüne dahildir. (Schaffer, 1994: 114) Kimisi ise, Schaffer'ın örneğini izleyerek yerleşmeci-sömürgeci [*settler-colonial*] anlatısı diyebileceğimiz, Avrupalılarla yerli halklar arasında eşit olmayan bir iktidar ilişkisi içinde süregiden temaslardan doğan ve Avrupalıların yabancı yurt üzerindeki egemenliğinin zaman içinde gelişen ve sömürgeci durumun kendisi tarafından üstbelirlenen bir dizi söylemsel aygıtla meşrulaştırıldığı bir anlatı türüne aittir. Bazıları karşı durulmayan bir Avrupalı hegemonyasının, diğerleriyse Avrupalıların tehdit altında olduğu veya olduklarını sandıkları zamanların ürünüdür. Bazıları kâşifin yolculuk tutkusunu ve maceraperestliğini, diğerleriyse sömürgeci yöneticinin kanunu ve düzeni korumaya, yönetenlerle yönetilenler arasındaki sınırları muhafaza etmeye yönelik bürokratik kaygılarını yansıtmaktadır. Yazarın sınıfı, cinsiyeti ve cinselliği de değişmece seçiminde bir başka etkendi. Her bir motifle, içinden çıktığı toplumsal-kültürel çevre arasında kesin bağlantılar kurmak bu çalışmanın erimi dışındadır. Yabancıbilgisel söylemde, toplumsal cinsiyetin ve cinselliğin kullanımının, genelde kabul edilenden çok daha karmaşık ve değişken olduğunu söylemekle yetinelim.

Yukarıda sayılan cinsel değişmeceler ve şüphesiz gözden kaçırdığım daha birçokları, anlatı eliyle ve anlatı yoluyla üretilmiş ve çoğaltılmıştır. Seyahatnamelerden romanlara, sömürgeci broşürlerden pornografiye, tutsaklık öykülerinden askeri raporlara, etnografik incelemelerden mahkeme kayıtlarına uzanan bu engin yazın, açıkça kurgusal olsun olmasın, "Doğu"yu belirli bir şekilde inşa etmeye –*genius loci*'sini cinselleştirilmiş biçimde yeniden icat etmeye– yaramıştır. Cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş söylem, kalıplaştırma, tekrar tekrar ödünç alma, seçici biçimde temsil etme ve diğer aygıtlara başvurmak suretiyle yabancı yeri, yani "öteki" yeri inşa etmiştir. Bunu yaparken de, hem "dünyanın geri kalanını" Avrupalı-Amerikalı sömürgeciliğiyle uyumlu bir tarzda tanımlamış hem de –ve belki de daha önemlisi– Batı Avrupa'yla Kuzey Amerika'nın kendi kimliğini ve yurt algısını şekillendirmeye yardımcı olmuştur.

III. KISIM

BATI EROTİK YAZININDA HAREM KADINLARI

KALIPLARIN HASADI

Antoine Galland, 1704 yılında *Les Mille et une nuits: contes Arabes* [Binbir Gece: Arap Masalları] başlıklı eserini yayımlamaya başlamıştır ki, bu proje, ancak 1717'de on iki cildin son ikisinin Galland'ın ölümünden sonra yayımlanmasıyla tamamlanabilmiştir. François Pétis de la Croix ise 1710 yılında, beşinci ve son cildi 1712'de çıkacak olan *Les Mille et un jours: contes persans* [Binbir Gün: Acem Masalları] başlıklı eserini yayımlamaya başlamıştır. Her iki yapıt da çok büyük ilgi uyandırmış ve hemen birçok dile çevrilmiştir.[1] İki başlığın benzerliği neredeyse gerçek olamayacak kadar büyük bir tesadüf olduğunu akla getirmektedir ve nitekim gerçek değildir de: Birincisi, aynen tanıtıldığı üzere büyük oranda Arapça bir yapıtın çevirisidir ama, ikincisinin Ortadoğu ve çoğunlukla Türk masallarından –ki öyküyü anlatan kişinin Sutlumemé (*"sütlü meme"*) adında bir sütnine olduğuna bakılırsa, buna şaşmamalı– oluşan bir derlemeyi temel alan uydurma bir çalışma olduğu anlaşılmıştır. Şüphesiz bu eser, salt Galland'mn yapıtının gördüğü büyük rağbetten çıkar sağlamak amacıyla derlenmişti. Pétis de la Croix gibi son derece saygın bir bilginin kendini nasıl olup da böylesi bir dümen çevirecek kadar alçalttığı başka bir konudur, ama şu kadarı doğrudur ki uzun yıllar boyunca okuyucuların *Les Mille et un jour*'un "özgün ve gerçek" olmadığını öğrenmelerine imkân yoktu. Bu bölümde ilk vurgulamak istediğim, işte budur.[2]

1 *Bin Bir Gece Masalları* çevirileri için bkz. Borges, 1953; Gerhardt, 1963: bölüm 3. *Bin Bir Gün* çevirileri için bkz. Paul Sebag'ın 1980 Fransızca baskısındaki notları. Bu eser birkaç kez Fransızca'dan Türkçe'ye de çevrilmiş ve *Elfü'n-Nehâr ve'n-Nehâr* (1285-7/1867-70, 1290/1873) ve *Bin Bir Gün* (1339/1341/1923) başlıklarıyla yayımlanmıştır. (Özege, 1971-9: no. 4740-41)

2 Bu formülün Thomas-Simon Gueullette tarafından tekrar tekrar kullanılarak birbiri ardından *Les Milles et un quarts-d'heure: contes tartares* (1715) [Bin Bir Çeyrek Saat: Tatar Masalları], *Les Mille et une soirées: contes mogols* [Bin Bir Akşam: Moğol Masalları; ilk olarak *Les Sultanes de Guzerate* (1732) olarak yayımlanmıştı] ve *Les Mille*

Çeviri motifi, 17. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalı yazarlar tarafından sık sık kullanılmıştır. Birçoğu mektup şeklinde yazılmış olan bu yapıtlardan, Giovanni Paolo Marana'nın *L'Esploratore Turco*'sundan [Türk Kâşifi; İngilizce'ye *Letters Writ by a Turkish Spy* başlığıyla çevrilmiştir] (1684) Montesquieu'nun *Lettres persanes*'ına[3] kadar onlarcası yayımlanmıştır. Bunların bazıları, Avrupa toplumunun kusurlarına odaklanmış, ancak resmi makamlardan gelebilecek suçlamalardan korunmak amacıyla eleştirilerini hayali bir yabancının kaleminden sunmayı seçmişlerdir; bazı diğerleriyse Batı toplumunun Şark'ı konu edinen kitaplara karşı doyurulması neredeyse imkânsız olan iştahından beslenen salt ticari girişimlerdi. İşledikleri konular, hayal ürünlerinden ahlakçı ve felsefi çalışmalara, oradan da hicviyeye dek uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.[4] Ortaya çıkış nedenleri ve konuları ne olursa olsun, gerçek şudur ki, 18. yüzyılın sonunda artık özgün çevirilerle Ortadoğu yapıtlarının Batılı taklitleri arasında ayrım yapmak giderek zorlaşmıştı. Kendisi de Doğulu metinleri taklit etme konusunda hayli deneyim sahibi olan Sir Richard Burton, *Binbir Gece* çevirisinin zeylinde, Batı Avrupa dillerinde "Şark Öyküleri" diye adlandırılan epeyce geniş külliyatı yedi gruba ayırarak sınıflandırmıştır: "*Geceler*'i konu alan hicviyeler, Şark kılığına bürünmüş hicviyeler, Şark kılığında ahlaki öyküler, Şark'la adı dışında herhangi bir ilişkisi olmayan hayali öyküler, safi taklitler, az çok özgün Şark kaynaklarını esas alan taklitler ve gerçek Şark öyküleri." (Burton/*Arabian Nights*, t.y.: 10: 507-13)[5]

Bazı taklitler tüm özgünlük gereçleriyle donatılmış olup, zengin dipnotları, metin açıklamaları, dil incelikleri üstüne filolojik tartışmalar ve farklı elyazmalarının karşılaştırılması gibi ayrıntılar içeriyordu ki, elbette bunların tümü düzmeceydi: Aleister Crowley'nin *The Scented Garden of Abdullah the Satirist of Shiraz* [Şiraz Hicivcisi Abdullah'ın Itırlı Bahçesi] 1910) adlı eşcinsel-erotik şaheseri buna iyi bir örnektir.[6] Gerçekten de on-

et une heures: contes péruviens (1733) [Bin Bir Saat: Peru Masalları; daha sonra İngilizce çevirisi John Kelly tarafından yazılan üçüncü bir cilt eklenerek yayımlanmıştır] adlı kitapları yayımlamış olması dikkate değer. Bkz. Dufrenoy, 1946-7: I: 46-8.

3 Bkz. Weisshaupt, 1979: I: 145-7 ve Dufrenoy, 1946-7: I: kısım 3 ve 4.

4 Bkz. Conant, 1908; burada İngiltere'de üretilmiş olan doksanı aşkın "Şark ve sözde-Şark kurgu" yapıtı çözümlenmektedir. Dufrenoy (1946-7) ise 18. yüzyıl Fransa'sında yayımlanmış olan "Şark öyküleri"nin kapsamlı bir listesini sunmaktadır.

5 Ayrıca bkz. Mannsåker, 1990: 175-95; ve Şark'a ait yapıtların çevirilerine toplumdan gelen taleple bunun yol açtığı sahtekârlıkları irdeleyen Martino, 1906: 154-7.

6 Bu, kullanılan Arapça hurufatın –büyük ölçüde yanlış olmasına rağmen– bir bilimsellik havası verdiği, ilginç bir yayındır. Çoğu nüshanın devletçe el konup yok edilmesi nedeniyle, ilk basımının fazlasıyla nadir olmasına karşın, yakın geçmişte bir tıpkıbasımı yayımlanmıştır.

19. yüzyıl stüdyo fotoğraflarına bir gerçeklik havası veren paravanlar, halılar, yastıklar, nargileler ve mangallar gibi, dipnotları da bu yazını meşrulaştırmakta önemli bir rol oynamıştır. Tabii bunlar aynı zamanda isteyen yazarların iç gıcıklayıcı cinsel arasözlere diledikleri gibi yer vermelerine de olanak sağlamıştır. *Pall Mall Gazette*'te 1887 yılında yayımlanmış olan imzasız bir mektup, dipnotlarının bu söylemdeki merkezi konumuna dair bir ipucu vermektedir: Yarım milyonluk İngiliz sömürgeci kadrosunu ahlak düzeyinin düşüklüğü yüzünden eleştiren yazar, mektubunda onlara "Burton ve rezil dipnotları gibi düşündükleri" gerekçesiyle hücum etmektedir. (Aktaran Hyam, 1990: 91)[7]

Bir cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş coğrafi söylemin geliştirilmesinde çevirinin rolünü işte bu bağlamda –ve ortalama okuyucunun Burton'ın özgün kaynaklara olan aşinalığına sahip olmadığını, dolayısıyla da, iyiyle kötüyü ayırmakta, ister istemez ondan çok daha yetenekli davranacağını akılda tutarak– tartışmak istiyorum şimdi.

Le Miroir d'Hérodote: Essai sur la représentation de l'autre [Herodot'un Aynası: Ötekinin Temsili Üzerine Bir Deneme] (1980) adlı yapıtında François Hartog "[bir] ötekilik retoriği, temelde bir çeviri uygulamasıdır" demektedir. (Hartog, 1988: 237) Birçok açıdan bunun tersi de aynı ölçüde doğrudur: Çeviri, özünde bir ötekilik retoriğidir. Özümsemeye, ötekini aynı olanın içinde eritmeye dayanır. Çeviri eyleminin kökünde örtük bir çevrilebilirlik varsayımı vardır; oysa bu varsayımın geçerliliği her zaman açık olmaktan çok uzaktır, bu varsayımı yapmanın sonucu ise değer yargısı bakımından yansız değildir. Eric Cheyfitz'in çeviri ve emperyalizm üzerine incelemesinde dediği gibi, "yerli ve yabancının birbirini esas alarak dönüştürülmesi ve böylece, ironik bir şekilde, aralarındaki farklılaştırıcı bağların, yabancının belli bir ideolojik temsilinde bastırıldığı modele uyan ırksal yahut ulusal kimlik öyküsü, kaçınılmaz olarak bir çeviri öyküsüdür ki ... *öteki, benlik ifadelerine, bu ifadelerden yabancılaştırılmak amacıyla çevrilir.*" (Cheyfitz, 1991: 15, a.b.ç.)[8]

O halde sözcüğün iştikakı bir yana, çeviri hiçbir zaman salt bir yer değiştirmekten ibaret değildir; aksine, genellikle hem bir epistemolojik sahip olma/şiddet eylemi içerir, hem de, bilinçli olsun olmasın, malzemenin seçildiği, yeniden anlatıldığı ve yeniden ifade edildiği bir uygulamayı [praxis] kapsar. Bir başka deyişle, farklı bir dile çevrilme sürecinde metne aşı-

---

7 Burton'ın açık saçık dipnotlarından bazıları (cinsel bakımdan açık ifadeler içeren diğer bölümlerin yanı sıra) Leigh, 1966'da toplanmıştır.

8 Çeviri ve sömürgecilik hakkında ayrıca bkz. Rafael, 1988.

lanmış olabilecek yeni anlamlarla ilgilenmekle kalmayıp, bizatihi çevrilecek metnin seçimini de sorunlaştırmak gereklidir.

Çevirinin Cinsel Politikası

Örneğin Türkçe'den çevirdiği sayısız kitap yayımlamış olan Fransız şarkiyatçısı Jean-Adolphe Decourdemanche'ı ele alalım. Decourdemanche, genellikle masallar, atasözleri ve Nasreddin Hoca fıkraları gibi popüler edebiyat eserlerine eğilim göstermiştir. Fakat en azından benim amaçlarım bakımından daha önemlisi, Enderunlu Fâzıl Bey'in *Zenânnâme* adındaki, tüm ülkelerin kadınlarına dair, havai ve yer yer açık saçık olan manzum betimlemesinden yaptığı çeviridir. [*Le Livre des femmes* (Kadınlar Kitabı) (1879) başlığıyla yayımlanmıştır.] Tüm mizah ve hünerli söz sanatlarına rağmen Fâzıl Bey, Osmanlı şairlerinin en büyüklerinden biri olmaktan hayli uzaktır; dolayısıyla belki de akla ilk gelen soru, Osmanlı şiirinin Batılı okuyucu kitlesi tarafından neredeyse hiç tanınmadığı bir çağda neden birinin onun yapıtını çevirmeyi seçtiğidir. Decourdemanche bu soruyu önsözünde yanıtlamaktadır: Öncelikle Fâzıl Bey'in, Batılı okuyucuyu soğutacak kadar şiirleri ağdalı, yahut imgeleri yapmacık olmayan nadir Osmanlılardan biri olduğunu söyler; ikinci olarak da bu yapıtı, "özellikle işlediği konu nedeniyle" seçtiğini, çünkü "Türkler söz konusu olduğunda biz Batılıların ilgisini en çok uyandıran fikirlerle –kadınlar ve haremler– aynı doğrultuda olduğunu" belirtir ve şöyle devam eder: "Bir Türkün her ülkeden kadınlar hakkındaki fikrini anlatmak bana büsbütün iç gıcıklayıcı bir şey gibi geldi." (Fâzıl, 1879: 3)[9]

Çevirmen, söz konusu Türkün (kendisinin de itiraf ettiği üzere) kadın cinsine şiirin erimi dışında hiç ilgi duymayan bir eşcinsel olmakla kalmayıp açıkca kadın düşmanı olduğu gerçeğine hiç değinmemektedir; herhalde bu bilgi kırıntısının satışları artırmaya pek yardımı olmazdı. Hatta Fâzıl'ın, sevgilisi tarafından *Zenânnâme*'yi yazmakla görevlendirildiğini anlattığı önsözünü çevirirken, söz konusu sevgiliyi bir kadına dönüştürüvermiştir.[10] Buna karşılık, kitabın bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nda

---

9 Bu yapıt, E. Powys Mathers –Malinowski'nin *The Sexual Life of Savages*'ı ithaf ettiği kişi– tarafından Fransızca kaynaklardan çevrilip baskıya hazırlanan birkaç ciltlik *Eastern Love* antolojisine alınmıştır. Fâzıl Bey'in iyi bilinen diğer eseri olan *Hubânnâme*'nin de bir süre sonra Fransızca'ya çevrildiğini belirteyim; bu durum, Batı toplumunun ilgisini çeken konunun Şark kadınları değil, Şark cinselliği olduğunu düşündürmektedir.

10 Özgün metindeki (Türkçe dilinde cinsiyet olmamasından kaynaklanan) belirsizliğe rağmen, *Hubânnâme*'nin Önsöz'ünden sevgilinin gerçekte bir erkek olduğu bilinmektedir.

yasaklanmış olduğuna dair kışkırtıcı ayrıntıyı –ki yeri gelmişken belirteyim, bu yasak, şiirin erotik niteliği nedeniyle değil, evlilik kurumuna karşı güçlü bir dille ifade edilen düşmanlığı nedeniyle konmuştu (Bardakçı, 1992: 122)– atlamamaya özen göstermiştir.

Decourdemanche ayrıca *Mekr-i Zenân [Les Ruses des femmes* (Kadınların Hileleri) (1896) başlığıyla çevrilmiştir] adlı yazarı belli olmayan bir öykü derlemesinin yanı sıra, başlığı hayli manidar olan *La Morale musulmane; ou, L'Akhlaqi-Hamidé*'yi (1888) [Müslüman Ahlakı yahut Ahlak-ı Hamîde] de çevirmiştir. Bunlardan ilki, ileride üzerine daha çok şey söyleyeceğim oldukça yaygın bir yazın türünün örneğidir. İkincisi ise Mehmed Said Efendi'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nda birkaç kez basılmış olan, *Ahlak-ı Hamîde* adlı eserinin çevirisidir;[11] cinsellik, kitabın başlığına rağmen ana izleklerinden biri değildir; gerçekte kitap, Ahmedüddîn Abdurrahman ibn-i Ahmed ve İmam Muhammad Gazzâlî tarafından yazılmış olan ahlaki yapıtlarla Taşköprüzâde Ahmed bin Mustafa'nın ilkine dair tefsiri ve Mehmet Said Efendi'nin kendi gözlemlerinin bir bileşiminden ibarettir.

19. yüzyılın sonlarına varıldığında, Doğulu erotik yapıtların çevrilmesi büyük bir işkolu haline gelmişti. Sir Richard F. Burton ile arkadaşı F.F. Arbuthnot, 1882 veya 1883'te Kama-Shastra Society'yi [Kama-Shastra Derneği], öncelikle erotik yapıtlar yayımlamak amacıyla kurdular. 19. yüzyıl erotik yazın kaynakçası derleyicisi Henry Spencer Ashbee, Burton'la Arbuthnot'un 1873-74 yıllarında *Kama-Shastra, or the Hindoo Art of Love (Ars Amoris Indica)* [Kama-Shastra yahut Hindu Aşk Sanatı] başlıklı bir kitap yayımlamaya kalktıklarını, ancak basımcının kitabın içeriğini gördükten sonra işi tamamlamayı reddettiğini yazmaktadır. (Ashbee, 1877: 282-99) Bu deneyimin onları kendi basımevlerini kurmaya yöneltmiş olması olasıdır. Norman M. Penzer'ın yetkin kaynakçasına göre dernek ancak Burton'ın 1890 yılında ölümüne kadar yaşayabilmiş, aralarında iki Hint eseriyle –Vatsyayana'nın ünlü *Kama Sutra*'sı (1883) ile Kalyana Mall'ın *Ananga Ranga*'sı (1885)– ve Ömer ibn Muhammed en-Nafzâvî'nin *er-Rawzü'l-âtır fi nüzheti'l-hâtır [The Perfumed Garden* (Itırlı Bahçe) başlığıyla çıkmıştır] (1886) adlı yapıtının da bulunduğu beş kitap yayımlamıştır. (Penzer, 1923: 161-2)[12]

11 Özege, tarihleri 1297/1880 ile 1324/1908 arasında değişen dört baskı sıralamaktadır. (Özege, 1971-9: no. 244)

12 Eşcinsellik konusunu işleyen bölümler dahil olmak üzere *Itırlı Bahçe*'nin özgün çevirisinin dışında bırakılmış bazı bölümlerden oluştuğu iddia edilen bir kitap, sonradan *The Glory of the Perfumed Garden: The Missing Flowers* [Itırlı Bahçenin İhtişamı: Eksik Kalmış Çiçekler] (1975) adıyla yayımlanmıştır.

Yasal nedenlerden dolayı bu yapıtların birçoğu kıta Avrupa'sında, çoğunlukla Belçika'da veya Fransa'da basılmıştır; bir başka şöhretli erotik yazın yayımcısı olan Charles Carrington mesleğini orada yürütüyordu. Carrington'un yayınladığı çeviriler arasında genellikle (ama tartışmasız olarak değil) Osmanlı alimi Kemal Paşa Zâde Şemseddin Ahmed bin Süleyman'a (İbn-i Kemal Paşa olarak da bilinir) atfedilen ve muhtemelen Tîfâşî'ye ait bir eserden tercüme edilmiş olan *Kitâb Rucû üş-Şeyh ilâ Sabâh fi'l-Kuvveti alâ'l-Bâh [The Old Man Young Again, or Age-Rejuvenescence in the Power of Concupiscence* Yaşlı Adamın Gençleşmesi ya da Şehvetin Gücüyle Genç Yaşa Dönme) başlığıyla çıkmıştır] (1898); ve son derece verimli bir yazar olan Mısırlı alim Celaleddin es-Suyûtî'ye[13] atfedilen *Kitâbü'l İzâh fi İlmi'n-Nikâh bi't-Tamâm ve'l-Kemâl [The Book of Exposition in the Science of Complete and Perfect Coition* (İzah Kitabı [Tam ve Kusursuz Cinsel Birleşme İlmi Üzerine]) başlığıyla çıkmıştır] (1896) vardır. Her iki kitap da "bir İngiliz bohemi" tarafından çevrilmiştir. İkincisi çoğunlukla erotik öykülerden oluşmakta, birincisi ise *Itırlı Bahçe*'ye benzeyen, ancak cinsel arzu uyandıran ilaç ve macunları daha fazla vurgulayan bir elkitabıdır.[14] Bir diğer ünlü erotik yazın yayımcısı ve kaynakça derleyicisi olan Jules Gay, Türkçe'den "Abdul-Haqq Effendi" (Abdülhak Efendi) adında biri tarafından çevrilmiş olan ve keza İbn-i Kemâl Paşa'ya da atfedilen *Le Livre de volupté (Bah Nameh)*'yi [Şehvet Kitabı (Bahnâme)] (1878-79 civarı) yayımlamıştır.[15]

---

13 Daha yakın zamanda çevrilmiş olan Suyûtî'ye ait bir başka erotik yapıt için bkz. *Nuits de noces, ou comment humer le doux breuvage de la magie licite* [Gerdek Geceleri ya da Caiz Büyünün Tatlı İçkisi Nasıl İçilir] (1972). Çevirmen tarafından eklenen "Gerdek Geceleri" başlığından tahmin edilebileceği üzere bu kitap, farklı meslekler den erkeklerin zifaf gecelerini, daima kendi mesleklerine özgü deyimleri ve ıstılahatı kullanarak betimledikleri son derece eğlendirici bir yapıttır.

14 Avrupa dillerine çevrilmiş yapıtlarda geçen Arap kuvvet macunları üzerine bir inceleme için bkz. Walton, 1958: bölüm 2.

15 Bu kitabı Jules Gay'e atfeden, yapıtın İbn-i Kemâl Paşa'nın *Kitâb Rucû üş-Şeyh ilâ Sabâh fi'l-Kuvveti alâ'l-Bâh*'ının çevirisi olabileceğini öne süren Pia'dır (Pia, 1978: sütun 106-7, 395-6) ve Fransızca çevirinin daha sonraki basımları bu iddiayı doğru kabul etmişlerdir; ancak, her ne kadar bu yapıtları çok ayrıntılı olarak kıyaslamadıysam da, ilk bakışta bu ikisinin aynı eser olduğuna dair herhangi bir belirti yoktur. Bu arada şunu kayd edeyim, Le Livre de volupté'nin Bibliothèque Nationale'deki nüshası, daha sonra eklendiklerini tahmin ettiğim bir dizi resim içermektedir; oldukça kaba olmalarına rağmen bunlarda son dönem Osmanlı giysileri içindeki birtakım erkek ve kadınların cinsel ilişki heyecanı içindeki hallerini gösteren, ilginç oldukları kadar gülünç sahneler betimlenmiştir. *Le Livre de volupté*'nin özgün Türkçe'si olduğunu sandığım metinden alınma bazı kısımlar, Bardakçı'da (1992: 58-77) yer almaktadır.

Bir "tek nüsha elyazmasından" Iskandar-al-Maghribi (İskenderü'l-Mağribî) tarafından Fransızca'ya çevrildiği iddiasında olan *Le Divan d'amour du Chérif Soliman* [Şerif Süleyman'ın Aşk Divanı] (1911), 19. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Cezayirli bir zamparanın, Kuzey Afrika'da yaptığı geziler sırasında yaşadığı aşk serüvenlerini anlatmaktadır. Bu Fransızca baskıyla 1921'de yayımlanan İspanyolca çeviri arasındaki farklar, bir araştırmacıyı, bunların özgün bir Arapça yapıtın iki farklı metnini esas aldığı sonucuna varmaya yöneltecek kadardır. (Wood, 1992b: 7) Ancak, yazar ve çevirmenlerin kimlikleri hâlâ bilinmemektedir.

Diğer ilgi çekici bir yapıt, Paul de Régla'nın *El Ktab des lois secrètes de l'amour d'après le Khôdja Omer Haleby, Abou Othman* [El-Kitab: Hoca Ömer Halebî Ebu Osman'a Göre Aşkın Gizli Yasaları Üstüne] (1893) adlı eseridir. Osmanlı toplumunun bazı gizli kalmış yönleri üzerine birkaç kitabı bulunan De Régla, önsözünde, bu kitabın İstanbul'da tanıştığı yaşlı bir alim olan "Ömer Halebî" tarafından kendisine verilen bir elyazmasının çevirisi olduğunu iddia etmektedir. Daha en başından bu isim akılda bazı sorular uyandırmaktadır, zira alimin Cezayir'de Türk bir babayla Mağribi bir anadan doğmuş olduğu belirtilmesine rağmen, lakabı her nedense "Halebî"dir; Pétis de la Croix'nın da benzer şekilde *Les Mille et un jour*'un elyazması metnini İran seyahati sırasında tanıştığı ihtiyar bir dervişten aldığını öne sürmüş olması, ihtiyatlı davranmak için bir başka neden oluşturuyor. Gerçek ne olursa olsun, kitap büyük rağbet görmüştür: İkinci (ucuz) baskının önsözüne göre ilk baskının satışı 21.000 nüshayı aşmıştır; sonradan Ortadoğu'da cinsellik üzerine sözde bilimsel kitaplar yazan birçok yazarın bu kitaba sıkça gönderme yaptığı düşünüldüğünde, bu sayı akla yakın görünmektedir.[16]

Muhtemelen Antoine Le Camus tarafından yazılan, ancak yazar adı belirtilmeden yayımlanan *Abdeker; ou L'art de conserver la beauté* [Abdeker ya da Güzelliği Koruma Sanatı] (1748) başlıklı eserin de keza "Türk sefirinin hekimi olan Diamantes Utasto tarafından 1740 yılında Paris'e getirilen bir *Arabistan* elyazmasının çevirisi" olduğu öne sürülmektedir. (Le Camus, 1754: v) Bu yapıt, kozmetik reçeteleri ve bir Arap hekimiy-

16 Bu yapıtın bir İngilizce çevirisi hazırlanmış, ancak basılamamıştır: *El Ktab: the Book of the Secret Laws of Love according to The Khôdja Omer Haleby Abou Othmân* Çevirmen Adolph F. Niemoeller erotik yapıtlar alanında üretken bir yazardı ve düzeltilmiş prova baskısının ("New York: Panurge Press, 1935" künyesini havi) mikrofilmleri, New York Public Library'de bulunmaktadır. Bu yapıtın etkileri günümüze kadar uzanmaktadır: Malek Chebel, *Encyclopédie de l'amour en Islam*'ında [İslamda Aşk Ansiklopedisi] (1995) kitabı özgün bir kaynak addetmektedir.

le Gürcü güzeli Fatıma arasındaki tutkulu aşk öyküsünün ilginç bir karışımıdır.

Decourdemanche'ın yapıtlarının çoğunu yayımlayan Ernest Leroux'nun yanı sıra, diğer birçok yayımcı da çok geçmeden akıntıya kapıldı. Isidore Liseux, Kama Shastra Derneği tarafından İngilizce yayımlanan birkaç yapıtın Fransızca çevirilerini basmıştır. Gustave Ficker, "Contributions au folklore érotique: contes, chansons, usages, etc. recueillis aux sources orales" [Erotik Folklora Katkılar: Sözlü Kaynaklardan Derlenen Masallar, Şarkılar, Âdetler vb.] başlığını taşıyan dizisini, daha önce İstanbul ve Anadolu folkloruna dair iki derleme yayımlamış olan Jean Nicolaidès[17] tarafından hazırlanan –ve birçok son derece eğlendirici Rum ve Türk erotik halk öyküleri içeren– *Contes licencieux de Constantinople et de l'Asie Mineure* (1906) [İstanbul ve Küçük Asya'dan Açık Saçık Öyküler] (1906) kitabıyla başlatmıştır. Gazete ve kitap yayımcısı Société du Mercure de France'ın yayımladığı aşk şiiri antolojisi dizisinde Edmond Fazy ile Abdul-Halim Memdouh'un (Abdülhalim Memduh) derledikleri *Anthologie de l'amour turc* [Türk Aşkı Antolojisi] (1905); oyunları ile şiirlerinin yanı sıra resim ve tiyatro üzerine kitaplar yazmış olan tanınmış Osmanlı aydını Adolphe Thalasso'nun derlediği *Anthologie de l'amour asiatique* [Asyalı aşk antolojisi] (1907) ve Ferdinando de Martino ile Abdel-Khalek Bey Saroit'in (Abdülhâlik Servet) derlediği *Anthologie de l'amour Arabe* [Arap aşkı antolojisi] (1902) gibi kitaplar çıkmıştır. Bunlar aslında oldukça ehli olup, erotikten ziyade romantik eserlere eğilim gösteren yapıtlardır. The Lotus Society tarafından yayımlanan *The Arabian Droll Stories* [Gülünç Arabistan Öyküleri] (1929) eğlendirici bir erotik öyküler seçkisidir; *Liebesgeschichten des Orients* [Şark'tan Aşk Öyküleri] (1922) de öyledir ve bu ikinci kitabın derleyicisi olan Franz Blei, daha sonra İran kökenli oldukları iddia edilen birtakım erotik öykülerin bir derlemesi olan *Der persische Dekameron*'u [İran *Decameron*'u] (1927) yayımlamıştır. Buna benzer bir başka çalışma da Hermann Scharfenberg'in *Persische Liebesgeschichten*'ıdır [İran Aşk Öyküleri] (1924).

Biraz daha genel nitelikte olan bazı incelemeler de yayımlanmıştır. E. Powys Mathers'ın *Eastern Love*'ı [Doğulu Aşk] (1927-30) sadece Arapça, Farsça ve Türkçe'den değil, Japonya, Çin, Kamboçya ve Hindistan gibi çeşitli ülkelerin dillerinden çevrilmiş öyküler içeren hacimli bir antolojidir. Raoul Vèze'in "B. de Villeneuve"[18] mahlasını kullanarak derlediği ve Bib-

17 Kitabın içinde isim "Nicolaïdes" olarak yazılmıştır.

18 "B. De Villeneuve" adının Raoul Vèze ile özdeşleştirilmesi için bkz. Pia, 1978: sütun 56-7.

liothèque des Curieux tarafından "Les Maîtres de l'amour" [Aşkın Ustaları] dizisinde yayımlanan *Le Livre d'amour de l'Orient*'da [Şark'ın Aşk Kitabı] (1910-21) Arapça, Farsça ve Türkçe'nin yanı sıra Sanskritçe'den çevrilmiş erotik metinlerin yeni baskıları bir araya getirilmiştir. *L'Art d'aimer à travers les âges et les littératures* [Çağlar ve Yazınlar Boyunca Aşk Sanatı] (1920 civarı) ise öncelikle Hindistan ve Ortadoğu'yu işleyen *En Orient: Anthologie des maîtres de la littérature orientale* [Şark'ta: Şark Edebiyatının Ustaları Antolojisi] başlıklı ciltle başlamıştır.

Bir başka ilginç –ve daha odaklanmış– antoloji, "Encyclopédie de l'amour" [Aşk Ansiklopedisi] dizisinde yayımlanmış olan Gustave Le Rouge'un, *Turquie: mariage, adultère, prostitution, psychologie de l'eunuchisme. Anthologie*'sidir [Aşk Ansiklopedisi: Türkiye. Evlilik, Zina, Fuhuş, Hadımlığın Psikolojisi. Antoloji] (1912); diğerlerinde olduğu gibi, bu kitapta da büyük ölçüde önceden yayımlanmış kitaplara dayanılmış, Decourdemanche'ın *Zenânnâme* çevirisi ve *Anthologie de l'amour turc* gibi kitaplardan yapılan alıntılar yeniden sürüme sokulmuştur. Gerçekten de bu türlü kitaplar arasında genellikle büyük ölçüde çakışma vardır ve herhangi bir antolojideki malzemenin çoğunun, önceden yayımlanmış yapıtların çevirisinden yahut yeniden basımından ibaret olması çok muhtemeldir.

"L'Amour autour du monde" [Dünyanın Dört Bucağında Aşk] dizisinde yayımlanan Georges Grandjean'ın *L'Amour en Islam* [İslam'da Aşk] (1931) adlı kitabı, Müslüman ülkelerde aşk konusunu aydınlattıkları öne sürülen masallar ve öykülerden oluşan bir derlemedir. René Basset'nin derlediği *Mille et un contes, récits, & legendes arabes* [Binbir Arap Masalı, Öyküsü ve Efsanesi] (1924-27) adını taşıyan kapsamlı ve ilgi çekici çalışmanın ikinci cildi, *Contes sur les femmes et l'amour, contes divers* [Kadınlar ve Aşk Üzerine Masallar, Muhtelif Masallar] başlığını taşımaktadır; benzer diğer derlemelerin aksine bu kitap bol (ve göründüğü kadarıyla hakiki) dipnotları içerdiğinden, öykülerin özgün kaynaklarına bağlanması mümkündür.

Binbir Gece Masalları'nda bulunan nispeten daha iç gıcıklayıcı masalların derlemeleri de yayımlanmıştır. Örneğin, ünlü erotik ressam Wilhelm Franz, Marquis von Bayros tarafından yapılmış gravürler içeren *Die Liebesgeschichten des Orients: Aus den tausend Nächten und der einen Nacht* [Şark'tan Aşk Öyküleri: Binbir Gece (Masalları)'ndan Seçmeler] (1913 civarı), 40.000 nüshadan fazla satmıştır.[19] Buna benzer derlemeler arasında

19 İncelediğim baskı, "41. bis 45. Tausend" [41 ila 45 bin] olarak numaralanmıştı. İçinde 1913 tarihli olup muhtemelen özgün baskıda da bulunan bir Önsöz ile 21 ila25 bininci nüshaların baskısı dolayısıyla yazılmış olduğu anlaşılan 1917 tarihli ek bir Önsöz içeriyordu.

Arabian Nights Love Tales [Binbir Gece (Masalları)'ndan Aşk Öyküleri] (1926); E. Powys Mathers çevirisinden seçilmiş olan *Arabian Love Tales: Being Romances Drawn from the Book of the Thousand Nights and One Night* [Arap Aşk Öyküleri: *Binbir Gece (Masalları)* Kitabından Seçilmiş Romantik Öykülerdir] (1949); Çin'den bazı öyküler de içeren *Eastern Love Stories: Classic Tales of Oriental Love* [Doğu'dan Aşk Öyküleri: Şark'ta Aşk Üzerine Klasik Öyküler] (1951); ve *Geschichten der Liebe aus den tausendundein Nächten [Binbir Gece (Masalları)*'ndan Aşk Öyküleri] (1953) sayılabilir.

Kanıtlamanın Kuralları

Görmüş olduğumuz gibi, 18. yüzyıldan itibaren çok sayıda "Şark" erotik yapıtı çevirileri yayımlanmıştır. Bu yapıtlar, Avrupa kıyılarının ötesinde uzanan dünyanın giderek daha bilincine varan bir okuyucu kitlesine eğlence, yabancıbilgisel erotik yapıtların Avrupalı yazarlarına ise hammadde sağlıyordu. Ancak en dikkate değer nokta çevirilerin sayısı veya yaygın dağıtımları değil, Batı'da nasıl algılandıklarıdır.

Foucault, "cinsellik hakkında doğruyu üretmeye yarayan iki önemli yöntem" olduğunu öne sürmüş, bunları *ars erotica* [erotik sanatı] ve *scientia sexualis* [cinsellik ilmi] olarak adlandırmıştır. Ona göre bunlardan ilki Güney ve Doğu Asya'da, İslam dünyasında ve Eski Roma'da mevcut olup, "bir uygulama olarak anlaşılmış ve deneyim olarak biriktirilmiş [... ve] cinsel uygulamayı adeta içeriden şekillendirmek ve etkilerini pekiştirmek üzere tekrar uygulamaya doğru yönlendirilmiştir." Öte yandan ikincisi ancak Aydınlanma çağı sonrası Batı Avrupa toplumunda ortaya çıkmıştır ve "eriştirmeler [*initiations*] sanatıyla ve buyurucu gizle taban tabana zıt olan bir bilgi-iktidar biçimine uydurulmuş, cinselliğe dair doğruyu anlatma yöntemlerinden", yani günah çıkarmadan oluşmaktadır. Bir başka deyişle, Batı toplumu Foucault'ya göre cinselliği "salt bir haz ekonomisine değil, düzenli bir bilgi sistemi içine" de nakşederek, günah çıkarma uygulamasını bilimsel söylemin kurallarına uyarlamak yoluyla "cinselliğe ilişkin doğru söylemler" üretmeye çabalamıştır. (Foucault, 1978-85: 1: 57-8, 67-8, 69)[20] Cinsellik hakkında "doğru"nun üretilmesine Ba-

20 Ali Behdad, bu ikili düzeni, geleneksel şarkiyatçı kalıpları yansıttığı gerekçesiyle eleştirmekte, ancak hemen ardından bu kalıpları kendine özgü renkli kalıplarla açıklamaya girişmektedir: "Avrupa'nın kendi cinsel bastırılmışlıkları, erotik fantezileri ve tahakküm arzusu ... Avrupalının röntgenciliğinin yoluna çıkan engele karşı beslediği asabiyet ... Avrupalı öznenin 'gözlemsel şehveti' ... Avrupalının 'kızlık bozma' saplantısı" vb., vb. (Behdad, 1989: 110, 114, 118. İyi ama, *kim* bu ilkörneksel "Av-

tı'da konan vurguya karşın, *ars erotica*, "kurallardan, yasalardan veya ölçütlerden değil, yöntemlerden oluşur. Yasaklamak veya izin vermek ya da ayırt etmek ve adlandırmak yerine, hazzı, yoğunluğunu, süresini ve niteliklerini değerlendirir. Bu erotik sanata gözlemleme veya soruşturma yoluyla değil, gizlerinde ustalaşmaya götüren bir bilgi külliyatına eriştirilme yoluyla ulaşılabilir." (Shumway, 1989: 145)

Foucault'nun bu oldukça akla yakın sınıflandırması, yukarıda bahsi geçen çevirilere yeni bir ışık tutmakta, Avrupalılar tarafından *scientia sexualis*'leri için hammadde yahut "veri" olarak kullanılan *ars erotica* eserleri olduklarını göstermektedir. Yani yazıldıklarında kısmen eğitsel elkitabı, kısmen aşk sanatı üzerine felsefi araştırma olan bu yapıtlar, cinselliğin, yabancı yerde uygulanma şekillerine ilişkin "kanıtlar" haline gelmiştir. Burton bunu, *Binbir Gece Masalları* çevirisine yazdığı "Son Deneme"de açıkça ortaya koymakta, yabancıların cinsel uygulamalarını incelemesine siyasal bir gerekçe sunduğu bu metinde şöyle demektedir: "Aynı zamanda, genellikle tabu haline getirilmiş olan ve '*alekta*' –bilinmeyen ve yayımlanması uygunsuz– kabul edilen konuların serbestçe ele alınmasının, temeli ve payandalarının, yönetilenlerin yönetenler tarafından eksiksiz tanınması olan bir 'Kamuoyu İmparatorluğu' için ulusal bir yarar sağlayacağını savunuyorum." (Burton/*Arabian Nights*, t.y.: 10: 301) Tabii Burton'ın söylediği ve yazdığı her şey gibi bunun da biraz şüpheyle ele alınması yerinde olur; yine de, bu sözlerine kendisi inansa da inanmasa da, okurlarının inanmasını beklediği açıktır ki, meselenin özü de budur.

Bu durumda sözgelimi ayılar veya maymunlarla –yahut tabii birbirleriyle– cinsel ilişkiye giren Arap kadınlarını konu alan öyküler mizahi, mecazi veya öğretici olarak değil, yani asıl okuyucu kitlelerinin haklarında düşünmüş olabileceği herhangi bir biçimde değil, Şark'ta yaşanan cinselliğin gerçekçi betimlemeleri olarak görülmüşlerdir. Hal böyleyken, Gobineau'nun, "Asya'da atılan her adımla birlikte insan, dünyanın bu yöresindeki krallıklar üzerine yazılmış en güvenilir, en gerçek ve en eksiksiz kitabın *Binbir Gece Masalları* olduğunu daha iyi anlar" deyişi abartılı sayılmamalıdır. (Gobineau, 1859: 170)[21] Bu bakımdan, Doğulu erotik ya-

rupalı"?) İşin gerçeği şudur ki, Batı Avrupa'da ortaya çıkan erotik yazılarla sözgelimi Müslüman Ortadoğu'sunda ortaya çıkanlar arasında bazı gözle görülür farklılıklar vardır ve bunun karşıtını kanıtlamak için şu belalı şarkiyatçılık canavarının adını anmakla kalmak yeterli değildir.

21 Buna benzer daha birçok ifade için bkz. Mabro, 1991: bölüm 1. Sandra Naddaff, *Arabesque: Narrative Structure and the Aesthetics of Repetition in the "1001 Nights"* [Arabesk: *Bin Bir Gece (Masalları)*'nda Anlatı Yapısı ve Yinelemenin Estetiği] adlı yapıtında *Bin Bir Gece*'deki bir erotik öykünün akıntıya karşı bir okumasını

pıtların çevirileri aynı anda iki amaca birden hizmet etmiştir: Hem Avrupalı yazarların Şark'ta geçen kendi erotik öykülerini üzerine bina ettikleri temelin bir kısmını sağlıyorlardı; hem de Şark'ı belirli türden bir mahal olarak –insanların sıkça ve Avrupa burjuva âdetleri açısından iyice tiksindirici biçimlerde cinsel ilişki kurdukları bir yer olarak– inşa eden bir mekân teknolojisiydi.

Boşlukları Doldurma

Bazen de bir çevirinin en belagatlı kısmı, o çevirideki bir *yokluk* olabilmiştir, çünkü Batılı okuyucunun metni kendi isteği doğrultusunda cinselleştirmesine [*cathect*] olanak sağlamıştır. Bir kez daha *Les Mille et un jours* örneğini düşünelim. Beşinci ve son cildin başında Pétis de la Croix'nın, belki de sonradan aklına gelen bir fikir neticesinde yazdığı bir önsöz vardır; bu metin, eserin daha sonra yayımlanan İngilizce çevirisinin başına az değişik bir biçimde konmuştur ki, o şekliyle şöyle demektedir:

> Öykülerinin birçoğu öylesine şehvetli ve ölçüsüzdür ki, onları çevirmek, akla ve sağduyuya karşı bir cürüm olurdu: Zira, Doğulu insanların terbiyesi ve dini onlara tahammül gösterebiliyorsa da, hiçbir surette bizimkinin saflığıyla uzlaştırılamazlar. Bu nedenle çevirmen, özgün metinden ayrılmaya mecbur kalmış, fakat buna rağmen öykülerdeki fikir akışını bozmamaya özen göstermiştir. (Pétis de la Croix, 1714: 1: Önsöz, sayfa numarası yoktur.)

Bu heveslendirici, ikiyüzlülük içinde iffetlilik taslayan sözler, aslında herhangi bir "özgün metin" olmadığı ve Pétis de la Croix'nın burada, nasıl geri kalanını *çevirmiş gibi yapıyorsa*, "şehvetli" öyküleri de çevirmekten *kaçınıyormuş gibi yaptığı* hatırlandığında, yepyeni bir boyut kazanmaktadır! *Abdeker, ou L'art de conserver la beauté* adlı kitapta da keza şöyle bir kayıt mevcuttur: "Elyazmasının burasında büyük bir boşluk vardı." (Le Camus, 1754: 185)

Bu ifadede, birçok Batılı erkek tarafından hem yasaklayıcı bir engel, hem de arkasında gizlenmiş erotik hazinelerin bir simgesi olarak görülen peçe için bir mecaz görmek ifrata kaçmak olur mu acaba?[22] Pétis de la

önermekte, onu dişi bir sesin ve dişi bir mekânın inşa edilişi olarak yorumlamaktadır. Çağdaş bir bakış açısını geçmiş dönemlere maletmek [*presentism*] tehlikesi her zaman için var olmakla birlikte, Burton gibilerinin çoğu zaman "şarklıların" cinsel uygulamalarının doğalcı betimlemeleri olarak kabul ettikleri metinlere yöneltilecek böyle alışılmamış yaklaşımların büyük umutlar vaat ettiğini düşünüyorum.

22 Bkz. özellikle Frantz Fanon'un 1959 tarihli tanınmış "Algeria Unveiled" [Peçesi Kaldırılmış Cezayir] adlı denemesi (Fanon, 1965: bölüm 1); ayrıca Alloula, 1986; Fuss, 1994; Decker, 1990-91; Woodhull, 1991 ve Moruzzi, 1993. Batılı gezginlerin peçe hakkındaki yazılarının gerek gerçekçi, gerekse mecazlı örnekleri için bkz. Mabro, 1991: bölüm 4.

Croix burada okuyucularına adeta bir peçenin ardına gizlenmiş, öykülerden oluşma bir beden sunmaktadır ki, bu peçe, bir yandan bedenin baştan çıkarıcı cinselliğini doğrularken, bir yandan da onu gözlerden saklamaktadır. Şüphesiz bu uygulama onunla ne başlamış, ne de bitmiştir: Örneğin, *Binbir Gece Masalları* çevirisinin önsözünde Galland, özgün metinden yalnızca "utanma duygusu" tarafından buna mecbur kılındığında saptığını belirtmiş, iki yüzyıl sürecek heyecanlı spekülasyonlara ve giderek daha "sansürlenmemiş" çevirilere çanak tutmuştur.[23]

Bu uygulamanın yalnız çevirilerle sınırlı kalmadığı, Annie Reichardt'ın *Girl-Life in the Harem: A True Account of Girl-Life in Oriental Climes* [Harem'de Kızların Yaşamı: Şark İklimlerinde Kızların Yaşamına Dair Gerçek Bir Betimleme] (1908) adlı kitabının şöyle bir kayıtla başlamasından çıkarsanabilir: "Yayımcılar, bu kitapta en namuslu kişilerin bile okuyamayacağı tek bir satır olmadığını saygıyla ilan etmelerine izin verilmesini rica ederler. Öykü heyecan verici olaylarla dolu olmakla birlikte, içinde sakıncalı bulunabilecek herhangi bir husus yoktur." (Reichardt, 1908: 8) Burada da, böyle güvencelerin amacı, sakıncalı malzemeyle karşılaşmaktan kaygılanan olası okuyucuları rahatlatmaktan ziyade, onlara "Şark iklimlerindeki" yaşamın "heyecan verici" boyutlarının önemli ölçüde bizatihi her zaman hazır ve nazır olan cinsel uygunsuzluk tehdidi/vaadi olduğunu anımsatmakmış gibi görünmektedir.

Bu uygulama tabiatıyla günümüze kadar devam ederek gazete fotoğraflarında bedenin çeşitli uzuvlarının üstüne konan, ancak onları örtmekten çok vurgulamaya yarayan küçük siyah bantlara dönüşmüştür.

Çevirmenler tarafından kendi kendilerine uygulanan sansür bazen Victoria döneminin ahlak ölçülerine göre bile iyice gülünç bir hal almıştır. Örneğin, *Tarih-i Kırk Vezir* çevirisinde [İngilizce, *The History of the Forty Vezirs* adıyla yayımlanmıştır.] E.J.W. Gibb oldukça ılımlı ve hiçbir şekilde müstehcen sayılamayacak olan bazı öyküleri çevirmemekle kalmamış, hafiften açık saçık olan bazı kısımları sansürlemeyi seçerken bır taraftan da okuyucunun öyküde gözle görünenden fazlasının saklı olduğunu bilmesini sağlamaya çalışmıştır:

> Daha sözünü esirgemez bir çağın ürünleri olan aşağıdaki öykülerin birçoğu, bekleneceği üzere, günümüz beğenisine zıt düşecek niteliktedir. Buna rağmen kitapta hiçbir şeyi atlamadım; ancak birkaç birbirinden bağımsız bölümle üç öykünün tamamını, günümüzde yayımlanmalarını men edecek nitelikte olmalarını göz önünde bulundurarak, özgün metni Latin alfabesiyle

---

23 Örneğin bkz. Ali, 1981: 14-15.

yazılmış halde, fakat çevrilmemiş olarak basmakla yetindim. (Şeyhzâde, 1886: xx-xxi)

Osmanlı edebi çevrelerinde birçok tanıdığı olmasıyla övünen Gibb'in sözlerine şöyle devam etmesi kayda değer: "Eklenmesi gerekir ki, tüm bunlar, çağdaş İngiliz okuyucusu için olduğu kadar, çağdaş Osmanlı için de nahoştur." İlkel cinsellik yine gündemde!

Bana öyle geliyor ki bu –kaba bir dille ifade etmek gerekirse– "gösterip vermemek"[24] uygulaması da bir mekân teknolojisidir: Peçe ardına gizlenmiş bu metnin akla getirdiği "Şark", salt görünmeyen değil, konuşulamayan hazların mahalliydi. Elbette bu pek şaşırtıcı değildir: Alt tarafı Türkiye'yi olduğu gibi göstermekle, bazı yönlerini gizleyip işi okuyucunun imgelemine bırakmakla erişilecek gizemlileştirme düzeyine ulaşmak mümkün olmayacaktı. Dolayısıyla, bu çevirilerde cinsellikten açıkça söz edilen metinlerin eksikliğinin cilveli bir edayla reklam edilmesi, paradoksal bir biçimde, özgül bir yabancı yer imgesinin üretilmesine, yabancı yerin cinsel bir mahal olarak inşasına katkıda bulunmuştur.

O halde, Batılı olmayan mekânlarda geçen Batı erotik yazınının, Athena gibi, Avrupa-Amerika sömürgeciliğinin başından tamamen biçimlenmiş halde ortaya çıkmadığı açıktır. Aksine bu, özgün olanın yanı sıra ödünç alınmış ve yeniden işlenmiş malzemelerden hareketle, oldukça uzun bir zaman içinde birikmiş bir imgeler ve izlekler ambarına başvurma yoluyla, taş taş inşa edilmiş bir söylemdir. Bu imgeler ve izleklerin çoğu, Arapça, Farsça ve Türkçe'den yapılma çeviriler veya sözde çevirilere kadar giderler ama, kökleri çoğu zaman daha da eskiye dayanır ve Batı Avrupa kültürlerinin içindedirler. Bir başka deyişle, çeviri Batılılara "Şark"a açılan bir pencere sunduysa, bu pencere, en azından hayli buğuluydu ve gösterdiği kadarını geri yansıtıyordu.

Sahte Şark Künyeli Yayınlar

Son olarak, erotik yapıtlarda sahte Şark künyelerinin özellikle 18. yüzyıldan başlayarak boy göstermiş olduğunu belirtmek gerekmektedir.[25] Örneğin, güya Farsça bir elyazmasından çevrilmiş olan, ancak genellikle

---

24 Fallusmerkezcilikle suçlanmam olasılığına karşı derhal bu yapıtlarda hedeflenen okuyucu kitlelerinin çoğunlukla erkeklerden oluştuğuna işaret edeyim.

25 Sahte künyeler hakkında bkz. Weller, 1864; Brunet, 1866; ayrıca Brunet (1889)'deki "Supercheries typographiques" [Baskı Hileleri] başlıklı ek. Ayrıca bkz. Erdem, 1995; elinizdeki metin tamamlandıktan sonra yayımlanan bu makale, sahte Konstantinopolis künyeli kitapların kaynakçasını derlemeye dönük bir ilk denemedir.

Pierre-François Godart de Beauchamps'nın eseri olduğu sanılan *Histoire du Prince Apprius* [Prens Apprius'un Öyküsü] "Constantinople, 1728" künyesini taşır. (Reade, 1936: no. 2202 ve 2205; Pia, 1978: sütun 593-4) Bu yapıttaki "özel isimler" belden aşağı terimlerin evirmeceleridir [*anagram*] ve bazı baskılarda okuyucunun kitapta rol alan kişiler arasında yolunu yitirmemesi için kapsamlı bir küçük sözlük bulunmaktadır: Örneğin, Apprius'un aslı Priapus, Brularnes'ın aslı Branleurs (Fransızca "mastürbasyon yapanlar"), Litocris'in aslı Clitoris vb. Kulağa egzotik gelen adların şifresi bir kez çözüldüğünde, bu öyküde "Şarklı" olan hiçbir şey kalmamaktadır ki, bu, sahte Şark künyeli kitapların birçoğu için geçerlidir.

Diğer örnekler arasında, "Constantinople, 1741" künyesini taşıyan imzasız *Histoire des cocus* [Boynuzlu Kocaların Öyküsü] (Gay, 1894-1900, 2: 539); "Constantinople: Chez Mustapha, Libraire, à l'enseigne de l'Odalisque vérolée" [Mustafa'nın kitapçısında, frengili odalığın işaretinde] (Perceau, 1930: no. 94) künyesini taşıyan imzasız *Les Passions charnelles, ou les joies de la luxure* [Ten Tutkuları ya da Şehvetin Hazları] ve güya Türkçe'den çevrilmiş olan, ancak gerçekte aralarında Voltaire'in de bulunduğu çeşitli yazarlara atfedilen ve "à Constantinople, chez Ibrahim Bectas, imprimeur du Grand Vizir, auprès de la Mosquée de Ste. Sophie. Avec privilège de sa Hautesse, & du Mufti, 1779" [Konstantinopolis'te, başvezirin matbaacısı İbrahim Bektaş ('ın matbaasında), Aya Sofya Camii'nin yakınında, majestelerinin ve müftünün ruhsatıyla] künyesini taşıyan *L'Odalisque* [Odalık] sayılabilir.[26] Osmanlı harem-i hümayunundaki bir hadımın ağzından yazılmış olan bu roman çok ilginçtir; ileride bundan yine söz edeceğim.

Antoine-Alexandre Barbier, sahte Konstantinopolis künyesi taşıyan birkaç kitaba değinmektedir ki, güya iki tanesi "Imprimerie du Mouphti" [Müftünün matbaası] tarafından 1750 ve 1761'de (ancak aslında anlaşıldığı kadarıyla Amsterdam'da), bir diğeri ise "Imprimerie du Pacha" [Paşanın matbaası] tarafından 1788'de (ancak aslında anlaşıldığı kadarıyla İsviçre'de) basılmıştır. (Barbier, 1872-9: 75-6) Keza daha önce adı geçen *Le Livre de volupté (Bab Nameh)*, bu döneme ait diğer birkaç pornografik kitap gibi "Erzeroum: Chez Qizmich-Aga, Libraire-Éditeur"

---

26 Bazı basımları Voltaire'in ismini taşıyorsa da, Antoine-Alexandre Barbier, *Dictionnaire des ouvrages anonymes*'de [İmzasız Yapıtlar Sözlüğü] kitabın "kesinlikle Voltaire'e ait olmadığını" açık bir dille ifade etmektedir. (Barbier, 1872-9: 3: sütun 644d.) Barbier, kitabın Pigeon de Saint-Paterne, Andréa de Nerciat ve Mayeur de Saint-Paul'a atfedildiğine değinmektedir. Ayrıca bkz. Gay, 1894-1900: 3: 443-4.

[Erzurum, kitapçı ve yayımcı Kızmış Ağa ('nın matbaasında)] künyesini taşımaktadır. Pascal Pia, bu künyeyi taşıyan yapıtların "el altından piyasaya sürülen ürünlerine hem olağanüstü, hem de son derece egzotik doğum yerleri vermekten zevk duyan" Jules Gay tarafından Brüksel'de yayımlanmış olduğunu yazmaktadır. (Pia, 1978: sütun 106-7, 395-6)[27] Cinaslı "Le Bordelais" [hem "Bordeaux'lu", hem de "bordel'li", yani "kerhaneli"] takma adıyla yayınlanan *Le Bain d'amour* [Aşk Hamamı], "Smyrne [İzmir]: Athanassi et Economos, 1892" künyesini taşımaktadır. (Perceau, 1930: no. 118-1 ve 118-2) Yazarı belli olmayan *Le Passe-temps du Boudoir, ou Recueil nouveau des contes en vers* [Kadınların Özel Odalarına Özgü Eğlenceler yahut Yeni Manzum Öyküler Derlemesi], "Galipoly: chez la veuve Turban, librairie rue du Ramasan, 1787" [Gelibolu: Dul kadın Sarık'ın Ramazan Sokak'taki kitapçısında] künyesini taşımaktadır. (Goulemot, 1991: 103-4)

Sahte Şark künyeleri, Fransızca yayınlarla sınırlı değildir; Alman erotik kitaplarının bazılarında da "Konstantinopel auf Kosten des Grossultanischen Serails, 1786" [Konstantinopolis, (basım) giderleri büyük sultanın sarayı tarafından karşılanmıştır] ve "Constantinopel, Gedruckt in Sultan Solimans Hof-Druckerey, 1690" [Konstantinopolis, Sultan Süleyman'ın saray matbaasında basılmıştır] gibi künyeler görülmektedir. (Nay, 1875: 61-2) Gustave Brunet her ne kadar "Stambul: Ibrahim Achmet, stampatore del Divano, dell' Egira 122" [İstanbul: İbrahim Ahmed, Divan'ın matbaacısı, Hicri 122 (yılında)] künyesini taşımakla birlikte gerçekte 1743 yılında Floransa'da basılmış olan bir kitaptan ve "Constantinopoli: Mustafa Testadura, 1696" [Konstantinopolis: Mustafa Testadura (sert kafalı)] künyesini taşımakla birlikte gerçekte Vicenza'da basılmış olan bir diğer kitaptan söz ederse de, bunlar erotik yapıtlar değildir. (Brunet, 1866: 203, 229)

Elbette böyle künyeler, bu türden kitaplar genellikle yasaklandığı ve yayımcıları da kovuşturmaya uğradığı için, çoğunlukla yayımcıların izlerini kaybettirmek için kullanılmışlardır; ancak aynı zamanda onları taşıyan kitaplara cinsellik konusunu çağrıştıran bir tür meşruiyet kazandırmamış olmalarına imkân yoktur. Bu uygulamanın içinde bulunduğumuz yüzyıla

---

27 Ayrıca bkz. Apollinaire, Fleuret ve Perceau, 1913: no. 20-22. Alfabetik sıraya göre düzenlenmiş son derece kullanışlı bir künye cetveli veren Perceau'ya bakılırsa, 1875 civarından itibaren bu künyeyi taşıyan beş kitap (üç başlık) yayımlanmıştır. (Perceau, 1930: 327-64.) Diğer kaynakça derleyicileri bu kitabın tarihini yaklaşık 1878-9 olarak belirlemektedirler.

dek devam etmiş olması kısmen de olsa bunu kanıtlamaktadır. Örneğin Paris'te 1960 yılı civarında "Jean-Claude" takma adıyla yayımlanan *L'Apprentissage sensuel* [Duyusal Çıraklık], "Ankara" künyesini taşımaktadır. (Kearney, 1981: no. 111) Böylece düzmece künyeler, gerçek çevirilerle katışıksız uydurmaları ortalama okuyucu için ayırt edilemez hale getirerek suları daha da bulandırmakla kalmamış, Şark'ın cinsel bir mekâna dönüştürülmesine de katkıda bulunmuşlardır.

İNCE PEÇELİ GÖNDERİMLER

Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in All its Branches* adlı kitabında "Yaşamlarındaki her bir eylemle Türkler, Avrupa geleneklerinin karşısında yer alırlar" şeklinde tipik bir saptama yapar. Daha da tipik olanı, bu saptamanın hemen ardından sırasıyla "Zevceleri, Cariyeleri, Kur Yapma Yolları ve Evlilik Biçimleri Üzerine" ve "Genel Olarak Türk Kadınları Üzerine" adını taşıyan iki bölüm gelmesidir. Hill'in "şu *anlaşılmaz cins*" olarak adlandırdığı kadınlar, yabancıbilgisel yazında başlıca ötekilik belirticilerinden biridir ve aynı zamanda –birçok erkek yazar için– temel cinsellik belirticileri olduklarından, kadınların cinselleştirilerek tanımlanması sık sık karşımıza çıkan bir izlektir. (Hill, 1709: 95, 97)

Daha önce savunmuş olduğum gibi, "öteki" halkların ve mekânların cinselleştirilmiş imgeleri, günümüzde sömürgecilik sonrası incelemeler yazınında sıkça okunan türden genellemelere olanak sağlayamayacak kadar değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla, yüzyıllar içinde gelişmiş ve "öteki" olarak görülen çeşitli gruplara ilişkin birbiriyle sık sık çelişen kalıplardan oluşma kocaman bir derleme yığınının uzun uzadıya kataloğunu çıkarmanın pek bir anlamı yoktur. Öte yandan, bu yığının, her biri mekânsal ve zamansal olarak sınırlandırılmış ve dolayısıyla görece türdeş olan belirli alt kümelerine odaklanmak öğretici olabilir.

Burada "görece" sözcüğünü vurgulamak istiyorum: Batı yazınındaki harem kadını imgeleri, örneğin Carroll McC. Pastner'in üç İngiliz gezi yazarının yapıtları üzerine yaptığı çözümlemede görülebileceği gibi, hiçbir şekilde tek sesli değillerdir. (Pastner, 1978) Yine de şimdiye kadar incelemiş olduğumdan nispeten daha sınırlı bir alana odaklanmanın, meseleleri berraklaştıracağına ve cinselliğin bir mekân teknolojisi olarak kullanıldığı birçok tarzı aydınlatacağına inanıyorum.

Dolayısıyla, böyle bir girişime katkıda bulunmak amacıyla bu son bö-

lümde harem kadınlarının ve özellikle Türkiyeli kadınların, 17. yüzyıldan itibaren Avrupalılar ve Amerikalılar tarafından yazılmış olan cinsel bakımdan açık metinlerdeki betimlemelerine eğileceğim.

Haremin Sakinleri

"Türk kadınları" yerine "Türkiyeli kadınlar" dememin nedeni, salt siyasal açıdan doğru davranmak kaygısından değil, aynı zamanda Türk haremleri hakkındaki öykülerde geçen kadınların nadiren Türk oluşundan kaynaklanmaktadır. En erken devirlerden itibaren Batılı gezginler, yolculuklarında karşılaştıkları etnik ve dini çeşitlilik karşısında büyülenmişler, Şark'ta bulunan çeşitli "tipleri" uzun uzadıya anlatmışlardır. Ancak yaptıkları harem betimlemeleri bu fikri olabildiğince abartmış, haremi, Doğu'daki insan çeşitliliğinin küçük boyutta bir örneği olarak göstermiştir.

Ottaviano Bon, 1608 yılında kaleme aldığı Osmanlı sarayı betimlemesinde şunları yazmaktadır:

> Güzellikleri için muhafaza edilenlerin tümü, yabancı uluslardan alınmış ve çalınmış genç bakirelerdir; bunlar, terbiye gördükten ve müzik aleti çalmak, şarkı söylemek, raks etmek ve ilginç şekilde dikiş dikmeyi öğrendikten sonra *Büyük Seryör*'e yüksek değerli armağanlar olarak sunulur: Ve *Tatarlar, paşalar* ve diğer büyük adamlar tarafından Kral ve Kraliçe'ye gönderilip takdim edildikçe bunların sayısı günbegün artar. (Bon, 1650: 39)

Neredeyse üç yüzyıl sonra William James Joseph Spry, *Life on the Bosphorus* [Boğaziçi'nde Yaşam] (1895) adlı yapıtında Osmanlı başkentinde yaşayan türlü türlü Şark kadınlarını hayallerde ayrıntılı bir şekilde canlandırmaya şöyle çalışmıştır:

> Kafkasya'nın ve Ege Adaları'nın, dağın, çölün ve denizin güzeller güzeli kızlarının ne görüntüleri! Savaşlarda paşalar tarafından kazanılmış, prensler tarafından sunulmuş, yahut korsanlar tarafından çalınmış Müslümanlar, Hıristiyanlar, Museviler ve diğerleri, o gümüşi kubbelerin altından gölgeler gibi geçiyorlar... İşte soluk tenleri ve narin renkleri, mavi-gri gözleri, hafif kemerli burunları ve neredeyse altın renkli saçlarıyla Çerkesler, zaman zaman Çerkes kadınlarının güzelliği üzerine tüm duymuş olduklarımı haklı çıkarıyorlar. Başka bir güzel kadın geçiyor. Gürcü olduğunu öğreniyorum. Teni esmer, narin yüz hatları, güzelim minik bir ağzı var ve pırıl pırıl bir zekâyla dolu sevimli bir yüzü aydınlatan, gönül çelen gülümsemesi. Bana uzun boylu, mavi gözlü, koyu renk saçlı bir kızı işaret ediyorlar. Onun Acem kökenli olduğunu, belki de daha küçükken uzak bir dağ aşiretinden esir alındığını öğreniyorum. Ne güzel gözler ve ipekten kirpiklerden derin bir saçak! Ne zengin bir cazibe! Zekâ dolu, sevimli bir yüz. Başını dik tutuyor ve çok önemli biriymiş edasıyla, kraliçe-

ler gibi yürüyor. Bir başkası, ay yüzlü bir Türk kızı. Üzerindeki güzelim kıvrımlı giysinin biçimli endamını kusursuz bir şekilde ortaya çıkardığını fark etmemek elde değil. Parlak gözleri, uzun, koyu renkli saçları, kavisli, inci gibi alnı ve düzgün burnu ortaya düşlenecek bir resim çıkarıyor ve ne zarif elleri var; öylesine küçücük, yumuşak ve narin. (Spry, 1895: 10, 151)

Şüphesiz, Spry'ın cezbedici Şark güzelleri, Konstantinopolis'in iç gıcıklayıcı gizemini ancak pekiştirebilirdi; öte yandan diğer birçok yazar, hayali haremlerini (Türk olsun olmasın), yerleştirdikleri yere yabancı, Batılı okuyuculara ise aşina olan kadınlarla doldurmuşlardır.

Örneğin Lord George Herbert isminde birine atfedilen *A Night in a Moorish Harem* [Bir Mağribi Hareminde Bir Gece] (1902 civarı) adlı erotik romanı ele alalım. Fas'ta gemisinden ayrı düştükten sonra yörenin ileri gelenlerinden birinin haremine gizlice sokulan ve harem sakinlerinden her birinin yaşamındaki "en ilginç ve şehvetli bölümlerin" öykülerini dinlemek ve onlarla cinsel ilişkiye girmekle zamanını geçiren bir İngiliz kaptanın öyküsünü anlattığı iddiasındadır bu kitap. Betimlediği harem gerçek bir Birleşmiş Milletler'dir: İçindeki dokuz kadın İspanyol, Yunanlı, Mağribi, İtalyan, Çerkes, Portekizli, İranlı, Arap ve Fransız kökenlidirler. Anlatıcı şu gözlemlerde bulunur:

[H]er birinin cazibesi ötekilerinkinden farklıydı. Bazıları iri yarı, bazılarıysa ufak tefek, bazıları ince yapılı, bazılarıysa tombuldu, bazıları sarışın, bazılarıysa kumraldı; ancak tümü de büyüleyici derecede güzeldi. Ve her biri, farklı bir ulusun en güzel örneğiydi; zira savaş, gemi kazaları ve korsanlık, Mağrib paşalarının sevgililerini Akdeniz'de dalgalanan tüm bayraklar arasından seçmelerine olanak sağlar. (Herbert, 1909: 9-10, 15)[1]

Keza *The Lustful Turk*'ün İngiliz kadın kahramanının bir Tunus haremine karşılaştığı üç kadın İtalyan, Yunanlı ve Fransızdır. Genellikle erotik romanlardaki harem kadınları ya Hıristiyandır –örneğin İtalyan, Fransız, İspanyol, Gürcü veya Yunanlı– ya da Müslüman oldukları ender durumlarda sıklıkla Çerkestirler; şarkiyatçı yazında ve resimlerde saplantılı bir şekilde son derece açık tenli olarak betimlenen bir halk. İmdi, haremi hümayunda kimisi armağan olarak sunulmuş, kimisiyse savaş ganimeti olarak ele geçirilmiş birçok yabancı kadının bulunduğu elbette doğrudur: Müslümanları köleleştirmenin İslam hukukuna aykırı olması bunun nedenlerinden biridir.[2] Anlaşılabileceği gibi bu durum Batılıların imgelemi-

1 Bu basımda şaşılacak sayıda dizgi hatası vardır; alıntılanan bölümlerde bulunanlarını düzelttim.

2 Örneğin bkz. Pierce, 1993: bölüm 2.

ni büyük ölçüde cezbetmiş, Osmanlı padişahlarının yabancı ülkelerde doğmuş eşlerinden 16. yüzyılda yaşamış olan Rus/Rutenyalı Roxelana (Hürrem Sultan) ve 18. yüzyılda yaşamış olan Martinikli Fransız Aimée Dubucq de Rivery (Nakşıdil Sultan) gibi bazıları hakkında çok şey yazılıp çizilmiştir. Örneğin, Mlle. de La Roche-Guilhem'in sansasyonel *Histoire des favorites, contenant ce qui c'est passé de plus remarquable sous plusieurs régnes* [Çeşitli Hükümdarlıklarda Ortaya Çıkan En Önemli Olaylarla Gözdeler Tarihi] (1697) adlı kitabında Roxelana'ya ellinin üzerinde sayfa ayrılmıştır.[3] Fakat ortalama Osmanlı hanesi kesinlikle yabancı tutsaklarla dolu değildi ve görünürdeki bu tutarsızlığın doğru yorumlanması önemlidir: Mesele, bu kurgunun "yanılması" ve kazaen "yanlış kadınları" temsil etmesi değildir; tam tersine, Türk mekânını işgal eden kadınları kasıtlı bir şekilde *gayri Türk olarak* göstermiştir. Üzerinde düşünülmeye değer, ilginç bir noktadır bu: Pratt'ın işaret ettiği üzere, Yeni Dünya aşk öykülerindeki sevgililer "nadiren 'saf' renkli derililer veya 'gerçek' kölelerdi ... [aksine] bunlar genellikle Avrupa ile önceden bir ilişkileri olan melezler veya metislerdir." (Pratt, 1992: 100, 101) Orada olduğu gibi burada da bu, şüphesiz kadınlarının *gerçekten* "öteki" olmaması nedeniyle "tehlikesiz" olan bir dışevlilik [*exogamy*] fantezisi yaratmak gibi önemli bir işlev görmüştür.

Gerçekte, bu tertip yalnızca yabancı kadınlar için değil, yabancı erkekler için de kullanılmıştır: Örneğin Edgar Rice Burroughs'un *Tarzan of the Apes*'inde [Maymunların Tarzan'ı] (1912) Jane'in gönlünü kaptırdığı ilkel/vahşi orman adamı gerçekte Lord Greystoke'tur ve bu İngiliz soylusu, öksüz kalmasına ve maymunlar tarafından yetiştirilmesine rağmen ırksal ve sınıfsal üstünlüğünün tüm unsurlarına sahip kalmayı başarmıştır. Keza E.M. Hull'ın *The Sheik*'inde, İngiliz kadın kahramanı kaçıran ve ona tecavüz eden (ki sonradan anlaşıldığı üzere kadın bu durumdan epey keyif almıştır) Arap kabile reisinin aslında bir İspanyol soylu kadınıyla bir İngiliz asilzadesinin oğlu olduğu ve bir dizi çapraşık olay sonucunda bir Kuzey Afrika kabilesinin reisi tarafından evlat edinildiği zamanla ortaya çıkar. (Hull: 1921: 243-57) Vere Lockwood'un tutsaklık öyküsüne adını veren "Türkün oğlu"nun ise gerçekte bir Türk değil de saraya gizlice girip mahpus İngiliz kızını kurtarmak amacıyla Bey'in uzun süredir ortalarda olma-

3 Kanuni Sultan Süleyman ile Roxelana'ya, Mouchet de Troyes'un isimsiz olarak yayımlanan âşıkların yaşamöyküleri sözlüğünde de önemli bir yer ayrılmıştır. (Anon./Dictionnaire, 1811: 5: 301-7) Romantik spekülasyonların rağbet gösterdiği, yakın geçmişte de bir televizyon filmine konu olan Aimée Dubucq de Rivery hakkında örneğin bkz. Morton, 1923; Blanch, 1954: 205-82.

yan oğlunun kılığına girmiş bir İngiliz olduğu anlaşıldığı zaman, kız neredeyse mistik bir an yaşar: "İşte orada Türkün gerçek oğlu duruyordu, yanındaki ise beyaz adamdı. Daphnne anladı... Engel ortadan kalkmıştı. Aşkına vurulmuş o merhametsiz gem yoktu artık." Bir başka deyişle, tutkusunun yöneldiği ereğin bir Avrupalı olduğunu anladığına göre, bastırılmış aşkını artık özgür bırakabilirdi. Daha sonraları erkek kahraman ona, "Türkün oğlunun öpücüklerinden tiksindin mi? Benim öpücüklerimden nefret ettin mi?" diye sorduğunda, "Biraz canımı yaktılar, ama ah, onlardan tiksinmem gerektiği gibi tiksinmedim!" diye cevap verir (Lockwood, 1980: 134, 153); yani gerçek bir Türk olsaydı, tiksinmesi gerekeceği kadar.

Yoksul âşığın gerçekte bir prens veya prenses olduğunun ortaya çıkmasıyla sınıf hudutlarının aniden yok olduğu birçok peri masalı ve romantik öyküde olduğu gibi, burada da, Avrupa toplumunun en büyük tabularından biri olan ırkların birbirine karışması yasağına karşı gelmeden ırklar arasında cinsel ilişkiyi çağrıştıran öykülerin kaleme alınması bu yoldan mümkün olmuştur.[4]

Tek ve Çok

Türkiyeli kadının Türk olması ender görülen bir durum olduğu kadar, *bir* kadın olması da eşit derece ender olmuştur. Harem kadını daima bir birey olarak değil, bir kadınlar çokluğu, kadınlar *çoğulluğu* olarak betimlenmiştir. Bu, elbette yalnızca Türkiye'de geçenler için değil, tüm harem öyküleri için geçerlidir. Bunu gösteren iyi bir örnek, *A Night in a Moorish Harem*'dir: İlk bakışta kitapta "Şark"ta geçtiğini gösteren pek az delil vardır, kadınların çokluğu ve ait oldukları ulusların çeşitliliği dışında. Hayli tipik sayılabilecek bir bölümde öykünün kahramanı haremde bir İspanyol kadınla olan maceralarını şöyle aktarmaktadır:

> İlerledim ve onu kollarıma aldım. Yumuşak kolları karşılık olarak bana sarıldı ve dudaklarımız tatlı ve uzun bir öpücükle buluşurken, kamışım da ılık ve pürüzsüz göbeğine karşı hapsoldu. Derken ayaklarının ucuna basarak kendini yükseltince başı, göbeğinin bitimindeki kısa, sık tüylerin arasına daldı. Bir elimle kamışımı, hoş karşılandığı girişe doğru yönlendirdim; öteki elimle de dolgun kalçalarını kendime doğru çektim. Derken o yavaşça yeniden ayakları üzerine yerleşti ve o böyle yaparken, ıslak, sıcak ve şişkin kınına giriş, yavaşça ve zevkle gerçekleşti. Yeniden ayaklarını yere koyduğunda, kamışımın çevresinde nabız gibi atan rahmini hissedebiliyordum. Diğer kadınlar da etrafımıza

4 Sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk kimliklerinin Daniel Defoe'nun *Roxana*'sında (1724) bir arada işlenişi hakkında bkz. Azim, 1993: bölüm 3.

toplandılar; öpücükleri boynuma ve omuzlarıma yağmur gibi yağıyor, göğüsleri sırtıma ve böğrüme baskı yapıyordu; gerçekten, Inez'le bana öylesine tam bir destek veriyorlardı ki, varlığımı adeta aynı anda tümüyle birden karıştırmak üzereydim. Inez'in rahmini daha birkaç itişle heyecana getirmiştim ki, pembe yanakları daha koyu bir renge büründü, gözleri baygınlaştı, dudakları aralandı ve kamışımın tatlı bir sıvıyla yıkandığını hissettim. Derken başı omzuma dayandı ve aylardır birikmiş meni kamışımdan öyle bir bereketle fışkırdı ki, adeta esrime dalgalarıyla birlikte güzeller güzeli İspanyol kızına dönüşmüş gibiydim. Zevk dolu iç çekişleri, yankısını sırf benimkilerde değil, çevremizde toplanmış, bizimle etkileşim halindeki tüm kadınlarda buluyordu. Kadınlar, bizi ayakta tutan kucaklayışlarını gevşeterek götürüp nazikçe bir yastık yığınının üzerine yatırdılar. (Herbert, 1909: 12-13)[5]

Bu anlatı, tek ile çoğun buluşmasını, harem kadınının bir kadınlar çokluğu olarak temsil edilmesini açık bir şekilde örneklemekte ve bir başka eseri, William Beckford'ın *Vathek, an Arabian Tale*'ini [Vathek, Bir Arabistan Masalı] (1786) hatırlatmaktadır. Burada, "kadınlara ve sofra hazlarına fazlasıyla düşkün" olarak tanımlanan Halife'nin sarayları arasında şunlar sıralanmaktadır: "en nefis lezzetlerle daima dolu olan masaların, aralıksız tüketilişlerine göre gece gündüz tekrar donatıldığı" ve adı "ebedi veya doyumsuz ziyafet" olan saray ve "Huriler kadar güzel ve onlar kadar baştan çıkarıcı olan genç kadın bölüklerinin gezindiği ve Halife'nin, kendilerine yaklaşmasına ve arkadaşlıklarının birkaç saat süresince tadına varmasına izin verdiği hiç kimseyi okşamalarla buyur etmekten geri durmadıkları" adı "şenliğin sığınağı veya tehlikeli" olan saray.

Bu saraylarda söz konusu olan sayılar, daha sonra sarayında esrarengiz bir adamın görülmesi yüzünden Halife'nin "son derece şiddetli bir endişe" içinde olduğu sırada, "Yemek üzere sofraya oturdu, ama her gün önüne konan üç yüz çeşit yemekten otuz ikiden fazlasının tadına bakamıyordu" cümlesinden tahmin edilebilir. (Beckford, 1987: 151-2, 156) Sanırım, okuyucunun aklına takılabilecek bir soru, kaç "genç kız"ın "her gün önüne konduğu" ve *bunlardan* kaç tanesinin "tadına bakabildiği"dir.

Yazarı belli olmayan *Marché aux esclaves et harem*'de, on sekiz yaşında "genç ve cazibeli bir Fransız kızı" korsanların eline geçer ve köle olarak

---

5 Ayrıca kitabın cümbüşlü kapanışına bkz.: Herbert, 1909: 138-9. Yeri gelmişken belirteyim, kadın boşalması motifi, 18. ve 19. yüzyıl Avrupa erotik yazınında son derece yaygındır. Bu izleğin günümüz pornografisinde (aynen bu sözler kullanılmasa da bir başkalık teknolojisi olarak yorumlanan) dışlanışı hakkında bkz. Straayer, 1993: 168-74.

satılır. Kitabın sonunda kızın aklından geçenler, bu yazında harem kadınlarının bireysellikten uzak olarak temsil edilişini gösterir niteliktedir:

> Bana dediklerine göre kaderim, onlar gibi bir odalık olmak, zevklere ve esir tutulduğum haremde sık sık yaşanan aşk ve sefahat sahnelerine hizmet etmekti; ve nihayet, pazarda satın alınmış bir Hıristiyan kölesi olarak, hanenin efendisinin cariyesi unvanını taşıyacak ve bu görevi görecektim... İşte böyle bir yerde, çırılçıplak ve sonsuza kadar köle olmak üzere kapatılmış; beni haremlerindeki nice beyaz odalıklardan biri olmaktan öte bir hiç yapan, artık adı dahi olmayan ve bir daha asla kendi kendisine ait olamayacak biri haline getiren barbar bir ülkenin yasasına boyun eğmiştim. (Anon./ *Marché*, 1875: 63, 70)

Bir başka deyişle, bir harem kadını olmak, benliğinden ve bireyliğinden vazgeçmek, sadece birçok kadından bir tanesi, farklılaşmamış bir kadınlar çoğulluğunun isimsiz bir üyesi haline gelmek demektir.

Mario Uchard'ın *Mon oncle Barbassou* [Eniştem Barbassou; İngilizce'ye *My uncle Barbassou, French and Oriental Love in a Harem A Frenchman in Mohammed's Harem* başlıklarıyla da çevrilmiştir] (1877) adlı kitabı, yukarıdaki örneklere ilginç ve aydınlatıcı bir karşıtlık ortaya koymaktadır. Roman, "Türkleşmiş" bir kaptan olan ve öldüğü sanılan eniştesinden sadece büyük bir servet değil, bir de harem miras almış olan genç bir Fransızın öyküsünü anlatmaktadır. Roman boyunca haremindeki dört "Türk" kadınını Fransız, yani "uygar" yaşam tarzıyla tanıştırma çabaları hikâye edilmektedir ki, kadınların uygarlaştırılma sürecinin, farklılaşmalarıyla atbaşı gitmesi çok anlamlıdır. Kitabın kahramanı başlangıçta şöyle demektedir: "Birini diğerinden ayıramadan, bu güzel varlıkları taşarcasına seviyordum. Hayalimde öylesine birbirlerine karışmışlardı ki, sanki tümü birden tek bir ruhu taşıyordu. Her birine eşit ölçüde sahip oluşumun kesinliği nedeniyle, *Kondjé-Gul* [Gonce Gül], *Hadidjé* [Hatice], *Nazli* [Nazlı] ve *Zouhra* [Zühre] imgelemimde tekil bir varlık sürüyorlardı." (Uchard, 1935: 37) Ancak zamanla onları birer birey olarak görmeye başlar; özellikle de, Avrupai fikirlere daha kolay ulaşmasını sağlayan İtalyanca bilgisi ve Fransızcayı çabuk öğrenmesi sayesinde en önce "Şarklılıktan çıkan" Çerkes güzeli Kondjé-Gul'ü: Önce haremdeki gözdesi, derken metresi, nihayet de karısı olurken, öykünün sonuna dek aşağı yukarı farklılaşmamış halde kalan diğer üçü Rodos'a gönderilirler. Her bir kadının bireyselleştirilme düzeyiyle, Batı toplumuyla bütünleşme derecesi arasındaki ilişki kitapta çok açıktır.

Kadının çoğul şekilde temsil edilişine bir başka örnek, Nicolas Fromaget'nin *Le Cousin de Mahomet, ou la folie salutaire* [Muhammed'in Amcazadesi; İngilizce'ye *The Prophet's Cousin ve Eunuchs, Odalisques, and*

Love başlıklarıyla çevrilmiştir] (1742) adlı eseridir. Baskıcı ailesinden kaçmaya ve okulda cezalandırılmaktan kurtulmaya çalışırken korsanlar tarafından tutsak edilen ve İstanbul'da köle olarak satılan bir Fransız delikanlısını anlatan bu kitapta herhangi bir grup seks sahnesi yoktur ama, roman kahramanı baş döndürücü bir kadınlar silsilesiyle ilişki kurar: Tutsak olarak geçirdiği sekiz yıl boyunca, uzvu bir türlü inmeyen bir robot gibi ortalarda dolaşarak birbirinin peşi sıra efendilerinin eşlerini, kız kardeşlerini, kızlarını ve kölelerini baştan çıkarır, durmadan başı belaya girer, ancak hiçbir zaman ne iştahını ne erkeklik gücünü yitirmez. Romanın İngilizce çevirisine yazdığı fazlasıyla cömert önsözde Winifred Moroney bu unutulmuş yapıtın "en az Venediklinin [Casanova] âşıkane serüvenleri kadar üst raf edebiyatına yakıştığını" iddia etmekte, Casanova "18. yüzyıl Avrupa'sını betimlediği gibi Fromaget de 18. yüzyıl Türkiye'sini betimlemektedir" demekte, "Casanova'nın anıları Avrupalı kadınların portre galerisiyse, Fromaget'nin romanı da Doğulu güzellerin portre galerisidir" diye yazmaktadır. (Fromaget, 1932: 9)[6] Ancak bu "portre galerisi"nin ne kadar bilgilendirici olduğu ve okuyuculara "Doğulu güzeller" hakkında tam olarak ne söylediği merak edilebilir. Roman kahramanının betimlediği çok sayıda kadının paylaştığı başlıca nitelik –onunla cinsel ilişkiye girmeye istekli oluşları dışında– farklılaştırılmamış çoğulluklarıdır; gerçekten de, sürüden ayrı duran yegâne kadın sonunda ölür ve delikanlı, hoş anılarla, ancak yabancı kadınlarla kurulmuş herhangi bir kalıcı bağın yükünü taşımaksızın Fransa'ya döner.

Bu temsil örnekçesinin, tekabül etmek iddiasında olduğu toplumsal gerçeklikle karşılaştırmak bilgilendirici olacaktır. İstanbul'un beş merkez ilçesinin 1885 ve 1907 nüfus sayımlarından yüzde beşlik bir örneği esas alan Türkiye'de çokeşlilik üzerine bir istatistiksel çözümleme, evli erkeklerin yalnızca yüzde 2,29'unun çokeşli olduğunu ortaya koymuştur; dahası, çokeşli hanelerde ortalama eş sayısı yalnızca 2,08'dir. (Duben ve Behar, 1991: 148-9) Dolayısıyla Batı'da pazarlanan, bir adamın sayısız kadına egemen olduğu Türk evi imgeleri, kesinlikle gerçeği ifade etmemektedir. Çok sayıda kadın yalnızca harem-i hümayunda mevcuttu ki, oradaki kadınların bile çoğu padişahın eşleri değildi. O halde bu motifin her yerde hazır ve nazır bulunmasının nedeni nedir?

---

6 İlginçtir, genellikle ihtiyatlı davranan Marie-Louise Dufrenoy dahi Fromaget'nin ayrıntılara gösterdiği özenden ve açıklayıcı dipnotlarından etkilenmeden edememiş, romanın Osmanlıların örf ve âdetleri konusunda son derece bilgilendirici olduğu ve "Şark'ın şehvet dolu havasını çağrıştırdığı" değerlendirmesini yapmıştır. (Dufrenoy, 1946-47: I: 70)

Felicity Nussbaum, erken modern çağ İngiltere'sinin kendini tanımlamasında çokeşlilik değişmecesinin oynadığı önemli rolü vurgulamakta, "evcimen, tekeşli İngiliz kadını –anne-kadınlığın simgesi– sık sık şehvetli ve çokeşli ötekiyle karşıtlık oluşturmuştur" demektedir. 18. yüzyılda vukubulan bazı tartışmaları gözden geçiren Nussbaum, "İngiltere'de çokeşlilik fikrinin bir süre tartıldıktan sonra terk edilmesi ... ulusun kendini çokeşli ötekiden ayrı ve ondan ahlakça üstün olarak tanımlayışının bir parçasıdır. Tekeşlilik İngiltere'nin ulusal tanımının parçası olarak tesis edilir ve kâşifleri yabancı diyarlarda akıllarını çelecek nelerle karşılaşırlarsa karşılaşsınlar, İngiltere, evliliğin bir erkek ve bir zevce demek olduğuna dair kamusal tutumunu ilan eder." Kısacası, "çokeşlilik, gayri İngilizdir." (Nussbaum, 1994: 141, 149, 153; ayrıca Nussbaum, 1995) Dolayısıyla dişi "öteki"nin çoğulluğu, Avrupalı kadını tekil olan dişi şeklinde tanımlamıştır; çoğulluk, karşıtlık oluşturma yoluyla "bizi" inşa etmeye yarayan "onların" bir niteliğidir.

Nussbaum'un savı, değişmecenin, kendi kendini tanımlama sürecinde kullanılması veçhile "içe yönelik" olarak tanımlanabilecek olan bir yönüne işaret etmektedir. Suzanne Rodin Pucci ise Diderot'nun *Bijoux indiscrets*'sini konu alan yazısında değişmecenin bir de "dışa yönelik" yanını ortaya koymuş; her birinin cinsel itirafının, efendi/röntgenciye nispetle bir farklılık ve ötekilik belirimi oluşturduğu kadınlardan oluşan bir çokluğun, gerçek dünyadaki farklılıklar çoğulluğunun bir modelini temsil ettiğini savlamıştır:

> Her bir kadın arzusu ve tutkusu betimlemesi, Batılı erkeğin efendiliğini anlamlandırmak için gerekli olan çoğulluğu pekiştirirken, bir yandan da varsayılan bir cinsel, siyasal ve kültürel bilinmeyenin çoğul farklılıklarını ortaya koyar... Çoğul kadın farklılıklarının vurgulanması, erkek-egemen bakış açısını ve Batılı 'Adam' kavramını ve düşüncesini kuşatan metafiziği inşa eder niteliktedir.

Dolayısıyla, Avrupalı Adam'ın inşası –bu kelimenin büyük harfle başlamasında gizli olan tüm teklik ve hegemonyayla birlikte– farklı olduğu ve üzerinde tahakküm ettiği "Şark" kadınının çoğulluğu ve boyun eğişine tabidir kısmen. Üstelik Pucci'ye göre:

> ... egzotik Şark'ı çoğul harem kadınlarının kurgusal 'parçalarıyla', yani bütünü kısımlarıyla temsil etmek [*synecdoche*], Öteki'nin nesnelerini, Batılı erkeklerin, o sevimli değiştirilebilir ve görünürde tükenmez küçük farklılıklar adına sahip olabileceği ve de olduğu birer meta olarak göstermektir... Kültürel farklılığı temsil ederken dahi, kadın, erkek arzusunun çoğul ve birbirinin yerine geçebilecek nesnelerinin topluluğu olarak doğasını örten/örtüsünü ara-

layan bireysel cinsel niteliklerinden mahrum bırakılır. (Pucci, 1990: 150, 154, 160, 167-8)[7]

Şark'ın Batı tarafından sahip olunacak bir yer olarak imgesi, bir bütünün bir veçhesiyle temsil edilmesi [*metonymy*] gibi kadınlarının farklılaştırılmamış çoğulluğu yoluyla inşa edilmiştir; farklı ama adsız, cezbedici ancak birbirinin yerini alabilir, öteki ama ele geçirilmeğe namzet.

Yabancı Cisimler/Bedenler

"Egzotik Şark'ı çoğul harem kadınlarının kurgusal 'parçalarıyla', yani bütünü kısımlarıyla temsil etmek"ten söz açılmışken, Batılı yazarları çok meşgul eden diğer bir konunun da, Şark kadınlarının kişisel bakım âdetleri olduğunu, yani kadınların vücutlarının "parça"larına tam olarak neler yaptıklarına –hamamda yıkanmak, ellere ve ayaklara kına yakmak, göz kapaklarını rastıkla boyamak, bedendeki (özellikle kasıklardaki) tüyleri almak gibi– özel bir ilgi gösterdiklerini belirteyim.

Susan Koppelman Cornillon, "The Fiction of Fiction" [Kurgunun Kurgusu] başlıklı denemesinde "bacaklar, koltukaltları, göğüsler, çeneler, yanaklar, dudakların üst kısımları ve kaşlardaki" tüylerin alınmasını kapsayan bakım ameliyesinin Amerikan kadınlarının yaşamlarındaki merkezi yerini anlatmakta, "oysa, kadınların bacaklarını tıraş etme köleliğinin bütün bu önemine rağmen, bugüne kadar hiçbir kurgusal kadının bedenini tıraş ettiğini veya tek bir tüyü olsun yolduğunu görmedim" demektedir. (Cornillon, 1973: 116-17) Kısmen vurgulamak istediği, kadınların "gerçek" yaşamlarındaki öğelerin her zaman kurgusal betimlemelerde işlenmediğidir ki bu şüphesiz doğrudur; buna karşın yabancıbilgisel yazındaki "öteki" kadın betimlemelerinde, kişisel bakım uygulamaları, bizatihi onları farklı yapan öğelerden biri, ötekiliklerinin belirleyicisidir. Dolayısıyla da büyük bir sıklıkta yinelenirler.

Örneğin Sonini, kadınların, "bedenlerinin tümünde eksiksiz ve kesintisiz bir cilayı korumaya hevesli olduklarından... doğanın örtüsünden nasıl merhametsizce soyulduklarını" bütün ayrıntılarıyla betimlemektedir. (Sonnini, 1800: 179) Keza Stern de "düğünden önceki gün, Suriye'deki fellah gelini bedenine büyük özen gösterir. Arkadaşları ve akrabalarının

7 Patricia Parker, "arma söylemi" [*discourse of the blazon*] –yani kadın bedenine, kısımlara bölünmesi ve envanterinin çıkarılması yoluyla söz düzeyinde sahip olma– ile Yeni Dünya'nın keşif ve merkantilist sömürgeleştirilmesini konu alan anlatılar arasında ilginç koşutluklar kurmuştur. Ancak Parker, Diderot'da olduğu gibi birden çok kadının belirli bir kısmı yerine, belirli bir kadının birden çok kısmıyla ilgilenmiştir. (Parker, 1987: bölüm 7)

eşliğinde hamama gider. Orada yıkanır, keselenir, boyanır ve süslenir. Arkadaşlarına düşen önemli bir görev, bal ve diğer bazı malzemelerden yapılma bir yakı kullanarak gelinin bedenindeki bütün tüyleri koparmaktır; böylece olgunluğa erişmemiş küçük bir kız gibi pürüzsüz ve parlak bir hal alır" diye yazar. Benzer şekilde Mısır'da "düğünden birkaç gün önce gelin banyo yapar. Kararlaştırılmış bir akşam arkadaşlarıyla bir araya gelir ve onlar, başı hariç bütün vücudundaki tüyleri alırlar; bunun için pıhtılaşmış bir haldeki yapışkan bir reçine topağını kullanırlar, bunu alınacak tüylerin üzerine dökerler ve soğuduktan sonra tüylerle birlikte şiddetle çekip alırlar... Bu işlemden yirmi dört saat sonra *lelet el henne*, yani kına gecesi yapılır." (Stern, 1934: 172-3)[8] Vierath (1927) da Şark kadınlarının beden bakımı uygulamalarına kitabında bütün bir bölüm ayırmıştır.

Bu izlek, böyle yavan ve nesnel anlatımların yanı sıra erotik yapıtlarda da boy göstermektedir. Örneğin yazarı belirtilmeden yayımlanan ve Decourdemanche'a atfedilen bir başka öykü derlemesi olan *La Fleur lascive orientale*'deki [Şark'ın Şehvetli Çiçeği] (1882) şu oldukça şairane bölümde olduğu gibi:

> Derken usulca feracesini aralıyor ve kendini bakışlarıma sunuyor. Kâfur veya balmumu kadar beyaz olan meleklere benzer bedenini görüyorum; sonra daha aşağı doğru devam ediyor, zarif kıvrımlı tavşan dudakları ve daha da keyiflisi tamamen tüysüz olan gizli oyuğunu hayranlıkla izliyorum. Duruluğu billurla yahut da Anka kuşunun gözüyle kıyaslansa yeridir; ortasında, Hâlik'in titremez ve şaşmaz kamasının açmış olduğu bir yarık, onu iki parçaya bölmüş. (Anon./Fleur lascive, 1955: 121)[9]

Mardaan'ın *Kama Houri*'sinde ise konu mazoşizmle birlikte işlenmekte, İngiliz kadın kahraman kolları ve bacakları açık bir şekilde yatağa bağlanarak, yerli sevgilisinin çocuk yaştaki gelini tarafından zorla tüyleri alınmaktadır: "Ann, küçük kızın parmaklarını şaklatarak tepeciğindeki hassas ormana yaklaşmasını dehşetle izledi. İnledi ve acıyla kıvrandı, sanki bedenine binlerce iğne saplanıyordu. Küçük kız başını kaldırdı ve güldü." (Mardaan, 1967: 80)

---

8 Kına gecesine Arapça'da "*lailatu'l-hannah*" denir.

9 Yazar "*féradje*" kelimesini kullanmaktadır. Bu çeviriyi Decourdemanche'a atfeden Gershon Legman olup, "nadir bir İngilizce çevirisi daha sonraları 'Erotika Biblion Society' [Erotik Kitaplar Derneği] adına (Sheffield'da Smithers tarafından) özel olarak yayımlandı" demektedir. (Legman, 1964: 463) Ancak Pascal Pia, Decourdemanche'ın kitabın hazırlanmasına yardım etmekle kalmış olabileceğini savunmaktadır. (Pia, 1978: sütun 473-6)

İster nesnel, ister müstehcen olsun, bu konu ele alındığında daima güçlü bir şekilde erotikleştirilmiştir; örneğin John Richards 1699'da şöyle yazmıştır: "Önemli durumlarda, bir bakire kendisini kocasının yatağına hazırladığında, hamamda, arkadaşlarının davet edildiği bir şenlik tertip ederler ve burada kız o güne kadar hiç yapmadığı bir şeyi yaparak bedenindeki tüm tüyleri alır ve ondan sonra bunu hep yapar; bu sıcak ülkelerin âdeti böyle. *Bunun ne ölçüde iffetli bir tarzda gerçekleştirildiğini bilemiyorum.*" (Aktaran Cleugh, 1955: 92, a.b.ç.) Gerçekleri anlatacağı yerde muhtemel iffetsizlikleri ima eden Richards, bu sayede hiç değilse okuyucunun kafasına söz konusu âdetin cinsel niteliği konusunda şüphe tohumları ekmektedir. Gerçekten de Theille'in sözüne inanılacak olursa, Şark kadınları tarafından kullanılan güzellik müstahzarlarının kendileri de birer cinsel uyarıcıdır: "Kozmetik bilimi onlardan hiçbir sır saklamamaktadır; o belesanlı macunlardan bu zarifliği, bu parlaklığı, teni güzel olduğu kadar, yaydığı hoş ve uyarıcı koku sayesinde çekici kılan bu tatlılığı elde etmek üzere Arabistan'ın tümü seferber edilir." (Theille, 1839: 1: 235)[10]

Gezginlerin egzotik giysilerle dövmeler ve bedende yapılan diğer değişiklikler üzerine yaptıkları betimlemeler veyahut Avrupalıların Hottentot kadınlarının kalçalarındaki doku destekli yağ birikimine veya tenasül uzvunun çok gelişmiş iç dudaklarına duydukları ilgi gibi, Batılı yorumcular tarafından kadınların tüylerini alışına, kendilerini kına veya rastıkla bezemelerine verdikleri önem, açık bir şekilde farklılığın inşası işlevini görmüştür. İstanbul'u 1530'ların sonlarında ziyaret eden Luigi Bassano, Türkler hakkında şunları yazmaktadır:

> Saçı siyah severler ve doğanın bu rengi bahşetmediği kadınlar hileye başvurur; öyle ki, saçları sarı olduğunda veya ihtiyarlıktan beyazladığında, atkuyruklarını *Chnà* adını verdikleri *Archenda* ile kızıla boyarlar; aynı eczayla tırnaklarını da boyarlar, birçoğu ellerinin tamamını, bazıları da ayaklarını, fakat ayakkabı şeklinde boyarlar; kasıklarındaki kıllarını ve dört parmak üzerine kadar olan kısmı da boyayanlar vardır ve gizli bölgelerinde tüy bulunmasını günah saydıklarından tüylerinin dökülmesini sağlarlar. (Bassano, 1963: 20)[11]

Bassano'nun sürekli olarak üçüncü şahsı kullanışında bir farklılık mesajı bulunduğunu görmemek olanaksızdır ve bu, James Dallaway'in *Cons-*

---

10 "Uyarıcı" olarak çevirdiğim sözcük özgün metinde "*cantharidée*" olarak geçmektedir ki, bu kelime seçiminden kadınları cinsel bakımdan çekici kılan etmenin doğal kokuları değil, kullandıkları kozmetik ürünler olduğu anlaşılmaktadır.

11 Babinger, dizininde "*archenda*" sözcüğünün kökeninin belirsiz olduğunu, ancak bir boyayı ifade ettiğini belirtmektedir. Bahsedilenin kına olduğu, *chnà* kelimesinden açıkca anlaşılmaktadır.

tantinople Ancient and Modern [Antik ve Modern Konstantinopolis] (1797) adlı yapıtındaki şu sözlerinde daha da açıktır:

> Bir de gözleri daha ateşli yapmak için, sürme adı verilen antimon tozu ve yağ karışımını kullanarak kirpiklerin üstüne ve altına siyah birer çizgi çekme âdetleri vardır... Hem ayaklarındaki, hem de ellerindeki tırnaklar her zaman pembe rengine boyalıdırlar. *Asyalıların zevki işte böyledir.*" (Dallaway, 1797: 30, a.b.ç.)[12] Şark kadınları tarafından uygulanan veya onlara atfedilen kişisel temizlik ve bakım tarzları böylece onları Batı imgeleminde ayrı bir yere yerleştirmeye, farklarının altını çizmeye yarıyordu: Bunlar ötekilik teknolojileriydi.

Bu, erken dönem seyyahlarının anlatılarına dayanan nispeten yakın tarihli bir çalışma olan James Cleugh'nun *Ladies of the Harem*'inde gayet açıktır; yazara göre padişah geceyi birlikte geçirmek üzere bir cariye seçtiğinde, "talihli kız –zira bu büyük olay daha sonra ona büyük ayrıcalıklar sağlayabilecektir– yıkanır, parfümlenir, tüyleri alınır, ovalanır, giydirilir, süslenir ve bütün bunlar, birbirini izleyen çılgınlık ve ağırbaşlılık nöbetleri içinde saatler süren ve dengi hiçbir Avrupalı gelinin tekeşliliğe hazırlanışında bulunamayacak olan bir keşmekeş içinde yapılır." (Cleugh, 1955: 57)[13] Daha da açık ve yabancıbilgisel söylemde ırk ve sınıfın bir arada işlenişini açıkça gösteren bir başka örnek, Roland Burton tarafından yazılmış olan ve Ortadoğu'yu değil de Pasifik Adaları'nı konu edinen şu bölümdür: "Bazı kabilelerde kasık tüyleri parmaklarla yolunur ve kişinin davranışına bakılırsa bunun sonucu sadece biraz keyif verici bir duyumdur. Her halükârda *vahşi insanların böylesine kayıtsızca katlandıkları acı, nispeten eğitimli sınıflardan bir Avrupalıyı öldürür yahut delirtirdi.*" (Burton, 1935: 30, a.b.ç.) Avrupa'nın "ötekileri" addedilenlerle Batılı denkleri arasında yukarıdaki metinlerde yapılan karşılaştırmalar, bu değişmecenin farklılığın inşa edilmesindeki rolünü çok güzel vurgulamaktadır. Üstelik bedendeki tüylerin alınmasına gösterilen bu özel ilgi, 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da kaleme alınan pornografik metinlerde genel olarak gür kasık tüylerini vurgulama eğiliminin var olduğu düşünüldüğünde, özel bir önem kazanmaktadır.

---

12 Dallaway "*surmèh*" kelimesini kullanmaktadır.

13 Peter Tompkins bu metni geliştirmekte, şöyle demektedir: "Talihli dilber yıkanmakta, tüyleri alınmakta, şampuvanlanmakta, parfümlenmekte, gözlerine sürme sürülmekte, kınayla süslenmekte, meshedilmekte, güzel giysilere büründürülmekte ve bazı yetkili kaynaklara göre ağzına (utangaçlıktan kurtulması için) güçlü bir içki, (hassas görevlerini ifa ederken yardımcı olması için de) kuvvetli uyarıcılar dayanmaktaydı." (Tompkins, 1962: 96)

Daha önce belirttiğim üzere, böyle "ötekileştirmeler" sayısız hamam betimlemelerinde de yer almaktadır. Cleugh'nun "Türk haremlerinin sakinlerinin başlıca meşguliyetlerinden biri hamama gitmekti, ister meskenlerinin içinde olsun, ister tercihan dışında. Zira halka açık hamamlar, arkadaşlarla daha az kısıtlamalı ortamlarda karşılaşma fırsatı sunuyordu" savı (Cleugh, 1955: 82), benzer birçok ifadeden sadece biridir. Osmanlı İmparatorluğu'na 1551-52 yıllarında yolculuk eden ve birçok kez basılıp birkaç dile çevrilen *Les Quatre premiers livres des navigations et peregrinations orientales* [Şark Yolculuklarının ve Gezilerinin İlk Dört Kitabı; İngilizce'ye *The Navigations, Peregrinations and Voyages, Made into Turkie* başlığıyla çevrilmiştir] (1567) adlı yapıtı son derece etkili olan Nicolas de Nicolay, şunları yazmaktadır:

> Türkiyeli kadınlar eve kapatılmış olup dışarı çıkmalarına ve sokaklarda açık görünmelerine izin verilmez; tek istisna, onları sürekli tahakkümleri altında tutan ve evlerine kapatan kıskanç kocalarını şüphelendirmemek için yüzlerini örterek gittikleri hamamlardır. Ve sık sık hamama gitmek kisvesi altında başka yerlere giderler ve orada zevk aldıkları şeyleri yaptıktan sonra kocalarının bilgisi ve sezgisi olmaksızın vaktinde evlerine dönerler; kocalarıysa hiçbir şeyden şüphelenmez, çünkü bilirler ki kadınlar orada olduğu sürece hamamlara hiçbir erkek gitmez. (Nicolay, 1585: 60r)

Nicolay'ın, kadınlar hamamı betimlemelerini kelimesi kelimesine aktardığı Bassano da, sonunda hamama gitseler dahi, kadınların orada gösterdikleri davranışın masumiyetten uzak oluşundan yakınmaktadır:

> Birbirlerini samimi bir şekilde yıkarlar, komşu komşuyu veya bir kız kardeş diğerini: Bundan dolayı, kadınların arasında birbirilerini yıkamaktan ve keselemekten gelişen büyük bir sevgi vardır. Bu nedenle, birbirlerine çok âşık olan kadınlarla karşılaşılır, tıpkı bir erkekle bir kadın arasında olduğu gibi ve ben, güzel bir genç kadın gördüklerinde, onu çıplak görmek ve ona dokunmak üzere beraber yıkanmak için fırsat kollayan Türk ve Rum kadınları gördüm bile... Bu ve daha birçok namussuzluk, kadınların yıkanmasından doğmaktadır. (Bassano, 1963: 17-18)[14]

Nicolay, "yukarıda belirtilmiş olan nedenler göz önünde bulundurulduğunda –yani bedenlerinin temizlenmesi, sağlık, batıl inançlar, dışarı çıkma serbestisi ve de şehvet düşkünlüğü– bu hamamların Türkler tarafından bu kadar sık ziyaret edilmesine şaşmamak gerekir" sonucuna varmaktadır. (Nicolay, 1585: 60r) Lady Montagu ve Julia Pardoe gibi görgü tanıklarının daha sonraları hamamlarda uygunsuz herhangi bir şey olmadığını vur-

14 Nicolay, 1585: 60r'de bunun eşi olan bir parça vardır.

gulamak için çok uğraşmalarına rağmen, birçok gezgin (ve özellikle buraları elbette hiçbir zaman kendi gözleriyle görmemiş olan erkek gezginler) bu türden erotik fantezilere kapılmaya çok hevesli davranmış, köleleri saçlarını örer veya kollarıyla bacaklarını ovalarken miskince uzanmış, bol bol tatlı yiyen, cinsellikten bahseden, birbirlerini okşayan ve harem ağalarının baskıcı denetiminden uzak birbirleriyle sevişen çırılçıplak kadınları betimlemiştir. Her türlü konfordan mahrum İngiliz banyolarıyla kıyaslandığında, böylesi bir lüks, Türk hamamlarını kaçınılmaz olarak bir duyu imparatorluğunun çekirdekleri olarak temsil etmiş, Şark kadınlarını kendi bedenleriyle, dolayısıyla da cinsellikle meşgul, daha doğrusu aklını bunlarla bozmuş olarak göstermiştir.

Şunu belirtmekte yarar var, sık banyo yapmanın kadınların teni üzerindeki etkisi bir başka ilginç söylem tutarsızlığına sahne olmuştur: Bazı gezginler bunun kadınların zamanından önce yaşlanmasına neden olduğunu söylerken, diğerleri aksine, bunun tenlerini sıkılaştırdığını ve güzelleştirdiğini savunmuşlardır. (Schiffer, 1987) Örneğin Lady Craven, "sık sık sıcak banyo yapılması sertlikleri yok eder ve bu kadınlar on dokuz yaşındayken benim şu andaki halimden daha yaşlı gözükürler" diye yazmıştır (Craven, 1789: 226); bu görüş, "ölçüsüzce başvurulan sıcak banyolar ve bitip tükenmeyen tembellik, çoğu durumda sertliklerin tamamen gevşetilmesi yoluyla, doğanın, çehrelerinin zerafetiyle yarışmasını arzu ettiği biçimlerini mahveder" diyen Dallaway tarafından da dile getirilmektedir. (Dallaway, 1797: 30) Buna karşın İstanbul'u 1833 yılında ziyaret eden John Auldjo, "kusursuz bir Şark güzeli" olarak nitelediği "bir güzel Türk hanımının" şu coşkulu betimlemesini sunmaktadır: "Teni son derece beyaz ve güzeldi; kuru buhar banyosunun sürekli kullanımı ona yalnızca cilalı mermerle kıyaslayabileceğim bir pürüzsüzlük vermişti ve tıpkı mermer gibi parlak ve soğuk görünüyordu." (Auldjo, 1835: 160-61) Bu değişim elbette 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da baş gösteren, Türk hamamının şifa verici güçlerine karşı duyulan ilgi patlamasının habercisidir: 1850'lerden itibaren bu konuda onlarca kitap ve broşür basılmış, İngiltere'de ve başka yerlerde sayısız hamam inşa edilmiştir. Her neyse, burada iletişim aracı bir kez daha içeriği oluşturuyordu: Mesele, sık yapılan buhar banyolarının kadınları sıkı mı, yoksa pörsümüş mü yaptığı değil, "onlar"ın, kendilerini belirli bir hale getiren ve "biz"den farklı kılan âdetleri olmasıydı.

Dindirilemez Arzular

The Real Turk [Gerçek Türk] (1914) gibi pek iddialı bir başlık taşıyan bir kitapta Stanwood Cobb şöyle buyurur: "Şark kadınının ölümcül

hastalığı *can sıkıntısıdır*. Genellikle okumayı bilmez; kafasının içi fikirlerden yoksundur ve lisanı bayağıdır. Zevcelerin, hizmetçilerin ve küçük çocukların katıldığı harem sohbetleri, bir ölçüde müstehcendir." (Cobb, 1914: 68) Harem kadınının aylaklığı ve uyuşukluğu, şarkiyatçı söylemde tekrar tekrar karşılaşılan bir izlek olup cinselleştirme süreciyle yakından bağlantılıdır: Foucault'nun ortaya koyduğu gibi, Batılı söylemde "cinselliğin araçsallaştırılmasının ilk hedefi ve en önce 'cinselleştirilenler' arasında gelen kişinin 'aylak' kadın olduğu hatırlanmaya değer." (Foucault, 1978-85: 1: 121)

L'Odalisque'in adı bilinmeyen yazarı şöyle yazmaktadır: "Türkiye'de kadınların herhangi bir eğlenceleri yoktur: Yalnızca aşkı düşünebilirler, yalnızca aşkı düşünmelerine ve aşkla meşgul olmalarına izin verilir." (Anon./*Odalisque*, 1928: 9-10)[15] Lieutenant [Teğmen] Murray, *The Turkish Slave or the Dumb Dwarf of Constantinople* adlı kitabında, "Bir kadının piyasa değerini salt kişisel güzelliğinin belirlediği ve başlıca işlerinin hamama gitmek, yemek yemek ve Türk efendilerinin keyfine hizmet etmek olduğu bir ülkede ... cins-i latif arasında zekâ namına pek bir şey bulunacağı düşünülemez" diye yazmıştır. (Murray, 1863: 9) Akbar Del Piombo'nun, olağanüstü ve dinmez bir sertleşme gücü bahşedilmiş olan genç bir Amerikalı'nın cinsel serüvenlerini ayrıntılarıyla aktardığı erotik komedisi *Skirts*'te [Etekler; daha sonra *Haremin İçine Doğru* başlığıyla yeniden yayımlanmıştır] (1956) de kahraman kaçırılıp Türkiye'ye getirilir ve zaman içinde sultanın haremindeki çok sayıda cinselliğe aç kadını tatmin etmesine ve dolayısıyla toplumsal barışı yeniden tesis etmesine yardımcı olur.

Aylak olsun ya da olmasın, genel olarak Türkler, (diğer "Şarklılar" gibi) eskiden beri, gem vurulmamış cinsellik sahibi insanlar olarak kalıplaştırılmıştır. Örneğin Henry Maundrell 1697'de "İngiliz bir bahçıvan tarafından işlenecek olsa, hiçbir şeyin nefasette onunla yarışamayacağı" güzel bir portakal bahçesinin "koyun ve keçiler için bir ağıl" olarak kullanılması karşısında kederini dile getirerek "genelde son derece kaba fikirlere sahip bir halk olan ve *İnsan ve hayvanlarda eşit derecede bulunan kösnüllük dışındaki hazlardan pek azını tanıyan* Türkler, bu gibi zarif zevklerden o kadar az şey anlıyorlar ki" demektedir. (Maundrell, 1703: 39-40, a.b.ç.) Fromaget de benzer şekilde "bu yaşamda duyusal olanlar dışında hiçbir hazzı tanımayan Müslümanlar, kendilerini aşk aygıtlarına, Şarklının yara-

15 "Aylak" Türk kadınlarının cinselleştirilmiş betimlemeleri hakkında ayrıca bkz. Schiffer, 1987.

dılışında olduğu anlaşılan derin bir kösnüllükle adarlar" demektedir. (Fromaget, 1932: 103) Peki, kösnüllük acaba neden Türklerin "yaradılışında" vardı?

İklim etkeninin önemli bir rol oynadığına inanılıyordu elbette: Ne de olsa Hipokrat, Anadolu hakkında "cesaret, sebat, çalışkanlık ve yüce gönüllülük bu koşullarda doğamazdı ... ancak haz en yüksek derecede olmalıdır" diye yazmıştır. (Hippocrates, 1923-28: 1: 109) Ve Montesquieu'nün henüz hayattayken en az 22 baskı yapan ve hemen bir klasik haline gelen *Esprit des lois* [Kanunların Ruhu] (1748) adlı yapıtında, ısının duyu organlarını hassaslaştırdığının kanıtladığı iddia edilmekte, yazar şöyle demektedir:

> Organların bu sıcak iklimlere özgü hassaslığından, ruhu en fark edilir biçimde etkileyen şeylerin iki cinsin bir araya gelişiyle ilgili oldukları sonucuna varılır: Burada her şey bu amaca hizmet eder. Kuzey iklimlerinde aşkın bedensel yönü nadiren varlığını hissettirecek kadar güçlüdür. Ilıman iklimlerde ise, bin bir yardımcı aygıtın eşlik ettiği aşk, gerçekte olmasa dahi ilk bakışta bu tutkuya sahip olan şeyler yoluyla kendisini hoş bir hale getirir. Sıcak iklimlerdeyse kendisi uğruna sevilir, mutluluğun yegâne nedeni, yaşamın ta kendisidir. Güney ülkelerinde, narin, zayıf, ancak duyarlı olan bir mekanizma, ya ***bir haremde sürekli olarak kabaran ve geri çekilen bir aşka*** ya da kadınlara daha çok bağımsızlık sunan ve dolayısıyla binlerce endişeye karşı savunmasız bırakılan bir tutkuya bağlar. (Montesquieu, 1949: 223-4, a.b.ç.)[16]

19. ve 20. yüzyıllarda, bu gibi ortamla ilgili açıklamalar, ırkçı açıklamalarla serbestçe karışmış, aşağıdakine benzer genelleyici açıklamalara yol açmıştır: "Türklerin tabiatı, diğer Şark ırklarınınkinden pek farklı değildir. Aşırı derecede duyusallık ve gem vurulmamış cinsel arzu içerir. Bu nedenle, aralarında iffet kavramının pek de katı olmaması doğaldır, zira iffet daima bir ırkın şehvet düşkünlüğüyle ters orantılıdır. Sıcak iklimleri ve giydikleri kıt ve bol giysiler de cinsel iffetin gelişimine ve etkili oluşuna karşı duran etmenlerdir." (Pinhas, 1933: 19)

"İffet" kavramı, cinselleştirilmiş yabancıbilgisel söylemde sıkça ortaya çıkar. Daha önce Casanova'nın, anılarında Comte de Bonneval'den alıntı yaparak Müslüman kadının "iffeti yalnızca yüzünde taşıdığını" belirttiğine değinmiştim; bu iddia yabancıbilgisel yazında dikkate değer bir düzenlilikle yinelenmektedir. Bunun tipik bir örneği, Carsten Niebuhr'un 1772'de yazdığı şu sözlerdir:

> Peçe, anlaşılıyor ki giysilerinin en önemli parçasıdır: En büyük kaygıları daima

---

16 Nugent'in çevirisini epeyce değiştirdim. bkz. Fransızca baskısı: 1951: 2: 477.

yüzlerini saklamaktır. Birçok defa vukubulan bir durum, çırılçıplak yakalandıkları vakit kadınların anında yüzlerini kapamaları, ancak diğer cazibe unsurlarını örtmek yolunda herhangi bir endişe göstermemeleridir. Mısırlı köylüler, sekiz yaşına gelene dek kızlarına kesinlikle gömlek vermezler. Çoğu zaman ortalıkta çırılçıplak koşuşturan ve geçerken bize bakan küçük kızlar görürdük: Ancak, hiçbirinin yüzü açık değildi; tümü peçe takmıştı. (Niebuhr, 1799: 1: 90)

Şayet bu iddia (hiç değilse bazı durumlarda) gözleme dayalıysa, burada oldukça basit bir kültürel farklılığın söz konusu olduğu tahmin edilebilir: Elbette bir kişinin kendisini çırılçıplak teşhir etmesi İslam toplumlarında kesinlikle hoş karşılanmaz (Bousquet, 1990: 104-6) ama, çıplak bedenin kendisi utanç verici veya murdar sayılmaz; dolayısıyla, çıplak yakalanan bir kadının yalnızca kimliğini gizlemeye, yani çıplak bedeniyle birincil kimlik belirleyicisi olan yüzü arasında bir bağlantı kurulmasını önlemeye çalışmakla yetinmesi mümkündür. Öte yandan Hıristiyan Avrupa'da beden bizatihi bir kötülük ve günah kaynağı olarak görüldüğünden, kişinin başlıca kaygısı salt kimliğini değil, bedenini gizlemek olur. Fakat bunlar sadece tahminden ibarettir.

Batılı yazarların kadınların iffetine gösterdiği ilgi, kısmen de olsa, burjuva âdetlerinin yerleşmesiyle giderek artan bir oranda kadınların gayri cinselleştirilmesi ihtiyacından doğmuştur. "Edepli" kadınların iffetli olması, yani yalnız cinsiyetsiz olması değil, cinselliklerini akla getiren tüm bedensel emareleri de gizlemesi bekleniyordu. Bu nedenle, "Şark" kadınının cinselliğinin özel bir ilgi odağı olması şaşırtıcı değildir. Burton, *Sindh, and the Races that Inhabit the Valley of the Indus* [Sind ve Pencap Yöresinde Yaşayan Irklar] (1851) adlı yapıtında "dağlara yakın olan ılık ve rutubetli ülkelerde, dişinin aşka meyli görünüşte erkeğinkinden fazladır" demekte, *Zanzibar, City, Island, Coast* [Zengibar, Şehir, Ada, Kıyı] (1872) adlı yapıtında ise "rutubetli-ılık iklimlerde –örneğin Sind, Mısır ve Suriye, Mazenderan, Malabar ve Kaliforniya'nın ovalık bölgeleri– her zaman olduğu gibi, edilgen cinsin cinsel gereksinimleri etkin cinsinkileri aşar; ve bunun sonucu, genellikle toplumsal sefahat olur" (Burton, 1966: 12, 93) diye yazmaktadır. Üstelik Burton'dan uzun yıllar önce Ottaviano Bon harem kadınları hakkında şunları yazmıştır:

> herhangi birinin onlara, hayvani ve tabiata aykırı ahlaksızlıklar işlemekte kullanabilecekleri herhangi bir şey getirmesi yasaya aykırıdır; öyle ki, turp, salatalık, kabak türünden şeyler yemek isterlerse, bunlar aşüftelik etmek için ellerine fırsat vermemek üzere dilimlenerek gönderilir: Zira tümü de genç, gürbüz ve şehvete düşkün yosmalar olduklarından ve (onları daha iyi bilgilendirecek ve şüphesiz çok daha iyi kullanacak olan) erkeklerin meclisinden yoksun oldukla-

rından, şüphesiz kendiliklerinden yaramaz olan şeylere meyillidirler ve çoğu zaman iffetsizce düşüncelere kapılırlar. (Bon, 1650: 59)

Bu görüş, Lady Montagu'ya yazdığı 1716 tarihli bir mektupta Türkiye'yi "mutsuz kadınların ancak haremağalarıyla sohbet edebildiği ve hıyarların dahi onlara kesilmiş halde gönderildiği kıskançlıklar ülkesi" (Pope, 1956: 1: 368) şeklinde tarif eden Alexander Pope tarafından da aynen benimsenmiştir. Kısacası, Türkiye'deki kadınlar tutkularının kölesi kendilerini Avrupa'da –hiç değilse üst sınıflarda– görülmedik ölçüde ahlakdışı davranışlara yönelten, denetlenemez dürtülerin kurbanıydılar.

En masum bakireden, yanında olmayan kocasının ilgisine aç kalmış zevceye kadar, Fromaget'nin *Le Cousin de Mahomet*'indeki bütün kadınlar, genç Fransız kahramanla cinsel kaçamaklar yapmaya koşulsuz olarak isteklidirler; ister onları flütüyle veya âşıkane sözleriyle cezbettiğinde, ister idamdan kaçmak için deli taklidi yaptığında, isterse son macerasının ardından önlerinde kan revan içinde boy gösterdiğinde olsun. Fromaget, belki de iklimi yeterince şiirsel bulmadığından ve henüz ırksal kuramlardan habersiz olduğundan, bu davranışlarını şu ilginç şekilde açıklamaktadır:

> Bir Türk kadınının cinsel bakımdan elde edilmesinin kolaylığından Muhammed sorumlu tutulmalıdır. Kanun koyan, onları cennetten ve ölümsüzlükten mahrum bırakarak cinsel bakımdan kendilerini tutamayışlarına kapı açmıştır. "Ben öldüğümde," diye düşünür Türk kadını, "her şeyin sonu gelecek. Gelecek yaşamda kazanacak ödülüm veya korkacak cezam olmayacak; öyleyse bu yaşamda onu daha katlanılır kılan her şeyin tadını çıkaralım." Buna göre davranırlar ve bu düşünce tarzı kocaları tarafından uygulanan aşırı kısıtlamalarla birleştiğinde, zaman zaman arzularını tatmin etmek için her şeyi feda etmeye hazır olmalarının başlıca nedenidir. (Fromaget, 1932: 106)[17]

Düzmece olmasına rağmen sık sık yinelenen, İslamın kadınların ruhu olmadığını öğrettiği ve dolayısıyla ölümden sonra kendilerine bir şey bahşetmediği iddiası, böylece sefih davranışlarının, Hıristiyan kadınlarının cennete girme ümidi taşımalarından dolayı, zorunlu olarak gösterecekleri itidalden yoksun olmalarının nedeni olarak öne sürülmüştür.

Elbette doymak bilmez kadın motifi, daima öncelikle erkek odaklı olan ve tüketicilerine, hem tüm heveslerine boyun eğen, ***hem de*** cinsel açıdan doymak bilmez bir iştaha sahip olan cinsel nesneler vaat eden pornografinin başlıca öğelerindendir. Şark kadınları –yani doğuştan aşka meyilli olan mallar– bu motife fevkalade uygun düşmektedir.

---

17 Ayrıca bkz. Pinhas, 1933: 27-8.

İtaatkâr Köleler

A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in All its Branches adlı kitabına Batılıların Türk kadınlarıyla yaptığı kaçamakları dahil etmeyi uygun gören Aaron Hill, bir "Şark" köle pazarının açıkça erotikleştirilmiş olduğu şu betimlemesini sunmaktadır:

> *Konstantinopolis*'te haftada *iki* veya *üç kez* düzenlenen bir *köle pazarı* vardır; Halk buraya gider ve perişan *Hıristiyan tutsak bakireleri* görürler; bunlar, geçen *aşka hevesli yolcuların* bakışlarını üzerlerine çekebilecek cezbedici süslerle donatılmıştır; bu yolcular hoşlanmaya meyilli olduklarıyla konuşurlar ve onlara başlangıç kabilinden uygun buldukları soruları sorarlar, göğüslerini, ellerini, yanaklarını ve alınlarını ellerler; üstelik, arananın hoşluğunu merak ediyorlarsa, genç ve sefil yaratıkları özel olarak elverişli bir yere aldırırlar ve burada *rahatsız edilmeden* ve iradelerini son raddesine kadar kullanmakta *özgür* olarak etkililikleriyle övünülen bazı ustaca yöntemler bulup, b*Bakirelik iddiasında olanın*, sahip olduğunu söylediği değerli *mücevherini henüz* yitirip yitirmediğini *deneyler* ve *kanıtlar* yoluyla anında keşfederler. (Hill, 1709: 103)[18]

Hill'in ansiklopedik Osmanlı İmparatorluğu anlatımından, incir çekirdeğini doldurmayan erotik romanlara kadar, bu izlek tekrar tekrar ortaya çıkmaktadır: Gerçek yaşamda kölelik hem *ciddi* bir iş, hem de ciddi bir *iş* olmuş olabilir; ancak yabancıbilgisel yazında, kadınların çırılçıplak soyulduğu, zincire vurulduğu, okşandığı ve başka yollardan küçük düşürüldüğü sadistçe fantezilerin sahnelenmesi için bir fırsattı her şeyden önce. *La Rose d'Amour; or the Adventures of a Gentleman in Search of Pleasure* adlı kitabın Fransız kahramanı "harem"ini dolduracak güzel dişi köleler bulmak için Türkiye'ye gider. (Anon. */Rose d'Amour*, 1967: 3: 10-15, 42-6) *The Lustful Turk*'teki kötü ruhlu Tunus beyi ise şöyle der: "Kendini beğenmiş bir kadının boyun eğmesini sağlayan bir şey varsa, o da iffetine en duyarlı yerinden hemen saldırılmasıdır. Bu etkiyi doğurmayı amaçlayan hiçbir şey, cilveli iffetin burnunu köle pazarı sistemimiz kadar iyi sürtemez; burada kadınlar çırılçıplak bırakılır ve onlara fiyat biçmek isteyenlerin bakışları ve dokunuşlarına kayıtsız şartsız terk edilirler. En inatçı güzel dahi zamanla bunun boyun eğdirici etkisine kapılacaktır." (Anon. */Lustful Turk*, 1984: 140) Şark âdetlerinden ziyade Batı Avrupa'da hüküm süren cinsel söylemi yansıtan bu metin, türünün tipik bir örneğidir.

Örneğin yazarı belli olmayan *Marché aux esclaves et harem*, neredeyse,

---

18 Köle pazarlarının bununla nispeten çağdaş betimlemeleri için ayrıca bkz. Chew, 1937: 189-90.

halk içinde çıplak bırakılmak ve köle pazarında sergilenmek konulu uzun bir denemeden ibaret gibidir. Korsanlar tarafından ele geçirilir geçirilmez, genç Sidonie ile teyzesi giysilerinin çoğundan mahrum bırakılarak kıyıya götürülürler ve burada kasaba halkının önünde, "yarı çıplak ve zincire vurulmuş bir halde onların bakışlarına sunulduklarının" sürekli bilincinde olarak sergilenirler. "Bedenimizin çıplaklığına yönelmiş şehvet dolu ve patavatsız bakışları, bizi gözlerimizi indirmeye ve utançtan kıpkırmızı olmaya zorlayan erkekler" tarafından seyredilirler ve nihayet Sidonie'nin, kendisi ile teyzesinin satılık yegâne beyaz kadınlar olduğunu gözlemlediği köle pazarına getirilirler. Teyzesi "çok geçmeden bu alçaklar bize bıraktıkları son giysileri de çıkartacak ve pazarlarında satılan kölelerde zaten âdet olduğu üzere, herkesin önünde çırılçıplak bırakacaklar" diyerek korkusunu ifade eder. Bunu duyan Sidonie, "Aman Tanrım! O zaman zenciler kadar çırıl çıplak olacağız!" diye haykırır. Nihayet en büyük korkuları gerçekleşir ve alıcı namzetleri üzerlerindeki giysilerin çıkarılmasını talep ederler; ballandıra ballandıra anlatılan çılgınca bir mücadeleden sonra Sidonie, "elimde olmadan şiddete teslim olmaya mecbur kaldım" ve "çaresizliğe kapılarak oracıkta tüm giysilerimin çıkarılmasına ve bir maymun kadar çırıl çıplak bırakılmaya razı olmak zorunda kaldım" diye anlatır. Bundan sonra köle taciri onun her yerine dokunup "doğuştan kusursuz olan uzuvlarının her birine dikkatleri çekerek" ona "hayvan muamelesi yapar." Sonunda da alıcı adayı onu şahsen inceler:

> Beni tam da en çok korktuğum şeye, yani son derece ayrıntılı bir incelemeye tabi tuttu ki, dişlerimle gözlerimden başlayarak bedenimin en gizli ve hassas bölgelerine kadar uzandı ve bunu salt iffetimi ve genç kızlık masumiyetimi infiale sevkeden bir şekilde yapmakla kalmadı, ... üstelik bu iğrenç harem ağasının kadınların en gizli oyuklarına kadar yoklama alışkanlığını ele veren dokunuşlarla yaptı. Ve işte bedenim ellerinin altındaydı, onu koruyacak hiçbir şey yoktu, tamamen doğal ve herhangi bir süsten yoksundu ve yolculuk nedeniyle biraz da bakımsız durumda olduğundan, denilebilirdi ki, doğanın suçüstü yakalanmış haliydi. (Anon/*Marché*, 1875: 12, 16, 18, 29, 39-41, 44-5)

Bütün bunlar, yalnız yabancı yeri karşı durulmaz bir biçimde cinselleştirmekle kalmamakta, ayrıca onu ısrarla farklı, yabancı ve aşağılık olarak damgalayan bir tavırla betimlenmektedir. Örneğin Sidonie teyzesiyle birlikte kıyıya ilk çıkarıldığında "ayak basmakta olduğumuz ülke bizim için büsbütün yabancı ve bilinmeyen bir yerdi, farklı âdetlerle karşı karşıya gelecektik ve kaba ve barbar bir uygarlığa doğru yürümekteydik" diye düşünür. Daha sonra da "böylesine yabancı ve bilinmeyen bir halk arasında insanın kendi kaderinden bihaber olması ne kadar korkunç" der. Yeni çev-

resinden sürekli olarak "bu barbar ülke" diye söz eden Sidonie, buradaki âdetlerin "bugüne kadar mutlu Fransa'mızda bildiklerimizden" ne kadar farklı olduğundan yakınır. (Anon./*Marché*, 1875: 8-9, 24-5, 28.) Bey'in "bizim köle pazarı sistemimiz"den dem vurması gibi, bu bölümler de fanteziyi belirli bir ortama yerleştirmekte, ona "gerçeklik" katmaktadır. Böylece, bir yandan cinsel ayrıntıları okuyucuyu heyecanlandırırken, öte yandan böyle öyküler Şark'ı Fransa'nın "ötekisi" olarak üretmiştir; ötekiliği âdetleriyle dini tarafından olduğu kadar cinsel uygulamalarıyla da kanıtlanmış olan bir yer. Aynı zamanda bu kölelik öykülerinin Fransız, İngiliz veya İtalyan kurbanları, katılımcı gözlemciler –adeta kadınların "orada" nasıl muamele gördüğünü bildiren etnografya yazarları– konumuna getirilmişler, mecazi olarak yerli kadınların yerine geçirilmişlerdir.

Harem, daha önce de değindiğim gibi kadınları bir yandan özverili ve itaatkâr, öte yandan şehvetli ve cinselliğe iştahlı olarak betimleyerek, köle-dilber imgesi için kusursuz bir ortam oluşturmuştur. Örneğin Sidonie, diğer cariyelerin "gülümsemeler ve parıldayan gözlerle" nasıl "bir erkekle yatmanın ve kızlığını ona teslim etmenin hazzını yücelttiklerini" anlatır. (Anon./*Marché*, 1875: 63) Gerçekten de *L'Odalisque*'de bu bir öğreti düzeyine yükseltilmiştir; yeni cariye haremin kâhyası tarafından eğitilirken diyalogları şöyle başlamaktadır:

> S - Yüce Allah kadınları dünyaya neden getirdi?
> C - Müslümanlara zevk vermek ve onlara cennetin nasıl bir yer olduğuna dair bir fikir vermek için. (Anon./*Odalisque*, 1928: 30)

Buradan sonra dersler ince ayrıntılara girerler ve öğretmen öğrencisine (özgeci) sevişmenin tüm inceliklerini aktarır: "Bacaklarını ayırman ve karnını Tanrı Dostu'nun göbeğine yapıştırmaktan, yani makatını tüm gücünle Padişah Hazretleri'nin uzvuna doğru itmekten başka bir amaç beslememen gerekir." (Anon/*Odalisque*, 1928: 35)

Padişahın cinsel eylemleri, Aaron Hill'in es geçemeyeceği bir konuydu ve anlatımı daha az açık saçık olmakla birlikte iktidarın erotikleştirilmesi bakımından diğerinden az dikkate değer değildir: "*Saray* hanımlarının şehvetli âdetlerini" ve "sultanın nasıl bir cariye seçtiğini" anlattıktan sonra, bakirenin padişahın odasına sunuluşunu şöyle anlatmaktadır:

> Yalnızca bir *geceliğe sarınmış* olarak girer ve *Büyük Senyör'ün yatağının* ayak ucuna vaklaşır, dizlerinin üstüne çöker ve mütevazı bir şekilde şu soruyu sorar. Yüce Hükümdarım, *emir kulunuz, işaretinizi bekliyor, şimdi kabul görebilir mi? Sultan*'ın ona *evet* yanıtını vereceğinden emin olabilirsiniz ve şayet güzelliklerine sahip olmak için sabırsızlanıyorsa, onu siz *genç okuyucunun* kendi

sevgilinizi alacağınız kadar çabuk ve nazikçe içeri alacaktır: Ancak heyhat o zavallı kadınlar! Yaygın âdetler *genellikle* onları daha hakir bir girişe zorlar, zira, itaatlerinin bir işareti olarak, *geceliklerini sıyırdıktan sonra*, ayak ucundaki *yatak örtülerini* nazikçe kaldırmaları ve bir İngiliz erkeğinin daha müşfik bir karşılamayı hak ettiğini düşünecek kadar uygar olduğu; ve de bir İngiliz kadınının, eğer onları iyi tanıyorsam, böylesine *küçük düşürücü* ve boyun eğici bir tavırla ihsan edilmeyecek kadar değerli olduğunu düşüneceği o kucaklayışlara doğru yavaş yavaş sürünerek ilerler. (Hill, 1709: 166)

Hill'in anlatısında, İngiliz âdetleriyle yapılan karşılaştırma, en az öykünün kendisi kadar önemlidir.

İslamın kadınları erkeklerin zevki için bir aletten ibaret saydığı iddiası tekrar tekrar ortaya çıkmakta, "Doğu"daki cinselliğin birçok unsuru gibi, bir ötekilik teknolojisi işlevi görmektedir. Bir Osmanlı elçisinin Fransa'yı ziyaretinin hemen ardından ve turqueries'ye ["alaturka" şeylere] duyulan ilgi doruk noktasındayken Claude Godard d'Aucour tarafından takma bir isim kullanılarak yayımlanan *Memoires turcs, avec l'histoire galante de leur séjour en France* [Türk Anıları; Fransa'da Kalışlarının Güzel Öyküsü ile Birlikte] (1743) adlı kitapta, Jatab isimli bir zındıktan söz edilmektedir; zındıklığının aslı ise şudur: "Ona göre kadınlar, zevkimiz için yaratılmış saf makinelerden ibaret değildir; o, bu hayranlık verici duygu robotlarını ölüm sonrası hayatından mahrum etmez: Bize nasıl cenneti vaat ediyorsa, onlara da, kendilerini yaşam süreleri içinde teslim ettikleri en sevecen erkek tarafından verilen haz kadar canlı bir hazzı sürekli olarak yaşayacaklarını söylediği cenneti vaat eder." Godard d'Aucour'un kahramanı Türkiye'de yetiştirilmiştir ama, yarı Türk, yarı Fransızdır; bir relativizm anında babası (ebeveyninden Türk olanı) onunla şöyle konuşur: "Oğlum, dedi bana şefkatle, her ülkenin kendi âdetleri vardır; burada gördüğün kadınlar, irademize tamamıyla boyun eğen bu köleler, Fransa'da en az bizim kadar, hatta bizden bile özgürdürler." Ancak genç adamın kadınlara boyun eğdirmek gibi bir hevesi yoktur; daha sonra da, baştan çıkmamak için direnecektir: "Beni alıkoyan ve ruhumu altüst eden şiddetli taşkınlıklara gem vuranın ne olduğunu bilmiyorum; Fransız bir anneden doğduğumdan yüreğim çok defa Fransızdır ve üzerime giydiklerimle ters düşer: Cins-i latif'e duyduğum saygıyı buradan alıyorum ve kKölelerimiz olmak alınlarına yazılmış Türkiye kadınlarını gördüğümde daima duyduğum üzüntünün kaynağı da budur, ben ki tüm yaşamım boyunca kendimi onları taparcasına sevmeye mecbur hissetmişimdir." (Godard d'Aucour, 1743: 1: 14, 26-8)

Bu koşullar altında, Pinhas ben Nahum'un pervasızca "Avrupa ve

Amerika'da var olduğu şekliyle asil aşk kavramı, Türkler arasında bulunmaz ya da en azından nadiren bulunur" demesine şaşmamak gerekir. (Pinhas, 1933: 131.) Murray'in *The Turkish Slave or the Dumb Dwarf of Constantinople*'ında da, Türk kadınına "cinsiyetinin gerçek asâletini ve kadının diğer ülkelerde nasıl saygı ve sevgi gördüğünü" öğreten, bir Rum kölesidir. (Murray, 1863: 12) Türkiye'deki cinselliğin, ne kadınların Avrupa'daki itaatkâr konumuna, ne de Avrupa'da romantik aşk fikrinin doğduğu toplumsal-tarihsel koşullara ve bunların ataerkilliğin yerleşmesinde oynadıkları role kulak asan böylesi temsilleri, yalnızca farklılığın inşa edilmesine hizmet etmiştir.

Düzenbaz Kadınlar

From a Turkish Harim [Bir Türk Hareminden] (1930) adlı yazarı belirsiz derlemede yer alan bir öykü, şairane (ama bir o kadar da kadın düşmanı) bir edayla şöyle demektedir: "Kadınların erdemi su gibidir; kapalı tutulduğunda yerinde kalır, ancak ne kadar küçük olursa olsun bir delik buldu mu, tümden akar gider." (Anon/*Harim,* 1930: 188) Gerçekten de, Batı yazınında harem sistemi üzerine yapılan yaygın uslamlamalardan biri, cinsel bakımdan bu denli arzulu olduklarından Şark kadınlarının zaptedilmesinin gerekli olduğudur; bu düşüncenin sonuçlarından biri de, daima kadınların kendilerini tutsak edenleri zekâlarıyla alt etmeye çalıştıkları ve çok defa bunda başarılı oldukları dır. Dolayısıyla, sadakatsiz ve her önüne gelenle yatıp kalkan kadınlar izleği yabancıbilgisel söylemde oldukça önemli bir yere sahiptir ve Arapça, Farsça ile Türkçe'den yapılan çeviriler ve sözde-çeviriler külliyatında özellikle sık yer almaktadır.

Örneğin Decourdemanche tarafından yayımlanan çevirilerden ikisinde –*Le Livre des femmes ile Les Ruses des femmes*– kadınların sadakatsiz, kurnaz ve hain oldukları vurgulanır. Nefzâvî'nin, Richard Burton'ın çevirisi sayesinde ünlenen *Itırlı Bahçe*'sinde de, "Kadınların Hileleri ve Hainlikleri Üzerine" adlı bir bölüm vardır. (Nefzâvî, 1963: bölüm 11) Keza birçok "Şark" masalı çevirisinin çerçevesini oluşturan öykülerde de bu izleğe değinilmiştir. Örneğin *Binbir Gece Masalları'nın*, Şehriyar'ın, kadınların sadakatsiz olduğuna dair inancı ve her gece bir tanesiyle evlenip ertesi sabah onu idam ettirme kararından doğduğu iyi bilinir: Masallar, Şehrazad'ın kralı merakta bırakarak hayatta kalma yönündeki yaratıcı çabalarından doğmuşlardır. Bu çerçevenin daha az bilinen bir biçimi, belagatli bir papağanın, sahibinin karısının sadakatsizlik etmesini, onu her gece başka bir öyküyle oyalayarak önlediği Nahşebî'nin *Tûtînâme* [Papağanın Öyküsü] (1792) adlı yapıtında mevcuttur. Benzer şekilde, Şeyhzâde'nin *Kırk*

Vezir Tarihi adlı yapıtı, kadınların kötü olduğunu kanıtlamaya niyet etmiş kırk vezir ile cinslerini savunan kırk kadın arasında bir diyalog şeklinde yazılmıştır. *La Fleur lascive orientale* adlı kitapta da aynı izlek üzerine çeşitlemeler yer alır; Aliyü'l-Bağdâdî'nin yakın zamanda *Les Fleurs éclatantes dans les baisers et l'accolement* [Öpüşme ve Sevişmede Parlayan Çiçekler] başlığıyla çevrilen eserinde ve *Memoirs of a Harem Girl* [Bir Harem Kızının Anıları] (1968) adıyla yayımlanan, ancak çevirmen/yazarın açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla özgün adı *The Tricks of Women* [Kadınların Hileleri] olacak olan (Phillips, 1968: 147) ve bir çeviri olduğu iddia edilen kitapta da keza öyledir. Herhalde 1960'ların sonlarında üstü kapalı bir müstehcenlik düşündüren ilk başlık, ikincisinden daha iyi bir pazarlama aracı olarak görülmüş olmalıdır.

Şüphesiz bu izlek Müslüman dünyasına yabancı değildir ve kadınların dolaysız iktidardan mahrum bırakıldığı toplumlarda zorunlu olarak başvurdukları stratejilerin, (dolaysız iktidardan yoksun olmayan) erkekler tarafından hilebazlık olarak görülmesinin olası olduğu savunulabilir belki.[19] Yine de gerçek şudur ki, yalancı veya hilebaz kadın imgesi Batı'da, İslam kaynaklarından yapılan bu çevirilerden bağımsız olarak vardı ve ortaçağdan itibaren mizahla folklorun epey bir bölümü aldatılan kocalarla kadınların düzenbazlıklarını işlemiştir.[20] Dolayısıyla Decourdemanche'ın *Les Ruses des femmes*'ının ve benzer diğer yapıtların yayımlanması, zaten var olan Batılı cinsiyet-ayrımcı kalıplarının "şarkiyatçı" onayından öte bir anlam taşımamaktadır.

Yakın zamanda Billie Melman bu değişmecenin, "Şark" kadınının sözde herkesle yatıp kalkma alışkanlığı motifinin bir özgürlük mecazı olarak

---

19 Batı gezi yazınında sunulduğu biçimiyle harem kadınlarının entrikaları hakkında bkz. Davis, 1986: bölüm 10. İslam kültüründe kadınların fettanlıkları izleği hakkında bkz. Malti-Douglas, 1991: bölüm 2 ve 3; ayrıca Ait Sabbah, 1986: 70-72. (Kitabın İngilizce çevirisi, bu konunun daha kısaca işlendiği önceki baskıya dayanmaktadır.) İslam metinlerinde kadın düşmanlığı ve cinsellik üzerine bkz. Bouhdiba, 1975: bölüm 10. Kadın düşmanı söylemin bazı yönleri üzerine ilginç ve kültürler arası karşılaştırmalı bir inceleme için bkz. Penzer, 1952: 3-71; bu, ilk önce Penzer'in *The Ocean of Story* (1924) adlı kitabında basılan bir zeylin gözden geçirilmiş halidir.

20 Örneğin bkz. Wiesner, 1993: bölüm 1. Reade, bu konuyu işleyen matbu kitaplar arasında *Alphabet de l'imperfection et malice des femmes* (Kadınların Kusurlarının ve Kötülüklerinin Abecesi; Lyon, 1648) ile *The Art of Cuckoldom, or, the Intrigues of the City Wifes* (Boynuzluluk Sanatı yahut Şehir Karılarının Entrikaları; Londra, 1697) adlı eserler vardır. (Reade, 1936: no. 85 ve 301) Ayrıca bkz. Wagner, 1988: 143-61; ve Gallop, 1980: 274. (Gallop'un "Snatches of Conversation" [Sohbet Parçaları/Vajinaları] başlığındaki eğlendirici kelime oyunu, Diderot'nun *Les Bijoux indiscrets*'ine göndermedir.)

Amerika'da var olduğu şekliyle asil aşk kavramı, Türkler arasında bulunmaz ya da en azından nadiren bulunur" demesine şaşmamak gerekir. (Pinhas, 1933: 131.) Murray'in *The Turkish Slave or the Dumb Dwarf of Constantinople*'ında da, Türk kadınına "cinsiyetinin gerçek asâletini ve kadının diğer ülkelerde nasıl saygı ve sevgi gördüğünü" öğreten, bir Rum kölesidir. (Murray, 1863: 12) Türkiye'deki cinselliğin, ne kadınların Avrupa'daki itaatkâr konumuna, ne de Avrupa'da romantik aşk fikrinin doğduğu toplumsal-tarihsel koşullara ve bunların ataerkilliğin yerleşmesinde oynadıkları role kulak asan böylesi temsilleri, yalnızca farklılığın inşa edilmesine hizmet etmiştir.

Düzenbaz Kadınlar

From a Turkish Harim [Bir Türk Hareminden] (1930) adlı yazarı belirsiz derlemede yer alan bir öykü, şairane (ama bir o kadar da kadın düşmanı) bir edayla şöyle demektedir: "Kadınların erdemi su gibidir; kapalı tutulduğunda yerinde kalır, ancak ne kadar küçük olursa olsun bir delik buldu mu, tümden akar gider." (Anon/*Harim,* 1930: 188) Gerçekten de, Batı yazınında harem sistemi üzerine yapılan yaygın uslamlamalardan biri, cinsel bakımdan bu denli arzulu olduklarından Şark kadınlarının zaptedilmesinin gerekli olduğudur; bu düşüncenin sonuçlarından biri de, daima kadınların kendilerini tutsak edenleri zekâlarıyla alt etmeye çalıştıkları ve çok defa bunda başarılı oldukları dır. Dolayısıyla, sadakatsiz ve her önüne gelenle yatıp kalkan kadınlar izleği yabancıbilgisel söylemde oldukça önemli bir yere sahiptir ve Arapça, Farsça ile Türkçe'den yapılan çeviriler ve sözde-çeviriler külliyatında özellikle sık yer almaktadır.

Örneğin Decourdemanche tarafından yayımlanan çevirilerden ikisinde –*Le Livre des femmes ile Les Ruses des femmes*– kadınların sadakatsiz, kurnaz ve hain oldukları vurgulanır. Nefzâvî'nin, Richard Burton'ın çevirisi sayesinde ünlenen *Itırlı Bahçe*'sinde de, "Kadınların Hileleri ve Hainlikleri Üzerine" adlı bir bölüm vardır. (Nefzâvî, 1963: bölüm 11) Keza birçok "Şark" masalı çevirisinin çerçevesini oluşturan öykülerde de bu izleğe değinilmiştir. Örneğin *Binbir Gece Masalları'nın*, Şehriyar'ın, kadınların sadakatsiz olduğuna dair inancı ve her gece bir tanesiyle evlenip ertesi sabah onu idam ettirme kararından doğduğu iyi bilinir: Masallar, Şehrazad'ın kralı merakta bırakarak hayatta kalma yönündeki yaratıcı çabalarından doğmuşlardır. Bu çerçevenin daha az bilinen bir biçimi, belagatli bir papağanın, sahibinin karısının sadakatsizlik etmesini, onu her gece başka bir öyküyle oyalayarak önlediği Nahşebî'nin *Tûtînâme* [Papağanın Öyküsü] (1792) adlı yapıtında mevcuttur. Benzer şekilde, Şeyhzâde'nin *Kırk*

Vezir Tarihi adlı yapıtı, kadınların kötü olduğunu kanıtlamaya niyet etmiş kırk vezir ile cinslerini savunan kırk kadın arasında bir diyalog şeklinde yazılmıştır. *La Fleur lascive orientale* adlı kitapta da aynı izlek üzerine çeşitlemeler yer alır; Aliyü'l-Bağdâdî'nin yakın zamanda *Les Fleurs éclatantes dans les baisers et l'accolement* [Öpüşme ve Sevişmede Parlayan Çiçekler] başlığıyla çevrilen eserinde ve *Memoirs of a Harem Girl* [Bir Harem Kızının Anıları] (1968) adıyla yayımlanan, ancak çevirmen/yazarın açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla özgün adı *The Tricks of Women* [Kadınların Hileleri] olacak olan (Phillips, 1968: 147) ve bir çeviri olduğu iddia edilen kitapta da keza öyledir. Herhalde 1960'ların sonlarında üstü kapalı bir müstehcenlik düşündüren ilk başlık, ikincisinden daha iyi bir pazarlama aracı olarak görülmüş olmalıdır.

Şüphesiz bu izlek Müslüman dünyasına yabancı değildir ve kadınların dolaysız iktidardan mahrum bırakıldığı toplumlarda zorunlu olarak başvurdukları stratejilerin, (dolaysız iktidardan yoksun olmayan) erkekler tarafından hilebazlık olarak görülmesinin olası olduğu savunulabilir belki.[19] Yine de gerçek şudur ki, yalancı veya hilebaz kadın imgesi Batı'da, İslam kaynaklarından yapılan bu çevirilerden bağımsız olarak vardı ve ortaçağdan itibaren mizahla folklorun epey bir bölümü aldatılan kocalarla kadınların düzenbazlıklarını işlemiştir.[20] Dolayısıyla Decourdemanche'ın *Les Ruses des femmes*'ının ve benzer diğer yapıtların yayımlanması, zaten var olan Batılı cinsiyet-ayrımcı kalıplarının "şarkiyatçı" onayından öte bir anlam taşımamaktadır.

Yakın zamanda Billie Melman bu değişmecenin, "Şark" kadınının sözde herkesle yatıp kalkma alışkanlığı motifinin bir özgürlük mecazı olarak

---

19 Batı gezi yazınında sunulduğu biçimiyle harem kadınlarının entrikaları hakkında bkz. Davis, 1986: bölüm 10. İslam kültüründe kadınların fettanlıkları izleği hakkında bkz. Malti-Douglas, 1991: bölüm 2 ve 3; ayrıca Aït Sabbah, 1986: 70-72. (Kitabın İngilizce çevirisi, bu konunun daha kısaca işlendiği önceki baskıya dayanmaktadır.) İslam metinlerinde kadın düşmanlığı ve cinsellik üzerine bkz. Bouhdiba, 1975: bölüm 10. Kadın düşmanı söylemin bazı yönleri üzerine ilginç ve kültürler arası karşılaştırmalı bir inceleme için bkz. Penzer, 1952: 3-71; bu, ilk önce Penzer'in *The Ocean of Story* (1924) adlı kitabında basılan bir zeylin gözden geçirilmiş halidir.

20 Örneğin bkz. Wiesner, 1993: bölüm 1. Reade, bu konuyu işleyen matbu kitaplar arasında *Alphabet de l'imperfection et malice des femmes* (Kadınların Kusurlarının ve Kötülüklerinin Abecesi; Lyon, 1648) ile *The Art of Cuckoldom, or, the Intrigues of the City Wifes* (Boynuzluluk Sanatı yahut Şehir Karılarının Entrikaları; Londra, 1697) adlı eserler vardır. (Reade, 1936: no. 85 ve 301) Ayrıca bkz. Wagner, 1988: 143-61; ve Gallop, 1980: 274. (Gallop'un "Snatches of Conversation" [Sohbet Parçaları/Vajinaları] başlığındaki eğlendirici kelime oyunu, Diderot'nun *Les Bijoux indiscrets*'ine göndermedir.)

kullanıldığı bir başka türünü vurgulamıştır. İlginçtir ki bu türden temsiller yabancıbilgisel yazında pek olağandışı değildirler ve Pratt, "kadının özerklik, iktidar ve haz sahibi olduğu idealleştirilmiş dünyaları" ifade etmek üzere "*feminotopia*" [dişi yer] terimini icat etmiştir. (Pratt, 1992: 166-7)[21] Melman dikkatleri, Lady Montagu'nun Osmanlı kadınları üzerine yazdığı şu tanınmış metne çekmektedir:

> Gerçekte bizden çok daha özgür olduklarını görmek çok kolaydır. Hangi mertebeden olursa olsun, hiçbir kadının, biri yüzünün gözleri dışında tamamını örten, diğeri de saçlarının tamamını gizleyen ve yarı beline kadar inen iki muslin olmadan sokağa çıkmasına izin yoktur. Vücut hatları da *Ferigee* [ferâce] dedikleri bir şey tarafından tamamıyla gizlenir ki hiçbir kadın onsuz ortada gözükmez... Artık bunun onları ne kadar etkili bir biçimde sakladığını tahmin edebilirsiniz; öyle ki, büyük hanımla kölesini ayırt etmenin olanağı yoktur. En kıskanç kocanın bile sokakta gördüğünde karısını tanımasına imkân yoktur ve hiçbir erkek sokakta bir kadına dokunmaya veya onu izlemeye cüret edemez. Bu daimî maskeli balo onlara, yakayı ele verme tehlikesi olmaksızın heveslerinin peşinde koşmak için tam bir özgürlük sağlar. (Montagu, 1763: 2: 33-4)

Bir başka 18. yüzyıl kadın gezgini olan Lady Elizabeth Craven da benzer ifadeler kullanmaktadır: "Siz karar verin, Bayım, tüm bu örtülerin şekli ve edayı hepten karma karışık edip etmediğine; o kadar ki, erkekler ve kadınlar, prensesler ve köleler bunların altında gizlenebilirler. Asla kadınların Türkiye'de olduğu kadar özgür ve tüm suçlamalardan muaf oldukları bir ülke gördüğümü sanmıyorum." (Craven, 1789: 205)

Peçenin Müslüman kadınlara yakayı ele vermeden fesatlık etmek için çok fırsat tanıdığı kanısı, sonraki birçok yazar tarafından da yinelenmiştir; ve bu yazılar her ne kadar kendi başlarına Şark kadınlarının hilebazlığına –ve kocalarını nasıl hiç çekinmeden sürekli aldattıklarına– yapılan sayısız diğer göndermeden farksız iseler de, aralarında önemli bir ayırım vardır: Hem Lady Montagu'nun, hem de Lady Craven'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda cinsel özgürlüğü iktisadi bağımsızlıkla ilişkilendirdikleri gerçeği. (Melman, 1992: 88) Bu, cinselliğin "günâh veya ahlaksızlıktan ziyade Doğa ekonomisinin bir parçası" olarak görüldüğü ve dolayısıyla mutluluk arayışının önde gelen unsurlarından biri sayıldığı Aydınlanma çağı İngiltere'sinin mizacına aykırı değildir. Dahası, yüzyılın ikinci yarısında seyyahların Pasifik Adaları'nın cinsel bakımdan özgür toplumlarına dair anlattıkları –ve cinsel tahakküm, suçluluk duygusu veya kıskançlığın hüküm sürmediği bir topluma dair imgelerin, cazip bir toplumsal düzen alternatifi

---

21 Ayrıca bkz. Nussbaum, 1995: bölüm 6.

olarak sunulduğu– öyküler, İngilizlerin düş gücüne giderek artan bir oranda hitap ediyordu. (Porter, 1982: 6-8)[22] Böylece "*cinsellik, coğrafi ve kültürel çeşitlilik için bir mecaz haline gelmiş*" ve cinsel ötekiliğe gösterilen hoşgörü, "*philosophes*'ların ve aydın gezginin açık fikirliliğinin nihai sınavı" olagelmiştir. (Melman, 1992: 70, a.b.ç.) Dolayısıyla, doğa yasasının din cenderesine kafa tutuşu ile bireysel özgürlüğün ve tatminin meşru bir siyasal amaç olarak ortaya çıkışının, cinselliğe birdenbire söylemsel önem kazandırmaması olanaksızdı. Bu koşullarda Lady Montagu ile Lady Craven, kendi iktisadi istikrarsızlıkları ve özgürlükten yoksunluklarına (her iki kadın da zaman içinde kocalarından ayrılmışlar, ancak bağımsız geçim kaynakları bulunmadığından onların merhametine kalmışlardır) yaptıkları eleştirileri, Şark'ta cinsel özgürlük imgesiyle ifade etmişlerdir.

İlginçtir, yüz yıl sonra Şark cinselliği değişmecesi tam tersi amaçla kullanılacaktır: "Augustus dönemi İngilizleri için 'özgürlük' ruhsattır, doğal cinsel dürtüleri tatmin etme özgürlüğü. Victoria döneminde ise evlilik içinde *seksten* özgür olmaktır, kadının kendi alanı içindeki *mahremiyeti* ve kendi bedeni üzerindeki denetimi." (Melman, 1992: 111, 87-8) Bu defa başrolde olan, Lady Craven'ın, geleneksel olarak zevcenin yalnız kalmak istediğini belirtmek üzere haremin girişine konduğunu anlattığı terliklerdir. 19. yüzyıl İngiliz kadınına Şarklı emsali daha özgür görünüyordu ama, peçesinin arkasına saklanıp seks peşinde koşabildiği için değil, terliklerinin arkasına saklanıp seksten kaçınabildiği için. Cinselliğin söylemsel kullanılımı gerçekten olağanüstü değişkenlik arz etmiştir.

22 Buna karşın şarkiyatçı söylemin ana motiflerinden birinin, Şark erkeklerinin kıskançlığı ve harem kadınları arasındaki rekabet olması dikkate değer.

SONUÇ
MEKÂNIN DEĞİŞEBİLİRLİĞİ

Bir insanın kendi bedeninin, hatta kendi zihinsel yaşamının bazı parçalarının –algılarının, düşüncelerinin ve duygularının– ona yabancı geldiği, kendi benliğine [ego] ait değilmiş gibi göründüğü durumlar vardır; öte yandan kendi benliğinden kaynaklandıkları açık olan ve onun tarafından onaylanması gereken şeyleri dış dünyaya atfettiği durumlar da vardır. O halde kendi benlik duygumuz dahi arızaya maruz kalabilir ve benlik sınırları değişmez değildirler. (Freud, 1961: 13)[1]

Herhangi bir mekânı o mekân yapan etmenlerin bir kısmını oluşturan özgül toplumsal ilişkiler karışımı, hiçbir şekilde bu mekânın kendisi tarafından tümüyle içerilmez. Ötesine uzanan ilişkileri de kapsıyor olması önemlidir; yereli oluşturanın bir parçası olarak küresel, içerinin bir parçası olarak dışarısı. Böyle bir mekân görüşü, herhangi bir içsel tarih veya zamanötesi kimlik iddiasını imkânsız kılar. Mekân kimlikleri daima gayri sabit, çekişmeli ve çoğuldurlar. (Massey, 1994: 5)

Bu incelemede cinselliğin, Avrupalı olmayanların ötekiliğini ortaya koymak suretiyle Avrupa'nın ötekilik mekânlarının inşasında önemli bir rol oynadığını savundum. Bu ötekilik mekânları da Avrupa'nın kendini anlamlandırmasına, yani kendi kimliğini ve dünyadaki yerini tanımlamasına araçlık etmişler, aynı zamanda sömürgeciliğin içinde kavranabilir olduğu ve metropol öznelerinin sömürgeciliğin hizmetine koşulduğu mekânsal imgelemi kurmuşlardır.

---

1 Doğrusunu söylemek gerekirse, Freud'un alıntısını bağlamı dışında verdiğimi belirtmeliyim. Bu metinden hemen önce gelen cümlede şöyle denmektedir: "Patoloji bize, benlikle dış dünya arasındaki sınır çizgilerinin belirsizleştiği veyahut hatalı bir biçimde çizildiği birçok durum göstermiştir." Elbette burada patolojilerden değil, genel olarak topluluk üyelerinin kendilerini ve gruplarının sınırlarını tanımlamakta takip ettiklerine inandığım yoldan bahsediyorum.

Ortaçağ İslam aleyhtarı polemiklerinden; 17. yüzyılın kurgusallaştırılmış Osmanlı sarayı, 18. yüzyılın Pasifik Adaları ve 19. yüzyılın "karanlık kıta" betimlemelerine; oradan da insanlarla başka gezegenlerden gelme yaratıklar arasındaki cinsel ilişkileri anlatan çağdaş bilimkurgu öykülerine (Heldreth, 1986) kadar, cinsellik ve ötekilik, Avrupalı imgeleminde tarih boyunca birbirine dolaşık bir halde var olmuştur. Ancak bu örnekçe Avrupa ile sınırlı değildir: Bunun evrensel bir değişmez oluşturduğunu savunacak değilim ama, "öteki"nin cinselleştirilmesinin örnekleri başka toplumlarda da mevcuttur. Örneğin, Müslüman dünyasını ele alalım. 12. yüzyılda yaşamış bir Suriyeli olan ve anıları Haçlılar devrinde Akdeniz'in doğu sahiline fevkalade ilginç bir bakış sunan Üsâme bin Munkız, Hıristiyan erkeklerinin cinsel meselelerde kıskançlıktan yoksun olduklarını iddia etmiştir; bunun kanıtı olarak anlattığı hikâyeye göre ise, cinsel organındaki kılları aldırtan bir Frenk şövalyesi sonuçtan o kadar memnun kalmıştır ki, karısını getirtip (erkek) hamamcının aynı işlemi ona da uygulamasını istemiştir. (Üsâme bin Munkız, 1987: 165-6) Avrupa'ya giden birçok Müslüman gezgin, Batılı kadınların ahlaksızlığından dem vurmuş, bunun kanıtı olarak ise kadınlarla erkeklerin toplumda özgürce kaynaşmalarını, birlikte sohbet edip, içki içip, hatta bedenlerini birbirlerine yaklaştıracak şekilde dans etmelerini göstermiştir.[2] 18. yüzyıl Osmanlı şairi Enderunlu Fâzıl Bey, çeşitli uluslardan erkeklerle kadınların sözde cinsel kişilikleri üzerine uzun uzadıya durmuş, Konstantinopolis'teki Frenk kadınlarının bıyığı henüz terlememiş gençlere düşkün, Boşnak kadınlarının cinsel bakımdan soğuk, Şamlı kadınların ise erdemden tamamıyla yoksun olduğunu iddia etmiştir. (Mathers, 1930: 1: 167, 182-3) Cinsellik, Sünnilerle Şiiler arasındaki karşılıklı ithamlar ve hakaretler için bir dağarcık teşkil etmiş, örneğin Türkiye Sünnileri Alevi azınlığı mum söndü ayinleri düzenlemek ve aile içinde cinsel ilişki kurmakla suçlamışlardır.[3] Daha çağdaş bir örnek, Tayyib Salih'in *Mevsimü'l-hicre ilâ eş-şimal* [Kuzeye Göç Mevsimi] adlı romanıdır ki, İngiliz sömürgeciliği eliyle ülkesine yapılan haksızlıkları, İngiliz kadınlara karşı şiddet uygulayarak tazmin etmek çabasında olan bir Sudanlı erkeğin öyküsünü anlatmaktadır; açıkça siyasal-askeri bir dille ifade edilen cinsel serüvenleri onu giderek cinayete ve sonunda

2 Lewis, 1982: bölüm 11'de buna birçok örnek verilmiştir. Hıristiyan kadınlarının ilk Osmanlı romanlarında hem cinsellik nesnesi, hem de cinsel tehdit olarak temsil edilmesi hakkında bkz. Parla, 1990.

3 Aleviler tarafından düzenlendiği iddia edilen sefahat cümbüşlerine "mum söndü" adı verilir; aile içi cinsel ilişkiye ise, bazı Aleviler tarafından giyilen kızıl başlıktan türetilen bir isimle, "kızılbaşlık" denir.

kendi kendini yok etmeye sürükler.[4] Ve günümüz Türk gazetelerinde Batı'nın bir cinsel serbestlik cenneti/cehennemi olarak temsil edilişi sık sık karşımıza çıkar: Bu imge, yabancı kadınların düşük ahlak düzeyini kınamak bahanesiyle üstsüz Batılı turistlerin sonu gelmez fotoğraflarının yayımlanışını gerekçelendirmeye yarar çoklukla.

O halde bu izlek, yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi diğer bağlamlarda da mevcut olmuştur ama benim buradaki ilgi odağım Avrupa'nın ötekilik söylemleridir. Shields'in yazdığı gibi, "Mekânlar ve yerler, gerçek mekân ilişkileri dünyasından aktarılarak simgesel kültürel anlamlandırmalar alanında cisimlendirilirler. Bu kültürel mekân-imgelerin izleri, tarih içindeki popüler kültürlerin çerçöpü içine de bırakılırlar: Kartpostallar, reklam imgeleri, şarkı sözleri, romanların geçtikleri yerler. Hatta bir mekânla bağlantılı olan böyle imgelerin, zaman içinde, mekânın gerçek özyapısının gösterenleri olarak kabul edilegelmeleri bile mümkündür." (Shields, 1991: 47) Kitapta işte bu kültür ürünlerini, cinselliğin yabancıbilgisel söylemde büründüğü birçok farklı biçimi –kendini veren kadından şiddet kullanan erkeğe, tehditkâr kadından kadını erkeğe– vurgulayarak gözden geçirmeye çalıştım. Her bir biçimin Avrupa'nın dünyanın geri kalanıyla olan ilişkilerindeki belirli bir durumla bağlantılı olması nedeniyle, bu değişkenliği açıklamanın kolay olduğu savunulabilir. Bu elbette doğru olmakla beraber konu dışında kalmaktadır. Hedefim her bir değişmeceyle "maddi" varoluş koşullarını ilişkilendirmek değil, cinselliğin ben ile öteki arasında ve "bura" ile "ora" arasında sınırlar çizmek üzere nasıl araçsallaştırıldığını vurgulamaktır. Cinselliğin yabancıbilgisel (veya ötekilikçi) söylemdeki işlevi, sık sık iddia edildiği gibi *salt* dişi/edilgen bir alana nüfuz eden erkek/etken sömürgeci imgesini kurmak ya da salt baskının beyaz kadınlığın korunması olarak doğallaştırılabileceği bir olağanüstü hal durumu yaratmak değildi. Hem bunların her biriydi, hem de bunlardan fazlaydı. "Öteki"nin cinselliği bir mekân teknolojisiydi; işlevi farklılığın mekânsallaştırılması, mekânın farklılaştırılmasıydı. İnanıyorum ki son derece çeşitlilik arz etmesine rağmen bazı bakımlardan büyük ölçüde bir bütünlük teşkil eden bir bilgi ve temsiller toplamının temelinde yatan işte budur.

Ancak kimliğin, ötekiliğin ve mekânın inşası başlı başına bir amaç değil, sadece bir araçtır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de "öteki" imgeleri hegemonya kurmaya yönelik uygulamalara destek olarak kullanmaktadır. Örneğin çok seyirci toplayan *Rising Sun* [Doğan Güneş]

4 Bu romanın güzel bir yorumu için bkz. Makdisi, 1994.

(1993) adlı filmde cinsel göstergeler –dağınık bir yatağın dört köşesine bağlanmış kayışlar gibi– Japonya aleyhtarlığının hizmetine koşulmakta, Japonları yalnız Amerikan iş dünyasını devralmaya hazırlanan bir iktisadi "sarı tehlike" olarak değil, aynı zamanda bir cinsel "öteki"ler ulusu olarak göstermektedirler. Gerçi hem bu cinsel "sapıklığın", hem de filmin senaryosunun temelini oluşturan cinayetin sonuçta beyaz Amerikalıların işi olduğu anlaşılır ama, o safhaya gelinene kadar hasar çoktan verilmiştir. Çok daha kötüsü, Sırp milliyetçileri tarafından yakın zamanda Bosna Hersek'te gerçekleştirilen soykırımın doruk noktasında, Nada Todorov adında bir Sırp akademisyeni kurbanları suçlamaya kalkışmış, onları cinsel gelişimleri nedeniyle yaratılıştan şiddete eğilimli olarak göstermiştir:

> Askeri basın tarafından yansıtılan tahliline göre, Müslümanların çocukluklarında okumuş olması gereken geleneksel *Bin Bir Gece Masalları*'nın özel bir sorumluluğu vardır, zira bu öyküler, Hıristiyanlara işkence edip onları öldürmeleri için Müslümanlara "bilinçaltı komutlar" vermiştir. Todorov'un açıklamalarına göre: "Bu öyküler erotizmle dolu olduğundan, onların [Müslümanların] bunları ergenlik çağında dikkatle okuduğu kesindir ve öykülerin bu kişilerin kişilikleri üzerindeki etkisi açıkça ortadadır. Bosna-Hersek'te canavarca davranışlarda bulunurken, kişiliklerinin bilinçli, bilinçaltı ve bilinçdışı düzeyleri iş başındaydı." (Aktaran Cigar, 1995: 70)[5]

Tecavüzcülerin kendi kötü eylemlerini kurbanlarına atfettikleri, gerçekliğin bu arsızca çarpıtılışı, araçsallaştırılmış cinselliğin gücünü göstermektedir. Keza İsrail'de de yerleşimcilerle siyasal müttefiklerinin sağcı söylemi, güya Yahudi kadınlarına yönelik Arap erkek tehdidini benzer şekilde istismar etmiştir. (Shipler, 1986: 292-5)[6] Aslına bakılırsa, o durumda cinselliğin bir mekân teknolojisi olarak işlevi iki kat sinsicedir, zira İsrail'in "ötekilik mekânı" kendisinden fiziksel anlamda farklı değildir, ancak *bu şekilde inşa edilmesi* gerekmektedir. Cinsel bir tehdit tarafından nitelenen bir ötekilik mekânının yaratılması, mantıksal olarak herhangi böyle bir tehditten muaf olan bir mekânın oluşturulmasını gerektirir ki "öte-

---

5 Bu gülünç iddiayı ciddi bir çürütmeyle onurlandırmaya niyetim yok ama, *Bin Bir Gece Masalları*'nın Sırpça-Hırvatça-Boşnakça diline ancak çok yakın geçmişte çevrilmiş olduğunu belirteyim hiç olmazsa. Todorov'un akıl almaz iddiası, Sırp milliyetçileri tarafından yürütülen ve Boşnak ve Hırvat kurbanlarının sayısı on binlerle ifade edilen sistemli tecavüz kampanyası bağlamına yerleştirilmelidir.

6 İsrail yazınında bu motif üzerine bir yorum denemesi için bkz. Shammas, 1994: 167-73; ve daha geniş ölçekte İsrail yazınında Arap imgeleri konusundaki çok sayıda çalışmalar.

ki" doğası icabı tehditkâr addedildiği için ancak onun *bedenen* mekândan sürülüşüyle gerçekleştirilebilir.

Yüzyılımızdaki iletişim patlaması, cinselleştirilmiş ırksal ve coğrafi kalıpların –yalnız romanlarda değil, sinemada ve diğer kitle iletişim araçlarında da– varlığını sürdürmesi üzerinde pek etkili olmamış gibi görünmektedir.[7] Yani "ötekiler"in daha iyi tanınması, onların temsilinde kullanılan cinsel veya diğer değişmecelerde önemli değişikliklere yol açmamıştır. Ancak, yerküre üzerindeki herhangi bir noktanın "gerçekliği" bir zamanlar ne olmuş olursa olsun, şurası kesindir: Sömürgeciliğin verdiği hasarlar, çokuluslu kapitalizmin gelişimi, harita üzerindeki her bir noktanın adım adım dünya ekonomik sistemine dahil edilmesi, elektronik iletişim araçlarının icadı ve bunların her yere amansızca nüfuz edişleri, savaşlar ve göçler, onu geri dönüşü olmayan bir tarzda değiştirmiştir. Yine de, mekân imgeleri varlığını sürdürmektedir. Sürdürmektedir, çünkü "değişiklik, sadece söylenin ayarlanmasını, uygun olmayan imgelerin 'temizlenmesini' ve yerlerine yenilerinin yerleştirilmesini değil, mitolojinin bütünüyle yeniden yapılandırılmasını ve ideolojinin temsilinde kullanılan yeni mecazların geliştirilmesini gerektirmektedir." (Shields, 1991: 256) Değişikliğin deneyimsel değil, epistemolojik olması lazımdır.

Gramsci'nin izinden giderek toplumu bir arada tutan "sıva" olarak nitelendirilebilecek olan ideoloji, toplumu parçalamak tehdidini içeren farklılıkları veya düşmanlıkları sınırlamak, onları kontrol altına almak işlevini görür ve bunu yapmasının en etkili yolu, kendine özgü farklılıklar inşa etmek, yani farklılığa sahip çıkarak onu egemen güçlerin dayattığı koşullara uygun olarak yeniden inşa etmektir. (Williamson, 1986: 100)[8] Örneğin, ırkçılığı ele alalım: En büyük yararı, siyasal ve toplumsal bakımdan yönlendirilmiş tavırların –özellikle var olan toplumsal eşitsizlikleri meşrulaştıran düşünce tarzlarının– başlangıç noktası değil, sonradan gelen gerekçesi olmaktır. Dolayısıyla, örneğin köleliğin barbarca, insanlık dışı bir uygulama olduğu ortaya serildiğindedir ki, kazara kara derili olmuş bulunan kurbanlarının "aşağılığı", kullanışlı bir fikir haline gelmiştir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, ancak ırkın saydamlığı artık varsayılmaz hale geldiğinde, o ana kadar doğal görünen ırklar arası tahakküm ve itaat ilişkileri artık doğal görünmez olduğunda ırka bir söy-

---

7 Örneğin bkz. Feret, 1984; Shohat, 1990.

8 Örneğin Levy'nin antropoloji üzerine yazdığı gibi "evrensellik, ardında ırksal ötekine yeni bir hiyerarşi içinde boyun eğdirmek üzere yeni bir üstünlükçü mantığın pusuya yattığı elverişli bir kurgu, hatta yanılsamadır." (Levy, 1991: 52) Ayrıca bkz. Laclau, 1977: 161.

lemsel araç olarak başvurulması işe yaramıştır. (Ridley, 1983: 78; Sharpe, 1993: 5)

Kısacası, farklılıklar, var olan toplumsal-iktisadi dengesizlikleri örtbas etmek veya meşrulaştırmak amacıyla söylemsel olarak üretilirler. Bhabha'nın yazdığı üzere, "sömürgeci öznenin söylemde inşası ve sömürgeci iktidarın söylem yoluyla uygulanması, farklılık biçimlerinin –ırksal ve cinsel– eklemlendirilmesini gerektirir. Bedenin daima aynı anda (birbiriyle çelişen şekillerde de olsa) hem haz ve tutku ekonomisine, hem de söylem, tahakküm ve iktidar ekonomisine nakşedilmiş olduğu kabul edilirse, böylesi bir eklemlendirilme can alıcı bir önem kazanır." (Bhabha, 1994: 67) Toplumsal olarak inşa edilmiş mekân, bu süreçte merkezi bir role sahiptir.

İnsanlar arasındaki farklılıklarla mekânlar arasındaki farklılıklar karşılıklı olarak birbirini destekler ve pekiştirirler; bu nedenle ideoloji, mekân temsillerinden yardım görebilir. Mekân salt düşüncenin alanı değildir, siyasal uygulamaların ayrılmaz bir parçasıdır da zira kişiler gerçeklerden çok, bu gerçekler hakkındaki algılarına göre hareket ederler. Dolayısıyla, coğrafi verileri dolayımlandıran toplumsal olarak inşa edilmiş kavrama/anlamlandırma yapıları, insan eylemlerini biçimlendirirler. (Shields, 1991: 30; Lefebvre, 1991: 26) Temsilin gücü buradadır: Sanat gibi, sadece anlam ifade etmekle kalmaz, *eylemde bulunur*.

Mekânın toplumsal üretimi ve farklılığın inşasındaki işlevini yerine getirmesi yalnız iktidar ilişkilerini yansıtmakla kalmaz, onları üretir ve yeniden üretir. Yani mekânsal farklılaşma yalnız toplumsal süreçlerin bir sonucu olmakla kalmaz, toplumun ve hâkim toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesindeki kurucu öğelerden biridir de. (Massey, 1984: 300)[9] Fakat eğer toplumsal olarak inşa edilmiş mekân, iktidar ve tahakküm uygulamasıyla böylesine yakından bağlantılıysa, aynı zamanda mücadelenin ve direnişin de hem sahası, hem de aracı olmalıdır: Soja'nın ifade ettiği gibi, "somut mekânsallık –gerçek insan coğrafyası– bu nedenle toplumsal üretim ve yeniden üretim mücadeleleri için, ya var olan mekânsallığın devamlılığının sağlanmasını ve pekiştirilmesini ya da önemli yeniden yapılandırma ve/veya kökten dönüştürmeyi amaçlayan toplumsal uygulamalar için bir çekişme alanıdır." (Soja, 1989: 130) Toplumsal mekânsallığın anlaşılması –yani toplumca üretilen anlamlandırma sistemlerinin fiziksel mekânla,

9 Bu Marksist coğrafyada yaygın bir izlektir. Aynı savın toplumsal cinsiyet hakkında da ortaya konulmuş olması dikkate değer; bkz. Kelly, 1984: 61; Barrett, 1985. Marksist ve feminist coğrafyanın çakışması ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde mekânın rolü hakkındaki görüşleri için bkz. Rose, 1993: 117-22. Toplumsal cinsiyetin yeniden üretilmesinde mekânın rolü hakkında bkz. Massey, 1994.

toplumsal açıdan yararlı olan bazı işlevleri yerine getirecek şekilde eklemlendirilmesinin kavranması– mekânsallığın tahakküm ve boyun eğdirme ilişkilerinin kurulmasına ve doğallaştırılmasına nasıl katıldığının su yüzüne çıkartılmasına yardımcı olabilir ve böylelikle köklü toplumsal değişimin yolunu açabilir. (Keith ve Pile, 1993: 225)

Bu yüzden, elinizdeki kitap gibi çalışmaların salt "temsilin temsilleri" olmanın biraz ötesine geçtiğini, aynı zamanda bir miktar özgürleştirme gizilgücüne sahip olduklarını ümit ediyorum. Foucault, "kişinin kendi tarihini düşünmesinin, düşünceyi, sessizce düşündüklerinden ne ölçüde özgür kılabileceğini ve böylece farklı düşünmesine olanak sağlayabileceğini öğrenmek" üzere yola çıktığını yazmıştır. (Foucault, 1978-85, 2: 9)

Tarih yazmak, değişimin kaydını tutmaktır; değişimin kaydını tutmak ise, gerçekliğin her zaman bugünkü gibi olmadığını, dolayısıyla da her zaman bugünkü gibi olmayabileceğini göstermektir: "ancak geçmişin farklılığı, 'öteki'nin nakşedilmesinin değişken olduğunu gösterebilir ve kültürümüzün böylesine saplantılı bir biçimde reklamlarda, filmlerde, kurguda vb. yansıttığı imgelerin mümkün olanı tüketmediğinin bilincine varılmasının önünü açabilir. Tüm nakşetmeler ve meşrulaştırmalar insan elinden çıkmadır ve gelecek, illa bugün gibi olmak zorunda değildir." (Boheemen, 1987: 43) Ancak kalıpların sabit olmadığı, birbirine taban tabana zıt fikirlerin farklı zamanlarda inançlarının doğruluğuna eşit derece inanmış olan farklı kişiler tarafından savunulduğu gösterilmek suretiyle şu yalın gerçek kanıtlanabilir: Kalıplar ancak belirli söylem ağları içinde bir anlam ifade ederler ve daima varlıklarını belirli toplumsal koşullara borçludurlar. Dolayısıyla da, değişmeleri mümkündür.

Mekân için de bu böyledir. Huggan'ın yazdığı gibi, "haritanın güya 'nakşedilmemiş' bir yeryüzünü sistematik olarak nakşetmesi... onu alternatif mekânsal görünümleri örten bir yazboz tahtası olarak gözler önüne serer ki, bu görünümler gün ışığına çıkarıldığında hem dünyaya bakış açılarının çoğulluğunu, hem de tek bir dünya modelinin yetersizliğini gösterirler." (Huggan, 1990: 128) Tüm haritalarımız, mekânsal olarak düzenlenmiş bilgi hazinemiz, bu nedenle, uzun bir yazmalar ve bozmalar zincirinde tek bir halkayı temsil etmekten öteye gitmezler. Fakat en değer verdiğimiz mekânsal gerçeklerimizin değişebilirliğini teslim etmek de, bunların dayanak oluşturduğu tahakküm uygulamalarını kösteklemenin en emin yoludur. Bu çalışmayı üstlenmem, esinini işte bu inançtan almıştır.

KAYNAKÇA

Adorno, Rolena. "El Sujeto colonial y la construccion cultural de la alteridad" *Revista de critica literaria latinoamericana* 14, 28 (1988): 55-68.

Ahmed, Leila. "Western Ethnocentrism and Perceptions of the Harem". *Feminist Studies* 8 (1982): 521-34.

Aijaz Ahmad. *In Theory: Classes, Nations, Literatures*, Londra ve New York: Verso, 1992. [Türkçe çevirisi: *Teoride Sınıf, Ulus, Edebiyat*, Çev. Ahmet Fethi, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995.]

Aït Sabbah, Fatna [Fatima Mernissi'nin takma adı]. *La Femme dans l'inconscient musulman*. Paris: Éditions Albin Michel, 1986. Önceki baskının İngilizce çevirisi: *Woman in the Muslim Unconscious*. Çev. Mary Jo Lakeland. New York: Pergamon Press, 1984. [Türkçe çevirisi: *İslam'ın Bilinçaltında Kadın*, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.]

Ali, Muhsin Jassim. *Scheherazade in England: A Study of Nineteenth-Century English Criticism of the "Arabian Nights"*. Washington: Three Continents Press, 1981.

Allgrove, George. *Love in the East*. Londra: Anthony Gibbs & Phillips, 1962.

Alloula, Malek. *The Colonial Harem*. Çev. Myrna Godzich ve Wlad Godzich. Giriş yazısı: Barbara Harlow. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986.

Allport, Gordon W. *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1954.

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londra: Verso, 1983. [Türkçe çevirisi: *Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 1995.]

Anderson, Kay ve Fay Gale, haz. *Inventing Places: Studies in Cultural Geography*. Melbourne: Longman Cheshire; y.y.: Halstead Press, John Wiley & Sons, Inc., 1992.

Anon. [Lord George Herbert?]. *A Night in a Moorish Harem*. Paris: Isidore Liseux, 1909.

Anon. *Arabian Love Tales: Being Romances Drawn from the Book of the Thousand Nights and One Night*. (Fransızca'dan) çev. [Edward] Powys Mathers. Londra: The Folio Society, 1949.

Anon. *Der persische Dekameron.* Giriş yazısı: Franz Blei. Vienna ve Leipzig: Verlag für Kulturforschung, 1927.

Anon. [Mouchet de Troyes]. *Dictionnaire contenant les anecdotes historiques de l'amour, depuis le commencemen du monde jusqu'a ce jour.* 5 cilt. Troyes: Gobelet, 1811.

Anon. *Liebesgeschichten des Orients.* Giriş yazısı: Franz Blei. Hannover: Paul Steegemann Verlag, 1922.

Anon. *Eastern Love Stories: Classic Tales of Oriental Love.* New York: Shakespeare House, 1951.

Anon. Anon. From a Turkish Harim. Çev. John C. Kraemer. New York: [The Lotus Society], 1930.

Anon. Anon. *Geschichten der Liebe aus den tausendundein Nächten. Wiesbaden: Insel-Verlag, 1953.*

Anon. La Rose d'Amour; or the Adventures of a Gentleman in Search of Pleasure.. *The Pearl: a Journal of Facetiae and Voluptuous Reading* 8-16 (1880) içinde tefrika edilmiştir. Yeniden basımı: 3 cilt bir arada. Giriş yazısı: Jack Hirschman. North Hollywood: Brandon House, 1967.

Anon. *L'Art d'aimer a travers les âges et les littératures,* Cilt I: *En Orient: Anthologie des maîtres de la littérature orientale.* Paris: Les Éditions Georges-Anquetil, t.y. [1920 civarı].

Anon. *La Fleur lascive orientale.* Çeviri Jean-Adolphe Decourdemanche'a atfedilmektedir. Y.y.: L'Astrée, 1955.

Anon. [Tifâşî?]. *Le Livre de volupté (Bah Nameh).* Çev. Abdul-Haqq Efendi. "Erzeroum: Qizmich-Aga, Libraire-Éditeur, t.y." [Brüksel: Jules Gay, 1878-79 civarı].

Anon. *Les Ruses des femmes (Mikri-zenan), et extraits du Plaisir après la peine (Feredj bad chiddeh).* Çev. J.-A. [Jean-Adolphe] Decourdemanche. Paris: Ernest Leroux, Éditeur, 1896. İngilizce çevirisi: *The wiles of women.* (Fransızca'dan) çeviren J. [John] Mills Whitham ve S.F. Mills Whitham. New York: Lincoln Mac Veagh, Dial Press, 1929.

Anon. *Die Liebesgeschichten des Orients: Aus den tausend Nächten und der einen Nacht.* Çev. Carl Theodor Ritter von Riba. Berlin ve Leipzig: Wilhelm Borngräber Verlag, t.y. [1920 civarı].

Anon. [Pigeon de Saint-Paterne?]. *L'Odalisque: Ouvrage traduit du Turc* "Constantinople: Ibrahim Bectas, 1779". İngilizce çevirisi: *The Odalisque by Voltaire* [Voltaire'in Yapıtı Olan Odalık]. Çev. M. Clyboret. Y.y.: Privately printed for The Voltaire Society, 1928.

Anon. *Marché aux esclaves et harem: épisode inédit de la piraterie barbaresque au XVIIIe siècle.* Paris: Ernest Leroux, Éditeur, 1875.

Anon. *Memoirs of a Harem Girl: the Story of Aisha, a Woman of Tangier, an Erotic Masterpiece Long Suppressed.* Çev. ve haz. Ary Caldwell Phillips. New York: Tower Books, 1968.

Anon. ["Walter"]. *My Secret Life.* 11 cilt. [Amsterdam]: y.e.y., 1890 civarı. Yeniden basımı: New York: Grove Press, 1966.

Anon. *Nights of the Rajah; or the Indian Loves of Captain Charles de Vane.* Giriş yazısı: Richard Manton. New York: Grove Press, 1983.

Anon. *The Amatory Adventures of the Lustful Turk, or Lascivious Scenes in a Harem.* New York: Warner Books, 1984.

Anon. *The Amorous Memoirs of Captain Charles de Vane: Being the Military and Amorous Reminiscences of Captain Charles de Vane, Royal Sussex Regiment.* Giriş yazısı: Richard Manton. New York: Grove Press, 1982.

Anon. *The Arabian Droll Stories.* Çev. Carlo De Fornaro. New York: [The Lotus Society], 1929.

Anon. *The Pleasures of Cruelty, being a Sequel to the Reading of Justine et Juliette by The Marquis de Sade.* New York: Grove Press, Inc., t.y.

Anon. *Traffic in Women, including Detailed Descriptions of the Customs and Manners of the White Women Slaves and Wives of Asia, Turkey, Egypt, etc.* Hiçbir yayın bilgisi yok.

Anon. [William Rufus Chetwood?]. *The Voyages and Adventures of Captain Robert Boyle in Several Parts of the World, intermix'd with the Story of Mrs. Villars, an English Lady with whom he made his Surprizing Escape from Barbary.* Londra: John Watts, 1726.

Apollinaire, Guillaume, Fernand Fleuret ve Louis Perceau. *L'Enfer de la Bibliothèque Nationale: Icono-bio-bibliographie descriptive, critique et raisonnée, complète à ce jour de tous les ouvrages composant cette célèbre collection, avec un index alphabétique des titres et noms d'auteurs.* Paris: Mercure de France, 1913.

Apter, Emily. "Female Trouble in the Colonial Harem.". *Differences: a Journal of Feminist Cultural Studies* 4, 1 (1992): 205-224.

Armstrong, Hamilton Fish. *Where the East Begins.* New York ve Londra: Harper & Brothers Publishers, 1929.

Armstrong, Nancy. *Desire and Domestic Fiction: a Political History of the Novel..* New York ve Oxford: Oxford University Press, 1987.

Armstrong, Meg. "'A Jumble of Foreignness': The Sublime Musayums of Nineteenth-Century Fairs and Expositions". *Cultural Critique* 23 (1992-93): 199-250.

Arnold, David. *Colonizing the Body: State Medicine and Epidemic Disease in Nineteenth-Century India.* Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California Press, 1993.

[Ashbee, Henry Spencer] Pisanus Fraxi [takma ad]. *Index Librorum Prohibitorum: Being Notes Bio- Biblio- Icono- graphical and Critical on Curious and Uncommon Books..* Londra: Privately printed, 1877.

[Ashbee, Henry Spencer] Pisanus Fraxi [takma ad]. *Centuria Librorum Absconditorum: Being Notes Bio- Biblio- Icono- graphical and Critical on Curious and Uncommon Books.* Londra: Privately printed, 1879.

[Ashbee, Henry Spencer] Pisanus Fraxi [takma ad]. *Catena Librorum Tacendorum: Being Notes Bio- Biblio- Icono- graphical and Critical on Curious and Uncommon Books.* Londra: Privately printed, 1885.

Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin. *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures.* Londra ve New York: Routledge, 1989.

Auldjo, John. *Journal of a Visit to Constantinople, and Some of the Greek Islands, in the Spring and Summer of 1833.* Londra: Longman, Rees, Orme, Brown, Green, and Longman, 1835.

Azim, Firdous. *The Colonial Rise of the Novel.* Londra ve New York: Routledge, 1993.

Bachelard, Gaston. *The Poetics of Space.* Çev. Maria Jolas. Önsöz: Etienne Gilson. New York: The Orion Press, 1964. [Mekânın Poetikası, Çev. Aykut Derman, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1996.]

Baecque, Antoine de. "The 'Livres remplis d'horreur': Pornographic Literature and Politics at the Beginning of the French Revolution,", *Erotica and the Enlightenment* içinde. Haz. Peter Wagner. Frankfurt am Main, Bern, New York ve Paris: Peter Lang, 1991. S. 123-165.

[el-Bağdâdî, Ebû Abdu'r-rahman Alî] al-Baghdâdî. Les Fleurs éclatantes dans les baisers et l'accolement. Bir giriş yazısıyla çev. René R. Khawam. Paris: Éditions Albin Michel, 1973.

Baker, Kathryn Hinojosa. "Delinquent Desire: Race, Sex, and Ritual in Reform Schools for Girls". *Discourse* 15, 1 (1992): 46-68.

Bakhtin, M.M. [Mihail Mihailoviç]. "Forms of Time and of the Chronotope in the Novel: Notes toward a Historical Poetics". *The Dialogic Imagination: Four Essays* içinde. Haz. Michael Holquist. Çev. Caryl Emerson ve Michael Holquist. Austin ve Londra: University of Texas Press, 1981. S. 84-258.

Balibar, Etienne. "The Nation Form: History and Ideology", *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities* içinde. Etienne Ba'ibar ve Immanuel Wallerstein. Çev. Chris Turner. Londra ve New York: Verso, 1991. S. 86-106.

Ballhatchet, Kenneth. *Race, Sex, and Class under the Raj: Imperial Attitudes and Policies and their Critics*, 1793-1905. New York: St. Martin's Press, 1980.

Bammer, Angelika, haz. *Displacements: Cultural Identities in Question.*. Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press, 1994.

Barbier, A.-E. [Antoine-Alexandre]. *Dictionnaire des ouvrages anonymes.* 4 cilt. Paris: P. Daffis, 1872-79. Yeniden basım: Paris: G.P. Maisonneuve & Larose, 1964.

Bardakçı, Murat. *Osmanlı'da Seks.* İstanbul: Gür Yayınları, 1992.

Barrett, Michèle. "Ideology and the Cultural Production of Gender", *Feminist Criticism and Social Change: Sex, Class and Race in Literature and Culture* içinde. Haz. Judith Newton ve Deborah Rosenfelt. New York ve Londra: Methuen, 1985. S. 65-85.

Barthes, Roland. *Mythologies.* Çev. Annette Lavers. New York: Hill and Wang,

1994. [Türkçe çevirisi: *Çağdaş Söylenler*, çev. Tahsin Yücel, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.]

Bassano (da Zara), Luigi. *I Costumi et i Modi Particolari de la Vita de Turchi.* [Roma: Antonio Blando Asolano, 1545]. Yeniden basım: Franz Babinger'in Giriş yazısıyla. Monaco di Baviera [Münich]: Max Hueber, 1963.

Basset, René, [haz.] *Mille et un contes, récits, & légendes arabes.* 3 cilt. Paris: Librairie Orientale et Américaine Maisonneuve Frères, 1924-27.

Başçı, K. Pelin. "Shadows in the Missionary Garden of Roses: Women of Turkey in American Missionary Texts", Deconstructing Images of 'The Turkish Woman' içinde. Haz. Zehra Arat. New York: St. Martin's Press, 1998. S. 101-23.

Baudet, Henri. *Paradise on Earth: Some Thoughts on European Images of Non-European Man.* Çev. Elizabeth Wentholt. New Haven ve Londra: Yale University Press, 1965.

Baudier (de Languedoc), Michel. *Histoire généralle du serrail, et de la Cour du Grand Seigneur Empereur des Turcs,* [İngilizceye *The history of the imperiall estate of the grand seigneurs (Büyük Senyörlerin Kraliyet Malikânesinin Tarihi)* başlığıyla çevrilmiştir]. Paris: Claude Cramoisy, 1624.

Baughman, Laurence Alan. *Southern Rape Complex: Hundred Year Psychosis.*. Atlanta: Pendulum Books, 1966.

Beauchamps, [Pierre-François Godart] de. *Histoire du Prince Apprius, extraite des Fastes du monde, depuis sa création. Manuscrit Persan trouvé dans la bibliothèque de Schah-Hussain, Roi de Perse, détrôné par Mamouth en 1722. Traduit en français par Monsieur Esprit.* Fransızca'ya çev. Monsieur Esprit]. Lahey: y.e.y., 1745.

Beckford, William. *Vathek. Three Gothic Novels* içinde. Haz. Peter Fairclough. Giriş yazısı: Mario Praz. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1987. S. 149-255.

Behdad, Ali. "The Eroticized Orient: Images of the Harem in Montesquieu and his Precursors" *Stanford French Review* 13, 2-3 (1989): 109-26.

Behdad, Ali. *Belated Travelers: Orientalism in the Age of Colonial Dissolution.* Durham ve Londra: Duke University Press, 1994.

Bell, David and Gill Valentine. "The Sexed Self: Strategies of Performance, Sites of Resistance", *Mapping the Subject: Geographies of Cultural Transformation* içinde. Haz. Steve Pile ve Nigel Thrift. Londra ve New York: Routledge, 1995. S. 143-57.

Bell, David ve Gill Valentine, haz. *Mapping Desire: Geographies of Sexualities.* Londra ve New York: Routledge, 1995.

[Benjamin ben Jonah]. *The Itinerary of Benjamin of Tudela.*. Eleştirel metin, çeviri ve yorum: Marcus Nathan Adler. Londra: Henry Frowde; Oxford University Press, 1907.

Berger, Peter L. ve Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality: a Treatise in the Sociology of Knowledge.* Garden City: Doubleday & Company, Inc., 1966.

Berry, Chris. *A Bit on the Side: East-West Topographies of Desire.* Sidney: Empress Publishing, 1994.

Betsky, Aaron. *Building Sex: Men, Women, Architecture, and the Construction of Sexuality.* New York: William Morrow and Company, Inc., 1995.

Bhabha, Homi K., haz. Nation and Narration. Londra ve New York: Routledge, 1990.

Bhabha, Homi K. "The Other Question: Stereotype, Discrimination and the Discourse of Colonialism". *The Location of Culture* içinde. Londra ve New York: Routledge, 1994. S. 66-84.

Biddiss, Michael D. *Father of Racist Ideology: the Social and Political Thought of Count Gobineau.* Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1970.

Blanch, Lesley. *The Wilder Shores of Love.* New York: Simon and Schuster, 1954.

Bloch, Iwan. *Anthropological Studies in the Strange Sexual Practises in All Races of the World.* Çev. Keene Wallis. New York: Falstaff Press, Inc., 1933.

Bloch, Iwan. *Anthropological and Ethnological Studies in the Strangest Sex Acts in Modes of Love of All Races Illustrated: Oriental, Occidental, Savage, Civilized.* Çev. Ernst Vogel. New York: Falstaff Press, Inc., 1935.

[Blunt, John Elijah, Mrs.] *The People of Turkey: Twenty Years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks, and Armenians, by a Consul's Daughter and Wife.* 2 cilt. Haz. Stanley Lane Poole. Londra: John Murray, 1878.

Blunt, Alison. *Travel, Gender, and Imperialism: Mary Kingsley and West Africa.* New York ve Londra: The Guilford Press, 1994.

Blunt, Alison ve Gillian Rose. "Introduction: Women's Colonial and Postcolonial Geographies", *Writing Women and Space: Colonial and Postcolonial Geographies* içinde. Haz. Alison Blunt ve Gillian Rose. New York ve Londra: The Guilford Press, 1994. S. 1-25.

[Bobovi, Albert]. "Topkapı Sarayı in the Mid-Seventeenth Century: Bobovi's Description". Çev. ve Giriş yazısı: C. [Carol] G. Fisher ve A. [Alan] Fisher. *Archivum Ottomanicum* 10 (1985 [1987]): 5-81.

Boheemen, Christine van. *The Novel as Family Romance: Language, Gender, and Authority from Fielding to Joyce.* Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1987.

Bolen, Carl van. *Erotik des Orients: Eine Darstellung der orientalischen Hochkulturen.* Teufen: Bücher des Lebens, 1955.

[Bon, Ottaviano] Robert Withers [Çev.]. *A Description of the Grand Signor's Seraglio, or Turkish Emperours Court.* Haz. John Greaves. Londra: Jo. Martin and Jo. Ridley, 1650.

Bonaparte, Marie. "Notes on Excision". Çev. John Rodker. *Female Sexuality* içinde. New York: International University Press, Inc., 1953.

Bongie, Chris. *Exotic Memories: Literature, Colonialism, and the Fin de Siècle.* Stanford: Stanford University Press, 1991.

Boone, Joseph A. "Mapping of Male Desire in Durrell's *Alexandria Quartet*". *The South Atlantic Quarterly* 88, 1 (1989): 73-106.

Borges, Jorge Luis. "Los traductores de las 1001 Noches". *Historia de la Eternidad* içinde. Buenos Aires: Emecé Editores, 1953. S. 99-134.

[Bougainville, Louis-Antoine de]. *Voyage autour du monde par la frégate du Roi la Boudeuse, et la flûte l'Etoile; en 1766, 1767, 1768 & 1769.* Paris: Saillant & Nyon, 1771. İngilizce çevirisi: *A Voyage Round the World. Performed by Order of His Most Christian Majesty, in the Years 1766, 1767, 1768, and 1769 by Lewis de Bougainville, Colonel of Foot, and Commodore of the Expedition, in the Frigate La Boudeuse, and the Store-ship L'Etoile.*. 2 cilt. Çev. John Reinhold Forster. Londra: J. Nourse and T. Davies, 1772.

Bouhdiba, Abdelwahab. *La Sexualité en Islam.* Paris: Presses Universitaires de France, 1975. İngilizce çevirisi: *Sexuality in Islam.* Londra ve Boston: Routledge & Kegan Paul, 1985.

Bourdieu, Pierre. *Outline of a Theory of Practice.* Çev. Richard Nice. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1977.

Bousquet, G.-H. [Georges-Henri]. *L'Éthique sexuelle de l'Islam.* Paris: Desclée de Brouwer, 1990.

Brantlinger, Patrick. *Rule of Darkness: British Literature and Imperialism, 1830-1914.* Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1988.

Bristow, Joseph. *Empire Boys: Adventures in a Man's World.* Londra: Harper Collins Academic, 1991.

Brodie, Fawn M. *The Devil Drives: a Life of Sir Richard Burton.* New York: W.W. Norton & Company, Inc., 1967.

Bronson, Bill. *Sexual Paradises of Earth: a Single Man's Guide to International Travel.* Southfield: BB Press, 1993.

Brontë, Charlotte. *Jane Eyre.* New York ve Londra: W.W. Norton & Co., 1971.

Brooks, Peter. *Body Work: Objects of Desire in Modern Narrative.* Cambridge, MA ve Londra: Harvard University Press, 1993.

Brown, Paul. "'This thing of darkness I acknowledge mine': *The Tempest* and the Discourse of Colonialism", *Political Shakespeare: New Essays in Cultural Materialism* içinde. Haz. Jonathan Dollimore ve Alan Sinfield. Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1985. S. 48-71.

Brown, Laura. *Ends of Empire: Women and Ideology in Early Eighteenth-Century English Literature.* Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1993.

Brownmiller, Susan. *Against Our Will: Men, Women and Rape* [Türkçe çevirisi: Cinsel Zorbalık, Cep Kitapları, 1984]. New York: Simon & Schuster, 1975.

Brunet, Gustave. *Imprimeurs imaginaires et libraires supposés: Étude bibliographique.* Paris: Librairie Tross, 1866.

Brunet, Gustave. *Dictionnaire des ouvrages anonymes, suivi des Supercheries littéra-*

ires dévoilées: Supplément à la Dernière édition de ces deux ouvrages. Paris: F.-J. Féchoz, Éditeur, 1889.

Bryk, Felix. *Voodoo-Eros: Ethnological Studies in the Sex-Life of the African Aborigines.* Çev. Mayne R. Sexton. New York: Privately printed, 1933.

Buber, Martin. "Afterword: the History of the Dialogical Principle.". Çev. Maurice Friedman. *Between Man and Man* içinde. Çev. Ronald Gregor Smith. Giriş yazısı: Maurice Friedman. New York: The Macmillan Company, 1965. S. 209-24.

Buonaventura, Wendy. *Serpent of the Nile: Women and Dance in the Arab World.* Londra: Saqi Books, 1989.

Burkitt, Ian. "The Shifting Concept of Self". *History of the Human Sciences* 7, 2 (1994): 7-28.

Burnaby, Fred. *On Horseback through Asia Minor.* 2 cilt. Londra: Sampson Low, Marston, Searle, and Rivington, 1877. [Türkçe çevirisi: *At Sırtında Anadolu*, Çev. Fatma Taşkent, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.]

Burroughs, Edgar Rice. *Tarzan of the Apes.* New York: Grosset & Dunlap, 1914.

Burton, R. [Roland], haz. *Venus Oceanica: Anthropological Studies in the Sex Life of the South Sea Natives.* New York: The Oceanica Research Press, 1935.

Burton, Richard [F.], Sir. *Love, War and Fancy: the Customs and Manners of the East, from writings on "The Arabian Nights".* Haz. Kenneth Walker. New York: Ballantine Books, 1964.

Burton, Richard [F.], Sir. *The Erotic Traveller.* Haz. Edward Leigh. Londra: The Ortolan Press, 1966.

Burton, Richard F., Sir. *A Plain and Literal Translation of the Arabian Nights' Entertainments, now entituled The Book of the Thousand Nights and a Night.* 10+7 cilt. Y.y.: Printed by The Burton Club, t.y. ("The Mecca Edition").

Burton, Richard [F.], Sir. *The Sotadic Zone.* New York: The Panurge Press, n.d.

Busia, Abena P.A. "Miscegenation as Metonymy: Sexuality and Power in the Colonial Novel." *Ethnic and Racial Studies 9*, 3 (1986): 360-72.

Busia, Abena P.A. "Silencing Sycorax: On African Colonial Discourse and the Unvoiced Female." *Cultural Critique* 14 (1989-90): 81-104.

Buzard, James. *The Beaten Track: European Tourism, Literature, and the Ways to Culture, 1800-1918.* Oxford: The Clarendon Press of Oxford University Press, 1993.

Byron, Lord [George Gordon Byron, Baron]. *Byron's Letters and Journals.* 12 cilt. Haz. Leslie A. Marchand. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1973-82.

Callan, Hilary ve Shirley Ardener, haz. *The Incorporated Wife.* Londra: Croom Helm; Oxford: Centre for Cross Cultural Research on Women, 1984.

Callaway, Helen. *Gender, Culture and Empire: European Women in Colonial Nigeria.* Urbana ve Chicago: University of Illinois Press, 1987.

Camille, Michael. *Image on the Edge: the Margins of Medieval Art.* Londra: Reaktion Books, 1992.

Campbell, Mary B. *The Witness and the Other World: Exotic European Travel Writing, 400-1600.* Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1988.

Camus, Albert. "The Adulterous Woman". *Exile and the Kingdom* içinde. Çev. Justin O'Brien. New York: Alfred A. Knopf, 1963. S. 3-33. [Türkçe çevirisi: *Sürgün ve Krallık*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları, İstanbul, 1997.]

Carby, Hazel V. "'On the Threshold of Woman's Era': Lynching, Empire, and Sexuality in Black Feminist Theory". *'Race,' Writing, and Difference* içinde. Haz. Henry Louis Gates, Jr. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1986. S. 301-16.

Carlyle, Thomas. "Chartism". *Past and Present, Chartism, and Sartor Resartus* içinde. New York: Harper & Brothers, Publishers, 1848. S. 299-386.

Carr, Helen. "Woman/Indian: 'The American' and His Others" [Kadın/Kızılderili: 'Amerikalı' ve ötekileri], *Europe and its Others: Proceedings of the Essex Conference on the Sociology of Literature, July 1984* içinde. Haz. Francis Barker, Peter Hulme, Margaret Iversen ve Diana Loxley. 2 cilt. Colchester: University of Essex, 1985. Cilt 2, s. 46-60.

Carr, David, *Time, Narrative, and History.* Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press, 1991.

Carter, Paul. *The Road to Botany Bay: An Essay in Spatial History* Boston: Faber and Faber, 1987.

Carter, Angela. *The Sadeian Woman and the Ideology of Pornography.* New York: Pantheon Books, 1988.

Carter, Erica, James Donald ve Judith Squires, haz. *Space and Place: Theories of Identity and Location.* Londra: Lawrence & Wishart, 1993.

Casanova, Giacomo, Chevalier de Seingalt [Giacomo Girolamo Casanova de Seingalt]. *History of My Life.* Çev. ve Giriş yazısı: Willard R. Trask. 6 cilt, 3 cilt halinde. New York: Harcourt, Brace & World, Inc., 1966-68.

Çelik, Zeynep ve Leila Kinney. "Ethnography and Exhibitionism at the Expositions Universelles". *Assemblage: a Critical Journal of Architecture and Design Culture* 13 (1990): 34-59.

Çelik, Zeynep. *Displaying the Orient: Architecture of Islam at Nineteenth-Century World's Fairs.*. Berkeley, Los Angeles ve Oxford: University of California Press, 1992.

Certeau, Michel de. *The Practice of Everyday Life.* Çev. Steven F. Rendall. Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California Press, 1984.

Certeau, Michel de. "Montaigne's 'Of Cannibals': the Savage 'I'.". *Heterologies: Discourse on the Other* içinde. Çev. Brian Massumi. Önsöz: Wlad Godzich. Minneapolis ve Londra: University of Minnesota Press, 1986. S. 67-79.

Chakravarti, Uma. "Whatever Happened to the Vedic Dasi? Orientalism, Nationalism and a Script from the Past". *Recasting Women: Essays in Colonial History*

içinde. Haz. Kumkum Sangari ve Sudesh Vaid. New Delhi: Kali for Women, 1989. S. 27-87.

[Chardin, Jean]. *Voyages de Monsieur le Chevalier Chardin, en Perse, et autres lieux de l'Orient*. 3 cilt. Amsterdam: Jean Louis de Lorme, 1711.

Chaudhuri, Nupur ve Margaret Strobel, haz. *Western Women and Imperialism: Complicity and Resistance*. Bloomington: Indiana University Press, 1992.

Chebel, Malek. *Encyclopédie de l'amour en Islam: Érotisme, beauté et sexualité dans le monde arabe, en Perse et en Turqui*. Paris: Éditions Payot & Rivages, 1995.

Chester, Suzanne. "Writing the Subject: Exoticism/Eroticism in Marguerite Duras's *The Lover and The Sea Wall. De/Colonizing the Subject: the Politics of Gender in Women's Autobiography*" içinde. Haz. Sidonie Smith ve Julia Watson. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1992. S. 436-57.

Chew, Samuel C. *The Crescent and the Rose: Islam and England during the Renaissance*. New York: Oxford University Press, 1937.

Cheyfitz, Eric. *The Poetics of Imperialism: Translation and Colonization from "The Tempest" to "Tarzan"*. New York ve Oxford: Oxford University Press, 1991.

Cigar, Norman. *Genocide in Bosnia: the Policy of "Ethnic Cleansing"*. College Station: Texas A&M University Press, 1995.

Cixous, Hélène. "Sorties: Out and Out: Attacks/Ways Out/Forays". *The Newly Born Woman* içinde. Haz. Hélène Cixous ve Catherine Clément. Çev. Betsy Wing. Giriş yazısı: Sandra M. Gilbert. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986. S. 63-132.

Cleland, John. *Memoirs of a Woman of Pleasure (Fanny Hill)*. 2 cilt. Londra: G. Fenton, 1749.

Cleugh, James. *Ladies of the Harem*. Londra: Frederick Muller, Ltd., 1955. Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskısı: *A History of Oriental Orgies: an Account of Erotic Practices Among the Peoples of the East and the Near East*. New York: Crown Publishers, Inc., 1968.

Clifford, James. "Introduction: Partial Truths". *Writing Culture: the Poetics and Politics of Ethnography* içinde. Haz. James Clifford ve George E. Marcus. Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California Press, 1986. S. 1-26.

Clissold, Stephen. *The Barbary Slaves*. New York: Barnes & Noble, 1977.

Cobb, Stanwood. *The Real Turk*. Boston, New York ve Chicago: The Pilgrim Press, 1914.

Colomina, Beatriz, haz. *Sexuality & Space*. New York: Princeton Architectural Press, 1992.

Conant, Martha Pike. *The Oriental Tale in England in the Eighteenth Century*. New York: The Columbia University Press, 1908.

Conrad, Joseph. *Heart of Darkness*. Haz. Robert Kimbrough. New York ve Londra: W.W. Norton & Co., 1988. [Türkçe çevirisi: *Karanlığın Yüreği*, Çev. Sinan Fişek, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1997.]

Corbey, Raymond. *Wildheid en Beschaving: De Europese Verbeelding van Afrika.* Baarn: Ambo, 1989.

Cornillon, Susan Koppelman. "The Fiction of Fiction". *Images of Women in Fiction: Feminist Perspectives* içinde. Haz. Susan Koppelman Cornillon. Bowling Green: Bowling Green University Popular Press, 1973. S. 113-30.

Cosgrove, Denis E. *Social Formation and Symbolic Landscape.* Totowa: Barnes & Noble Books, 1985.

Cosgrove, Denis ve Stephen Daniels, haz. *The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments* Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1988.

[Courthop, George, Sir]. *The Memoirs of Sir George Courthop, 1616-1685* [Sir George Courthop'un anıları, 1616-1685.] Haz. S.C. [Sophia Crawford] Lomas. *The Camden Miscellany.* Cilt 11. Londra: Offices of the Royal Historical Society, 1907. S. 91-157.

Crapanzano, Vincent. *Hermes' Dilemma and Hamlet's Desire: on the Epistemology of Interpretation.* Cambridge, MA ve Londra: Harvard University Press, 1992.

[Craven, Elizabeth, Lady]. *A Journey through the Crimea to Constantinople in a Series of Letters from the Right Honourable Elizabeth Lady Craven, to his Serene Highness the Margrave of Brandebourg, Anspach, and Bareith, Written in the Year 1786.* Londra: G.G.J. and J. Robinson, 1789.

Crawley, [Alfred] Ernest. *The Mystic Rose: a Study of Primitive Marriage.* Londra: Macmillan and Co., 1902.

Crawley, [Alfred] Ernest. *Studies of Savages and Sex.* Haz. Theodore Besterman. Londra: Methuen & Co., Ltd., 1929.

Crawley, [Alfred] Ernest. *Dress, Drinks, and Drums: Further Studies of Savages and Sex.* Haz. Theodore Besterman. Londra: Methuen & Co., Ltd., 1931.

[Crébillon, Claude-Prosper Jolyot de, le fils]. *Le Sopha, conte moral.* 2 cilt. "Gaznah: de l'imprimerie du Très-Pieux, Très-Clément & Très-Auguste Sultan des Indes, l'an de l'Hégire MCXX" [Paris, 1745 civarı]. İngilizce çevirisi: *The Sofa: a Moral Tale.* Çev. ve Giriş yazısı: Bonamy Dobrée. Londra: George Routledge & Sons, Ltd., 1927.

Croutier, Alev Lytle. *Harem: the World Behind the Veil.* New York: Abbeville Press, 1989.

[Crowley, Aleister (Edward Alexander)] Alain Lutiy [takma ad]. *The Scented Garden of Abdullah the Satirist of Shiraz.* Londra: Özel olarak yayınlanmıştır, 1910. Yeniden basımı: Giriş yazısı: Martin P. Starr. Chicago: The Teitan Press, 1991.

Curtis, John. *Shipwreck of the Stirling Castle, Containing a Faithful Narrative of the Dreadful Sufferings of the Crew, and the Cruel Murder of Captain Fraser by the Savages; also, the Horrible Barbarity of the Cannibals Inflicted upon the Captain's Widow, whose Unparalleled Sufferings are Stated by Herself, and Corroborated by other Survivors.* Londra: George Virtue, 1838.

Dallaway, James. *Constantinople Ancient and Modern, with Excursions to the Shores*

and Islands of the Archipelago and to the Troad. Londra: Printed by T. Bensley for T. Cadell Junior & W. Davies, 1797.

Daniel, Norman [A.] *Islam and the West: the Making of an Image*. Edinburgh: The University Press, 1960.

Daniel, Stephen H. "Reading Places: the Rhetorical Basis of Place". *Commonplaces: Essays on the Nature of Place* içinde. Haz. David W. Black, Donald Kunze ve John Pickles. Lanham, New York ve Londra: University Press of America, 1989. S. 17-23.

Das veena. "Gender Studies, Cross-Cultural Comparison, and the Colonial Organization of Knowledge". *Berkshire Review* 21 (1986): 58-76.

D'Astorg, Bertrand. *Les Noces orientales: Essai sur quelques formes féminines dans l'imaginaire occidental*. Paris: Éditions du Seuil, 1980.

David, Deirdre. "Children of Empire: Victorian Imperialism and Sexual Politics in Dickens and Kipling". *Gender and Discourse in Victorian Literature and Art* içinde. Haz. Antony H. Harrison ve Beverly Taylor. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1992. S. 124-42.

Davis, Fanny. *The Ottoman Lady: a Social History from 1718 to 1918*. New York, Wesport ve Londra: Greenwood Press, 1986.

Deakin, Terence J. *Catalogi Librorum Eroticorum: A Critical Bibliography of Erotic Bibliographies and Book-Catalogues*. Londra: Cecil and Amelia Woolf, 1964.

Deane, Seamus. Introduction [Giriş]. *Nationalism, Colonialism, and Literature* içinde. Terry Eagleton, Fredric Jameson ve Edward W. Said. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1990. [Türkçe çevirisi: Milliyetçilik, Sömürgecilik ve Yazın, Çev. Ş. Kaya, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1993.]

Decker, Jeffrey Louis. "Terrorism (Un)Veiled: Frantz Fanon and the Women of Algiers" [Peçeli(siz) terörizm: Frantz Fanon ve Cezayir kadınları]. *Cultural Critique* 17 (1990-91): 177-95.

De Groot, Joanna. "'Sex' and 'Race': the Construction of Language and Image in the Nineteenth Century". *Sexuality and Subordination: Interdisciplinary Studies of Gender in the Nineteenth Century* içinde. Haz. Susan Mendus ve Jane Rendall. Londra ve New York: Routledge, 1989. S. 89-128.

Dehoï, Enver F. *L'Érotisme des "Mille et une nuits"*. Paris: Jean-Jacques Pauvert, Éditeur, 1963.

De Lauretis, Teresa. "The Technology of Gender". *Technologies of Gender: Essays on Theory, Film, and Fiction* içinde. Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press, 1987. S. 1-30.

De Leeuw, Hendrik. *Cities of Sin*. Londra: Neville Spearman, Ltd., 1953.

Del Piombo, Akbar. *Into the harem*. [New York]: The Traveller's Companion, Inc. [The Olympia Press, Inc.], 1970.

De Martino, Ferdinando ve Abdel-Khalek Bey Saroit, haz. *Anthologie de l'amour arabe*. Giriş yazısı: Pierre LouØs. Paris: Société du Mercure de France, 1902.

Denis, Armand. *Taboo: Sex and Morality Around the World.* Londra: Four Square Books, 1967.

De Rachewiltz, Boris. *Black Eros: Sexual Customs of Africa from Prehistory to the Present Day.* Çev. Peter Whigham. New York: Lyle Stuart, Inc., 1964.

Derounian-Stodola, Kathryn Zabelle ve James Arthur Levernier. *The Indian Captivity Narrative, 1550-1900.* New York: Twayne Publishers; Toronto: Maxwell Macmillan Canada, Inc., 1993.

Derrida, Jacques. "Differance". *Speech and Phenomena, and Other Essays on Husserl's Theory of Signs* içinde. Çev. ve Giriş yazısı: David B. Allison. Önsöz: Newton Garver. Evanston: Northwestern University Press, 1973. S. 129-60.

Derrida, Jacques. "Racism's Last Word". Çev. Peggy Kamuf. *'Race,' Writing, and Difference* içinde. Haz. Henry Louis Gates, Jr. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1986. S. 329-38.

Desmet-Grégoire, Hélène. "De la perception d'une femme ottomane a celle des femmes ottomanes: le récit de voyage d'une européenne du XIXe siècle, la princesse de Belgiojoso" [Bir Osmanlı kadınının algılanışından Osmanlı kadınlarının algılanışına: Ondokuzuncu yüzyılda bir Avrupalı kadının, Belgiojoso Prensesi'nin seyahatnamesi]. *Contributions à l'histoire économique et sociale de l'Empire ottoman* içinde. Haz. Jean-Louis Bacqué-Grammont ve Paul Dumont. Leuven: Éditions Peeters, 1983. S. 429-449.

Devereaux, Charles, Captain [Dan Harding'in takma adı?]. *Venus in India.* Giriş yazısı: Milton van Sickle. Los Angeles: Holloway House Publishing Co., 1967.

Diderot, Denis. "Supplément au Voyage de Bougainville" [Bougainville'in *Seyahat*'ına ek]. *Opuscules philosophiques et litteraires, la plupart posthumes ou inédites içinde.* Haz. S.J. [Simon-Jacques] Bourlet de Vauxcelles ve J.B.A. [Jean Baptiste Antoine] Suard. Paris: De l'Imprimerie de Chevet, 1796.

Diderot, Denis. "Les Bijoux indiscrets". *Ouvres romanesques* içinde. Haz. Henri Bénac. Değerlendiren: Lucette Perol. Paris: Éditions Garnier Frères, 1981. S. 1-233.

Dijkstra, Bram. *Idols of Perversity: Fantasies of Feminine Evil in Fin-de-Siècle Culture.* New York ve Oxford: Oxford University Press, 1986.

Diprose, Rosalyn ve Robyn Ferrell, haz. *Cartographies: Poststructuralism and the Mapping of Bodies and Spaces.* Sydney: Allen & Unwin, 1991.

Doane, Mary Ann. *Femmes Fatales: Feminism, Film Theory, Psychoanalysis.* New York ve Londra: Routledge, 1991.

Donaldson, Laura E. *Decolonizing Feminisms: Race, Gender, and Empire-Building.* Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1992.

[Donne, John]. *The Complete English Poems of John Donne.* Haz. C.A. Patrides. Londra ve Melbourne: J.M. Dent & Sons, Ltd., 1985. [Kısmi Türkçe çevirisi: *Seçilmiş Şiirler*, çev. Bülent Bozkurt, 1994.]

Douthwaite, Julia V. *Exotic Women: Literary Heroines and Cultural Strategies in Ancien Régime France.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1992.

Doyle, Arthur Conan, [Sir]. *The Lost World.* New York: Hodder & Stoughton; George H. Doran Company, 1912.

Duben, Alan ve Cem Behar. *Istanbul Households: Marriage, Family and Fertility, 1880-1940.* Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1991. [Türkçe çevirisi: *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık, 1880-1940*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.]

Duchet, Michèle. *Anthropologie et histoire au siècle des lumières: Buffon, Voltaire, Rousseau, Helvétius, Diderot.* Paris: François Maspero, 1971.

Dufrenoy, Marie-Louise. *L'Orient romanesque en France, 1704-1789: Étude d'histoire et de critique littéraires.* 2 cilt. Montreal: Beauchemin, 1946-47.

Durel, Pétrus. *La Femme dans les colonies françaises: Étude sur les mours au point de vue myologique et social.* Paris: J. Dulon, 1898.

Edwardes, Allen. *The Jewel in the Lotus: a Historical Survey of the Sexual Culture of the East.* Giriş yazısı: Albert Ellis. New York: The Julian Press, Inc., 1959.

Edwardes, Allen ve Robert E.L. Masters. *The Cradle of Erotica: a Study of Afro-Asian Sexual Expression and an Analysis of Erotic Freedom in Social Relationships.* New York: The Julian Press, Inc., 1963.

Edwardes, Allen. "A Historical Survey of Sex Savages and Sexual Savagery in the East. *Sex Crimes in History: Evolving Concepts of Sadism, Lust-Murder, and Necrophilia-from Ancient to Modern Times* içinde. Haz. R. [Robert] E.L. Masters ve Eduard Lea. New York: The Julian Press, Inc., 1963. S. 185-216.

Edwardes, Allen. *The Rape of India: a Biography of Robert Clive and a Sexual History of the Conquest of Hindustan.* New York: The Julian Press, Inc., 1966.

Edwards, Elizabeth, haz. *Anthropology and Photography, 1860-1920.* New Haven ve Londra: Yale University Press; Londra: The Royal Anthropological Institute, 1992.

Elisséeff, Nikita. *Thèmes et motifs des Mille et une nuits: Essai de classification.* Beyrut: Institut Français de Damas, 1949.

Ellison, Grace. *An Englishwoman in a Turkish Harem.* Giriş yazısı: Edward G. Browne. Londra: Methuen & Co., Ltd., 1915.

Englisch, Paul. *Sittengeschichte des Orients.* Berlin: Kiepenheuer Verlag; Vienna: Phaidon Verlag, 1932.

Entrikin, J. Nicholas. *The Betweenness of Place: Towards a Geography of Modernity.* Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1991.

Erdem, Yahya. "18. Yüzyıl'da Avrupa'da Basılan Constantinople Rumuzlu Kitaplar". *Müteferrika* 5 (1995): 17-41.

Everard, John. *Oriental Model.* Giriş yazısı ve yorum: Jane Everard. Londra: Robert Hale, Limited, 1955.

Fabian, Johannes. *Time and the Other: How Anthropology Makes its Object.* New York: Columbia University Press, 1983. [Türkçe çevirisi: *Zaman ve Öteki: Antropoloji Nesnesini Nasıl Oluşturur*, çev. Selçuk Budak, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.]

Fanon, Frantz. *Studies in a Dying Colonialism.* Çev. Haakon Chevalier. Giriş yazısı: Adolfo Gilly. New York: Monthly Review Press, [1965].

Fanon, Frantz. *Black Skin, White Masks.* Çev. Charles Lam Markmann. New York: Grove Press, Inc., 1967.

Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth.* Çev. Constance Farrington. Önsöz: Jean-Paul Sartre. New York: Grove Press, 1968. [Türkçe çevirisi: *Yeryüzünün Lanetlileri,* Çev. Lütfi F. Topaçoğlu, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.]

[Fâzıl Hüseyin Bey, Enderunlu] Fazil-Bey. *Le Livre des femmes (Zenan-nameh).* Çev. J.-A. [Jean-Adolphe] Decourdemanche. Paris: Ernest Leroux, Éditeur, 1879. İngilizce çevirisi: *Eastern Love* içinde. (Fransızca'dan) çevirip yayınlayan E. Powys Mathers. 3 cilt. New York: Horace Liveright; Londra: J. Rodker, 1930. Cilt 1, s. 145-95.

[Fâzıl Hüseyin Bey, Enderunlu] Fazyl Bey. *Le Livre des beaux.* Bir giriş yazısıyla birlikte çeviren "Üç tuğlu bir paşa" [Edmond Fazy?] Paris: Bibliothèque Internationale d'Édition, 1909.

Fazy, Edmond ve Abdul-Halim Memdouh, haz. *Anthologie de l'amour turc.* Paris: Société du Mercure de France, 1905.

Fehlinger, H. [Hans]. *Sexual Life of Primitive People.* Çev. S. [Solomon] Herbert ve Mrs. S. [Fanny Segaller] Herbert. Londra: A. & C. Black, Ltd., 1921.

Feret, Bill. *Lure of the Tropix: a Pictorial History of the Jungle Heroine, Jungle Queens, White Goddesses, Harem Girls and Huntresses.* Londra ve New York: Proteus Books, 1984.

Ferguson, Adam. *An Essay on the History of Civil Society.* Haz. ve Giriş yazısı: Duncan Forbes. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1966.

Ferguson, Moira. *Colonialism and Gender Relations from Mary Wollstonecraft to Jamaica Kincaid: East Caribbean Connections.* New York: Columbia University Press, 1993.

Finck, Henry T. *Primitive Love and Love-Stories.* New York: Charles Scribner's Sons, 1899.

Fitzpatrick, William. *Istanbul After Dark.* New York: MacFadden-Bartell, 1970.

Flaherty, Gloria. "Sex and Shamanism in the Eighteenth Century". *Sexual Underworlds of the Enlightenment* içinde. Haz. G.S. [George Sebastian] Rousseau ve Roy Porter. Manchester ve New York: Manchester University Press, 1990. S. 261-80.

Flaubert, Gustave. *Sentimental Education; or, the History of a Young Man*]. 2 cilt. Akron: St. Dunstan Society, 1904.

Flaubert, Gustave. *Ouvres complètes illustrées de Gustave Flaubert: Correspondance.* 4 cilt. Haz. René Descharmes. Paris: Librairie de France, 1922-25. İngilizce çevirisi: *The Letters of Gustave Flaubert.* 2 cilt. Çev. ve Haz. Francis Steegmuller. Cambridge, MA ve Londra: The Belknap Press of Harvard University Press, 1980.

[Flaubert, Gustave]. *Flaubert in Egypt: a Sensibility on Tour. A Narrative Drawn*

from Gustave Flaubert's Travel Notes & Letters. Çev. ve Haz. Francis Steegmuller. Londra, Sydney ve Toronto: The Bodley Head Ltd., 1972.

Forster, E.M. [Edward Morgan]. *A Passage to India.* New York: Harcourt, Brace & World, Inc., 1952. [Türkçe çevirisi: *Hindistan'a Bir Geçit*, çev. Filiz Ofluoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.]

Foucault, Michel. *Madness and Civilization: a History of Insanity in the Age of Reason.* Çev. Richard Howard. New York: Pantheon Books, 1965. [Türkçe çevirisi: *Akıl ve Akıl Bozukluğu: Klasik Çağda Deliliğin Tarihi,* çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.]

Foucault, Michel. The Archeology of Knowledge and the Discourse on Language [Bilgi arkeolojisi ve dil söylemi]. Çev. A.M. Sheridan Smith. New York: Pantheon Books, 1972.

Foucault, Michel. *The Order of Things: an Archaeology of the Human Sciences.* New York: Vintage Books, 1973. [Türkçe çevirisi: *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.]

Foucault, Michel. *The History of Sexuality.* Cilt I: *An Introduction.* Çev. Robert Hurley. New York: Pantheon Books, 1978. Cilt II: *The Use of Pleasure.* Çev. Robert Hurley. New York: Pantheon Books, 1985. [Türkçe çevirisi: *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Tufan, Afa Yayınları, İstanbul, 1986-94.]

Foucault, Michel. "Questions on Geography". *Hérodote* dergisinin editörlerinin yaptığı bir söyleşi. Çev. Colin Gordon. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977* içinde. Haz. Colin Gordon. Çev. Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham ve Kate Soper. New York: Pantheon Books, 1980. S. 63-77.

Foucault, Michel. "The Eye of Power". Jean-Pierre Barou ve Michelle Perrot ile söyleşi. Çev. Colin Gordon. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977* içinde. Haz. Colin Gordon. Çev. Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham, and Kate Soper. New York: Pantheon Books, 1980. S. 146-65.

Foucault, Michel. "Of Other Spaces". Çev. Jay Miskowiec. *Diacritics: a Review of Contemporary Criticism.* 16, 1 (1986): 22-27.

Foucault, Michel. "Technologies of the Self". *Technologies of the Self: a Seminar with Michel Foucault* içinde. Haz. Luther H. Martin, Huck Gutman ve Patrick H. Hutton. Amherst: The University of Massachusetts Press, 1988. S. 16-49.

France, Hector. *Musk, Hashish and Blood.* Londra ve Paris: Printed for Subscribers Only, 1900.

France, Hector. *The Amatory Adventures of Sheik Mansour, a Master of the Art of Love.* [Çev. A.R. (Alfred Richard) Allinson?] New York: Jul-Mar Press, 1932.

Fredrickson, George M. *The Black Image in the White Mind: the Debate on Afro-American Character and Destiny, 1817-1914.* New York, Hagerstown, San Francisco ve Londra: Harper & Row, Publishers, 1972.

Freud, Sigmund. "The Question of Lay Analysis, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde. Alix Strachey ve Alan Tyson'ın yardımlarıyla, Anna Freud'la işbirliği içinde, James Strachey'in genel editörlüğünde çevrilmiştir. 24 cilt. Londra: The Hogarth Press ve Institute of Psycho-Analysis, 1953-74. Cilt 20, s. 183-250.

Freud, Sigmund. *Civilization and its Discontents.* Çev. ve haz. James Strachey. New York: W.W. Norton & Company, Inc., 1961. [Türkçe çevirisi: *Uygarlığın Huzursuzluğu*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.]

Friedenthal, Albert. *Das Weib im Leben der Völker.* 2 cilt. Berlin: Verlagsanstalt für Litteratur und Kunst, [1910 civarı].

Friedman, John Block. *The Monstrous Races in Medieval Art and Thought.* Cambridge, MA ve Londra: Harvard University Press, 1981.

Fromaget, Nicolas. *Eunuchs, Odalisques and Love: a Frenchman's Amatory Adventures in Turkey.* Giriş yazısı: Winifred Moroney. New York: The Panurge Press, 1932.

Fuss, Diana. "Interior Colonies: Frantz Fanon and the Politics of Identification" [İç sömürgeler: Frantz Fanon ve özdeşleşme politikası]. Diacritics 24, 2-3 (1994): 20-42.

Gallop, Jane. "Snatches of Conversation". *Women and Language in Literature and Society* içinde. Haz. Sally McConnell-Ginet, Ruth Borker ve Nelly Furman. New York: Praeger Publishers, 1980. S. 274-83.

Garber, Marjorie. *Vested Interests: Cross-Dressing and Cultural Anxiety.* New York ve Londra: Routledge, 1992.

[Gauthier-Villars, Henry] Willy ve Pol Prille. *Les Bazars de la volupté.* Paris: Éditions Montaigne, 1926.

[Gay, Jules] C. D'I***. *Bibliographie des ouvrages relatifs à l'amour, aux femmes, au mariage, et des livres facétieux pantagruéliques, scatologiques, satyriques, etc.*. 4 cilt. Genişleten ve haz. J. Lemonnyer. Paris: J. Lemonnyer, Editeur ve Ch. Gilliet, Libraire, 1894; Lille: Stéphane Becour, Libraire, 1897-1900.

Gay, Peter. *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud.* 3 cilt. New York ve Oxford: Oxford University Press, 1984-86; W.W. Norton, 1993.

Gaya, [Louis de]. *Marriage Ceremonies, as Now Used in All Parts of the World.* Londra: John Nutt, 1704.

Gerhardt, Mia I. *The Art of Story-Telling: A Literary Study of the Thousand and One Nights.* Leiden: E.J. Brill, 1963.

Gilman, Sander L. *Difference and Pathology: Stereotypes of Sexuality, Race, and Madness.* Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1985.

Gilman, Sander L. *Sexuality: an Illustrated History, Representing the Sexual in Medicine and Culture from the Middle Ages to the Age of AIDS.* New York: John Wiley & Sons, 1989.

Gilman, Sander L. "Plague in Germany, 1939/1989: Cultural Images of Race, Space, and Disease". *Nationalisms and Sexualities* içinde. Haz. Andrew Parker,

Mary Russo, Doris Sommer ve Patricia Yaeger. New York ve Londra: Routledge, 1992. S. 175-200.
Girodias, Maurice, haz. *The Olympia Reader: Selections from the Traveller's Companion Series.* New York: Ballantine Books, 1967.
Glover, David. "'Dark Enough fur Any Man': Bram Stoker's Sexual Ethnology and the Question of Irish Nationalism". *Late Imperial Culture* içinde. Haz. Román De la Campa, E. Ann Kaplan ve Michael Sprinker. Londra ve New York: Verso, 1995. S. 53-71.
Gobineau, A. [Joseph Arthur] de. *Trois ans en Asie (de 1855 à 1858).* Paris: Librairie de L. Hachette et Cie., 1859.
[Godard d'Aucour, Claude] Achmet Dely-Azet. *Memoires turcs, avec l'histoire galante de leur séjour en France, par un auteur Turc de toutes les Académies Mahométanes, licencié en droit Turc, & Maître-ès-Arts de l'Université de Constantinople.* 3 cilt 1 cilt halinde. Lahey: Chez Isaac Beauregard, 1743.
Godlewska, Anne ve Neil Smith, haz. *Geography and Empire.* Oxford ve Cambridge, MA: Blackwell Publishers, 1994.
Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life.* New York: Doubleday Anchor Books, 1959.
Goldberg, David Theo. *Racist Culture: Philosophy and the Politics of Meaning.* Oxford ve Cambridge, MA: Blackwell Publishers, 1993.
Goldsmith, Oliver. *The Citizen of the World.* 2 cilt. Haz. Austin Dobson. Londra: J.M. Dent and Co., 1891.
Goodland, Roger. *A Bibliography of Sex Rites and Customs: an Annotated Record of Books, Articles, and Illustrations in All Languages.* Londra: George Routledge & Sons, Ltd., 1931.
Gouda, Frances. "*Nyonyas* on the Colonial Divide: White Women in the Dutch East Indies, 1900-1942". *Gender & History* 5, 3 (1993): 318-42.
Goulemot, Jean Marie. *Ces livres qu'on ne lit que d'une main: Lecture et lecteurs de livres pornographiques au XVIIIe siècle.* Aix-en-Provence: Éditions Alinea, 1991.
Gourdault, Jules. *La Femme dans tous les pays.* Paris: Jouvet et Cie, Libraires, Éditeurs, 1882.
Gove, Philip Babcock. *The Imaginary Voyage in Prose Fiction: a History of its Criticism and a Guide for its Study, with an Annotated Check List of 215 Imaginary Voyages from 1700 to 1800.* Londra: The Holland Press, 1961.
Granamour, A. de [Paul Little'ın takma adı]. *Turkish Delights.* Y.y.: Venus Editions, 1973.
Grandjean, Georges. *L'Amour en Islam.* Paris: Société française d'éditions littéraires et techniques, Edgar Malfère, Directeur, 1931.
Green, Martin. *Dreams of Adventure, Deeds of Empire.* New York: Basic Books, Inc., 1979.

Greenberg, Mitchell. "Racine's *Bérénice*: Orientalism and the Allegory of Absolutism". L'Esprit créateur 32, 3 (1992): 75-86.

Gregory, Derek. *Geographical Imaginations.* Cambridge, MA ve Oxford: Blackwell, 1994.

Grewal, Inderpal ve Caren Kaplan, haz. *Scattered Hegemonies: Postmodernity and Transnational Feminist Practices.* Minneapolis ve Londra: University of Minnesota Press, 1994.

Grosrichard, Alain. *Structure du sérail: La fiction du despotisme asiatique dans l'Occident classique.* Paris: Éditions du Seuil, 1979.

Grosz, Elizabeth. "Inscriptions and Body-Maps: Representations and the Corporeal". *Feminine/Masculine and Representation* içinde. Haz. Terry Threadgold ve Anne Cranny-Francis. Sydney, Londra, Boston ve Wellington: Allen & Unwin, 1990. S. 62-74.

Guiraud, Pierre. *Dictionnaire historique, stylistique, rhétorique, étymologique, de la littérature érotique; precédé d'une introduction sur les structures étymologiques du vocabulaire érotique.* Paris: Payot, 1978.

Habesci, Elias. *The Present State of the Ottoman Empire, Containing a More Accurate and Interesting Account of the Religion, Government, Military Establishment, Manners, Customs, and Amusements of the Turks than Any Yet Extant: Including a Particular Description of the Court and Seraglio of the Grand Signor.* Londra: R. Baldwin, 1784.

Haggard, H. [Henry] Rider. *The Favorite Novels of H. Rider Haggard.* New York: Blue Ribbon Books, Inc., 1928.

Hakluyt, Richard. *The Principal Navigations, Voiages, Traffiques and Discoveries of the English Nation, made by Sea or Over-Land, to the Remote and Farthest Distant Quarters of the Earth at any Time within the Compasse of these 1600 yeeres* [...]. 3 cilt. Londra: George Bishop, Ralph Newberie and Robert Barker, 1598.

Hall, C. Michael. "Sex Tourism in South-East Asia". *Tourism and the Less Developed Countries* içinde. Haz. David Harrison. Londra: Belhaven Press; New York ve Toronto: Halstead Press, 1992. S. 64-74.

Hall, Kim F. "'I Rather Would Wish to be a Black-Moor': Beauty, Race, and Rank in Lady Mary Wroth's *Urania*":. *Women, 'Race,' and Writing in the Early Modern Period* içinde. Haz. Margo Hendricks ve Patricia Parker. Londra ve New York: Routledge, 1994. S. 178-94, 335-39.

Hampton, Timothy. "'Turkish Dogs': Rabelais, Erasmus, and the Rhetoric of Alterity". *Representations* 41 (1993): 58-82.

Hansen, Christian, Catherine Needham ve Bill Nichols. "Skin Flicks: Pornography, Ethnography, and the Discourses of Power". *Discourse* 11, 2 (1989): 65-79.

Harbison, Robert. *Eccentric Spaces.* New York: Alfred A. Knopf, 1977.

Harbsmeier, Michael. "On Travel Accounts and Cosmological Strategies: Some Models in Comparative Xenology". *Ethnos* 50, 3-4 (1985): 273-312.

Hardy, E.J. [Edward John]. *The Unvarying East: Modern Scenes and Ancient Scrip-*

tures. New York: Charles Scribner's Sons; Londra: T. Fisher Unwin, 1912.
Harley, J.B. [John Brian]. *"Maps, Knowledge, and Power". The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments* içinde. Haz. Denis Cosgrove ve Stephen Daniels. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1988. S. 277-312.
Harris, Walter B. *The Land of an African Sultan: Travels in Morocco, 1887, 1888 and 1889.* Londra: Sampson Low, Marston, Searle & Rivington, 1889.
Harrison, Brian. *Separate Spheres: the Opposition to Women's Suffrage in Britain.* Londra: Croom Helm, 1978.
Hart, Lynda. *Fatal Women: Lesbian Sexuality and the Mark of Aggression.* Princeton: Princeton University Press, 1994.
Hartley, L.P. [Leslie Poles]. *The Go-Between.* New York: Alfred A. Knopf, 1954.
Hartog, François. *The Mirror of Herodotus: The Representation of the Other in the Writing of History [Herodot'un aynası: Tarih yazımında ötekinin temsili]. Çev. Janet Lloyd. Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California Press, 1988.*
Harvey, David. "Class Relations, Social Justice and the Politics of Difference". Place and the Politics of Identity içinde. Haz. Michael Keith ve Steve Pile. Londra ve New York: Routledge, 1993. S. 41-66.
Hawley, John Stratton, haz. *Sati: The Blessing and the Curse. The Burning of Wives in India.* New York ve Oxford: Oxford University Press, 1994.
Heldreth, Leonard G. "Close Encounters of the Carnal Kind: Sex with Aliens in Science Fiction". Erotic *Universe: Sexuality and Fantastic Literature* içinde. Haz. Donald Palumbo. New York, Westport ve Londra: Greenwood Press, 1986. S. 131-44.
Hendricks, Margo ve Patricia Parker, haz. *Women, 'Race,' and Writing in the Early Modern Period.* Londra ve New York: Routledge, 1994.
Hennessy, Rosemary ve Rajeswari Mohan. "The Construction of Woman in Three Popular Texts of Empire: Towards a Critique of Materialist Feminism". *Textual Practice 3, 3* (1989): 323-59.
Henriques, Fernando. *Children of Caliban: Miscegenation.* Londra: Secker & Warburg, 1974.
Hernton, Calvin C. *Sex and Racism in America.* Garden City: Doubleday & Company, Inc., 1965.
Herzog, Kristin. *Women, Ethnics, and Exotics: Images of Power in Mid-Nineteenth-Century American Fiction.* Knoxville: University of Tennessee Press, 1983.
Hesse, Barnor. "Black to Front and Black Again: Racialization through Contested Times and Spaces". *Place and the Politics of Identity* içinde. Haz. Michael Keith ve Steve Pile. Londra ve New York: Routledge, 1993. S. 162-82.
Higginbotham, Evelyn Brooks. "African-American Women's History and the Meta-language of Race". *Revising the Word and the World: Essays in Feminist Literary Criticism* içinde. Haz. VèVè A. Clark, Ruth-Ellen B. Joeres ve Madelon Sprengnether. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1993. S. 91-114.

Hill, Aaron. *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in All its Branches: with the Government, and Policy, Religion, Customs, and Way of Living of the Turks, in General, Faithfully Related from a Serious Observation, taken in Many Years Travels thro' those Countries.* Londra: John Mayo, 1709.

Hill, Gillian. *Cartographical Curiosities.* Londra: Published for The British Library by British Museum Publications Ltd., 1978.

Hippocrates. Airs *Waters Places.* Çev. W.H.S. Jones. [Collected Works] içinde. 4 cilt. Cambridge, MA: Harvard University Press; Londra: William Heinemann Ltd., 1923-28. Cilt 1, s. 65-137.

Hirschfeld, Magnus. *Men and Women: the World Journey of a Sexologist.* New York: G.P. Putnam's Sons, 1935.

Hodes, Martha. "The Sexualization of Reconstruction Politics: White Women and Black Men in the South after the Civil War". *Journal of the History of Sexuality* 3, 3 (1993): 402-17.

Hodgen, Margaret T. *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1964.

hooks, bell [Gloria Watkins'in takma adı]. "Choosing the Margin as a Space of Radical Openness". *Yearning: Race, Gender, and Cultural Politics* içinde. Boston: South End Press, 1990. S. 145-53.

Houghton, Walter E. *The Victorian Frame of Mind, 1830-70.* New Haven: Published for Wellesley College by Yale University Press; Londra: Oxford University Press, 1957.

Howard, Jean E. "An English Lass Amid the Moors: Gender, Race, Sexuality, and National Identity in Heywood's *The Fair Maid of the West*". *Women, 'Race,' and Writing in the Early Modern Period* içinde. Haz. Margo Hendricks ve Patricia Parker. Londra ve New York: Routledge, 1994. S. 101-17, 321-23.

Huart, Annabelle d' ve Nadia Tazi. *Harems.* Önsöz: Lawrence Durrell. Paris: Éditions du Chêne/Hachette, 1980.

Huggan, Graham. "Decolonizing the Map: Post-Colonialism, Post-Structuralism and the Cartographic Connection". *Past the Last Post: Theorizing Post-Colonialism and Post-Modernism* içinde. Haz. Ian Adam ve Helen Tiffin. Calgary: University of Calgary Press, 1990. S. 125-38.

Hughes-Hallett, Lucy. *Cleopatra: Histories, Dreams and Distortions.* New York: Harper & Row, Publishers, 1990.

Hull, E.M. [Edith Maude]. *The Sheik: a Novel.* Boston: Small, Maynard & Company, Publishers, 1921.

Hulme, Peter. "Polytropic Man: Tropes of Sexuality and Mobility in Early Colonial Discourse". *Europe and its Others: Proceedings of the Essex Conference on the Sociology of Literature, July 1984* içinde. Haz. Francis Barker, Peter Hulme, Margaret Iversen ve Diana Loxley. 2 cilt. Colchester: University of Essex, 1985. Cilt 2, s. 17-32.

Hulme, Peter. *Colonial Encounters: Europe and the Native Caribbean, 1492-1797.* Londra ve New York: Routledge, 1992.

Hunt, Lynn, haz. *Eroticism and the Body Politic.* Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins University Press, 1991.

Hurley, Kelly. "'The Inner Chambers of All Nameless Sin': *The Beetle*, Gothic Female Sexuality, and Oriental Barbarism". *Virginal Sexuality and Textuality in Victorian Literature* içinde. Haz. Lloyd Davis. Albany: State University of New York Press, 1993. S. 193-213.

Husserl, Edmund. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy.* Çev. David Carr. Evanston: Northwestern University Press, 1970.

Hyam, Ronald. *Empire and Sexuality: the British Experience.* Manchester ve New York: Manchester University Press, 1990.

Ilex, E. [Emile Duhousset'nin takma adı?]. *Mours orientales: Les Huis-clos de l'ethnographiE.* Londra: Imprimerie particulière de la Société d'Anthropologie et d'Ethnologie Comparées, 1878.

Ingilis, Amirah. *The White Women's Protection Ordinance: Sexual Anxiety and Politics in Papua.* New York: St. Martin's Press, 1975.

Jackson, Peter. *Maps of Meaning: An Introduction to Cultural Geography.* Londra: Unwin Hyman, 1989.

Jacob, Margaret C. "The Materialist World of Pornography". *The Invention of Pornography: Obscenity and the Origins of Modernity,* 1500-1800 içinde. Haz. Lynn Hunt. New York: Zone Books, 1993. S. 157-202.

Jacobus X [takma ad]. *Untrodden Fields of Anthropology: Observations on the Esoteric Manners and Customs of Semi-Civilized Peoples; Being a Record of Thirty Years' Experience in Asia, Africa, America and Oceania by a French Army Surgeon.* 2 cilt. Paris: Charles Carrington, 1898.

Jameson, Fredric. *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act.* Ithaca: Cornell University Press, 1981.

Jameson, Fredric. *Postmodernism, or, the Cultural Logic of High Capitalism.* Durham: Duke University Press, 1991. [Kitaba başlığını veren makalenin Türkçe çevirisi: "Postmodernizm, ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı," Postmodernizm içinde, haz. Necmi Zekâ, çev. Gülengül Naliş, Dumrul Sabuncuoğlu ve Deniz Erksan, Kıyı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 59-116.]

JanMohamed, Abdul R. "The Economy of Manichean Allegory: the Function of Racial Difference in Colonialist Literature". *'Race,' Writing, and Difference* içinde. Haz. Henry Louis Gates, Jr. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1986. S. 78-106.

JanMohamed, Abdul R. "Sexuality on/of the Racial Border: Foucault, Wright, and the Articulation of 'Racialized Sexuality'". Haz. Domna C. Stanton. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1992. S. 94-116.

Jay, Nancy. "Gender and Dichotomy", *Feminist Studies 7,* 1 (1981): 38-56.

Jones, Ann Rosalind ve Peter Stallybrass. "Dismantling Irena: the Sexualizing of Ireland in Early Modern England". *Nationalisms and Sexualities* içinde. Haz. Andrew Parker, Mary Russo, Doris Sommer ve Patricia Yaeger. New York ve Londra: Routledge, 1992. S. 157-71.

Jordan, Winthrop. *White Over Black: American Attitudes Towards the Negro*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1968.

Joyce, T. Athol ve N.W. [Northcote Whitridge] Thomas. *Women of All Nations: A Record of their Characteristics, Habits, Manners, Customs, and Influence*. Londra ve New York: Cassell and Company, Ltd., 1908.

Kabbani, Rana. *Europe's Myths of Orient*. Bloomington: Indiana University Press, 1986. [Türkçe çevirisi: *Avrupa'nın Doğu İmajı*, çev. Serpil Tuncer, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.]

[Kalyana Mall]. *Ananga-Ranga (Stage of the Bodiless One); or, the Hindu Art of Love (Ars Amoris Indica)* [Ananga-Ranga ya da Hinduaşk sanatı (Ars Amoris İndica)]. Çev. ve notlandıran A.F.F. [F.F. Arbuthnot] ve B.F.R. [Richard F. Burton]. Cosmopoli: For the Kama Shastra Society of Londra and Benares, 1885.

Kanneh, Kadiatu. "The Difficult Politics of Wigs and Veils: Feminism and the Colonial Body". Conference on Gender and Colonialism, University College, Galway, Mayıs 1992'de sunulmuş tebliğ. Kısmen *The Post-Colonial Studies Reader*'da yayınlanmıştır. Haz. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin. Londra ve New York: Routledge, 1995. S. 346-48.

Kaplan, Cora. "Pandora's Box: Subjectivity, Class and Sexuality in Socialist Feminist Criticism". *Making a Difference: Feminist Literary Criticism* içinde. Haz. Gayle Greene ve Coppélia Kahn. Londra ve New York: Methuen, 1985. S. 146-76.

Kaplan, Caren. "'Getting to Know You': Travel, Gender, and the Politics of Representation in *Anna and the King of Siam and The King and I*". *Late Imperial Culture* içinde. Haz. Román De la Campa, E. Ann Kaplan ve Michael Sprinker. Londra ve New York: Verso, 1995. S. 33-52.

Kappler, Claude. *Monstres, démons et merveilles à la fin du Moyen Age*. Paris: Payot, 1980.

Kearney, Patrick J. *The Private Case: An Annotated Bibliography of the Private Case Erotica Collection in the British (Museum) Library*. Giriş yazısı: G. [Gershon] Legman. Londra: Jay Landesman Limited, 1981.

Keith, W.J. [William John]. *Regions of the Imagination: the Development of British Rural Fiction*. Toronto, Buffalo ve Londra: University of Toronto Press, 1988.

Keith, Michael ve Steve Pile, haz. *Place and the Politics of Identity*. Londra ve New York: Routledge, 1993.

Kelly, Joan. "The Doubled Vision of Feminist Theory: a Postscript to the 'Women and Power' Conference". *Women, History, & Theory: the Essays of Joan Kelly* içinde. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1984. S. 51-64.

[Kemâl Paşa Zâde Şemseddin Ahmed bin Süleyman (diğer adıyla İbn-i Kemâl Pa-

şa), muhtelemen Tîfâşî'den çeviridir]. *The Old Man Young Again, or Age-Rejuvenescence in the Power of Concupiscence (Kitab Ruju'a as-Shaykh ila Sabah Fi-l-Kuwwat 'ala-l-Bah) [Kitâb Rucû üş-Şeyh ilâ Sabâh fî'l-Kuvveti alâ'l-Bâh].* Bir İngiliz "Bohem"i tarafından çevrilmiş, notlandırılmış ve önsöz yazılmıştır. Paris: Charles Carrington, 1898.

Kerr, Robert. *A General History and Collection of Voyages and Travels, Arranged in Systematic Order. Forming a Complete History of the Origin and Progress of Navigation, Discovery and Commerce, by Sea and Land, from the Earliest Ages to the Present Time.* 18 cilt. Edinburgh ve Londra: W. Blackwood and T. Cadell, 1811-24.

Kiernan, V.G. [Victor Gordon]. *The Lords of Human Kind: Black Man, Yellow Man, and White Man in an Age of Empire.* Boston ve Toronto: Little, Brown and Company, 1969.

Kincaid, James R. *Child-Loving: the Victorian Child and Victorian Culture.* New York ve Londra: Routledge, 1992.

Kipling, Rudyard. *Plain Tales from the Hills.* New York: Charles Scribner's Sons, 1899.

Kipling, Rudyard. *Kim.* Londra: Macmillan and Co., Ltd., 1901.

Kleinlogel, Cornelia. *Exotik-Erotik: Zur Geschichte des Türkenbildes in der deutschen Literature der frühen Neuzeit (1453-1800).* Frankfurt am Main, Bern, New York ve Paris: Verlag Peter Lang, 1989.

Knibiehler, Yvonne ve Régine Goutalier. *La Femme au temps des colonies.* Paris: Éditions Stock, 1985.

Kolodny, Annette. *The Lay of the Land: Metaphor as Experience and History in American Life and Letters.* Chapell Hill: The University of North Carolina Press, 1975.

Kunze, Donald. *Thought and Place: the Architecture of Eternal Place in the Philosophy of Giambattista Vico.* New York, Bern, Frankfurt am Main, and Paris: Peter Lang, 1987.

Kuoh-Moukoury, Thérèse. *Les Couples dominos.* Paris: Julliard, 1973.

Laclau, Ernesto. *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism-Fascism-Populism.* Londra: NLB [New Left Books]; Atlantic Highlands: Humanities Press, 1977.

Laclau, Ernesto. *New Reflections on the Revolution of Our Time.* Londra ve New York: Verso, 1990.

Lafitau, [Joseph-François]. *Mours des sauvages ameriquains, comparées aux mours des premiers temps.* 2 cilt. Paris: Saugrain l'Aîné & Charles Estienne Hochereau, 1724.

[La Mesnardière, Hippolyte Jules Pilet de]. *La Poëtique de Jules de la Mesnardière.* Paris: Antoine de Sommaville, 1640.

[La Roche-Guilhem, Mlle. de] Mademoiselle D***. *Histoire des favorites, contenant ce qui c'est passé de plus remarquable sous plusieurs régnes.* Amsterdam: Paul Marret, 1697.

Laubscher, B.J.F. [Barend Jacob Frederick]. *Sex, Custom and Psychopathology: a Study of South African Pagan Natives*. Londra: George Routledge & Sons Ltd., 1937.

Lavrin, Asuncion, haz. *Sexuality and Marriage in Colonial Latin America*. Lincoln ve Londra: University of Nebraska Press, 1989.

Lawrence, T.E. [Thomas Edward]. *Seven Pillars of Wisdom: a Triumph*. Garden City: Doubleday & Company, Inc., 1938. [Türkçe çevirisi: *Bilgeliğin Yedi Sütunu*, 3 cilt, çev. Bilal Çölgeçen, Çiviyazıları, İstanbul, 2001.]

Lawrence, T.E. [Thomas Edward]. *The Mint: Notes Made in the R.A.F. Depot between August and December, 1922, and at Cadet College in 1925*. New York: W.W. Norton & Company, Inc., 1963.

[Le Camus, Antoine]. *Abdeker, or The Art of Preserving Beauty*. Londra: Printed for A. Millar, 1754.

Le Corbeiller, Clare. "Miss America and Her Sisters: Personifications of the Four Parts of the World". *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 19, 8 (1961): 208-23.

Leed, Eric J. *The Mind of the Traveler: from Gilgamesh to Global Tourism*. Y.y.: Basic Books, 1991.

Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Çev. Donald Nicholson-Smith. Oxford ve Cambridge, MA: Blackwell, 1991.

Legh-Jones, Alison. *English Woman Arab Man*. Londra: Paul Elek, 1975.

Legman, G. [Gershon]. *The Horn Book: Studies in Erotic Folklore and Bibliography*. New Hyde Park: University Books Inc., 1964.

Le Rouge, Gustave. *Encyclopédie de l'amour: Turquie. Mariage, adultère, prostitution, psychologie de l'eunuchisme. Anthologie*. Paris: H. Daragon Libraire-Éditeur, 1912.

Levine, Philippa. "Venereal Disease, Prostitution, and the Politics of Empire: the Case of British India". *Journal of the History of Sexuality* 4, 4 (1994): 579-602.

Levy, Anita. *Other Women: the Writing of Class, Race, and Gender, 1832-1898*. Princeton: Princeton University Press, 1991.

Lew, Joseph W. "Lady Mary's Portable Seraglio". *Eighteenth-Century Studies* 24, 4 (1991): 432-50.

Lewis, Bernard. *The Muslim Discovery of Europe*. New York ve Londra: W.W. Norton & Company, 1982.

[Linné, Carl von]. *The Elements of Botany: Containing the History of the Science; with Accurate Definitions of all the Terms of Art, [...] the Theory of Vegetables; the Scientific Arrangement of Plants, and Names used in Botany; Rules Concerning the General History, Virtues, and Uses of Plants. Being a Translation of the "Philosophia Botanica," and other Treatises of the celebrated Linnæus. To which is added an Appendix, wherein are Described some Plants lately found in Norfolk and Suffolk* [...]. Çev. Hugh Rose. Londra: T. Cadell, 1775.

Livingstone, Daniel N. "Climate's Moral Economy: Science, Race and Place in

Post-Darwinian British and American Geography". *Geography and Empire* içinde. Haz. Anne Godlewska ve Neil Smith. Oxford ve Cambridge, MA: Blackwell Publishers, 1994. S. 132-54.

Löbel, D. Theophil. *Hochzeitsbräuche in der Türkei.* Giriş yazısı: H. [Hermann veya Arminius] Vambéry. Amsterdam: J.H. de Bussy, 1897.

Lockwood vere. *Son of the Turk.* Kısaltan: Barbara Cartland. New York, Toronto ve Londra: Bantam Books, 1980.

Lo Duca, [Giuseppe]. *Die Erotik im fernen Osten.* Basel: Verlag Kurt Desch, 1969.

Lorimer, Douglas A. *Colour, Class and the Victorians: English Attitudes to the Negro in the Mid-Nineteenth Century.* [Leicester]: Leicester University Press; New York: Holmes & Meier Publishers, Inc., 1978.

Loti, Pierre [Julien Viaud]. *Disenchanted (Désenchantées).* Çev. Clara Bell. New York ve Londra: The Macmillan Company, 1912.

Loti, Pierre [Julien Viaud]. *The Romance of a Spahi.* Çev. G.F. Monkshood. New York: Brentano's, 1930.

Low, Gail Ching-Liang. "His Stories?: Narratives and Images of Imperialism". *Space and Place: Theories of Identity and Location* içinde. Haz. Erica Carter, James Donald ve Judith Squires. Londra: Lawrence & Wishart, 1993. S. 187-219.

Low, Gail Ching-Liang. "White Skins/Black Masks: the Pleasures and Politics of Imperialism". *Space and Place: Theories of Identity and Location* içinde. Haz. Erica Carter, James Donald ve Judith Squires. Londra: Lawrence & Wishart, 1993. S. 241-66.

Lowe, Lisa. *Critical Terrains: French and British Orientalisms.* Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1991.

Lowenthal, David. *The Past is a Foreign Country.* Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1985.

Luebbers, Leslie. "Documenting the Invisible: European Images of Ottoman Women, 1567-1867". *The Print Collector's Newsletter* 24, 1 (1993): 1-7.

Lutwack, Leonard. *The Role of Place in LiteraturE.* Syracuse: Syracuse University Press, 1984.

Lutz, Catherine A. ve Jane L. Collins. *Reading "National Geographic" [National Geographic'i* okumak]. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1993.

Mabro, Judy, haz. *Veiled Half-Truths: Western Travellers' Perceptions of Middle Eastern Women.* Londra ve New York: I.B. Tauris & Co. Ltd. Publishers, 1991.

Maccagnani, Roberta. "Esotismo-Erotismo. Pierre Loti: dalla Maschera Esotica alla Sovranità Coloniale". *Letterature, Esotismo, Colonialismo* içinde. Anita Licari, Roberta Maccagnani ve Lina Zecchi. Giriş yazısı: Gianni Celati. Bologna: Capelli Editore, 1978. S. 63-99.

MacKenzie, John M., haz. *Imperialism and Popular Culture.* Manchester, U.K. ve Dover, NH: Manchester University Press, 1986.

MacKenzie, John M. *Orientalism: History, Theory and the Arts.* Manchester ve New York: Manchester University Press, 1995.

Makdisi, Saree S. "The Empire Renarrated: *Season of Migration to the North* and the Reinvention of the Present". *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: a Reader* içinde. Haz. Patrick Williams ve Laura Chrisman. New York: Columbia University Press, 1994. S. 535-50.

Malinowski, Bronislaw. *The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia: an Ethnographic Account of Courtship, Marriage and Family Life Among the Natives of the Trobriand Islands, British New Guinea.* Önsöz: Havelock Ellis. New York: Halcyon Press, [1929?]. [Türkçe çevirisi: *Vahşilerin Cinsel Yaşamı: Kuzeybatı Melanezya'da,* Çev. Saadet Özkal, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1992.]

Malleret, Louis. *L'Exotisme indochinois dans la littérature française depuis 1860.* Paris: Larose Éditeurs, 1934.

Malti-Douglas, Fedwa. *Woman's Body, Woman's Word: Gender and Discourse in Arabo-Islamic Writing.* Princeton: Princeton University Press, 1991.

Mandel, Gabriele. *Oriental Erotica.* Çev. Evelyn Rossiter. Ware: Omega Books, 1983.

Manganyi, N. Chabani. "Making Strange: Race, Science and Ethnopsychiatric Discourse". *Europe and its Others: Proceedings of the Essex Conference on the Sociology of Literature, July 1984* içinde. Haz. Francis Barker, Peter Hulme, Margaret Iversen ve Diana Loxley. 2 cilt. Colchester: University of Essex, 1985. Cilt 1, s. 152-69.

Mani, Lata. "The production of an Official Discourse on Sati in Early Nineteenth-Century Bengal". *Europe and its Others: Proceedings of the Essex Conference on the Sociology of Literature, July 1984* içinde. Haz. Francis Barker, Peter Hulme, Margaret Iversen ve Diana Loxley. 2 cilt. Colchester: University of Essex, 1985. Cilt 1, s. 107-27.

Mani, Lata ve Ruth Frankenberg. "The Challenge of *Orientalism*". Economy and Society 14, 2 (1985): 174-92.

Mani, Lata. "Contentious Traditions: the Debate on *Sati* in Colonial India". *Recasting Women: Essays in Colonial History* içinde. Haz. Kumkum Sangari ve Sudesh Vaid. New Delhi: Kali for Women, 1989. S. 88-126.

Mannoni, O. [Octave]. *Prospero and Caliban: the Psychology of Colonization.* Çev. Pamela Powesland. Önsöz: Maurice Bloch. [Ann Arbor]: The University of Michigan Press, 1990.

Mannsåker, Frances. "Elegancy and Wildness: Reflections of the East in the Eighteenth-Century Imagination". *Exoticism in the Enlightenment* içinde. Haz. G.S. [George Sebastian] Rousseau ve Roy Porter. Manchester ve New York: Manchester University Press, 1990. S. 175-95.

Mantegazza, Paolo. *Anthropological Studies of Sexual Relations of Mankind.* Çev. James Bruce. New York: Anthropological Press, 1932.

[Marana, Giovanni Paolo]. *The First Volume of Letters Writ by a Turkish Spy, who*

Lived Five and Forty Years, Undiscover'd at Paris. Londra: Henry Rhodes, 1691.

Marchitello, Howard. "Political Maps: the Production of Cartography and Chorography in Early Modern England". *Cultural Artifacts and the Production of Meaning: the Page, the Image, and the Body* içinde. Haz. Margaret J.M. Ezell ve Katherine O'Brien O'Keeffe. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1994. S. 13-40.

Marcus, Steven. *The Other Victorians: a Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth Century England.* Londra: Corgi Books, 1966.

Mardaan, Ataullah [takma ad] [Başlık sayfasında: Robert Desmond]. *Kama Houri.* Covina: Collectors Publications, 1967.

Marshall, P.J. [Peter James] ve Glyndwr Williams. *The Great Map of Mankind: Perceptions of New Worlds in the Age of Enlightenment.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982.

Martinkus-Zemp, Ada. "Européocentrisme et exotisme: L'Homme blanc et la femme noire (dans la littérature française de l'entre-deux-guerres)". *Cahiers d'études africaines,* 49 (1973): 60-81.

Martino, Pierre. *L'Orient dans la littérature française au XVIIe et au XVIIIe siècle.* Paris: Hachette, 1906.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. *The German Ideology, Parts I & III.* [Çev. W. Lough ve C.P. Magill]. Haz. R. [Roy] Pascal. New York: International Publishers, 1963. [Türkçe çevirisi: *Alman İdeolojisi*, çev. Ahmet Kardam ve Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1992.]

[Marx, Karl]. *Karl Marx on Colonialism and Modernization: his Despatches and Other Writings on China, India, Mexico, the Middle East and North Africa.* Haz. ve Giriş yazısı: Shlomo Avineri. Garden City: Doubleday & Company, Inc., 1968.

Marx, Karl. *Capital: a Critique of Political Economy.* 3 cilt. Çev. Samuel Moore ve Edward Aveling. Haz. Frederick Engels. Londra: Lawrence & Wishart, 1970. [*Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, 3 cilt, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1975-1977.]

Marx, K. [Karl], F. [Friedrich] Engels ve V. [Vladimir Ilich] Lenin. *On Historical Materialism: a Collection.* Haz. T. Borodulina. Moskova: Progress Publishers, 1972.

Massey, Doreen. *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production.* Londra ve Basingstoke: Macmillan, 1984.

Massey, Doreen. *Space, Place, and Gender.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994.

Mathers, E. Powys, haz. ve çev. *Eastern Love.* 3 cilt. New York: Horace Liveright; Londra: J. Rodker, 1930.

Maundrell, Hen[ry]. *A Journey from Aleppo to Jerusalem at Easter AD 1697.* Oxford: Printed at the Theater, 1703.

Maupassant, Guy de. *la Feuille de Rose, Maison turque; Suivi de la correspondence de l'auteur avec Gisèle d'Estoc et Marie Bashkirtseff et de quelques poèmes libres.* Haz. Alexandre Grenier. Paris: Encre, 1984.

McBratney, John. "Images of Indian Women in Rudyard Kipling: a Case of Doubling Discourse". *Inscriptions* 3/4 (1988): 47-57.

McClintock, Anne. "Maidens, Maps, and Mines: the Reinvention of Patriarchy in Colonial South Africa". *The South Atlantic Quarterly* 87, 1 (1988): 147-92.

McClintock, Anne. *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest.* New York ve Londra: Routledge, 1995.

McDowell, Linda. "Space, Place and Gender Relations: Part I, Feminist Empiricism and the Geography of Social Relations". *Progress in Human Geography* 17, 2 (1993): 157-79; "Space, Place and Gender Relations: Part II, Identity, Difference, Feminist Geometries and Geographies". *Progress in Human Geography* 17, 3 (1993): 305-18.

McNelly, Cleo. "Nature, Women and Claude Lévi-Strauss". *Massachusetts Review* 16 (1975): 7-29.

Mead, Margaret. *Coming of age in Samoa: a Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilisation.* New York: William Morrow & Company, 1928.

Mead, Margaret. *Growing up in New Guinea: a Comparative Study of Primitive Education.* New York: William Morrow & Company, 1930.

Mead, Margaret. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies.* New York: William Morrow & Company, 1935.

Meadows, Robert. *A Private Anthropological Cabinet of 500 Authentic Racial-Esoteric Photographs and Illustrations.* New York: Falstaff Press, 1934.

[Mehmed Said Efendi] Méhémet-Saïd-Effendi. *La Morale musulmane; ou, L'Akhlaqi-Hamidé*Çev. J.-A. [Jean-Adolphe] Decourdemanche. Paris: Ernest Leroux, Éditeur, 1888.

Melman, Billie. *Women's Orients: English Women and the Middle East, 1718-1918; Sexuality, Religion, and Work.* Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992.

Memmi, Albert. *The Colonizer and the Colonized.* Çev. Howard Greenfeld. New York: The Orion Press, 1965.

Metlitzki, Dorothee. *The Matter of Araby in Medieval England.* New Haven ve Londra: Yale University Press, 1977.

Mignolo, Walter D. *The Darker Side of the Renaissance: Literacy, Territoriality, and Colonization.* Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1995.

Miller, Christopher L. *Blank Darkness: Africanist Discourse in French* The University of Chicago Press, 1985.

Miller, Jane. *Seductions: Studies in Reading and Culture.* Londra: Virago Press, 1990.

Millingen, Frederick, Major. *Wild Life among the Koords.* Londra: Hurst and Blackett, Publishers, 1870.

Mills, Sara. *Discourses of Difference: an Analysis of Women's Travel Writing and Colonialism.* Londra ve New York: Routledge, 1993.

Mills, Sara. "Knowledge, Gender, and Empire" *Writing Women and Space: Colonial and Postcolonial Geographies* içinde. Haz. Alison Blunt ve Gillian Rose. New York ve Londra: The Guilford Press, 1994. S. 29-50.

Mitchell, Timothy. *Colonizing Egypt.* Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Moi, Toril. *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory.* Londra ve New York: Methuen, 1985.

[Moll, Herman]. *A Complete System of Geography, being a Description of All the Countries, Islands, Cities, Chief Towns, Harbours, Lakes, and Rivers, Mountains, Mines, &c. of the Known World [...].* 2 cilt. Londra: Printed for William Innys [...], 1744-47.

Monmonier, Mark. *How to Lie with Maps.* Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1991.

[Montagu, Mary Wortley, Lady]. *Letters of the Right Honourable Lady M—y W— y M——e: Written during her Travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe. Which Contains, among other curious Relations, Accounts of the Policy and Manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers.* 3 cilt. Londra: T. Becket and P.A. De Hondt, 1763. [Türkçe çevirisi: *Şark Mektupları*, çev. Ahmet Refik, haz. Dursun Gürlek, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998.]

Montesquieu [Charles-Louis de Secondat, Baron de la Brède et de Montesquieu]. *Esprit des lois. Ouvres complètes* içinde. 2 cilt. Haz. Roger Caillois. [Paris]: Librairie Gallimard, 1951. Cilt 2, s. 225-995. İngilizce çevirisi: *The Spirit of the Laws* 2 cilt bir arada. Çev. Thomas Nugent. Giriş yazısı: Franz Neumann. New York: Hafner Publishing Company, 1949. [*Ruhü'l-Kavânin*, çev. Hüseyin Nâzım, Matbaa-ı mire, İstanbul, 1339.]

Montesquieu [Charles-Louis de Secondat, Baron de la Brède et de Montesquieu]. *The Persian Letters.* Çev. ve Giriş yazısı: George R. Healy. Indianapolis ve New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc., 1964. [*İran Mektupları*, çev. Muhittin Göklü, Anka Yayınları, İstanbul, 2001.]

Montrose, Louis. "The Work of Gender and Sexuality in the Elizabethan Discourse of Discovery". *Discourses of Sexuality: From Aristotle to AIDS* içinde. Haz. Domna C. Stanton. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1992. S. 138-84.

Moon, Michael ve Cathy N. Davidson, haz. *Subjects and Citizens: Nation, Race, and Gender from "Oroonoko" to Anita Hill.* Durham ve Londra: Duke University Press, 1995.

Moore, Thomas. *Lalla Rookh: an Oriental Romance.* Londra: Longman, Brown, Green, and Longmans, 1849.

Morton, Thomas. *New English Canaan or New Canaan. Containing an Abstract*

of New England, Composed in Three Bookes. Amsterdam: Jacob Frederick Stam, 1637.

Morton, Benjamin A. *The Veiled Empress: an Unacademic Biography.* New York ve Londra: G.P. Putnam's Sons, 1923.

Moruzzi, Norma Claire. "Veiled Agents: Feminine Agency and Masquerade in *The Battle of Algiers*". *Negotiating at the Margins: the Gendered Discourses of Power and Resistance* içinde. Haz. Sue Fisher ve Kathy Davis. New Brunswick: Rutgers University Press, 1993. S. 255-77.

Mosse, George L. *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe.* New York: Howard Fertig, 1985.

Mouffe, Chantal. "For a Politics of Nomadic Identity". *Travellers' Tales: Narratives of Home and Displacement* içinde. Haz. George Robertson, Melinda Mash, Lisa Tickner, Jon Bird, Barry Curtis ve Tim Putnam. Londra ve New York: Routledge, 1994. S. 105-13.

Murphy, Alexander B. "Regions as Social Constructs: the Gap between Theory and Practice". *Progress in Human Geography* 15, 1 (1991): 23-35.

[Murray Ballou, Maturin] Lieutenant Murray. *The Turkish Slave or the Dumb Dwarf of Constantinople: a Story of the Eastern World.* Boston: Elliott, Thomes & Talbot, [1863 civarı].

Nabokov, Vladimir. "On a Book Entitled Lolita". *The Annotated Lolita* içinde. Haz. ve notlandıran: Alfred Appel, Jr. New York ve Toronto: McGraw-Hill Book Company, 1970. S. 313-19.

Naddaff, Sandra. Arabesque: *Narrative Structure and the Aesthetics of Repetition in the "1001 Nights".* Evanston: Northwestern University Press, 1991.

[Nahşebî, Ziyaeddin]. *The Tooti Nameh, or Tales of a Parrot.* Kalküta; Londra'da basılmıştır: J. Debrett, 1801. [*Tûtînâme: Şark'ın en Meşhur, en Kadîm ve en Câlib-i Merak-ı şıkane, Hekîmâne ve Nesâyihâmiz Yüzden Ziyâde Hikâyesini Muhtevidir,* nâkil ve musahhihi Süleyman Tevfik, İkbâl Kitabhânesi, y.y., 1338/1340.]

Namias, June. *White Captives: Gender and Ethnicity on the American Frontier.* Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1993.

Nandy, Ashis. *The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self under Colonialism.* Delhi: Oxford University Press, 1983.

Nay, H. [Hugo Hayn'ın takma adı]. *Bibliotheca Germanorum erotica: Verzeichniss der gesammten deutschen erotischen Literatur min Einschluss der Uebersetzungen.* Leipzig: y.e.y., 1875.

Nederveen Pieterse, Jan. *White on Black: Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture.* New Haven ve Londra: Yale University Press, 1992.

[en-Nefzâvî, Ömer bin Muhammed]. Cheikh Nefzaoui. *The Perfumed Garden.* Çev. Sir Richard [F.] Burton. Londra: Luxor Press, 1963. [*Itırlı Bahçe: 16. yy. Arap Seks Kitabı,* Richard F. Burton'un İngilizce'sinden çev. Nevzat Erkmen, Yol Yayınları, İstanbul, 1991.]

[en-Nefzâvî, Ömer bin Muhammed]. *The Glory of the Perfumed Garden: the Missing Flowers. An İngilizce translation from the Arabic of the Second and Hitherto Unpublished Part of Shaykh Nafzawi's Perfumed Garden*]. [Çev. H.E.J.] Londra: Neville Spearman, 1975.

Newman, Karen. *Fashioning Femininity and English Renaissance Drama*. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1991.

Nicolaidès [kitabın içinde: Nicolaides], Jean [Nicolas A. Jeannidis'in takma adı], haz. *Contes licencieux de Constantinople et de l'Asie Mineure*. [Giriş yazıları: C. de W. ve G. Froidure d'Aubigné.] Paris: Gustave Ficker; Kleinbronn: Jacob Martin, 1906.

[Nicolay Dauphinois, Nicolas de, Seigneur d'Arfeuile] Nicholas Nicholay Daulphinois, Lord of Arfeuile *The Navigations, Peregrinations and Voyages, made into Turkie [...]*. Londra: Thomas Dawson, 1585.

Niebuhr, [Carsten]. *Travels through Arabia and Other Countries in the East*. 2 cilt. Çev. Robert Heron. Perth: R. Morison Junior, 1799.

Nussbaum, Felicity. "The Other Woman: Polygamy, *Pamela*, and the Prerogative of Empire". *Women, 'Race,' and Writing in the Early Modern Period* içinde. Haz. Margo Hendricks ve Patricia Parker. Londra ve New York: Routledge, 1994. S. 138-59, 326-30.

Nussbaum, Felicity A. *Torrid Zones: Maternity, Sexuality, and Empire in Eighteenth-Century English Narratives*. Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins University Press, 1995.

O'Gorman, Edmundo. *The Invention of America: an Inquiry into the Historical Nature of the New World and the Meaning of its History*. Bloomington: Indiana University Press, 1961.

[Ömer Halebî, Ebu Osman, Hoca]. *El Ktab des lois secrètes de l'amour d'après le Khôdja Omer Haleby, Abou Othman*. Çev. Paul de Régla [Paul André Desjardin]. Paris: Georges Carré, Éditeur, 1893. İkinci baskı: Paris: Albin Michel, Éditeur, 1906. İngilizce çevirisi: *El Ktab: the Book of the Secret Laws of Love according to the Khôdja Omer Haleby Abou Othmân*. (Fransızca'dan) çev. Adolph F. Niemoeller. New York: Panurge Press, 1935 [bu İngilizce çeviri hazırlanmış, fakat yayınlanamamıştır].

Orme, Robert. *Historical Fragments of the Mogul Empire, of the Morattoes, and of the English Concerns in Indoostan, from the year M.DC.LIX*. Londra: F. Wingrave, 1805.

Orr, Bridget. "'The Only Free People in the Empire': Gender Difference in Colonial Discourse". *De-Scribing Empire: Post-Colonialism and Textuality* içinde. Haz. Chris Tiffin ve Alan Lawson. Londra ve New York: Routledge, 1994. S. 152-68.

Özege, M. Seyfettin. *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. 5 cilt. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1971-79.

in Eighteenth-Century France". *Exoticism in the Enlightenment* içinde. Haz. G.S. [George Sebastian] Rousseau ve Roy Porter. Manchester ve New York: Manchester University Press, 1990. S. 145-74.

Purchas, Samuel. *Purchas his Pilgrimage, or Relations of the World and the Religions Observed in All Ages and Places Discovered, from the Creation unto this Present /.../.* Londra: Printed by William Stansby for Henrie Fetherstone, 1626.

Querard, J.-M. [Joseph-Marie]. *Les Supercheries littéraires dévoilées. Galerie des écrivains /.../ pseudonymes facétieux ou bizarres.* 3 cilt. Paris: G.P. Maisonneuve & Larose, 1964.

Rabasa, José. "Allegories of the Atlas". *Europe and its Others: Proceedings of the Essex Conference on the Sociology of Literature, July 1984* içinde. Haz. Francis Barker, Peter Hulme, Margaret Iversen ve Diana Loxley. 2 cilt. Colchester: University of Essex, 1985. Cilt 2, s. 1-16.

Racine, Jean. *Bajazet* [Bayezid]. *Oeuvres de J. Racine* içinde. Haz. Paul Mesnard. 8 cilt. Paris: Librairie Hachette et Cie., 1885-88. Cilt 2, s. 455-575. İngilizce çevirisi: Bajazet [Bayezid]. Çev. Alan Hollinghurst. Giriş yazısı: Francis Wyndham. Londra: Chatto & Windus, 1991.

Radway, Janice A. *Reading the Romance: Women, Patriarchy, and Popular Literature.* Chapel Hill ve Londra: The University of North California Press, 1984.

Rafael, Vincente L. *Contracting Colonialism: Translation and Christian Conversion in Tagalog Society under Early Spanish Rule.* Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1988.

[Ralegh, Walter, Sir]. "The Discoverie of Guiana". *The Discoverie of the Large, Rich and Bewtiful Empire of Guiana, with a Relation of the Great and Golden Citie of Manoa (which the Spaniards call El Dorado) [...] Performed in the Yeare 1595 by Sir W. Ralegh* içinde. Londra: Robert Robinson, 1596.

Reade, Rolf S. [Alfred Rose'un takma adı]. *Registrum Librorum Eroticorum.* 2 cilt. Londra: Privately Printed for Subscribers, 1936.

Réage, Pauline [Dominique Aury'nin takma adı?]. *Histoire d'O.* Önsöz: Jean Paulhan. Sceaux: Jean-Jacques Pauvert, 1954. İngilizce çevirisi: *Story of O.* Paris: Olympia Press, 1954.

Reclus, Elie. *Curious Byways of Anthropology: Sexual, Savage and Esoteric Customs of Primitive Peoples.* New York: Robin Hood House, 1932.

Reichardt, Annie. *Girl-Life in the Harem: a True Account of Girl-Life in Oriental Climes.* Londra: John Ouseley, Limited, 1908.

Reitzenstein, Ferdinand [Emil], Freiherr von. *Das Weib bei den Naturvölkern: Eine Kulturgeschichte der primitiven Frau.* Berlin: Verlag Neufeld & Henius, t.y. [1923 civarı].

Reynolds, George W.M. *The Loves of the Harem: a Tale of Constantinople.* Londra: Published for Mr. Reynolds by John Dicks, 1855.

Richard, Jean-Marc. *Dictionnaire des expressions paillardes et libertines de la littérature française.* Paris: Éditions Filipacchi, 1993.

Richards, Thomas. *The Imperial Archive: Knowledge and the Fantasy of Empire.* Londra ve New York: Verso, 1993.

Ricoeur, Paul. *Time and Narrative.* Çev. Kathleen McLaughlin ve David Pellauer. 3 cilt. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1984.

Ridley, Hugh. *Images of Imperial Rule.* Londra ve Canberra: Croom Helm; New York: St. Martin's Press, 1983.

Riza Bey. *Darkest Orient.* Londra: Arco Publications Ltd., 1937.

Roberts, Diane. *The Myth of Aunt Jemima: Representations of Race and Region.* Londra ve New York: Routledge, 1994.

Rodaway, Paul. *Sensuous Geographies: Body, Sense and Place.* Londra ve New York: Routledge, 1994.

Rooy, Piet de. "Of Monkeys, Blacks, and Proles: Ernst Haeckel's Theory of Recapitulation". *Imperial Monkey Business: Racial Supremacy in Social Darwinist Theory and Colonial Practice* içinde. Haz. Jan Breman. Amsterdam: VU University Press, 1990. S. 7-34.

Rose, Gillian. *Feminism and Geography: the Limits of Geographical Knowledge.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993.

Rosenberger, Joseph R. *Sex in the Near East.* San Diego: Greenleaf Classics, Inc., 1970.

Rothenberg, Tamar Y. "Voyeurs of Imperialism: *The National Geographic Magazine* before World War II". *Geography and Empire* içinde. Haz. Anne Godlewska ve Neil Smith. Oxford ve Cambridge, MA: Blackwell Publishers, 1994. S. 155-72.

Rouillard, Clarence Dana. *The Turk in French History, Thought, and Literature (1520-1660).* Paris: Boivin & Cie., Éditeurs, t.y.

Rousseau, G.S. [George Sebastian] ve Roy Porter, haz. *Sexual Underworlds of the Enlightenment.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1988.

Rousseau, G.S. [George Sebastian] ve Roy Porter, haz. *Exoticism in the Enlightenment.* Manchester ve New York: Manchester University Press, 1990.

Rubinstein, Frankie. *A Dictionary of Shakespeare's Sexual Puns and their Significance.* Londra ve Basingstoke: The Macmillan Press, Ltd., 1984.

Ryan, Simon. "Inscribing the Emptiness: Cartography, Exploration and the Construction of Australia". *De-Scribing Empire: Post-Colonialism and Textuality* içinde. Haz. Chris Tiffin ve Alan Lawson. Londra and New York: Routledge, 1994. S. 152-68.

Rycaut, Paul [Sir]. *The Present State of the Ottoman Empire: Containing the Maxims of the Turkish Politie, the most material points of the Mahometan Religion, their Sects and Heresies, their Convents and Religious Votaries, their Military Discipline, with an exact Computation of their Forces both by Land and Sea.* Londra: John Starkey and Henry Brome, 1668.

Sade, [Comte Donatien Alphonse François de]. *Les 120 journées de Sodome, ou l'école du libertinage. Ouvres* içinde. Bugüne kadar sadece 1. cilt yayınlanmıştır.

Haz. Michel Delon. Giriş yazısı: Jean Deprun. [Paris]: Gallimard, 1990. Cilt 1, s. 13-383. İngilizce çevirisi: *The 120 Days of Sodom, and Other Writings*. Der. ve çev. Austryn Wainhouse ve Richard Seaver. Giriş yazıları: Simone de Beauvoir ve Pierre Klossowski. New York: Grove Press, Inc., 1966. S. 181-674. [Sodom'un Yüzyirmi Günü, Çev. Birsel Uzma, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul, 2000.]

Said, Edward W. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1979. [Şarkiyatçılık, çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.]

Said, Edward W. *Culture and Imperialism*. New York: Alfred A. Knopf, 1993. [*Kültür ve Emperyalizm*, çev. Necmiye Alpay, Hil Yayınları, İstanbul, 1998.]

Salih, Tayeb. *Season of Migration to the North*. Çev. Denys Johnson-Davies. Londra: Heinemann, 1969.

Sandys, George. A *Relation of a Journey begun An. Dom. 1610: Foure Bookes. Containing a Description of the Turkish Empire, of Aegypt, of the Holy Land, of the Remote Parts of Italy, and Islands Adjoyning*. Londra: W. Barrett, 1621.

Schaffer, Kay. "Colonizing Gender in Colonial Australia: the Eliza Fraser Story". *Writing Women and Space: Colonial and Postcolonial Geographies* içinde. Haz. Alison Blunt and Gillian Rose. New York ve Londra: The Guilford Press, 1994. S. 101-20.

Scharfenberg, H. [Hermann], haz. *Persische Liebesgeschichten: Eine Sammlung erotischer Erzählungen aus dem alten Orient*. München: Allgemeine Verlagsanstalt, 1924.

Schaub, Diana J. *Erotic Liberalism: Women and Revolution in Montesquieu's Persian Letters*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1995.

Schick, İrvin Cemil. "Representing Middle Eastern Women: Feminism and Colonial Discourse". *Feminist Studies* 16, 2 (1990): 354-80.

[Schidlof, Berthold] B. Schidloff. "Sexual Life of South Sea Natives". *Venus Oceanica: Anthropological Studies in the Sex Life of the South Sea Natives* içinde. Haz. R. [Ronald] Burton. New York: The Oceanica Research Press, 1935. S. 33-318.

Schidrowitz, Leo, ed. *Sittengeschichte des Hafens und der Reise: eine Beleuchtung des erotischen Lebens in der Hafenstadt, im Hotel, im Reisevehikel; die Sexualität des Kulturmenschen Während des Reisens und in fremdem Milieu*. Vienna ve Leipzig: Verlag für Kulturforschung, 1927.

Schiebinger, Londa. "Skeletons in the Closet: the First Illustrations of the Female Skeleton in Eighteenth-Century Anatomy". *The Making of the Modern Body: Sexuality and Society in the Nineteenth Century* içinde. Haz. Catherine Gallagher ve Thomas Laqueur. Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California Press, 1987. S. 42-82.

Schiffer, Reinhold. "Bilder türkischer Frauen und Männer in Reiseberichten des 19. Jahrhunderts". *I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri, 28.X-1.XI.1985* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1987. S. 284-97.

Schweiger-Lerchenfeld, Amand, Freiherr von. *Die Frauen des Orients, in der Geschichte, in der Dichtung und im Leben*. Vienna ve Leipzig: A. Hartleben's Verlag, 1904.

Schwoebel, Robert. *The Shadow of the Crescent: the Renaissance Image of the Turk (1453-1517)*. Nieuwkoop: B. de Graaf, 1967.

Sears, [Joseph] Hamblen, haz. *Arabian Nights Love Tales*. New York: J.H. Sears & Company, Inc., 1926.

Segalen, Victor. *Les Immémoriaux*. Paris: Société du Mercure de France, 1907.

Segalen, Victor. *Gauguin dans son dernier décor et autres textes de Tahiti*. Y.y.: Éditions Fata Morgana, 1975.

Segalen, Victor. *Essai sur l'exotisme: une esthétique du divers*. Y.y.: Éditions Fata Morgana, 1978.

Servantie, A. [Alain]. "Les médias modernes à grande diffusion, véhicules de stéréotypes politiques: bandes dessinées sur la Turquie". *C.E.M.O.T.I. Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien* 8 (1989): 25-75.

Setton, Kenneth M. *Western Hostility to Islam and Prophecies of Turkish Doom*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1992.

[Shakespeare, William]. *Othello*. Haz. Norman Sanders. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1984. [*Othello*, çev. Özdemir Nutku, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1994.]

Shammas, Anton. "Arab Male, Hebrew Female: the Lure of Metaphors. *Reconstructing Gender in the Middle East: Tradition, Identity, and Power* içinde. Haz. Fatma Müge Göçek ve Shiva Balaghi. New York: Columbia University Press, 1994. S. 167-73.

Sharafuddin, Mohammed. *Islam and Romantic Orientalism: Literary Encounters with the Orient*. Londra ve New York: I.B. Tauris Publishers, 1994.

Sharpe, Jenny. *Allegories of Empire: the Figure of Woman in the Colonial Text*. Minneapolis ve Londra: University of Minnesota Press, 1993.

Shields, Rob. *Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity*. Londra ve New York: Routledge, 1991.

Shipler, David K. *Arab and Jew: Wounded Spirits in a Promised Land*. New York: Times Books, 1986.

Shohat, Ella. "Gender in Hollywood's Orient". *Middle East Report* 20 (1990): 40-42. Gözden geçirilmiş biçimi: *Unthinking Eurocentrism: Multiculturalism and the Media* içinde. Ella Shohat ve Robert Stam. Londra ve New York: Routledge, 1994.

Shohat, Ella. "Imaging Terra Incognita: the Disciplinary Gaze of Empire". *Public Culture: Bulletin of the Center for Transnational Cultural Studies* 3, 2 (1991): 41-70. Yeniden basımı: *Unthinking Eurocentrism: Multiculturalism and the Media* içinde. Ella Shohat ve Robert Stam. Londra ve New York: Routledge, 1994.

Shohat, Ella. "Gender and Culture of Empire: Toward a Feminist Ethnography of

the Cinema". *Quarterly Review of Film and Video* 13, 1-3 (1991): 45-84. Gözden geçirilmiş biçimi: *Unthinking Eurocentrism: Multiculturalism and the Media* içinde. Ella Shohat and Robert Stam. Londra ve New York: Routledge, 1994.

Short, John Rennie. *Imagined Country: Environment, Culture, and Society.* Londra ve New York: Routledge, 1991.

Showalter, Elaine. *Sexual Anarchy: Gender and Culture at the Fin de Siècle.* New York: Viking, 1990.

Shumway, David R. *Michel Foucault.* Boston: Twayne Publishers, 1989.

Sibley, David. "Outsiders in Society and Space". *Inventing Places: Studies in Cultural Geography* içinde. Haz. Kay Anderson ve Fay Gale. Melbourne: Longman Cheshire; y.y.: Halstead Press, John Wiley & Sons, Inc., 1992. S. 107-22.

Sibley, David. *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West.* Londra ve New York: Routledge, 1995.

Silverman, Kaja. "White Skin, Brown Masks: the Double Mimesis, or with Lawrence in Arabia". *Differences: a Journal of Feminist Cultural Studies* 1, 3 (1989): 3-54.

Silverman, Kaja. *Male Subjectivity at the Margins.* Londra ve New York: Routledge, 1992.

Simon, Reeva S. *The Middle East in Crime Fiction: Mysteries, Spy Novels and Thrillers from 1916 to the 1980s.* New York: Lilian Barber Press, Inc., 1989.

Sinha, Mrinalini. *Colonial Masculinity: the 'Manly Englishman' and the 'Effeminate Bengali' in the Late Nineteenth Century.* Manchester ve New York: Manchester University Press, 1995.

Sivan, Emmanuel. "Edward Said and his Arab Reviewers". *Interpretations of Islam: Past and Present* içinde. Princeton: The Darwin Press, 1985. S. 133-54.

Skar, Sarah. "Andean Women and the Concept of Space/Time". *Women and Space: Ground Rules and Social Maps* içinde. Haz. Shirley Ardener. New York: St. Martin's Press, 1981. S. 35-49.

Sladen, Douglas. *Carthage and Tunis: the Old and New Gates of the Orient.* 2 cilt. Philadelphia: George W. Jacobs & Co., 1906.

Slavy, Bob. *Le Harem océanien.* Paris: Collection des Orties Blanches, [1935].

Smith-Rosenberg, Carroll. "Captured Subjects/Savage Others: Violently Engendering the New American". *Gender & History* 5, 2 (1993): 177-95.

Soja, Edward J. *Postmodern Geographies: the Reassertion of Space in Critical Social Theory.* Londra ve New York: Verso, 1989.

Solomon-Godeau, Abigail. "Going Native". *Art in America* 77, 7 (1989): 118-29, 161.

Sonnini [de Manoncourt], C.S. [Charles Nicholas Sigisbert]. *Travels in Upper and Lower Egypt, Undertaken by Order of the Old Government of France.* Londra: J. Debrett, 1800.

Spivak, Gayatri Chakravorty. "The Rani of Sirmur". *Europe and its Others: Proce-*

edings of the Essex Conference on the Sociology of Literature, July 1984 içinde. Haz. Francis Barker, Peter Hulme, Margaret Iversen ve Diana Loxley. 2 cilt. Colchester: University of Essex, 1985. Cilt 1, s. 128-51.

Spivak, Gayatri Chakravorty. "Three Women's Texts and a Critique of Imperialism". *'Race,' Writing, and Difference* içinde. Haz. Henry Louis Gates, Jr. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1986. S. 262-80.

Spivak, Gayatri Chakravorty. "Can the Subaltern Speak?" *Marxism and the Interpretation of Culture* içinde. Haz. Cary Nelson ve Lawrence Grossberg. Urbana ve Chicago: University of Illinois Press, 1988. S. 271-313.

Spivak, Gayatri Chakravorty. "Poststructuralism, Marginality, Postcoloniality and Value". *Literary Theory Today* içinde. Haz. Peter Collier ve Helga Geyer Ryan. Ithaca: Cornell University Press, 1990. S. 219-44.

Spry, William J.J. *Life on the Bosphorus: Doings in the City of the Sultan. Turkey, Past and Present, Including Chronicles of the Caliphs from Mahomet to Abdul Hamid II.* Londra: H.S. Nichols, 1895.

Spurr, David. *The Rhetoric of Empire: Colonial Discourse in Journalism, Travel Writing, and Imperial Administration.* Durham ve Londra: Duke University Press, 1993.

Stallybrass, Peter ve Allon White. *The Politics and Poetics of Transgression.* Londra: Methuen, 1986.

Staples, Robert. *Black Masculinity: the Black Male's Role in American Society.* San Francisco: The Black Scholar Press, 1982.

Stein, Howard F. ve William G. Niederland, haz. *Maps from the Mind: Readings in Psychogeography.* Önsöz: Vamık D. Volkan. Norman ve Londra: University of Oklahoma Press, 1989.

Stember, Charles Herbert. *Sexual Racism: the Emotional Barrier to an Integrated Society.* New York, Oxford ve Amsterdam: Elsevier, 1976.

Stern, Bernhard. *Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei: mit Berücksichtigung der moslemischen Nachbarländer und der ehemaligen Vasallenstaaten.* 2 cilt. Berlin: Verlag von H. Barsdorf, 1903. İkinci cildin İngilizce çevirisi: *The Scented Garden: Anthropology of the Sex Life in the Levant.* Çev. David Berger. New York: American Ethnological Press, 1934.

Stewart, Susan. *Crimes of Writing: Problems in the Containment of Representation.* New York ve Oxford: Oxford University Press, 1991.

St. John, Bayle. *Village Life in Egypt; with Sketches of the Saïd.* 2 cilt. Boston: Ticknor, Reed ve Fields, 1853.

St. Jorre, John de. "The Unmasking of O". *The New Yorker.* 1 August 1994. S. 42-50.

Stocking, George W. Jr. *Victorian Anthropology.* New York: The Free Press; Londra: Collier Macmillan Publishers, 1987.

Stoler, Ann Laura. "Carnal Knowledge and Imperial Power: Gender, Race, and Morality in Colonial Asia". *Gender at the Crossroads of Knowledge: Feminist*

Anthropology in the Postmodern Era içinde. Haz. Micaela di Leonardo. Berkeley, Los Angeles ve Oxford: University of California Press, 1991. S. 51-101.

Stoler, Ann Laura. *Race and the Education of Desire: Foucault's "History of Sexuality" and the Colonial Order of Things.* Durham ve Londra: Duke University Press, 1995.

Stott, Rebecca. "The Dark Continent: Africa as Female Body in Haggard's Adventure Fiction". *Feminist Review* 32 (1989): 69-89.

Straayer, Chris. "The Seduction of Boundaries: Feminist Fluidity in Annie Sprinkle's Art/Education/Sex". *Dirty Looks: Women, Pornography, Power* içinde. Haz. Pamela Church Gibson ve Roma Gibson. Giriş yazısı: Carole J. Clover. Londra: BFI [British Film Institute] Publishing, 1993. S. 156-75.

Stratton, Jon. *Writing Sites: a Genealogy of the Postmodern World* Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1990.

Stratz, C.H. [Carl Heinrich]. *Die Rassenschönheit des Weibes.* Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1911.

Street, Brian V. *The Savage in Literature: Representations of 'Primitive' Society in English Fiction, 1858-1920.* Londra ve Boston: Routledge & Kegan Paul, 1975.

Strobel, Margaret. *European Women and the Second British Empire.* Bloomington: Indiana University Press, 1991.

[Süleyman, Şerif]. *Le Divan d'amour du Chérif Soliman.* Çev. Iskandar-al-Maghribi. Paris: Bibliothèque Internationale d'Édition [E. Sensot], 1911.

Suleri, Sara. *The Rhetoric of English India.* Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1992.

Sumner, Charles. *White Slavery in the Barbary States: a Lecture before the Boston Mercantile Library Association, Feb. 17, 1847.* Boston: William D. Ticknor and Company, 1847.

Sunder Rajan, Rajeswari. *Real and Imagined Women: Gender, Culture and Postcolonialism.* Londra ve New York: Routledge, 1993.

Surieu, Robert. *Sarv é Naz: an Essay on Love and the Representation of Erotic Themes in Ancient Iran.* Çev. James Hogarth. Geneva, Paris ve Munich: Nagel Publishers, 1967.

[es-Suyûtî, Celaleddin]. *The Book of Exposition [in the Science of Complete and Perfect Coition] (Kitab al-Izah fi'Ilm al-Nikah b-it-Tamam w-al-Kamal) [Kitâbü'l İzâh fî İlmi'n-Nikâh bi't-Tamâm ve'l-Kemâl].* Paris, Londra ve New York: Maison d'Éditions Scientifiques [Charles Carrington], 1900.

[es-Suyûtî, Celaleddin] 'Abd al-Rahmane ibn Abi-Bakr al-Souyoûti. *Nuits de noces, ou comment humer le doux breuvage de la magie licite.* Çev. ve giriş yazısı: René R. Khawam. Paris: Éditions Albin Michel, 1972.

Szyliowicz, Irene L. *Pierre Loti and the Oriental Woman.* New York: St. Martin's Press, 1988

[Şeyhzâde] Sheykh-Zada. *The History of the Forty Vezirs, or the Story of the Forty Morns and Eves.* Çev. ve Giriş yazısı: E.J.W. [Elias John Wilkinson] Gibb.

Londra: George Redway, 1886. [Türkçe aslı: Tarih-i Kırk Vezir, Matbaa-ı Ahmed Kâmil, Dersaadet, 1325.]

Taha-Hussein, Moënis. *Le Romantisme français et l'Islam.* [Beyrut]: Dar al-Maaref 1962.

Taussig, Michael. *Mimesis and Alterity: a Particular History of the Senses.* New York ve Londra: Routledge, 1993.

Tavernier, J.-B. [Jean-Baptiste]. *Nouvelle relation de l'intérieur du Serrail du Grand Seigneur. Contenant plusieurs singularitez qui jusqu'icy n'ont point esté mises en lumière*; İngilizce'ye *The six voyages of John Baptista Tavernier [...] to which is added A new description of the Seraglio* başlığıyla çevrilmiştir]. Paris: Olivier de Varennes, 1675.

Thalasso, Adolphe, haz. *Anthologie de l'amour asiatique.* Paris: Société du Mercure de France, 1907.

[Theille, Alfred de] M. le baron de St. Eldme. *Les Fastes de l'amour et de la volupté dans les cinq parties du monde. Description de sérails, harems, [...].* 2 cilt. Paris: Les Marchands de Nouveautés, 1839.

Thomas, Nicholas. *Out of Time: History and Evolution in Anthropological Discourse.* Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1989.

Thomas, William I. [Isaac]. "The Mind of Woman and the Lower Races". *Sex and Society: Studies in the Social Psychology of Sex* içinde. Chicago: The University of Chicago Press; Londra: T. Fisher Unwin, 1907.

Thornton, Lynne. *Women As Portrayed in Orientalist Painting.* Paris: ACR Edition, 1985.

Tiffany, Sharon W. ve Kathleen J. Adams. *The Wild Woman: an Inquiry into the Anthropology of an Idea.* Cambridge, MA: Schenkman Publishing Company, Inc., 1985.

Tiffin, Chris ve Alan Lawson. *De-Scribing Empire: Post-Colonialism and Textuality.* Londra ve New York: Routledge, 1994.

Tissot, S.A.D. [Samuel Auguste David]. *L'Onanisme; ou dissertation physique sur les maladies produites par la masturbation. L'Onanisme; Dissertations physique et morale* içinde. [Lausanne]: Antoine Chapuis, 1760.

Todorov, Tzvetan. *The Conquest of America: the Question of the Other.* Çev. Richard Howard. New York: Harper & Row, Publishers, 1984.

Todorov, Tzvetan. *Mikhail Bakhtin: the Dialogical Principle.* Çev. Wlad Godzich. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984.

Todorov, Tzvetan. *On Human Diversity: Nationalism, Racism, and Exoticism in French Thought.* Çev. Catherine Porter. Cambridge, MA ve Londra: Harvard University Press, 1993.

Tokson, Elliot. *Harem Games.* New York: Avon Books, 1984.

Tompkins, Edward Staats DeGrote. *Through David's Realm.* Troy: Nims & Knight, 1889.

Tompkins, Peter. *The Eunuch and the Virgin: a Study of Curious Customs.* New York: Clarkson N. Potter, Inc., 1962.
Torgovnick, Marianna. *Gone Primitive: Savage Intellects, Modern Lives.* Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1990.
Treves, Frederick, Sir. *The Land that is Desolate: an Account of a Tour in PalestinE.* Londra: Smith, Elder & Co., 1912.
Trexler, Richard C. *Sex and Conquest: Gendered Violence, Political Order, and the European Conquest of the Americas.* Cambridge, UK: Polity Press, 1995.
Trinh T. Minh-ha. *Woman Native Other: Writing Postcoloniality and Feminism.* Bloomington: Indiana University Press, 1989.
Truong, Thanh-Dam. *Sex, Money, and Morality: Prostitution and Tourism in Southeast Asia.* Londra ve Atlantic Highlands: Zed Books, 1990.
Tuan, Yi-Fu. *Topophilia: a Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc., 1974.
Tuan, Yi-Fu. *Space and Place: The Perspective of Experience.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1977.
Tucker, Marcia. "Mechanisms of Exclusion and Relation: Identity". *Discourses: Conversations in Postmodern Art and Culture* içinde. Haz. Russel Ferguson, William Olander, Marcia Tucker, and Karen Fiss. New York: The New Museum of Contemporary Art; Cambridge, MA and Londra: The MIT Press, 1990. S. 91-92.

Uchard, Mario. *French and Oriental Love in a Harem.* New York: Falstaff Press, t.y. [1935 civarı].
[Üsâme bin Munkız]. *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memoirs of Usâmah ibn-Munqidh.* Çev. Philip K. Hitti. Londra: I.B. Tauris & Co. Ltd., Publishers, 1987.
Valverde, Mariana. *Sex, Power and Pleasure.* Philadelphia: New Society Publishers, 1987.
Van Den Abbeele, Georges. *Travel as Metaphor: From Montaigne to Rousseau.* Minneapolis ve Oxford: University of Minnesota Press, 1992.
[Vatsyayana]. *The Kama Sutra of Vatsyayana: Love Precepts of the Brahmans.* Paris: Librairie "Astra", t.y.
[Vèze, Raoul] B. [Bagneux] de Villeneuve [takma ad], haz. *Le Livre d'amour de l'Orient.* 4 cilt. Paris: Bibliothèque des Curieux, 1910-21.
Villiot, Jean de [takma ad]. *Black Lust.* Çev. Lawrence Ecker. New York: The Panurge Press, 1931.
Voilquin, Suzanne. *Souvenirs d'une fille du peuple; ou la Saint-Simonienne en Egypte.* Paris: François Maspero, 1978.
[Voltaire, François Marie Arouet de]. *Dictionnaire Philosophique. Ouvres complètes de Voltaire: Nouvelle édition avec notices, préfaces, variantes, table analytique /.../* içinde. 52 cilt. [Adrien Jean Quentin] Beuchot'nun hazırladığı metne dayanarak haz. [Louis (Emile Dieudonné) Moland]. Giriş yazısı: [Marie Jean An-

toine Nicolas Caritat, marquis de] Condorcet. Paris: Garnier Frères, Libraires-Éditeurs, 1877-85. Cilt. 17-20.
Vovard, André. *Les Turqueries dans la littérature française: le cycle barbaresque.* [Toulouse]: Privat, 1959.
Wagner, Peter. *Eros Revived: Erotica of the Enlightenment in England and American.* Londra: Secker & Warburg, 1988.
Walton, Alan Hull. *Aphrodisiacs: from Legend to Prescription. A Study of Aphrodisiacs throughout the Ages, with Sections on Suitable Food, Glandular Extracts, Hormone Stimulation and Rejuvenation.* Giriş yazısı: Herman Goodman. Westport: Associated Booksellers, 1958.
Ware, Vron. *Beyond the Pale: White Women, Racism and History.* Londra ve New York: Verso, 1992.
Warner, Marina. *Monuments and Maidens: the Allegory of the Female Form.* Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1985.
Weisshaupt, Winfried. *Europa sieht sich mit fremdem Blick: Werke nach dem Schema der "Lettres persanes" in der europäischen, insbesondere der deutschen Literatur des 18. Jahrhunderts.* 2 cilt 3 cilt halinde. Frankfurt am Main, Bern ve Las Vegas: Peter Lang, 1979.
Weller, Emil [Ottokar]. *Die falschen und fingirten Druckorte: Repertorium der seit Erfindung der Buchdruckerkunst unter falscher Firma erschienenen deutschen, lateinischen und französischen Schriften.* 2 cilt. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1864.
Welty, Eudora. *Place in Fiction.* New York: House of Books, Ltd., 1957.
Wharton, Edith. *In Morocco.* New York: Charles Scribner's Sons, 1920.
Wheatley, Dennis. *The Eunuch of Stamboul.* Londra: Arrow Books, 1975.
Wiesner, Merry E. *Women and Gender in Early Modern Europe.* Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1993.
Williamson, Judith. "Woman is an Island: Femininity and Colonization". *Studies in Entertainment: Critical Approaches to Mass Culture* içinde. Haz. Tania Modleski. Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press, 1986. S. 99-118.
Wirth, Louis. *The Ghetto.* Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1969.
Wittkower, Rudolf. "Marvels of the East: a Study in the History of Monsters". *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 5 (1942): 159-97.
Wolff, Janet. "On the Road Again: Metaphors of Travel in Cultural Criticism". *Cultural Studies* 7, 2 (1993): 224-39.
Wolfson, Susan J. "'A Problem Few Dare Imitate': Sardanapalus and 'Effeminate Character'". ELH [*English Literary History*] 58, 4 (1991): 867-902.
Wood, Dennis. *The Power of Maps.* John Fels'in işbirliğiyle. New York ve Londra: The Guilford Press, 1992.
Wood, Raymund F. *Iskandar-Al-Maghribi and the Memoirs of Cherif Soliman: Genuine or Fabrication?* Encino: Privately printed, 1992.

Woodhull, Winifred. "Unveiling Algeria". *Genders* 10 (1991): 112-31.
Wright, John Kirtland. *"Terrae Incognitae:* the Place of the Imagination in Geography". *Human Nature in Geography: Fourteen Papers, 1925-1965* içinde. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1966. S. 68-88.
Wurgaft, Lewis D. *The Imperial Imagination: Magic and Myth in Kipling's India.* Middletown: Wesleyan University Press, 1983.
Yeğenoğlu, Meyda. "Supplementing the Orientalist Lack: European Ladies in the Harem" [Şarkiyatçı eksikliği doldurmak: Haremde Avrupalı hanımlar]. 6 (1992): 45-80.
Young, Robert J.C. *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race.* Londra ve New York: Routledge, 1995.
Zacks, Richard. *History Laid Bare: Love, Sex, and Perversity from the Ancient Etruscans to Warren G. Harding.* New York: HarperCollins Publishers, 1994.
Zamora, Margarita. "Abreast of Columbus: Gender and Discovery". *Cultural Critique* 17 (1990-91): 127-49.
Zerubavel, Eviatar. *Terra Cognita: the Mental Discovery of America.* New Brunswick: Rutgers University Press, 1992.
Zeyneb Hanoum. *A Turkish Woman's European Impressions.* Haz. ve Giriş yazısı: Grace Ellison. Londra: Seeley, Service & Co. Ltd., 1913.
Zonana, Joyce. "The Sultan and the Slave: Feminist Orientalism and the Structure of *Jane Eyre*". *Revising the Word and the World: Essays in Feminist Literary Criticism* içinde. Haz. VèVè A. Clark, Ruth-Ellen B. Joeres ve Madelon Sprengnether. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1993. S. 165-90.

SÖZLÜK

Alekta: Bilinmesi ve yayınlanması uygunsuz.
Allochronism: Başkaçağlılık.
Amazon: Yunanca "memesiz" demektir. Ortaçağda uzak diyarlarda yaşadıkları sanılan yaratıklardan biridir.
Anachorism: Yanlış mekânlılık.
Anachronism: Yanlış zamanlılık.
Anagram: Evirmece.
Ars erotica: Cinsellik sanatı.
Artsüremli: Artzamanlı.
Astomi: Yunanca "ağızsız" demektir. Ortaçağda uzak diyarlarda yaşadıkları sanılan yaratıklardan biridir.
Bagnio: Zindan.
Blemmyae: Yüzügöğsünde. Ortaçağda uzak diyarlarda yaşadıkları sanılan yaratıklardan biridir. Bu yaratıkların başları yoktur, yüzleri göğüslerindedir.
Cathect: Bir nesneyi cinselleştirmek, cinsel anlamla doldurmak.
Chorography: Haritacılık.
Cynocephali: Yunanca "köpek başlı" demektir. Ortaçağ'da uzak diyarlarda yaşadıkları sanılan yaratıklardan biridir.
Epistolary: Mektup tarzında.
Erotica: Erotik yazın.
Eşsüremli: Eşzamanlı.
Etnopornografi: Pornografinin bir alt türü olup, yapıtın üretici ve tüketicilerine nazaran öykü kahramanlarının ırk veya millet bakımından yabancı olduğu veyahut öykünün yabancı bir diyarda geçtiği ve önemli ölçüde bu yabancı kişi veya yerlerin cinsel niteliklerine ilişkin kalıp yargılardan beslenen eserlerdir.
Exogamy: Dışevlilik.
Feminotopia: Dişi yer.
Genius loci: Latince "yerin ruhu" demektir. Belli bir yerin özellikleri, nitelikleri, çağrıştırdıkları anlamına gelir.
Heterotopie: Belirli bir mekân içinde bulunan mekânsal farklılaşmalar.
Homophobia: Eşcinsellik korkusu veyahut düşmanlığı.
Homosocial: Eştoplumsal.

Hysterisation: İsterikleştirme. Michel Foucault bu terimi kadın bedeninin cinselleştirilmesinden, tıbbın uygulama alanına katılmasından ve toplumsal bedenle organik bir bütünlük içine sokulmasından oluşan üçlü bir süreç için kullanır.

Initiations: Eriştirmeler.

Intertextuality: Metinlerarasılık.

Liminal: Sınıra ait.

Libido loci: Yerin şehveti.

Locus sexualis: Cinsel mekân.

Metonymy: Düzdeğişmece. Bir nesnenin belli bir boyutunun yahut bir nesneyle ilişkili bir diğer nesnenin, o nesne yerine geçmesi. Örneğin "hükümet" yerine "başkent" demek gibi.

Monogenesis: Tekten yaradılış.

Mousso: Fransa'nın Afrika'daki sömürgelerinde, beyaz adama gerek ev işlerinde, gerekse yatakta hizmet eden yerli kadın.

Omnifutuent: Her şeyi düzücü.

Omnisexual: Her şeyle cinsel ilişkiye girebilir.

Omnivorous: Her şeyi yiyici.

Ontogeny: Bireyoluş.

Otokton: Bir yörenin asli yerli halkı.

Panopticon: Latince "herşeyin görülebildiği yer" anlamına gelir. Jeremy Bentham bunu, çembere yerleştirilmiş olan mahkûmların topluca ve engelsiz görülebilmeleri sayesinde otorite ve denetimin merkezdeki gardiyan tarafından uygulandığı bir dairevi hapishane olarak önermiştir.

Panopticon: Herşeyi görebilirlik.

Pansexualised: Tümcinselleştirilmiş.

Philogeny: Türoluş.

Pornotopia: Müstehcen yapıtların betimlediği cinsel edimlerin geçtiği lamekân-mekân.

Portolan: İtalyanca portolano kelimesinden hareketle, yelkenli kaptanlarına talimat veren ve açık denizlerden ziyade özellikle kıyılarla ve limanlarla ilgili ayrıntılar içeren haritalar.

Reflexivity: Dönüşlülük.

Scienta sexualis: Cinsellik ilmi.

Sciopodi: Yunanca "gölgeayak" demektir. Ortaçağda uzak diyarlarda yaşadıkları sanılan yaratıklardan biridir.

Serail: Saray.

Settler-colonial: Yerleşmeci-sömürgeci.

Social constructionist: Toplumsal inşacı.

Sotadic: Asıl anlamı eski Yunan şairi Sotades'e atfen özellikle kaba ve müstehcen bir dille yazılmış taşlamalı şiirlere işaret etmekle birlikte, Richard Burton daha özgül olarak dünyanın, eşcinselliğin yoğun olduğunu iddia ettiği bölgeleri için kullanmıştır.

Steatopygia: Özellikle bazı Afrikalı kadınlarda görülen, kalçadaki büyük yağ birikimi.
Synecdoche: Bir bütünü kısımlarıyla temsil etmek. Örneğin "ben" yerine "kalbim" demek gibi.
Tabula rasa: Latince "boş levha" demektir. Sıfırdan başlamak anlamında kullanılır.
Terra incognita: Bilinmeyen toprak.
Topolagnia: Yer kösnüsü.
Topophilia: Yer sevgisi.
Topos: Yer.
Trope: Değişmece.
Tropology: Değişmeceler bütünü yahut toplamı.
Unknowledge: Bilmezlik.
Xenotopia: Yabancı yer.

DİZİN

A
Abbeele, Georges van den 78
Abdülhak Efendi 164
Abdülhâlik Bey Servet 166
Acem 147, 178
Afganistan 119
Afrika 1, 6, 12, 60, 63, 72, 73, 75, 80, 82, 83, 96, 99, 100, 103, 114, 116, 119, 151; Afrikalı 54, 55, 59, 70, 72, 111, 112, 145, 147, 149, 150
Afrodit 102
ahlak 67
Ahlak-ı Hamîde 163
Ahmeddüddîn Abdurrahman ibn-i Ahmed 163
Akdeniz 119, 130, 179, 206; Akdenizli 70
Albert Bobovi (Bobowski) 120
Alevi 206
Ali Ufkî Bey 120
Allah 198
Allgrove, George 82
allochronism 64
Alloula, Malek 3
Alman 55, 113, 145, 174; Almanya 50
Almora Akhbar 134
Alp Dağları 104
amazon 42
American Ethnological Press 75
Amerika 48, 59, 62, 72, 80, 94, 97-99, 105, 112, 127, 132; Amerikalı 38, 55, 69, 106, 130, 132, 145, 151, 178, 192; Amerikan 186, 208
Amsterdam 173
anachorism 60
anachronism 60
Anadolu 166, 193
Ananga Ranga 163
anatomi 94, 149
Anglo-Sakson 113
Ankara 105
Antartika 57
antoloji 167
Antropological Press 75
antropoloji 64, 67, 70, 74, 90, 124, 135, 152; antropolojik 12, 67, 68, 152
Apaçi 55
Apter, Emily 45
Arabistan 51, 82, 165, 182, 188; Arap 62, 70, 82, 85, 123, 143, 144, 165, 169, 179, 180, 208; Arapça 81, 159, 165-167, 172, 200; Araplar 82
Arbuthnot, F. F. 163
Argonaut 101
Arnavutluk 60
ars erotica 168, 169
Ashbee, Henry Spencer 80, 163
astomi 42
Asur 82
Asya 1, 61, 63, 72, 80, 83, 96, 99, 103, 105, 106, 136, 137, 139, 169; Asyalı 47, 55, 59, 70, 72, 111, 119, 120, 124
ataerkil 2

Athena 172
Atlas 42
Auldjo, John 191
Auschwitz 40
Avam Kamarası 133
Avrasya 113, 114
Avrupa 1-4, 9, 11, 12, 14, 38, 41, 43, 44, 47, 51, 54, 56, 58-60, 62, 63, 68, 80-82, 85, 86, 88-91, 95, 96, 98, 99, 99-101, 103-105, 107, 127, 129, 134, 135, 137, 138, 141, 144, 145, 160, 164, 168, 181, 184, 189, 191, 195, 200, 205-207; Avrupa-Amerika sömürgeciliği 172; Avrupalı 2, 3, 3, 4, 9, 10, 13, 38, 50, 55, 56, 58, 59, 60, 61-63, 71, 74, 78, 85, 95, 96, 98, 100-102, 106, 110, 112, 119, 121, 123-128, 130, 131, 135, 138, 139, 141, 144-147, 150, 151, 153, 154, 155, 160, 168-170, 178, 181, 184, 185, 188, 189, 205, 206; seyyah 142; Avrupalı-Amerikalı 152, 155; Avrupa-merkezli 63, 94
Avustralya 42, 57, 60, 126; Avusturyalı 154
Aya Sofya 95
ayaklanma 134
Aydınlanma 2; Çağı 168; Çağı İngiltere'si 202
Aziz 142, 143

B
Baartman, Saartje 154
Babi Yar 40
Babil 82, 84
Bachelard 46
Bacon, Francis 94
bagnio 44
Bahnâme 164
Balkan 81
Ballhatchet 113, 139
Ballou, Maturin Murray 81
Bartels, Max 69
Bartels, Paul 69
Barthes, Roland 41, 54, 55, 89
Bassano, Luigi 188, 190
Basset, René 167
başkalık 11; başkalıkçı 3, 12
Batı 1, 2, 9, 12, 13, 37, 38, 40, 43, 45, 48, 52, 56, 57, 60, 76, 78, 79, 93, 97, 99, 103, 126, 138, 140, 142, 160, 168, 169, 177, 183, 184, 186, 189, 201, 207; Avrupa 78, 94, 155, 160, 168, 172, 196; Batı Avrupalı 50; Batı Hint Adaları 116; Batılı 4, 45, 51, 58, 64, 68-70, 78, 80, 95, 105, 130, 131, 136, 140, 148, 152, 153, 160, 162, 170, 172, 178, 179, 185, 186, 188, 189, 192, 194, 201, 206, 207
Baudet, Henri 7
Baudier, Michel 75, 77
Bayle, St. John 122
Bayros, Marquis von 167
BBC 10
Beauchamps, Pierre-François Godart de 172
Bedevi 143
Begümler İddianamesi 133
Behdad, Ali 86, 87
Bekker, Dr Balthazar 107
Belçika 164
ben Nahum, Pinhas 62, 82, 123, 199
ben Yonah, Benyamin 151
Bengal Genel Valisi 132
Bentham, Jeremy 13
Berberistan 131
Beyazid 59
Bhabha, Homi 37, 88, 210
Bijoux indiscrets (Boşboğaz mücevherler) 185
bilmezlik [unknowledge] 41
Binbir Gece Masalları 71, 82, 169, 171
1857 Ayaklanması 125, 117, 133

bireyoluş [ontogeny] 7
biyoloji 67
Bizans 95
Blei, Franz 166
blemmyae 42
Bloch, Iwan 73, 154
Blunt, Alison 3, 100
Blunt, Mrs. John Elijah 122
Boğaziçi'nde Yaşam 178
Bolen, Carl von 82
Bombay 105
Bon, Ottaviano 76, 77, 178, 194
Bonaparte, Marie 74
Bonneval, Comte de 147, 148, 193
Boone, Joseph 143
Bosna 60, 208
Bossano 188
Boşnak 206
Bougainville, Louis-Antoine de 102
Brabantio 131
Brantlinger, Patrick 138, 145
Brezilya 106
Britannia 99
Britanya 98, 109; Büyük Britanya 113
Bronson, Bill 106
Brontë, Charlotte 116, 138
Brown, Laura 78
Brown, Paul 93
Bruke, Edmund 133, 136
Brunet, Gustave 174
Brüksel 173
Bryk, Felix 74
Bucius, Joannes 93
Bulaşıcı Hastalıklar Kanunu 114
Bulgarca 81; Bulgaristan 60
Burke, Edmund 134
Burmalı 116
Burnaby, Fred 118
Burroughs, Edgar Rice 180
Burton, Roland 189, 194
Burton, Sir Richard F. 82, 96, 103, 106, 107, 110, 118, 119, 121, 144, 160, 161, 163, 169, 200
Busia, Abena 111, 112, 114
Büyük Tur 104
Byron, Lord 133, 144

C
Caliban 93
Campbell, Mary B. 43
cariye 1, 54, 58, 74, 137, 139, 183, 198; cariyelik 104, 139
Carlyle, Thomas 98, 99
Carr, Helen 4
Carrington, Charles 75, 164
Carter, Angela 53, 54
Carven, Lady Elizabeth 202, 203
Casanova, Giacomo 147, 184, 193
Cawnpore (Kanpur) 133
Celaleddin es-Suyûtî 164
Certeau de 57
Cezayir 45, 68; Beyi 130
Chakravarti, Uma 140
Chakravorty Spivak, Gayatri 39
Chapman, George 98
Chardin, Jean 108
Chartism 98
Chester, Suzanne 124
Chetwood, William Rufus 128
Cheyfitz, Eric 161
cinsel 6, 10, 44, 48-50, 52, 54, 72, 73, 77, 111, 121, 122, 125, 127, 128, 131, 134, 135, 141-143, 150, 153, 161, 170, 181, 184, 185, 193-195, 198, 202, 203, 207-210; etnografi 68, politika 162; yaşam 154; cinsellik 1, 2, 4, 6, 7-9, 11-14, 43, 47-49, 51, 52, 55, 56, 60, 67, 69, 72, 73, 76, 79, 81, 84, 86, 90, 93, 97, 100, 101, 103, 104, 111, 115, 122, 124, 125, 136, 137, 139, 141, 150, 151-155, 163, 165, 168, 171, 172, 174, 177, 191, 194, 202, 203, 205-208, epidemiolojisi 154
cinsiyet 2, 50, 52, 56, 82, 100, 107, 112, 134, 135, 139, 141, 155;

kimliği 2; teknolojisi 79; cinsiyetçi 4; cinsiyetçilik 149
Claude-Alexandre 147
Cleland, John 80
Cleugh, James 82, 189-191
Cobb, Stanwood 191
coğrafi 7, 46, 210; coğrafya 4, 93, 95, 104, 121, 136
Collins, Jane. L. 69
Commerson, Philibert 102
constructionist (toplumsal inşacı) 6
Cook, James 102
Cornillon, Susan Koppelman 186
Costantinople 200
Courthop, Sir George 137, 138
Crawley, Alfred Ernest 152
Crébillon 76
Crowley, Aleister 160
cynocephali 42

Ç
Çerkes 178, 179, 183
Çernobil 40, 48
Çeroki 55
Çin 82, 119, 166; Denizi 126; Seddi 102
Çinli 111, 124
çokeşlilik 1, 73, 77, 123, 124, 150, 184, 185

D
d'Astorg, Bertrand 101, 102
d'Aucour, Claude Godard 199
d'Escouchy, Mathieu 95
d'Octon, Vigné 110
Dallaway, James 188, 191
Daniel, Norman 77
Darphane 143
Darwin 49
Das Weib bei den Naturvöl 70
Decourdemanche, Jean-Adolphe 162, 167, 187, 200, 201
Defoe, Daniel 128
Deleuze, Gilles 7
Denis, Armand 75
Derrida Jacques 90, 135
Descartes 89
Desdemona 131
dışevlilik 180
Diderot, Denis 76, 102, 185
Dido 93
Dingwall, Eric John 69
Doğu 12, 51, 57, 61, 62, 75, 79, 96, 103-106, 109, 138, 139, 142, 155, 160, 168, 178, 199; doğu 126; Akdeniz 151; Asya 168; Hindistan Şirketi 133; Doğulu 70, 113, 116, 163, 169, 170, 184
Doğuş 142
Dominik Cumhuriyeti 106
Donne, John 94
Douthwaite, Julia V. 3, 55
dönence 103, 146, 148
Dr. Tissot 107
Duca, Lo 83
Duhousset, Emile 72
Duras, Marguerite 124
Durrell, Lawrance 144
duyusal çıraklık 175
Dürziler 60
Dyer, Alfred 134

E
East India Company 132
Edwardes, Allen 82, 83
egzotik 68, 71, 124
egzotizm 58, 78
el-belbeissi, Hasan 142
Elizabeth İngiltere'si 131
Ellison, Grace 44
emperyalist 88, 103
emperyalizm 10, 106, 134, 145, 161
Empire and Sexuality: The British Experience [İmparatorluk ve Cinsellik: İngiliz Deneyimi] 144
Enderunlu Fâzıl Bey 81, 162, 206

Engels Fredrich 90
Englisch, Paul 82
epistemolojik 12, 87, 113, 115, 161, 209; epistomoloji 87, 94
Ermeni 118
Eros 101
erotik 164; yazın 10-12, 40, 48, 49, 53, 54, 64, 68, 69, 80, 82, 128, 164, 172; erotica 9; erotizm 143
Erzurum 118, 173
eski İran 60
eski Roma 60
eski Yakın Doğu 82
eski Yunanistan 60
Essai sur L'exotisme [Egzotizm Üstüne Deneme] 58
Estonya 60
eşcellik 143
eşcinsel 50, 119, 141, 142, 143, 144, 160, 162; eşcinsellik 1, 74, 81, 106, 109, 119, 123, 143-145 etnik 53, 54, 55, 56, 106, 127, 178
etnografi 74, 90; etnografik 67-69, 74, 155; etnografya 10, 198; etnopornografi 12, 54, 56, 75
Eugenics Publication Company 75
Evans, Sir Griffith 114
Everard, Jane 70
Everard, John 70

F
Fanny Hill 80
Fanon, Frantz 134
Farsça 81, 167, 172, 200
Fas 119, 179; Faslı 146
Fatıma 166
Fatou-Gaye 146
Fazy, Edmond 166
feminist 2, 53, 135; feminizm 53, 138
Ferguson, Adam 120
fetişist 73
Ficker, Gustave 166
Fielding 142, 143
Fihlinger, Hans 152
Filipinler 106, 106
Finck, Henry T. 152
Flaubert, Gustave 9, 47, 103, 110, 142
Floransa 174
Formaget, Nicolas 183, 184, 192, 195
Forster, E. M. 142, 143
Foucault, Michael 8, 13, 37, 38-40, 49, 57, 67, 75, 76, 86, 123, 151-153, 168, 169, 192, 211
France, Hector 51
Frankfurt 38
Fransa 78, 103, 142, 148, 164, 184, 198, 199; Fransız 55, 72, 77, 101, 103, 104, 113, 148, 179, 182-184, 195, 196, 198, 199; Fransızca 47, 52, 55, 165, 166, 174, 183; Fransız-Hindiçinili 124
Franz, Wilhelm 167
Fraser, Eliza 126, 130
Fraxi, Pisanus 80
Frenk 206
Freud 74, 101, 151; Freudcu 99
Friedenthal, Albert 71
Fuss, Diana 154

G
Galland, Antoine 159, 171
Gauguin, Paul 103, 148
Gay, Jules 164, 173
Gaya, Louis de 79
gezgin 9, 12, 125, 202; gezginler 191
gezi 80
Gibb, E. J. W. 171, 172
Gide, André 58
Gilman, Sander L. 50, 154
Gobineau, Kont Joseph de 96, 121, 149, 169
Goldsmith, Oliver 111
Goulemot, Jean Marie 48
Gourdault, Jules 71
Goutalier, Régine 102, 146
Graham-Brown, Sarah 3

Gramsci 209
Granamour, A. de 128
Gregory, Maurice 133
Grosrichard, Alain 136, 137
Grosz, Elizabeth 51
Guattari, Felix 7
Guiana 132
Günah Şehirleri 138
Güney 12, 104, 120; Güney Afrikalı 153; Güney Amerika 132; Güney Asya 168; Güney Californialı 70; Güney Denizi Adaları 119; Güney Fransa 119
Gürcü 178, 179

H
Habesci, Elias 77, 109
Hac 132
Haçlılar 206
hadım 74, 77, 83, 120, 128, 137, 144, 145, 173
Haggard, Henry Rider 116
Halife 182
Hall, F. 124
Ham 122, 151; Ham ve Sam 121
hamam 1, 13, 43, 46, 58, 75, 81, 84, 110, 186-188, 190, 191, 206
Hardy, Edward John 61
harem 1, 4, 12, 13, 40, 43-47, 54, 58, 70, 71, 74, 75, 80, 103, 107, 108, 115, 122, 123, 128, 136, 137, 139, 162, 173, 178, 179, 181, 183-186, 190-193, 196, 198, 200; ağaları 1, 58, 195; ağası 197
Hartley, L.P. 58
Hastings, Warren 132, 133, 136
hegemonya 39, 40
Helen 117
Herbert, Lord George 179
Hersek 208
Hesiod 60
heterotopie 38, 40
Heylyn, Peter 59
Heywood, Thomas 98, 145
Hıristiyan 77, 86, 122, 179, 195, 196, 206; Hıristiyanlar 82, 178, 208; Avrupa 194; köle 183; Hıristiyanlık 95, 104
Hırvatça 81
Hill, Aaron 77, 177, 196, 198
Hindiçini 72, 119
Hindistan 12, 60, 71-73, 76, 80, 82, 83, 97, 105, 106, 114, 116, 120, 125, 126, 128, 133, 134, 136, 140, 145, 166, 167
hindu 110
Hint 147; Hintçe 81; Hintli 70, 109, 111, 112-116, 120, 122, 123, 125, 133-135, 139
Hipokrat 119, 193
Hiroşima 40
Hirschfeld, Magnus 74, 75
History Laid Bare [Çırılçıplak Soyulmuş Tarih] 75
Hollanda 106
hooks, bell 14
Hôpital Général 37
Hottentot 188
Howard, Jean E. 145
Huggan 211
Hull, E. M. 129, 180
Hulme, Peter 112, 135, 144
Hürrem Sultan 180
Hyam, Ronald 79, 104, 144
Hz. İbrahim 59

I
I. Elizabeth 98
Iago 131
Iberi, Courtenay 139
ırk 2, 6, 11, 12, 50, 52, 53, 72, 73, 82, 89, 101, 112-116, 119, 122, 123, 131, 139, 143-146, 149, 150, 181, 189, 193, 209; ırkçı 4, 49, 53, 193; ırkçılık 49, 121, 135, 149, 209; ırklar 130; ırksal 37, 50,

55, 58, 121, 127, 128, 131, 135, 148, 150, 209, 210; ırksalcılık 121
Iırlı Bahçe 163, 164, 200

İ
İberya 119
İbn-i Kemâl Paşa 164
İbraniler 82
ideoloji 52, 54, 55, 209; ideolojik 39, 56, 78, 161
iktidar 1, 3, 4, 7, 8, 11, 13, 39, 40, 46, 57, 67, 87, 89, 124, 136, 137, 148, 201, 202, 210
İlex, E. 72
İmam Muhammad Gazzâlî 163
imparatorluk 12, 93, 94, 121, 136, 137, 191; İmparatorluk Pazarlama Kurulu 10
İngiliz 44, 50, 55, 77, 80, 94, 98, 105, 113-118, 120, 123-126, 128, 130-134, 135, 139, 140, 142-144, 146, 161, 172, 177, 179-181, 185, 187, 192, 198, 199, 206; emperyalizmi 78; Hindistanı 144; sömürgeci 125; İngilizce 47, 60, 72, 166, 170, 184; İngiliz-Hint edebiyatı 125; romanı 126
İngiltere 38, 45, 78, 98, 116, 131, 134, 185, 191
İran 60, 62, 71, 82, 83, 166; seyahati 165; İranlı 179
İrlandalı 128
İskenderü'l-Mağribî 165
İskoçya 109
İslam 1, 12, 77, 78, 136, 137, 168, 179, 194, 195, 201, 206; İslamiyet 77
İspanya 38; İspanyol 55, 132, 179-182; İspanyolca 165
İsrail 208
İstanbul 48, 95, 105, 137, 139, 165, 184, 188; İstanbullu 77
İsviçre 173
İtalya 104, 119; İtalyan 179, 198; İtalyanca 79, 183
İzmir 80

J
Jacobus X 72
Jamaika 106
James, Henry 104
Jameson, Frederic 63
Jan Mohammed, Abdul R. 88
Jane Eyre 116
Japon 208; Japonya 72, 82, 83, 119, 166, 208
jeopolitik 48, 56, 67; iktidar 14; jeopolitika 11, 56
Jonestown 40, 48
Joyce, T. Athol 71

K
Kabbani, Rana 3, 110, 113, 150
Kahire 48
Kalde 119
Kalküta 105
Kama Houri 105, 128
Kama Shastra Derneği 166
Kama Sutra 163
Kamboçya 166
Kamuoyu İmparatorluğu 169
kapitalizm 53, 78, 209
Kaplan, Cora 52
Karaçi 144
Karanlık Kıta 145
Karayip 85; Karayipler 72
Keith 7
Kemâl Paşa Zâde Şemseddin Ahmed bin Süleyman 164
Keşif Çağı 41
Keşmir 119
Kınkanatlı Böcek 116
Kızılderili 55, 127, 130, 132
kimlik 6, 143, 155, 205
Kipling, Rudyard 113, 115, 116, 142, 143
Kitab-ı Mukaddes 60, 61; 121

Kleopatra 93, 117
Knibiehler, Yvonne 102, 146
Kolodny, Anette 97
Kolomb, Kristof 94
Kongo 76
Konstantinopolis 48, 95, 173, 174, 179, 196, 206
köle 137, 139, 140, 151, 195, 199; pazarı 1, 13, 46, 58, 196, 197; ticareti 139; kölelik 56, 82, 122, 127, 196, 198, 209
Krafft-Ebing 73
Kraliçe Victoria 45, 146; Çağı 75, 79, 82; dönemi 138, 171, 203
Kraliyet Antopoloji Enstitüsü 71
Kur'an 60
Kuzey 12, 104, 120; Afrika 71, 82, 94, 128, 165, 180; Amerika 9, 97, 125, 126, 155; Kutbu 73
Küçük Asya 81, 118, 119
Kürt 62, 79, 117, 118, 138

L
L'education sentimantale 47
L'Odalisque 192
L. Mosse, George 49
La Doche-Guilhem de 180
La Femme et Son Maître [Kadın ve Efendisi] 128
La Poëtique 54
la Croix, François Pétis de 159, 170
la Mesnardière, Hippolyte Jules Pilet de 54, 55
Ladies of the Harem [Haremin Hanımları] 82
Lady Carven 191
Lafitau, Joshep-François 62
lal bazaar 114
Landrock 70
Laubscher, B. J. F. 153
Lauretis, Teresa de 8
Lawrence of Arabia 143
Lawrence, T. E. 143, 144
Le Camus, Antoine 165
Le Rouge, Gustave 167
Leed, Eric J. 79
Leeuw, Hendrik de 138
Lefebvre, Henri 8, 13, 39
Lehnert 70
Leroux, Ernest 128, 166
Levy, Anita 90, 154
lezbiyenlik 108-110
Lilith 84
Linné, Carl von 74; Linnéci 6
Liseux, Isidore 166
Little, Paul 128
Lockwood, Vere 180
locus sexualis 45
Londra 43-45
Lord Curzon 123
Loti, Pierre 101, 103, 146, 147
Love in the East [Doğu'da Aşk] 82
Lowe, Lisa 48, 149
Lowenthal, David 58
Löbel, Theophil 79
Lucian 60, 82
Lupercus 117
Lutz, Catherine A. 69

M
Mackenzie, John M. 10
Magellan 94
Mağrib 12, 45, 127, 130, 146; sahili 125, 126; Mağribi 179; Mağribli 128
Makao 104
Malinowski, Bronislaw 68, 69, 72, 152
Mandel, Gabriele 61
Manoncourt, Charles Nicholas Sigisbert Sonini de 109
Mantegazza, Paolo 73
Maori 103
mappae mundi 42
Marana, Giovanni Paolo 160
Marcus, Steven 45
Mardaan, Ataullah 105, 128, 187

Marsh, Richard 116
Martial 60
Martinkus-zemp 111
Martino, Ferdinando de 166
Marx, Karl 63
Mason, Bertha 117
Massey, Doreen 57
Masters, Robert E. L. 83
Mathers, E. Powys 68, 69, 166
Maundrell, Henry 192
Maupassant, Guy de 47
McBratney, John 113, 115
McC Pastner, Carroll 177
Mead, Margaret 152
Meadows, Robert 71
Mehdi 128
Mehmed Said Efendi 163
mekân teknolojisi 8, 9
Mekr-i Zenân [Kadınların Hileleri] 163
Meksika 106
Mellingen, Frederick 117
Melman, Billie 3, 86, 201
Memduh, Abdul Halim 166
Mezopotamya 119
Mısır 72, 80, 82, 106, 119, 122, 139, 142, 151, 187; Mısırlı 194
millet 73
Millingen 138
Mills, Sara 3
Minh-ha, Trinh T. 3
modern 6; modern 51; modernist 2; modernizm 2, 63; modernlik 37
Moi, Toril 84
Moll, Herman 119
Monostatos 93
Montagu, Lady Mary Wortley 9, 43, 190, 195, 202, 203
Montesquieu 160, 193
Montrose, Louis 132, 137
Moore, Thomas 80
Moroney, Winifred 184
Morton, Thomas 97
Mosse 50
Muhammed 195
Murphy, Alexender B. 5
Museviler 178
Müslüman 12, 13, 71, 86, 122, 148, 167, 179, 193, 201, 202, 206; ahlakı 163; Müslümanlar 178, 192, 208
My Lai 40
My Secret Life 80
Mythologies 41

N
Nahşebî 200
Nakşidil Sultan 180
Namias, June 127
Nandi 74
National Geographic 69
Nawabı, Oudh 133
Nefâvî 200
Neger-Eros 73, 74
Nehru, Jawaharlal 134
New England 97
Nicolaidés, Jean 166
Nicolay, Nicolas de 190
Nicpanr Pamyuşk 96
Niebuhr, Carsten 193
Nobakov 54
Nuh 121
Nussbaum, Felicity 185
nüfusbilim 67

O
odalık 183
Okyanusya 72; Okyanusyalı 154
Onan 107
Oriental Model [Şarklı Fotomodel] 70
Orientalism 85
Orme, Robert 120
Orr, Bridget 77
Ortaçağ 43, 54, 62, 67, 77, 96, 206
Ortadoğu 6, 9, 12, 62, 72, 82, 86, 159, 160, 165, 167, 189; Ortadoğulu 61

Osmanlı 59, 60, 75, 128, 147, 162, 172, 173, 178, 180, 199, 202, 206; İmparatorluğu 162, 190, 196, 202
Othello 93, 131
otokton 64
Ovid 60

Ö
Ömer Halebî 81, 167
Ömer ibn Muhammed en-Nafzâvî 163

P
Pall Mall Gazette 161
panopticon 91; pantoptical 73
Panurge Press 75
Paratt 56
Pardoe, Julia 190
Paris 44, 45, 68, 154, 175; Meclisi 37
Pasifik 151; Adaları 12, 58, 101-103, 189, 202, 206; Adalılar 75
Pathan 105, 143
patoloji 12, 148, 153, 154
Paxton, Nancy 135
Paz, Mario 117
pedagoji 67, pedagojik 123
Pencab 119
Penthouse 55
Penzer, Norman M. 163
Perera 99
Peyral, Jean 146
Pia, Pascal 173
Pile 7
Piombo, Akbar del 192
Plastaff Press 75
Plinus 60
Ploss, Hermann Heinrich 69
Polinezya 103; Polinezyalı 74
Pope, Alexander 195
popüler kültür 10
pornografi 9, 45, 48, 53, 54, 67-69, 74, 75, 80, 155; pornografik 10, 70, 129, 130, 189
Pornotopia 45
Port Said 104, 105
Portekiz 38; Portekizli 179
portolan 42
Pratt, Mary Louse 130, 147, 180, 202
Price, Sally 152, 153
Propertius 60
psikiyatri 67; psikiyatrik 152
psikoloji 7, 67
Ptoleme 60
Pucci, Suzanne Rodin 185
Purchas, Samuel 132
Putsch, Johann 93

Q
Qizmich-Aga 173
Quaker 114

R
Rabasa 99
Rachewiltz, Boris de 75
Ralegh, Sir Walter 97, 132, 134
Rani, Jhansi 117
Réage, Pauline 48
Reclus, Elie 73
Régla, Paul de 165
Reich, Wilhem 7
Reichardt, Annie 171
Reitzenstein, Ferdinand Freiherr von 70
Reynolds, George W. M. 81
Rıza Yaşı Yasası 123
Richards, John 188
Ridley, Hugh 104
Robert Kerr 96
Robinson Crusoe 144
Rochester 116
Rodin Pucci, Suzanne 49
Rodos 183
Roxelana 180
Roy, Piet de 121
Rum 166, 190, 200
Rycaut, Sir Paul 77

S
Sade, Marquis de 46
Said, Edward W. 2, 3, 85, 86, 91
Salih, Tayyib 206
Salomé 93, 117
Salvy, Bob 74
Sandys, George 108
Sanskritçe 62, 167
Sappho 110
saray 47, 77, 182, 198; yapısı 136
sati 140, 141
Schaffer, Kay 126, 155
Scharfenberg, Hermann 166
Schidolf, Berthold 154
Schiebinger, Londa 149
Schnabel, Johann Gottfried 146
Schweiger-Lerchenfeld, Amand Freiherr von 71
scientia sexualis 168, 169
sciopodi 42
Seba Melikesi 93
Segalen, Victor 58, 103
serail 44
seyahat 79, 94, 101, 102; seyahatname 10, 74, 75, 84, 155
Sharpe, Jenny 3, 117; 125, 134
Sheridan, Richard Brinsley 133
Shields 8, 207
Shohat 141
sınıf 10, 50, 52, 53, 100, 155, 189
Sınır 142
Sırbistan 60; Sırp 79, 208; Sırpça 81
Sibley, David 38
Silverman, Kaja 143
Sind 119
Singapur 104
Siyah Şehvet 128
Siyah ten 110
Skirts 192
Skoptzi 74
Sladen, Douglas 94
Société du Mercure de France 166
Soja, Edward 5, 210
Solomon-Godeau, Abigail 148
Soy 142
sömürge 10, 89, 97, 104, 117, 125, 132, 134, 135, 140, 146; sömürgeci 3, 4, 9, 37, 43, 48, 56, 64, 85-88, 93, 97, 99, 100, 112-115, 130, 132-134, 140, 142-145, 148, 148, 149, 155, 161, 210; sömürgeciler 146; sömürgecilik 2, 4, 10, 11, 38, 41, 42, 53, 75, 89, 90, 104, 111, 113, 116, 122, 125, 126, 126, 128, 132, 134, 135, 140, 141, 155, 177, 205, 209; sömürgeler 98; sömürgeleştirme 2
söylen 41, 55
Spivak, Gayrati Chakravorty 140
Spry, William James Joseph 178, 179
Steel, Flora A. 138
Stern, Bernhard 61, 81, 186
Stoler, Ann Laura 10
Strabo 60
Stratz, Carl Heinrich 10, 70
Strobel, Margaret 3
Sudan 128; Sudanlı 206
Suleri, Sara 2, 142, 143
Sultan Abdülhamit 139
Sultan II. Abdülhamit 79
Sultan IV. Murat 59
Sumner, Charles 130
Sunni 206
Suriye 118, 186; Suriyeli 206
Sutlumemé 159

Ş
Şamlı 206
Şark 4, 9, 11, 13, 14, 40, 43, 46, 47, 48, 49, 57, 58, 62, 71, 76, 80-83, 85, 86, 91, 94, 95, 102, 107, 109, 117, 118, 120, 136, 137, 138, 140, 141, 144, 147, 160, 168-172, 174, 175, 178, 179, 181, 185-189, 191, 193-196, 198, 200, 201, 203; Şarklı 47, 48, 50, 54,

78, 80, 84, 85, 89, 90, 94, 95, 106, 108-110, 124, 192, 203; Şarklılık 183; cinselliği 1; İslam 124; Şark'ın erotizmi 82
şarkiyatçı 10, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 103; 111, 118, 120, 124; 143, 179, 192, 201
Şiiler 206

T
tabula rasa 42
Tahiti 72, 148
Tanrı 130
tarih dostu 198
Tarihte Cinsel Suçlar 83
Taşköprüzâde Ahmed bin Mustafa 163
Tavernier, Jean-Baptiste 76, 77
Tayland 106, 106
tekeşlilik 185
teknoloji 8, 37, 48-50, 100, 151, 199, 207, 208
Tekvin 121
terra incognita 42, 43
Thalasso, Adolphe 166
The Go-Between [Arabulucu] 58
The Jewel in the Lotus 82
The Lotus Society 166
The Lustful Turk 128, 179
The Present State of the Ottoman Empire 77
The Sexual Life of the Savages [Vahşilerin Cinsel Hayatı] 68
The Turkish Art of Love 82
Theille, Alfred de 72, 140, 147, 188
Thomas, N. W. 71
Thomas, William Isaac 149
tıp 67
Todorov, Nada 208
Todorov, Tzvetan 101
Tompkins, Peter 83
toplumsal cinsiyet 2, 3, 4, 6, 8, 9, 12, 14, 52, 53, 78, 79, 86, 101, 125, 126, 134-136, 143, 149, 150, 155; teknolojisi 8
topografik 42
topografya 78
topolagnia 46
topoloji 7
topophilia 46
topos 47, 48, 87
Torbriand Adaları 69
Torgovnick 151
Trakyalı 55
Trever, Sir Frederick 61
Trivulzio, Belgiojoso Prensi Cristina 9
Troyalı Helen 93
Truong, Thanh-Dam 106
Tuan, Yi-Fu 41, 46
Tudela 151
Tunus 45, 179; Beyi 196
Türk 46, 47, 62, 77, 95, 119, 122, 145, 147, 148, 159, 162, 165, 166, 178-181, 183, 184, 190, 191, 193, 195, 199, 207; haremi 44; lokumu 128; Türkler 59, 79, 95, 126, 141, 188, 190, 192, 193
Türkçe 81, 162, 166, 167, 172, 173, 200
Türkistan 119
Türkiye 1, 9, 44, 46, 60, 62, 71, 72, 78, 82, 124, 139, 148, 172, 184, 192, 195, 196, 199, 200, 202; Türkiyeli 178, 181
türoluş [philogeny] 7

U
Ukranyalı 55
ulus 6, 72
United Nations Nude 70
urray 200
Utasto, Diamantes 165
Ü
Üçüncü Dünya 141; Kadını 141
Üsâme bin Munkız 206

V
Valentino, Rudolf 129
Valverde, Mariana 53
varlıkbilimsel [ontological] 12
Venedik 38
Vèze, Raoul 166
Villeneuve, B. de 166
Villiot, Jean de 128
Vincenza 174
Viyana 57
Voilquin, Suzanne 85, 89
Voltaire Françoise Marie Arouet de 1, 140, 173
Voodoo-Eros 73

W
Ware 150
Weimar 50
Wharton, Edith 122
Wollstonecraft, Mary 138
Wurgaft 143
Wurgaft, Lewis 115

Y
yabancıbilgisel 9, 11, 14, 37, 40, 53, 54, 64, 68, 84, 89, 96, 97, 102, 106, 108, 111, 125, 130, 133, 138, 144, 145, 148, 151, 154, 155, 168, 177, 186, 189, 193, 196, 200, 202, 207
Yahudi 68, 122, 149, 208; Yahudiler 38, 50, 121
Yakındoğu 61, 83
Yeğenoğlu, Meyda 87
Yeni Britanya 132
Yeni Dünya 4, 6, 12, 59, 85, 97, 98, 103, 119, 132, 180
Yeni Zelanda 55
yeni-sömürgecilik 106
Young, Robert 53
Yunan 95, 103; Yunanistan 119; Yunanlı 55, 128, 179

Z
Zacks, Richard 75
Zenânnâme 162

Cinselleştirme ve cinsiyetlendirme "öteki"ni yaratma sürecinin etkili araçlarından biri olagelmiştir. Şarkiyatçı söylemde de grotesk cinsellik, Avrupa'nın "kıyıları"nı, dolayısıyla Avrupa'nın "ötesi" ile "berisi"ni tanımlayan bir öğe olarak işlev görmüştür. Bu durum ötekilik mekânlarının yaratılması, haremler, hamamlar vb çevresinde gelişmiş olan akıl almaz efsaneler için de geçerlidir. Bu efsanelere meydan okuyacak veya onları gözden geçirtecek kanıtlar yok değildi, ama asıl sorun bunların şarkiyatçı söylemde coğrafi bölgelerle cinsellik arasındaki "simgesel bağlantılar"ın öğeleri, hatta belki de iletkenleri olmasıydı. Bu yüzden Lady Montagu ve diğer görgü tanıkları, tüm uğraşlarına rağmen Şark cinselliğiyle ilgili birikmiş "bilgi" yığınını yerinden edemediler; olsa olsa bu yığının yanı başında varlığını sürdüren, fakat onu alt edemeyen alternatif bilgiler üretebildiler.

İrvin Cemil Schick elinizdeki çalışmasında Avrupa sömürgeci söylemi içinde, Şark'ın ötekileştirilmesinde cinsel ve cinsiyetçi temsillerin nasıl yaratıldığını ve kullanıldığını geniş bir örnekleme ve kaynakçaya dayanarak anlatıyor. Avrupa'nın Şark'ı "ötekileştirmek" suretiyle kendini nasıl tanımladığını ele almanın yanı sıra, bunun cinsiyetçi söylemin olgunlaşmasına yaptığı katkıyı da ortaya koyuyor.

ISBN 975-333-163-0
9 789753 331630

10.yıl
TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

www.tarihvakfi.org.tr